

Bitlis Eren Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Bitlis Eren University
Social Science Institute Journals

(BEU.SBE.Derg.)

ISSN: 2147-5962

Cilt/ Volume: 4 Sayı/ Number: 1 Yıl/Year: Haziran/June 2015

Yazışma Adresi:

BEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Bitlis Eren Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
13000, Merkez, Bitlis/ TÜRKİYE

Tel: 0 (434) 222 0072

Fax: 0 (434) 222 9141

sbedergi@beu.edu.tr

<http://sb.beu.edu.tr>

BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Bitlis Eren University Social Science Institute Journals
(BEU.SBE.Derg.)

Cilt / Volume: 4; Sayı / Number: 1

Yıl / Year: Haziran / June 2015

Sahibi / Owner

Prof.Dr. Mahmut DOĞRU, Rektör/*Rector*

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief

Yrd.Doç.Dr. Hekim TAY

Editörler / Editors

Yrd.Doç.Dr. Hacer GÖL

Yrd.Doç.Dr. HekimTAY

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof.Dr.İbrahim KAVAZ

Prof.Dr. Asem Nausabayeva HEKİMOĞLU

Doç.Dr. Mehmet DEMİRTAŞ

Doç.Dr. Ali TEKİN

Yrd.Doç.Dr. Ahmet ÖZDEMİR

Yrd.Doç.Dr. Ayşe Nur BUYRUK AKBABA

Yrd.Doç.Dr. Emrah AYKORA

Yrd.Doç.Dr. Fatih GENCER

Yrd.Doç.Dr. Hekim TAY

Yrd.Doç.Dr. Hacer GÖL

Yrd.Doç.Dr. Hatice ÖZDİL

Yrd.Doç.Dr. Macit BALIK

Yrd.Doç.Dr. Sevim ERDEM

Yrd. Doç. Dr. Serap TOPRAK

Yrd.Doç.Dr. Sultan SÖKMEN

Yrd.Doç.Dr. Tevfik E. ŞEREFLIOĞLU

Yrd.Doç.Dr. Zülfiye KOÇAK

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. A. Nuri YURDUSEV-ODTU

Prof. Dr. A. Emel KEFELİ-Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR-Bilecik Üniversitesi

Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI-Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Adem ÖGÜT-Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Adem GÜNEŞ-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ-İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Asaf Savaş AKAT-Bilgi Üniversitesi

Prof. Dr. Aytül KASAPOĞLU-Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Birol AKGÜN-Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ-KTÜ

Prof. Dr. Cemalettin ÇOGUROĞLU-Fırat Üniversite

Prof. Dr. Çağlar KEYDER-Boğaziçi Üniversitesi

Prof. Dr. Çetin PEKACAR-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mesut ŞEN-Marmara Üniversitesi

Prof. Dr Enver ÇAKAR-Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Fatih KARCIOĞLU-Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Gülden YÜKSEKKAYA-Marmara Üniversisi

Prof.Dr. Halis ALBAYRAK-Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. H. Beril DEDEOĞLU-Galatasaray Üniversisi

Prof. Dr. Halil SEYİDOĞLU-Doğuş Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim KAVAZ-Bitlis Eren Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK-Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. İlhami DURMUŞ-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Kadir ARDIÇ-Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Prof. Dr. Kemal YILDIRIM-Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Mahir FİSUNOĞLU-Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet KALPAKLI-Bilkent Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK-Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Meyda YEĞENOĞLU-ODTÜ

Prof. Dr. Muhammed Beşir AŞAN-Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Muhittin ATAMAN-Abant İzzet Baysa

Prof. Dr. Mustafa OFLAZ-Mardin Artuklu Üniversite

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK-Fırat üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa UÇAR-Dicle Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa UĞURLU-Yakındoğu Üniversitesi

Prof. Dr. Nazan ÖZENÇ UÇAK-Hacettepe Üniversit

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ-Ardahan Üniversite

Prof. Dr. Sait KINGİR-Siirt Üniversitesi

Prof. Dr. Suat GEZGİN-İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Talat Saim HALMAN-Bilkent Üniversitesi

Prof. Dr. Vecdi BİLGİN-Uludağ üniversitesi

Prof. Dr. Yusuf Ş. HAKYEMEZ-KTU

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ-Fırat üniversitesi

Yazı İşleri Sorumlusu/Editorial Office

Arş.Gör. Yasemin SARAÇBAŞI

Web Sorumlusu/Web Management

Beytullah ARSLAN

Ürün Editörü/Product Editor

Arş.Gör. Zafer CÖMERT

Özetlerin İngilizcesi/English Abstracts

Okt. İhsan KONAK

Yazışma Adresi/ Correspondence Address

BEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
13000, Merkez, Bitlis/ TÜRKİYE
Tel: 0 (434) 222 0072 Fax: 0 (434) 222 0101
E mail: sbdergi@beu.edu.tr

BU SAYIDAKİ HAKEM KURULU / REVIEWERS OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Ahmet Süerdem / İstanbul Bilgi Üniversitesi
Prof. Dr. Birol ÇİL / Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. G. Cenk AKKAYA / Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Zihni Tunca / Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin Turgay / Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Cemalettin İPEK / Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doç. Dr. Jale BALABAN SALI / Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim TOKATLIOĞLU / Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ / Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet YOLCU / İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Seyrani KONCAGÜL / Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Oya ŞAKI AYDIN / İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. Yaşar BAŞ / Bingöl Üniversitesi
Yrd. Dr. A.Poyraz Gürson / Atılım Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR / Bitlis Eren Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ayşe Nur BUYRUK AKBABA / Bitlis Eren Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Birsen SERHATLIOĞLU / Fırat Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Cevdet EPÇAÇAN / Siirt Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fadıl AYĞAN / Siirt Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Filiz VAROL / Fırat Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Gonca GÜZEL ŞAHİN / Atılım Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Gülay ÖZDEMİR / Balıkesir Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Gökşen ARAS / Atılım Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim USTA / Bingöl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İsmail GELEN / Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mevlüde ZENGİN / Cumhuriyet Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BAL / TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nazım ÇOĞALTAY / Muş Alparslan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Olcay KILINÇ / Mehmet Akif Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Oytun MEÇİK / Uşak Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sema ZAFER SÜMER / Selçuk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ramazan SAK / Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Resül YAZICI / Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Uğur KILINÇ / Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yakup Erdal ERTÜRK / Iğdır Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Turgay YAZAR / Cumhuriyet Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ / Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Zihni MEREY / Yüzüncü Yıl Üniversitesi

BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Bitlis Eren University Institute of Social Sciences

Cilt:4; Sayı: 1 Yıl:2015
Volume:4 Number:1 Year:2015

Araştırma Makaleleri/Research Articles

- Seyyid Kutub’un “Fi Zılâl’il Kur’an” İsimli Eserinde Diriliş**
Sayyid Qutb's “Fi Zılâl’il Quran” in Named Work Resurrection
Fatma PINAR..... 1-12
- Finansmanı Bütçeden Karşılanan Kamu Alımlarında Ön Mali Kontrol Çatışma Alanı ve Çözüm Önerileri**
Preliminary Financial Control Conflict Area in Public Contracts Financed By Budget and Solution Offers
Mehmet AKSOY..... 13-46
- Şer’iyye Sicili Kayıtlarına Göre Bitlis Vakıfları ve Vakıf Eserleri (1878-1910)**
Bitlis Waqfs and Waqf Vestiges According to Sharia Register (1878-1910)
Halit BAŞI..... 47-60
- Confinement and Resistance of Women in The Awakening and The Bell Jar**
The Awakening ve The Bell Jar Romanlarında Kadınların Kısıtlanması ve Direnişi
Onur KAYA..... 61-74
- Süphan Dağı’nı Ziyaret Eden Yerli Turist Profili**
Profile of Domestic Tourist Who Visit Suphan Mountain
Hasan KÖŞKER – Mehmet KAYYAOĞLU..... 75-92
- Etkili Medya Okuryazarlığı Eğitimi ve Uygulamalarından Örnekler**
Examples for Effective Media Literacy Education and Applications
Erhan GÖRMEZ..... 93-112
- Üniversite Öğrencilerinin 2012-2013 Harcamalarının Bitlis İli Ekonomisine Katkısının İncelenmesi**
Analysis of The Contribution of University Students’ Expenditures to Economy of Bitlis Province in 2012-2013
Fatih Ömür BİNİCİ – Burcu KOYUNCU..... 113-126

Bedruddîn El-‘Aynî ve “Resâ’îlu'l-Fi’e Fî Şerhi'l-‘Avâmîli'l-Mî’e” İsimli Eserinin Değerlendirmesi <i>Badr Al-Din Al-'Ayni and a Review of His Book “Resâ’îlu'l-Fi’e Fî Şerhi'l-‘Avâmîli'l-Mî’e”</i>	
Muhammed ÇETKİN	127-156
Türk Kültüründe Deve Güreşleri <i>Camel Wrestling in Turkish Culture</i>	
Orhan YILMAZ – Mehmet ERTUĞRUL	157-174
İlköğretim Çağındaki Çocukların İnternet Kullanımlarının Ebeveyn Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi <i>Evaluation of Internet Usage of Primary School Age Children in Accordance With Parental Reviews</i>	
Burcu GEZER ŞEN – Yelda SEVİM – Seda ARTUÇ	175-184
Antik Çağda Pazarlama ve Pazarlama Karması Elemanlarına Yönelik Değerlendirmeler <i>Assessments Relating to Marketing and Marketing Mix in Ancient History</i>	
Serpil ÜNAL KESTANE	185-208
Elazığ/Keban-Denizli Köyü Kervansarayı (Makıt Han) <i>Elazığ/Keban-Denizli Village Caravanserai (Makıt Han)</i>	
Korkmaz ŞEN	209-232
Eğitim Geçmişleri ile Kazanç Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Öğretmen Algılar <i>The Teachers' Perceptions About Their Educational Background and Their Levels of Income</i>	
Mehmet KARAKUŞ – Serkan GÖKALP – Hüseyin BAĞRIYANIK	233-258

EDİTÖRDEN

Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi bu sayısından itibaren akademik araştırmaları bir araya getirmek gibi önemli ve heyecan verici bir misyonu üstlenen ULAKBİM'e (Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi) üye olarak daha önce yayınlanan tüm sayıları ile birlikte Dergi Park sisteminde taranmaktadır. TÜBİTAK bünyesinde yapılan bu faaliyet araştırmacıların kaynaklara ulaşma sürecini hızlandırdığı gibi büyük emek sarf edilerek elde edilen bilgilerin kayıt altına alınmasını kolaylaştırmıştır. Dergi Park sisteminin kurulmasında emeği geçen herkese teşekkür etmeyi borç biliriz.

Sosyal Bilimler Enstitü dergisi bu sayısıyla da dopdolu olarak okuyucusunun karşısına çıkmıştır. Birbirinden kıymetli bu araştırmalar sosyal bilimlerin farklı alt disiplinlerindeki çalışmalardan meydana gelmiştir. Bilgiye ulaşmanın eskisine oranla çok daha kolay olduğu günümüz modern dünyasında akademik araştırmalara mesai harcamak aynı oranda güçleşmiştir. Zira modern dünya beraberinde insanları meşgul edecek pek çok eğlence ve vakit geçirme araçlarını da ortaya çıkarmıştır. Böyle bir ortamda akademik araştırmalara yönelmek elbette ki büyük bir alkışı hak etmektedir.

Bu sayımızın ilk makalesi *Seyyid Kutub'un "Fi Zılâl'il Kur'an" İsimli Eserinde Diriliş* başlığı ile adı geçen modern tefsirde ilahiyat alanında kelamî bir konu incelenmiştir. *Finansmanı Bütçeden Karşılanan Kamu Alımlarında Ön Mali Kontrol Çatışma Alanı ve Çözüm Önerileri* başlıklı çalışmada kamu ihaleleri finansman yönü ile ele alınmıştır. Geçmiş ile geleceği birbirine bağlamada önemli bir köprü görevi gören vakıflar Bitlis ili bağlamında *Şer'iyeye Sicili Kayıtlarına Göre Bitlis Vakıfları ve Vakıf Eserleri (1878-1910)* başlığıyla araştırılmıştır. Edebi romanlar bağlamında iki kadın romancının eserlerinde *Confinement and Resistance of Women in The Awakening and The Bell Jar* başlığıyla kadınların kısıtlanması ve direnişi teması incelenmiştir. Doğu Anadolu bölgesinde dağ turizminin önemli merkezlerinden olan Süphan Dağı *Süphan Dağı'nı Ziyaret Eden Yerli Turist Profili* başlığı ile araştırma konusu yapılmıştır. Globalleşen dünyamızda medya etkileyici bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde temel eğitimin bir parçası olarak öğretilen medya okur-yazarlığı uygulamalı bir analize tabi tutularak *Etkili Medya Okuryazarlığı Eğitimi ve Uygulamalarından Örnekler* başlığı ile ele alınmıştır. Son yıllarda ülkemizde üniversitelerin açılışı

hızlanmış, özellikle kırsal bölgelerde yeni üniversiteler açılmıştır. Bu bağlamda Bitlis ili genelinde Bitlis Eren Üniversitesi'nin ilin ekonomisine katkısı *Üniversite Öğrencilerinin 2012-2013 Harcamalarının Bitlis İli Ekonomisine Katkısının İncelenmesi* başlığıyla araştırılmıştır. Önemli İslam düşünürlerinden olan Bedruddîn el-Aynî telif ettiği eseri ile birlikte *Bedruddîn El-'Aynî ve "Resâ'ilu'l-Fi'e Fî Şerhi'l-'Avâmili'l-Mi'e"* isimli Eserinin Değerlendirmesi başlığı ile araştırılmıştır. *Türk Kültüründe Deve Güreşleri* başlıklı çalışma ile pek çok kişinin tahmin ettiğinin aksine develerin Türk kültüründe önemli bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir. Ülkemizde internet kullanım yaşının oldukça düştüğü son yıllarda ilköğretim öğrencileri üzerinde *İlköğretim Çağındaki Çocukların İnternet Kullanımlarının Ebeveyn Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi* başlığı ile araştırma yapılmıştır. Oldukça ilgi çekici *Antik Çağda Pazarlama ve Pazarlama Karması Elemanlarına Yönelik Değerlendirmeler* başlığı ile antik dönemde ekonomik hayat incelenmiştir. Günümüze kadar ulaşabilen Elazığ ili sınırlarında kalıntısı bulunan bir han *Elazığ/Keban-Denizli Köyü Kervansarayı (Makıt Han)* başlığı sanat tarihi araştırmacısının dikkatine sunulmuştur. Bu sayımızın son makalesi eğitim camiasının önemli bir problemi olan gelir düzeyleri *Eğitim Geçmişleri ile Kazanç Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Öğretmen Algılar* başlığı ile araştırılmıştır.

Bu çalışmalarda emeği geçen tüm yazarlarımızı tebrik eder, nice verimli çalışmalara imza atmalarını temennileri ile dergimizin bu sayısının yayınlanmasında emeği geçen her kese teşekkür eder, sizi bu çalışmalar ile baş başa bırakırken yeni bir sayda buluşmak ümidiyle en derin saygı ve muhabbetlerimizle...

Editör

BEU. SBE. Derg.
Cilt:4 Sayı:1 Haziran 2015

SEYYİD KUTUB'UN “Fİ ZİLÂL'İL KUR'AN” İSİMLİ ESERİNDE DİRİLİŞ

Fatma PINAR*

Özet

Makalemizde İslâm davası uğrunda mücadele vermiş ünlü bir İslâm düşünürü olan Seyyid Kutub'un dirilişe dair görüşlerini, yazmış olduğu *Fi Zilâl'il Kur'an* isimli meşhur tefsir çalışmasından yola çıkarak sunmaya çalışacağız. Makalenin giriş kısmında genel olarak diriliş hakkındaki görüşlere yer vereceğiz. Ardından birinci bölümde Kutub'un diriliş konusundaki görüşlerini değerlendirecek, ikinci bölümde ise onun dirilişin Kur'ani delilleri olarak görülen ayetler hakkındaki değerlendirmelerini sunacağız. Kutub'un bu eserinde geleneksel tefsir anlayışından farklı bir metot izlediği ve içtimai, iktisadi, sosyal konulara da değindiği görülmektedir. Diriliş konusunu da özgün bir metotla ele aldığı gerçeğinden hareketle böyle bir çalışmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: *Seyyid Kutub, Fi Zilâl'il Kur'an, Diriliş, Kur'an, Ahiret*

SAYYİD QUTB'S “Fİ ZİLÂL'İL QURAN” IN NAMED WORK RESURRECTION

Abstract

Articles Islam in our case with a renowned Islamic thinker Sayyid Qutb have fought for their opinions about the resurrection, he wrote the Koran is Zilâl'il Fi Based on the famous commentary will try to offer work. We will give place to the general opinion on the resurrection at the beginning of the article. Then to assess their views on the resurrection of the Arctic and then we will present the assessment of the verses of the Qur'an is seen as evidence of the resurrection. Qutb's commentary followed by a different method from the traditional understanding of the work and social, economic, it is seen that touch on social issues. Resurrection from the fact that the issues addressed in the original motion a method we believe that this article is important.

Keywords: *Sayyid Qutb, Fi Zilâl'il Qur'an, Resurrection, Qur'an, Hereafter*

---

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Bilim Dalı Doktora Öğrencisi (e-posta: fatmapnar1453@gmail.com).

Giriş

Ba's (haşr) sözlükte toplanmak, bir araya gelmek gibi anlamlara gelmektedir (Esen, 2006, 328). Terim anlamı ise öldükten sonra dirilmek ya da asli parçaları bir araya getirerek ve ruhları da buna iade ederek, Allah'ın ölüleri mezardan çıkarmasıdır (Eş'ari, 1410, 265; Gazzali, 1424, 134; Karadaş, 2008, 96; Nesefi, 1293, 236; Sâbuni, 2011, 177; Teftazani, 2010, Yaran, 1998, 103; Yavuz, 1992, 98). Kur'an özellikle ahiret inancı üzerinde durmaktadır. Sadece Kur'an'da değil, ondan önceki semavi kitaplarda da ahiret konusuna yer verilmiştir (Erdemci, 2012, 169). Zerdüştlük, Yahudilik, Hıristiyanlık, İslâm gibi semavi dinlere göre fani olan âlemde zaman dümdüz bir hat şeklinde akıp gitmektedir. Âlemle birlikte içinde yaşanan zaman da sona erecek ve yeni bir âlem ile sonsuz bir zaman başlayacaktır. İlahi dinlere göre ahiret, dünya hayatını takip eden, ona benzemekle birlikte daha farklı çeşitli merhalelerden oluşan ölümsüz bir âlemdir (Çelebi, 2012, 684).

Bununla birlikte ahiret hayatını inkâr edenler de her devirde olagelmıştır. Hz. Peygamber zamanında "*Muattıla*" adı verilen eğitilmemiş Araplar, Allah'ın öldükten sonra diriltip, hesaba çekeceğini inkâr etmiş, Peygambere şiddetle karşı çıkmışlardır. Bunlar tabiatın diriltip, dehrin yani zamanın yok ettiği düşüncesini benimsemişlerdir (Şehristani, 2011, 435). Yine dirilişi inkâr eden bir başka kesimse, ister İslâm ile uyuşsun isterse de uyuşmasın, yorumlarını aklın kanunlarına göre yapan metafizikçi filozoflardadır (Cürcani, 2011, 50). İslam filozofları da dirilişi kabul etmekle birlikte, dirilişin bedenle değil sadece ruh ile olduğunu söyleyerek kelam âlimlerinin bu konudaki görüşlerine muhalefet etmişlerdir. Öyle ki bu durum uzunca bir dönem İslâm filozofları ve kelamcılar arasında tartışma konusu olmuş, kelamcılar diriliş olayını ispatlayacak birçok delil getirmişlerdir (Abramahov, 2010, 83; Erdemci, 2012, 169-170; Gazzali, 2012, 221; Harputi, 2005, 121). Ancak Kur'an dirilişi inkârı en büyük sapıklık olarak değerlendirmiş ve bu gerçeği inkârdan sakındırmıştır (Coşkun, trs., 212). Aynı zamanda dirilişin inkârı Peygamberin verdiği haberlerin yalanlanması anlamına da gelmektedir (Abduh, 1986, 230).

1. Diriliş Gerçeği

Kâinatta hiç şaşmayan bir düzen söz konusudur. Bütün canlılar ilk olarak yaratılır, Allah'ın takdir ettiği bir zamanda da ölürlür. İnsanoğlunun bu iki merhaleden sonra geçeceği üçüncü bir merhale de ikinci kez yaratılma denilen diriliştir. Bu diriliş, insanın inkâr edemeyeceği, kaçamayacağı bir gerçektir. Bakara Suresi'nde "*Siz ölüler idiniz, sizi O diriltti. Sonra öldürecek, sonra tekrar diriltecektir*" buyrulmaktadır (Bakara, 2/28). Bu ayette şu tespitte bulunmaktadır: "Yüce Allah, insanlığı ilk önce ölümün sessizliğinden sıyrıp yeryüzüne salıyor, sonra onu ölümün eli aracılığı ile yakalıyor, arkasından onu tekrar diriltiyor. İnsanın ilk yaratılışı nasıl O'ndan kaynaklandı ise ahirette yine O'nun huzuruna dönecektir" (Kutub, 1972, 52). Seyyid Kutub burada insanın ilk kez yaratılmadan önceki halini

de aslında bir ölüme benzetmekte, Allah'ın ilk kez yaratması ile birlikte mahlûkatın hayat bulduğunu, ardından kendileri için tayin edilmiş bir zamanda onları tekrar öldüreceğini ve ardından da tıpkı ilk yaratmada olduğu gibi dirilişin gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Kutub'a göre ayet burada bütün insanların kesin bir şekilde bu gerçekleri görmelerini sağlamaktadır. Onları hayatlarının çeşitli kademelerini ve akışını düşünmeye çağırmaktadır. Onlar bir zamanlar ölü idi ve daha sonra dirildiler. İnsan asla bu gerçeği düşünmekten uzak kalmaz ve bu gerçek yaratıcı kudretin varlığını kabul etmekten başka bir gerçeğe insanı götürmez. Onlar şimdi canlıdırlar ve hayat adı verilen gerçeği üzerlerinde taşımaktadırlar. Bu aşamadan sonra insanları öldürecek ve ardından diriliş gerçekleşecektir (Kutub, 1972, 52).

Kutub yine Nuh Suresi on yedi ve on sekizinci ayetlerle ilgili açıklamalarında diriliş olayını şöyle özetlemektedir: “Yerden biten insanlar bir başka seferinde tekrar onun derinliklerine döneceklerdir. Yüce Allah insanları yerden çıkardığı gibi yine ona döndürüyor. Hemen kemiklerini yerin topraklarıyla karıştırıyor, yerden çıkmadan önce oldukları gibi atomlarını yerin atomlarıyla karıştırıyor, sonra onları yerden ilk çıkardığı gibi tekrar çıkarıyor ve ilk bitirdiği gibi tekrar bitiriyor” (Kutub, 1972, 3714). Burada özellikle ilk yaratılış üzerinde durmak suretiyle diriliş olayı üzerinde durmakta ve konuyu özetlemektedir.

Kutub'un diriliş konusunda üzerinde durduğu bir başka husus ise dirilişin bir hikmete yönelik olduğudur. “*Kâfirler, Allah'ın öleni tekrar diriltmeyeceğine dair alabildiğine Allah'a yemin ettiler. Hayır! Bu Allah'ın gerçekten vaadidir. Ancak insanların çoğu bunu bilmezler. Allah ihtilaf ettikleri şeyin gerçek yüzünü onlara gösterecektir; kâfirler de yalancı olduklarını bilsinler diye, ölenleri tekrar diriltecektir*” (Nahl, 16/38-40). Bu ayet bağlamında dirilişin hikmeti üzerinde duran Kutub, Allah'ın insanları yarattığından beri, onları kötülükten sakındırmak, iyiliği emretmek ve hesap gününde korkutmak amacıyla sürekli peygamberler gönderdiğini ve peygamber gönderdiği ilk günden beri diriliş meselesinin bir inanç problemi haline geldiğini söylemektedir. O, Allah'ın ölüleri tekrar diriltmeyeceğine dair Kureyşlilerin ısrarla Allah'a yemin ettiklerini, aslında onların Allah'ın varlığını kabul etmekle birlikte, ölüleri çıkararak dirilteceğine inanmadıklarını vurgulamaktadır (Kutub, 1972, 2171). Ardından Kutub şöyle söylemektedir: “Onlar yeniden dirilişteki ilahi hikmetten habersizlerdir. İlahi kudretin tabiatını, bu kudretin insan düşüncesi ve gücü ile kıyaslanamayacağını, herhangi bir şey icat etmenin ona zor gelmeyeceğini ve bir şeyin olması için ilahi iradenin ona yönelmesinin yeterli olacağını bilmiyorlar” (Kutub, 1972, 2172). Kutub burada inkârcıların dirilişin hikmetinden habersiz olduklarını ve düşünüp, tefekkür etmediklerini ifade etmektedir. Böylece diriliş gerçeğini görmemezlikten gelerek inkâr eden bu kimselerin ne kadar yanıltıldığını göstermek amacıyla diriliş gerçekleşecektir.

Kutub'un tefsirinde dirilişin konusunda üzerinde durduğu diğer bir husus ise diriliş gününün dehşetidir. Hac Suresi ikinci ayetinde dirilişin dehşetine

değnilmekte ve şöyle buyrulmaktadır: “*Onu gördüğünüz zaman, her emzikli kadın emzirdiği çocuğundan geçer; her hamile kadın çocuğunu düşürür. Sen insanları sarhoş görürsün. Aslında onlar sarhoş değildirlerdir* (Hac, 22/2). Kutub bu ayet bağlamında o günün ürpertici havasını dile getirmekte ve şöyle söylemektedir. “Gerçekten çok dehşetli ve ürkütücü bir giriş, kalpleri ve gönülleri titreten bir sahne... ‘Ey insanlar’ şeklindeki bir çağrıyla başlamakta, ardından hepsi de Allah’tan korkmaya davet edilerek, ‘Rabbinizden korkun’ denilmektedir. Çünkü kıyametin sarsıntısı büyük bir şeydir” (Kutub, 1972, 2408). Kutub dirilen ve korku halinde kaçışan insanların hallerinin tasvir edildiği bu ayetten duyduğu korku ve ürpertiye dile getirmekte ve sözlerine şöyle devam etmektedir: “Bu eni boyu ölçülemeyen canlı bir dehşettir. Sadece insanların ruhları üzerinde bıraktığı etki ile ölçülebilir. Emzirdikleri yavrularını unutan analar üzerindeki etkisi ile bilinir” (Kutub, 1972, 2408). Kutub bu dehşeti anlatmanın imkânsız olduğunu ancak insanlar üzerindeki tesiri düşünüldüğünde anlaşılabilirliğini ifade etmektedir. Kutub emzirdiği yavrusundan vaz geçen anneler üzerinde durmakta ve bir annenin insanın aklını başından alıp götüren dayanılmaz bir dehşetle karşı karşıya kalmadığı sürece, yavrularını unutmayacağını söyleyerek, korkunun boyutlarına dikkat çekmektedir (Kutub, 1972, 2408).

Kutub tefsirinin birçok yerinde diriliş anında yaşanacak olan olaylara da değinmektedir. İsrâ Suresi elli ikinci ayette diriliş zamanına işaret edilerek şöyle buyrulmaktadır: “*Sizi çağırdığı gün, O’na hamd ederek davetine uyarsınız ve çok az bir zaman kaldığınızı sanırsınız*” (İsrâ, 17/52). Bu ayet dirilme gününe inanmayarak alaycı bir şekilde diriliş zamanını soran inkârcılara cevap vermekte ve Allah onlara bu ayetlerle dirilişin yakında vuku bulacağını, o gün inkârcıların Allah’a hamd ederek çağrısına uyacaklarını bildirmektedir (Cevziyye, 2011, 574; Taberi, 1988, 1217; Bilmen, 1991, 1881). Kutub’un bu ayet hakkındaki değerlendirmeleri şöyledir: “Bu sahne öldükten sonra dirilişi yalanlayıp inkâr edenlerin, mezarlarından kalkıp ilahi çağrıya uydukları zamanki hallerini; dillerinin Allah’a hamd ederek kıpırdanışını canlandırıyor. Çünkü o anda bundan başka söyleyecekleri bir sözleri ve verecekleri bir cevapları yoktur” (Kutub, 1972, 2233). Kutub kıyamet gününde Allah’ın inkâr edenlerin ağızlarından “elhamdülillah” lafzının çıkmasını son derece şaşırtıcı bulmaktadır. Gerçi her ne kadar bu durum şaşırtıcı olursa olsun, onların “elhamdülillah” demekten başka bir cevapları olamaz. Kutub o gün dünyada yaşamış oldukları şeylerin bir gölge gibi hızlıca önlerinden geçip gittiğini ve bunun akabinde dünyada çok az kalmış olduklarına kanaat getirdiklerini söylemektedir.

“Dünyanın bu şekilde canlandırılması, insanların gözünde dünyanın değerini düşürmek içindir. Bu ayetteki ifadelerle göre dünya hayatı çok kısadır. İnsanın ruh ve duygularından onun gölge ve imajı, kısacık bir zaman, geçici bir an, hızlıca elden çıkan bir mal ve değişen bir gölge gibidir” diyen Kutub, ayetin dünya hayatının kısa ve önemsizliğini vurguladığını ifade etmektedir (Kutub, 1972, 2233).

Bu şekilde inkârcıların dirilişi geçici olan bir takım dünya menfaatleri uğrunda yalanlamalarının büyük bir hüsrana uğradığı ortaya çıkmış olmaktadır.

Diriliş günü meydana gelecek olayları haber veren ayetlerden bir diğeri de Kamer Suresi yedi ve sekizinci ayetleridir. Yüce Allah ayette şöyle buyurmaktadır: *“O gün insanlar gözleri baygın bir halde kabirlerinden çıkarlar. Tıpkı etrafa yayılmış çekirgeler gibi. O gün onlar, davetçinin sesine koşarak çıkarlar. Kâfirler: ‘Bu zor bir gündür’ derler”* (Kamer, 54/7-8). Diriliş günün kâfirler için zor bir gün olacağını haber veren bu ayetle ilgili olarak da Kutub şöyle söylemektedir: *“Çekirge sürülerinin oluşturduğu tablo ayette sunulan manzaranın anlatımına yardımcı olmaktadır. Mezarlarından çıkan bu kalabalıkların dehşetten ve alçalmışlıktan gözleri donuktur. Sürü halindeki bu kalabalık kendilerini çağıran çağırıcıya doğru hızla gidiyor”* (Kutub, 1972, 3429). Gözlerdeki donukluğu dehşete ve yaşadıkları utanca bağlayan Kutub ayette geçen davetçinin kendilerini bilmedikleri, tanımadıkları ve eşi görülmemiş zor bir işlem için çağırdığını ve bu toplanma ve hızlı adımlarla koşuşturma esnasında kâfirlerin diriliş gününün zor bir gün olduğunu tam olarak anladıklarını dile getirmektedir (Kutub, 1972, 3429).

Diriliş günü kabirlerinden kalkan ve dünyadayken, dirilerek kabirlerinden kalkacağı günü yalanlayan kâfirlerin, o günkü davranışları ve içinde buldukları durumun anlatıldığı ayetlerden biri de, Mearic Suresi kırk üçüncü ayettir. Ayette şöyle buyrulmaktadır: *“O gün kâfirler kendilerini zillet bürümüş, gözleri açılmış bir halde sanki dikili bir şeye koşuyorlarmış gibi süratle kabirlerinden çıkarılırlar. İşte vaat edilen gün bu gündür”* (Kutub, 1972, 3703). Hızlıca kabirlerinden çıkan, donuk ve bilinçsizce koşuşturan inkârcıların hallerinin tasvir edildiği bu ayet hakkında Kutub şu tespitte bulunmaktadır: *“Bu durumda kâfirlerin durumlarını hiçe sayma ve onların heyecan ve korku içinde beklemelerine yol açan bir tehdit bulunmaktadır. O günkü görünümünün sahnelenmesinde korku ve ürperti saçan bir üslup hâkimdir. Onların kendileri ile gururlanmalarına uygun düşen bir eğlenme ve alay bulunmaktadır”* (Kutub, 1972, 3703). Kutub ayette inkârcılara yönelik bir alay ve tehdit havasının sezildiğini ifade etmektedir. Ardından ayeti alay anlamında yorumlamakta ve bunun nedenine değinerek şöyle söylemektedir: *“O kabirlerinden çıkanlar tapacakları bir puta gidiyorlarmış gibi koşuyorlar.”* Bu cümlede de onların dünyadaki durumlarına eşit bir küçümseme sezilmektedir. Çünkü onlar dünyadayken putlara koşarlardı. Aynı şekilde bu günde koşuyorlar. Ama ne yazık ki o günle bu gün arasında uçurumlar vardır” (Kutub, 1972, 3703). Kutub ayette inkârcıların diriliş günündeki o perişan ve ürkütücü hallerinin dünyadaki davranışlarına uygun bir karşılık olduğunu ifade etmektedir.

Kutub’un tefsirinde diriliş konusunda üzerinde durduğu bir başka husus ise dirilişin Allah’ın vaadi olduğu ve Allah’ın vaadinden dönmeyen olması dolayısıyla da kesinlikle gerçekleşecek olmasıdır. Dirilişin vuku bulacağına dair Allah’ın vadini dile getiren ayetlerden biri Kıyamet Suresi’nde yer almaktadır. Ayette Allah şöyle buyurmaktadır: *“Hayır, kıyamet gününe yemin ederim. Hayır, kendini kınayan nefse yemin ederim. İnsanoğlu kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi*

mi zannediyor? Biz onun parmak uçlarını bile bir araya getirmeye kadiriz” (Kıyamet, 75/1-4). Bu yemin amellerin karşılığının verileceği günün gerçek ve kesin olduğu manasını içermektedir (Cevziyye, 2011, 406). Seyyid Kutub bu ayetle ilgili olarak şunları ifade etmektedir: “Bu şekilde olumsuzluk ifadesinden sonra yapılan yemin etki yönü ile doğrudan yapılan yeminden daha etkileyicidir. Burada bunu yapmakla amaçlanan şeyde zaten budur. Kuran’da çeşitli yerlerde tekrar edilen bu yöntemle hisler üzerinde fazlaca bir etki bırakılmaktadır” (Kutub, 1972, 3768). Burada Allah’ın yemin üslubu üzerinde durmakta ve bu yeminin dirilişin gerçekliğini daha da ziyadeleştirdiğini ifade etmektedir.

Kutub çürüyen, toprağın altında dağılan ve tamamen kaybolan kemiklerin, insanı canlı olarak yeniden dünyaya getirmek için tekrar bir araya toplanması düşüncesinin müşrikler için içinden çıkılmaz zor bir problem olduğunu söylemektedir. Hatta ona göre aynı problemin bazı kimseler için günümüze kadar sürüp gelmesi bile muhtemeldir. İşte bu noktada Kuran çürüyen ve dağılan kemiklerin toplanamayacağı düşüncesinde olanlara bunun mutlaka gerçekleşeceğini belirten güçlü bir cevap vermekte ve Allah’ın insanın parmak uçlarını bile yeniden yaratmaya kadir olduğunu vurgulamaktadır (Kutub, 1972, 3768).

Kutub bu ayette geçen “benan” kelimesinin anlamına değinmekte ve parmakların kenarları yani uçları anlamına geldiğinin vurgulamaktadır. Bu kelimenin diriliş olayını yani kemikleri toplama operasyonunu sırf toplanmaktan daha karışık bir işle pekiştirdiğini vurgulamaktadır. Kutub parmak uçlarının yeniden yaratılması ve eskiden oldukları gibi düzenlenerek yerlerine konması hakkında şöyle bir açıklamada bulunmaktadır: “Bu insanın en ince noktasına kadar yeniden yaratılacağından, parmak uçlarının bile kaybolmadan vücudun tamamlanacağından, yerlerinin asla karışmayacağından, aksine kusursuz bir şekilde yaratılacağından, hiçbir organın eksik veya şeklinin bozuk olmayacağından, organ ne kadar küçük ve zarif de olsa, durumun değişmeyeceğinden kinayedir” (Kutub, 1972, 3768). Yani diriliş olayı insana ne kadar zor gibi görünürse görünsün, gerçekleştirilmesi ne kadar imkânsız gibi gelirse gelsin, Allah’ın vaadidir ve bu vaat gereğince de Allah takdir ettiği bir zamanda diriliş olayını gerçekleştirecektir.

2. Dirilişin Kur’ani Delilleri

Kur’an’ın birçok ayetinde diriliş olayına dikkat çekilmektedir. Dirilişi inkâr edenlere karşı Kur’an açık deliller getirmek sureti ile bu olayı kanıtlamaya ve inkârcıların iddialarını çürütmeye çalışmaktadır. Kutub’un da dirilişin ispatı konusunda sunduğu delillerin Kur’an ayetleri bağlamında şekillendiği görülmektedir. Dirilişin Kur’ani delillerinden olan ayetlerden biri Hac Suresi beşinci ayettir. Ayette Allah şöyle buyurmaktadır: “*Ey insanlar, eğer öldükten*

sonra dirileceğinizden kuşkunuz varsa, biliniz ki, gücümüzü kanıtlamak için sizi önce topraktan, sonra spermadan, sonra embriyodan, sonra yapısı belli-belirsiz bir çığnemlik et parçasından yarattık...” (Hac, 22/5). Kutub, ilk yaratılışın ikinci yaratılıştan daha zor olduğunu dile getiren bu ayeti şöyle açıklamaktadır: “Diriliş daha önce var olan bir hayatın tekrar verilmesidir. Şu halde diriliş -insanların ölçülerine göre- hayatı ilk defa gerçekleştirmekten daha kolaydır. Gerçi Allah'ın gücüne göre kolay şey, zor şey olmaz” (Kutub, 1972, 2409). Diriliş Allah'ın daha önce yapmış olduğu bir olayın ikinci kez tekrarıdır. Dolayısıyla bu yönü ile de ilk kez yaratılıştan daha kolaydır. Burada Allah'a ne ilk yaratma, ne de ikinci kez yaratma da herhangi bir zorluk yoktur.

Ardından şunları söylemektedir: “Ne var ki, Kur'an insanları kendi ölçülerine, mantıklarına ve kavrama yeteneklerine göre zorunlu tutuyor ve kalplerini her an karşılaştıkları, yaşadıkları ve görüp bildikleri şeylere yöneltiyor” (Kutub, 1972, 2409). Kutub burada, Kur'an'ın böyle bir delil sunmasının sebebinin, insanın anlama yeteneklerine uygun olarak, diriliş gerçeğinin kalplerine yer etmesini sağlamaya yönelik olduğunu vurgulamaktadır. “Basiretli bir gözle, açık bir kalple, kavrayan bir duyarlılıkla bakacak olurlarsa, bu da olağanüstü olaylardan biridir. Ama bu olağanüstü olayı gördükleri halde, her an karşılaştıkları halde bilinçli bir şekilde bakmıyorlar ve dikkat etmiyorlar” (Kutub, 1972, 2409). Diriliş olayı mucizevî bir olay olmasına rağmen inkârcılar ibret gözü ile bakıp ders almamakta ve kasıtlı bir şekilde dirilişi inkâr etmektedirler.

Ardından Kutub ilk yaratılıştaki mükemmelliğe dikkat çekmek amacıyla insanın hammaddesi olan toprakla insan arasında bir mukayese yapmakta ve şunları söylemektedir: “İnsan özü, iskeleti ve yiyecekleri ile topraktan bir parçadır. Bütün elementleri bu toprakta somutlaşmıştır. Ama toprak nerede insan nerede? Şu basit ve bilinçsiz atomlar nerede? Aktif ve algılayan, etkileyen ve etkilenen, ayaklarını yere basarken kalbi ile göklere doğru yükselen bu mükemmel yaratık nerede?” (Kutub, 1972, 2409). İnsanın aslının toprak olması son derece şaşırtıcıdır. İnsan dış görünüşü itibari ile toprakla herhangi bir şekilde benzerlik arz etmeyen bir yapıya sahiptir. “Kuşkusuz bu, derinliği ve boyutları uzun mesafeleri kapsayan olağanüstü bir değişimdir. Aynı zamanda ölüleri diriltmekten aciz olmayan ilahi güce tanıklık etmektedir” (Kutub, 1972, 2409). Toprağın canlanarak, işiten, gören ve yürüyen bir canlı şekline dönüşmesi, Allah'ın olağanüstü kudretine tanıklık etmektedir. Çünkü bu olağanüstü yaratığı topraktan ilk defa var eden yüce Allah'tır.

Kutub ilk yaratılışın ikinci yaratmaya göre zor olduğunu izaha devam etmekte ve şunları aktarmaktadır: “Allah'ın iradesi kendisine yöneldikten sonra her şeyin aynı olduğunu anlamıyorlar. Kemik ve un ufak olmuş bedende bile yine de bir insanlık kokusu ve hayatı andıran birtakım olgular vardır” (Kutub, 1972, 2233). Ufalanmış kemiklerde bir canlılık belirtisi ve bir yaşam kokusu vardır. Bunların bir araya getirilmesi Allah için hiç de zor değildir. “Demir ve taş ise, bunlara göre canlılıktan daha uzaktır, onlara deniyor ki: İster taş olun ister demir, ister taş ve demirden başka canlanmasını ve hayatın içine gireceğini bir türlü düşünemediğiniz

hayattan daha uzak bir varlık olun. Allah sizi kesin diriltecektir" (Kutub, 1972, 2233). Kutub Kur'an'ın müşriklere taş ve demir olsalar bile Allah'ın kendilerini diriltmeye gücünün yeteceğini bildirdiğini ve bu şekilde onlara meydan okuduğunu dile getirmektedir.

Muhakkak ki taşın ve demirin diriltilmesi, kendisinde canlılık belirtisi olan kemiklerin diriltilmesinden daha kolaydır. "Aslında onlar taş, demir veya başka bir varlık olma imkânına sahip değiller. Fakat bu söz meydan okumak içindir. Ayrıca burada onlar aşağılanmakta ve azarlanmaktadır. Çünkü taş ve demir cansız varlıklardır, hissetmez ve etkilenmezler" (Kutub, 1972, 2233). Kutub, kâfirlerin dirilişi inkâr etme hususunda taş ve demire benzediğini, onlar gibi kalplerinin kaskatı olduğunu söylemektedir. Çünkü ilk yaratılış yani yoktan yaratılış üzerine tefekkür eden bir kalp, ilk yaratılışın mucizesine açık bir şekilde tanıklık eder ve bu olayın âhirette yeniden dirilişi ispatlayan bir delil olduğunu anlar. Ancak kâfirlerin bu gerçeği idrak edememesinin sebebi, kalplerinin katılaşmış olmasıdır.

Yine Hac Suresi beşinci ayetin devamında ise kurumuş toprağın indirilen yağmur suyuyla canlanıp kabarması olayı, dirilişin bir başka delili olarak sunulmaktadır. "*Yeryüzünü de kupkuru görürsün. Fakat biz oraya su gönderdiğimizde titreşir, kabarıp ve her göz alıcı bitkinin çiftini yetiştirir*" ayeti, dirilişin delillendirildiği ayetlerden biridir (Hac, 22/5). Bu ayeti tefsir eden Kutub, kuru toprağın yeşermesi ile insanın ölümden sonra tekrar dirilişi arasında bir irtibat kurmakta ve şöyle söylemektedir: "Sönüp kurumaya yüz tutmak hayatla ölüm arasında bir aşamadır. Su verilmeden önce yerde böyle olur. Çünkü su hayat ve canlılar için vazgeçilmez bir unsurdur. Toprağın üzerine su indiği zaman harekete geçer ve kabarıp" (Kutub, 1972, 2411). Kurumuş toprak, üzerine inen yağmur suları ile canlanmakta, kabarmakta ve hareketlenmektedir. Kutub'a göre bu hareket, son derece ilginç bir harekettir. "Bilimsel çalışmalardan yüzlerce yıl önce Kur'an-ı Kerim bunu ortaya koyuyor. Çünkü kurumuş toprak üzerine su iner inmez sarsılarak harekete geçer. Suyu içer ve kabarıp. Gelişerek bitkiler için hayat elverişli hale gelir" (Kutub, 1972, 2411). Kutub burada ayetin toprağın su ile kabarıp, harekete geçmesi olayını haber vermesini, Kur'an'ın mucizelerinden biri olarak değerlendirmektedir.

"Hayatın gizlendikten sonra ortaya çıkması, kurumaya yüz tuttuktan sonra canlanması kadar güzel bir şey var mıdır? Kur'an-ı Kerim bütün canlı varlıklar arasındaki yakınlıktan bu şekilde söz eder" (Kutub, 1972, 2411). Kutub'a göre Kur'an burada insan ve kurumuş toprak arasında irtibat kurmakta, kurumuş toprağın yağmur suyu ile dirilişini örnek vermek sureti ile insanın dirilişini delillendirmeye çalışmaktadır. Kutub devamında Kur'an'ın bu anlatım yöntemi hakkında da şöyle söylemektedir: "Hiç kuşkusuz bu, canlılar arasındaki bu güçlü yakınlığa dikkat çekmek için başvurulmuş son derece ilginç bir yöntemdir" (Kutub, 1972, 2411).

Ardından Kutub konuyu detaylandırıcı bilgiler vermeye devam ederek şunları dile getirmektedir: “Kurumaya yüz tuttuktan sonra topraktan hayatın filizlenmesi yüce Allah'ın gerçeğin ta kendisi oluşu ile bağlantılıdır...” (Kutub, 1972, 2411). Yani ona göre kurumuş toprağın su ile canlanması Allah'ın varlığına delalet etmektedir. “O ölüleri diriltir. Çünkü ölüleri diriltmek, yeniden hayat vermektir. İlk defa hayatı var eden O'dur. İkinci defa var eden de O'dur. Hak ettikleri karşılığı alsınlar diye. Yaratılışın hikmeti ve planı bu dirilişi zorunlu kılmaktadır çünkü” (Kutub, 1972, 2411). Allah'ın dünyadayken canını aldığı kimseleri tekrar diriltmesi, boşu boşuna olmayıp, bir hikmete yöneliktir. İnsanlar dünyada hak ettiklerinin karşılığını almak üzere diriltilecek ve hiç kimse en ufak bir haksızlığa maruz kalmaksızın yaptıklarının karşılığını alacaktır.

Yine Kur'an'da diriliş olayını delillendiren somut örneklerle de yer verilmektedir. Bu örnekler dünyadayken vuku bulan diriliş olaylarıdır. İnsanların öldükten sonra tekrar dirilmeleri sadece âhirete has kılınmış bir vakıadır. Fakat yüce Allah bazen çeşitli maksatlarla canlıları öldürüp henüz dünyadayken diriltmektedir. Bunu Kur'an ayetlerinden anlamaktayız. Nitekim Bakara Suresi 256. ayette şöyle buyrulmaktadır: “*Yahut altı üstüne gelmiş kasabaya uğrayan kimseyi görmedin mi? O kimse: 'Burayı Allah ölümünden sonra nasıl diriltecek?' demişti. Bunun üzerine Allah o kimseyi öldürüp, yüz yıl böyle bıraktı. Sonra tekrar diriltti ve ona 'ne kadar kaldın?' dedi. O da 'bir gün ya da bir günün bir bölümü kadar' dedi*” (Bakara, 2/259). Bu ayette sözü edilen kasabanın Kudüs olduğunu söylenilmektedir. Üzeyr isimli bir şahıs oraya gelmiş ve harabeye dönmüş ve halkı helak olmuş bu şehrin bir daha nasıl diriltileceğini düşünmüştür. Bunun üzerine Allah onu yüz yıl ölü bırakmış ve sonra diriltmiştir (Tâberi, 1988, 197-198). Dirilişin delili olarak sunulan bu ayetle ilgili olarak Kutub şunları söylemektedir: “Bunları söyleyen kişi aslında Allah'a inanan bir kimsedir. Bu kasabanın çürümüş ve yıkıntı haline gelmiş olduğunu görünce hayretler içinde kalır ve buranın bir daha nasıl eski haline geleceğini tasavvur edemez. Bir tablo ancak bu kadar şaşırtıcı bir görünüm arz edebilir” (Kutub, 1972, 299). Kutub burada Üzeyr hakkında bilgi vermekte, onun şaşkınlığını dile getirmekte ve ardından adamın öldürülerek tekrar diriltilmesi olayını şöyle özetlemektedir: “Bu olay Allah'ın şartlara bağlı olmaksızın istediğini yapabilecek güçte oluşunun bir kanıtı olması açısından son derece önemlidir” (Kutub, 1972, 299). Dirilişin kanıtı olarak sunulan bu ayet aynı zamanda Kutub'a göre Allah'ın sınırsız güç ve kudretinin açık bir kanıtıdır.

Yine bu ayet dışında bazı Kur'an ayetleri de henüz dünyadayken gerçekleşen diriliş olaylarına farklı örnekler sunmakta ve dirilişin hak olduğu üzerinde ısrarla durmaktadır. Bu ayetlerden bir diğeri de Bakara Suresi yetmiş üçüncü ayettir. Ayette şöyle buyrulmaktadır: “*Kesilen sığırın bir parçasıyla o ölüye vurun*” dedik. İşte Allah ölüleri böyle diriltir ve düşünesiniz diye işaretlerini size böyle gösterir” (Bakara, 2/73). Bir zamanlar İsrail oğulları bir adam öldürmüş ve bundan dolayı da hepsi birbirini suçlamıştır. Allah gizli olanı ortaya çıkarmak için onlardan bir sığır kesmelerini istemiştir. Onlar da bir sığır kesmiş ve ölüye

vurmuşlardır. Akabinde ölü dirilmiş ve kendini öldüreni göstermiştir (Tâberi, 1988, 62). Seyyid Kutub henüz dünyadayken dirilişin gerçekleştiğini haber veren bu ayet hakkında şunları dile getirmektedir: “Bu kısa olayın Kur’ân’ın akışında da belirtildiği gibi çeşitli yönleri vardır. Olayın işaret ettiği yönlerden biri Allah’ın yaratıcı gücünü, öldükten sonra dirilme gerçeğini, ölümün ve hayatın olduğunu vurgulamasıdır” (Kutub, 1972, 80). Kutub burada ayetin Allah’ın gücüne ve dirilişin hak olduğuna bir delil olduğunu ifade etmektedir. Kutub onların zaten Allah’a inanma, Allah’a güvenme ve Peygamberin getirdiğini tasdik etmeye hazır olma gibi bağlarını kopardıklarını, kendilerine sunulan teklifleri kabul etmekten kaçındıklarını, bunu inkâr etmek için delil ve mazeretler sunduklarını ve alaycı ifadeler kullandıklarını belirtmekte, ardından bu tutumları nedeniyle Allah onların inkârlarına karşı bir delil olsun diye kesilen sığırın bir parçasını ölüye vurmasını istediğini ve bu şekilde ölünün dirilerek gerçekleri konuştuğunu ifade etmektedir (Kutub, 1972, 80).

Kutub’a göre Allah’ın ölüleri diriltmek için bir sebebe veya bir araca ihtiyacı yoktur. Kesilen inekle, diriltilecek ölü arasında da bir münasebet yoktur. O halde burada Allah’ın bir muradı söz konusudur. Normalde İsrail oğullarında kurban kesmek bir adetti. Kesilen sığırın cesedinden alınan parça ölünün vücuduna hayat vermiştir. Aslında bu parçada ne hayat bulma ne de hayat verme gücü yoktur. Bu parça sadece Allah’ın gücünü ortaya koyan bir araçtır. İnsanlar Allah’ın gücünün ne şekilde işlediğini görmezler sadece bu gücün sonuçlarını gözlerler. Bu olayın derinliğini kavrayamazlar. Yani Allah bu olayda olduğu gibi ölüleri diriltir ama nasıl olduğunu bizler bilemeyiz. Bu gibi olaylar Allah için kesinlikle zor değildir(Kutub, 1972, 80).

Sonuç

Diriliş olayı gerek Kur’an’da, gerekse Hz. Peygamberin hadislerinde haber verilen bir gerçektir. Birçok İslâm âlimi de diriliş hakkında görüş beyan etmiştir. Seyyid Kutub da “*Fi Zılâl’il-Kur’an*” isimli tefsirinde, Kur’an ayetleri bağlamında diriliş hakkında kapsamlı bilgi sunmaktadır. Kutub dirilişin gerçekleşeceğini Allah’ın kesin bir vaadi olduğu üzerinde durmakta ve bu vaadinden dolayı bu olayın gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Her ne kadar diriliş insan aklının alamadığı bir olaymış gibi görünse de, Allah dirilişi vaadi gereğince gerçekleştirecektir. Allah’a bu konuda herhangi bir zorluk yoktur. Nitekim Allah parmak uçlarını bile bir araya getirmeye muktedirdir. Gerçekleşmesi kesin olan bu olayın boş yere yani hikmetsiz olmadığını, diriliş ile inkârcıların dünyadayken yaptıkları inkâra karşı hak ettikleri cezayı alacaklarını buna mukabil diriliş gerçeğine kulak vererek bunun gereğini yerine getiren müminlerin ise mükâfatlandırılacağını söylemektedir. Kutub ayrıca diriliş anında meydana gelecek olaylara ve inkârcıların o günkü şaşkınlığına, yaşadıkları büyük dehşete ve insanların çekirge sürüsü gibi kabirlerinden çıkıp etrafa dağılışlarına da değinmektedir.

Kur'an'ın birçok ayetinde diriliş olayına dikkat çekilmektedir. Dirilişi inkâr edenlere karşı Kur'an açık deliller getirmek sureti ile bu olayı kanıtlamaya ve inkârcıların iddialarını çürütmeye çalışmaktadır. Kutub'un dirilişin bu Kur'ani delilleri üzerinde hassasiyetle durduğu görülmektedir. Dirilişin ispatlandığı bu ayetler ışığında konuyu canlı ve hareketli sahne sunumlarıyla ele almaktadır. O, ilk yaratılış üzerinde durmakta, ilk yaratılışın ikinci kez yaratılıştan daha zor olmasından yola çıkarak, dirilişin Allah için zor olmadığını vurgulamaktadır. Yine dirilişi delillendirmede yağmur suyu ile kurumuş toprağın diriltilmesi örneği üzerinde durmaktadır. Kutub'un diriliş mevzusunda değindikleri bu kadarla sınırlı olmayıp, burada sunulanlar onun görüşlerinden sadece kısa bir kesittir.

KAYNAKLAR

- ABDUH**, Muhammed, *Tevhid Risalesi*, Fecr Yayınevi, Ankara 1986.
- ABRAMAHOV**, Binyamin, *İslam Kelamı*, Çev. Emine Buket Sağlam, İnsan Yayınları, İstanbul 2010.
- BİLMEN**, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Cilt 4, Ankara Akçağ Yayınları, İsyambul 1991.
- CEVZİYYE**, İbn Kayyim, *Bedâi'ut-Tefsir*, Cilt 2, Der. Yusrî el-Seyyid Muhammed, Polen Yayınları, İstanbul 2011.
- COŞKUN**, İbrahim, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, Tekin Kitapevi, Konya trs.
- CÜRCANİ**, Seyyid Şerif, *Şerhu'l-Mevakif*, Çev. Ömer Türker, Kırk Gece Yayınları, İstanbul 2011.
- ÇELEBİ**, İlyas, "Ölüm ve sonrası", *Kelam*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, 677-714.
- ERDEMÇİ**, Cemalettin, *Kelam İlmine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul 2012.
- ESEN**, Muammer Esen ve bşk., "Ölüm ve Sonrası," *Sistematik Kelam*, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara 2006, 328-245.
- EŞ'ARİ**, Ebu Hasan, *El-İbâne an Usulu'd-Diyane*, Medine 1410.
- GAZZÂLİ**, Ebu Hamid, *Filozofların Tutarsızlığı*, Çev. Mahmut Kaya ve bşk., Klasik Yayınları, İstanbul 2012.
- GAZZÂLİ**, Ebu Hamid, *İhya-u Ulumiddin*, Daru's-Selam, Kahire 1424.
- HARPUTİ**, Abdullatif, *Kelam Tarihi*, Sade. Muammer Esen, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005.
- KARADAŞ**, Cafer, *İslam Düşüncesinde Âhiret*, Emin Yayınevi, Bursa 2008.
- KUTUB**, Seyyid, *Fi Zılâli'l-Kur'an*, Cilt 1, Dar'üş-Şûruk, Beyrut 1972.

- NESEFİ**, Umar, *Metni Hakaiki Akaidi'l-İmam en-Nesefi*, Sahafiye-i Osmaniyye, İstanbul 1293.
- SABUNÎ**, Nureddin, *el-Bidaye fi Usuli'd-Din*, Külliyyete bi Cemaati Marmara, İstanbul 2011.
- ŞEHRİSTANÎ**, Ahmed Ebu'l Feth, *Milel ve Nihal*, Çev. Mustafa Öz, Lietra Yayıncılık, İstanbul 2011.
- TÂBERİ**, Ebu Cafer, *Camiu'l-Beyan an Tevili Ay'il-Kur'an*, Cilt 3, Dar'ul-Fikr, Beyrut 1988.
- TEFTAZANÎ**, Ebu'l Vefa, *Şerhu'l-Akaid/Kelam İlmi ve İslam Akâidi*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 2010.
- YARAN**, Cafer Sadık, "Death and Immortality in İslamic Thought," *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 10, Samsun 1998, 103-129.
- YAVUZ**, Yusuf Şevki, "Ba's", *TDV Ansiklopedisi*, V, 98-100.

BEU. SBE. Derg.
Cilt:4 Sayı:1 Haziran 2015

FINANSMANI BÜTÇEDEN KARŞILANAN KAMU ALIMLARINDA ÖN MALİ KONTROL ÇATIŞMA ALANI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Mehmet AKSOY*

Özet

Kamu hizmetlerindeki artışa bağlı olarak mal, hizmet ve yapım işinden oluşan kamu alımları da artmaktadır. Daha fazla kamu kaynağının kullanımını gerektiren bu artış kamu alımlarının ekonomi içindeki önemini göstermektedir. GSYH içinde belli paya sahip kamu alımları politika aracı olarak ekonomik, mali ve sosyal alanda kullanılabilir. Ekonomi dünyasında önemli bir yere sahip kamu alımlarında düzen tarihi gelişim seyri içinde 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ve ikincil mevzuatı ile sağlanmaktadır. Mali mevzuatın bir parçası olan ihale mevzuatı çerçevesinde yapılan ve belli tutarı aşan kamu ihaleleri ihale kararına bağlanıp ihale yetkilisinin onayı ile kesinleştikten sonra 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu hükümlerine göre ön mali kontrole tabi tutulmaktadır. Belli tutarı aşan kamu alımlarının ön mali kontrole tabi tutulması ihale mevzuatında yer alan bazı hükümlerin uygulama alanının ortadan kaldırılmasına neden olmakta ve her iki Kanun hükümleri arasında çatışma alanı oluşturmaktadır. Bu makalede söz konusu çatışma alanına dikkat çekilmekte ve çözüm önerileri ile sorun giderilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kamu Alımı, İhale Süreci, Ön Mali Kontrol, Çatışma Alanı, Çözüm Önerileri*

PRELIMINARY FINANCIAL CONTROL CONFLICT AREA IN PUBLIC CONTRACTS FINANCED BY BUDGET AND SOLUTION OFFERS

Abstract

Depending upon the increase in public services, public procurement consisting of public goods, services and works contracts is also increasing. This increase requiring further use of public funds demonstrates the importance of public procurements in the economy. Public procurements which possess a certain share in the GDP can be used as a

---

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD Muhasebe-Finansman BD. Doktora Öğrencisi

political means in economic, financial and social fields. The system in public procurements which have a big importance in the economic field, is provided via the Public Procurement Law numbered 4734 and the secondary legislation. Public contracts realized within the framework of procurement legislation which is a part of financial legislation and exceeding a certain amount, are finalized with the approval of the contract officer and are subject to pre fiscal control according to the Law of Public Financial Management and Control numbered 5018. The exposure of public contracts exceeding a certain amount to pre fiscal control causes the abolition of certain provisions' implementation fields within the procurement legislation and constitutes a conflict situation between the two Law provisions. This article mentions about this conflict and the problem is intended to be solved with various proposed solutions.

Keywords: *Public Procurement, Tender Proceeding, Pre Fiscal Control, Conflict Situation, Proposed Solution*

GİRİŞ

Kamu idarelerinin hizmet alanlarının genişlemesine paralel olarak kamusal ihtiyaçlar artmış ve bu artış kamu kaynağına olan ihtiyacı da artırmıştır. Kamu idarelerinin mal, hizmet ve yapım işi ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan kamu alımlarının ekonomik büyüklüğü de her geçen yıl artış göstermiş ve GSYH içindeki yeri de büyümüştür. Kamu alımlarının GSYH içindeki rakamsal ve oransal büyüklüğü bunların ekonomik ve sosyal politika olma özelliğini de dikkatlere sunmaktadır. Ülkeler kamu alımları aracılığıyla ekonomik, mali, sosyal ve çevre politikalarına yön vermektedirler.

Ekonomi içinde önemli bir yere sahip kamu alımları genellikle kamu kaynakları ile finanse edilmekte, idarelerin mal, hizmet ve yapım işi ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli ödenekler idare bütçelerine konulmakta ve mali mevzuatta yer alan ilke ve kurallara uygun biçimde kullanılmaktadır.

Kamu alımları için idare bütçesinde tahsis edilen ödeneklerin, kaynaklarının etkinlik ve verimlilik ilkeleri çerçevesinde önceden belirlenmiş ilke, kriter ve kurallara göre kullanımı ve kamu ihalelerinin anılan ilke ve kurallara göre yürütülmesini sağlamak için Cumhuriyet öncesinden günümüze kadar bazı kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Günümüzde kamu alımlarına ilişkin ilke, kural ve usuller 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu'nda yer almakta ve idare bütçesinde yer alan ödeneklerin mal, hizmet ve yapım işinde kullanımı anılan bu ilke ve kurallar çerçevesinde yapılmaktadır.

Ancak, 4734 sayılı Kanun kapsamında yapılan kamu ihalelerinin 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile ikincil mevzuatında yer alan hükümler uyarınca ön mali kontrol incelemesinden geçirilmesi 4734 sayılı Kanun ile ikincil mevzuatında yer alan bazı düzenlemeleri hükümsüz hale getirebilmektedir. Anılan kanunlar ve ikincil mevzuat hükümlerinin ihale işlemlerine uygulanması neticesinde ortaya çıkan çatışma noktası ihale yetkilisi ve ihale komisyonu üyeleri

dahil ihale sürecinde görevli ve yetkili personelin idari, mali ve cezai sorumluluklarla karşılaşabilmelerine neden olabilmektedir.

Bu bağlamda makalenin temel amacı; idarelerin taahhüt evrakı ve sözleşme tasarılarının 5018 sayılı Kanun ve ikincil mevzuatı uyarınca ön mali kontrole tabi tutulması neticesinde verilen görüşün ihale komisyonu ve ihale kararı üzerindeki etkilerini ortaya koymak, anılan ön mali kontrolün 4734 sayılı Kanun ve ikincil mevzuatının hükümsüz bıraktığı maddelerine dikkatleri çekmek ve her iki kanun hükümleri arasında oluşan çatışma alanını ve çelişki noktalarını göz önüne sermektir. Ayrıca, her iki kanun arasında ön mali kontrolün sebep olduğu problemin çözümü için önerilerde bulunmaktadır.

Makalede kamu alımlarının büyüklüğü ve GSYH içindeki payı, sosyal politika aracı olarak kullanılabilirdiği alanlar ve tarihi seyirde geçirdiği yasal düzenlemeler sürecine değinildikten sonra kamu alımlarına ilişkin ihale süreci ve bu süreçte ön mali kontrol incelemesinin yeri ve etkisi 5018 sayılı Kanun ile 4734 sayılı Kanun'un ilgili hükümleri doğrultusunda gösterilmiş ve her iki Kanun hükümlerinin çatışma noktasına değinilerek söz konusu çatışmayı giderecek çözüm önerileri ortaya konulmuştur.

1.KAMU ALIMLARI VE EKONOMİK BÜYÜKLÜĞÜ

Liberal devlet anlayışının terk edilerek sosyal devlet anlayışına geçilmesiyle birlikte devletin ekonomik ve sosyal yaşama müdahale etmesi ile birlikte kamu hizmeti alanı genişlemekte ve kamu ihtiyaçları artmaktadır (Yılmaz, 2007:235). Kamunun artan ihtiyaçlarının büyük bir kısmı kamu kaynakları ile finanse edilen (Şahiner, 2012:17) kamu ihaleleri ile karşılanmaktadır.

Piyasa değerlendirme yöntemi (Bilir, 2004:10) olarak ortaya çıkan kamu ihaleleri iki yönlüdür. Bir yönü ihale neticesinde kamunun gelir elde etmesi, diğer yönü ise yapılan ihale ile kamu kaynağının harcanmasıdır. İhale kavramı kamuya gelir getirici faaliyetler ile kamunun harcama yapmasını gerektiren faaliyetleri ifade etmektedir. Kamu ihalesi adı altında kamuya gelir getiren faaliyetler 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu, kamu kaynağının kullanımını gerektiren faaliyetler ise 4734 sayılı Kanun hükümleri çerçevesinde yürütülmektedir.

Bu bağlamda ihale; kamu alımlarını içinde barındıran bir kavramdır. Ülkemizde de kamu alımları kamu ihaleleri adı altında ifade edilmektedir. Ancak, çalışmanın içeriğini 4734 sayılı Kanun kapsamında yer alan mal, hizmet ve yapım işinden teşekkül eden kamu alımları oluşturduğu için "ihale" kavramı kamu alımları ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

İhale, kamu kurum ve kuruluşlarının bir takım işlevlerini yerine getirmek amacıyla yaptıracağı işleri, kimin yapacağına karar vermesini sağlayan bir muhatap belirleme türüdür (Altıparmak, 2012: 34). Kamu alımları bakımından ihale kavramı; mal veya hizmet alımının ya da yapım işinin bir çok istekli arasından en

FİNANSMANI BÜTÇEDEN KARŞILANAN KAMU ALIMLARINDA ÖN MALİ KONTROL
ÇATIŞMA ALANI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

uygun şartlarla kabul edene verilmesi, ihale etmek ise; “bir işi en uygun görülene bırakma” anlamına gelmektedir (Arslan, 2010:9). 4734 sayılı Kanun’un 4’ üncü maddesinde ise ihale; “Bu Kanunda yazılı usul ve şartlarla mal veya hizmet alımları ile yapım işlerinin istekliler arasından seçilecek birisi üzerine bırakıldığını gösteren ve ihale yetkilisinin onayını müteakip sözleşmenin imzalanması ile tamamlanan işlemler,” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlamalardan hareketle ihale; ihtiyacın karşılanması için idare tarafından yürütülen ve sözleşmenin imzalanması ile son bulan bir süreçtir.

Bu bağlamda idarenin ihaleye çıkması hukuki manada bir “icaba davet”, ihaleye katılanların tekliflerini sunmaları “icap”, ihalenin bu tekliflerden en uygun olanına verilmesi ise “kabul” olarak değerlendirilmektedir (Kutlu, 1997:76). Bu bakımdan ihale özünde bir karar alma yöntemidir. Doğrudan doğruya satın almak yerine ihale yolunun tercih edilmesindeki en önemli amaç satıcılar arasındaki rekabet sayesinde en uygun bedelin bulunması (Sayın, 2008:3) ve kamu kaynaklarının kullanımında ülke müteşebbislerine fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır.

Satıcılar arasında oluşturulan rekabet ortamından yararlanmak suretiyle en uygun bedel ile karşılanan ve yeniliğe sürekli açık bir alan olan kamu alımlarının ekonomik önemi büyüktür. Kamu alımlarında sağlanacak etkinlik ve verimlilik ülke kalkınması açısından son derece hayati önem taşımaktadır.

Kamu ihalelerinin ülke ekonomisi içerisindeki yeri ve önemi kamu alımlarına ilişkin rakamlara bakılarak tespit edilebilir. Aşağıdaki tablo yıllar itibariyle toplam kamu alımlarını göstermektedir.

Tablo 1: Toplam Kamu Alımları Tutarı

Yıllar	Toplam Kamu Alımları Tutarı (Bin TL)
2006	39.023.459
2007	65.978.292
2008	83.915.297
2009	66.224.836
2010	69.510.284
2011	91.771.406
2012	94.398.722
2013	105.504.100

Kaynak: Kamu İhale Kurumu Kamu Alımları İzleme Raporu

Tabloda yer alan tutarlar; 4734 sayılı Kanun'da belirtilen ihale usullerine göre yapılan ihaleleri, anılan Kanun'un istisnası kapsamında yapılan ihaleleri, Kanun kapsamı dışında olan kuruluşların yaptıkları ihaleleri ve idarelerin ihtiyaçlarının karşılanmasında başvurulan doğrudan temin yöntemine göre yapılan alımları kapsamaktadır.

Bu değerlere kamu mallarının satışı ve özelleştirme ihaleleri de dahil edildiğinde ortaya çıkacak rakamın büyüklüğü, ihale piyasalarının ekonomi açısından ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir (Bilir, 2004:8).

Yıllara göre hacmi yukarıda gösterilen kamu alımlarının GSYH içindeki payı ve oranı bize ekonomi içindeki yerini ve büyüklüğünü vermektedir. Kamu alımlarının yıllar itibariyle GSYH içindeki payı ve dolayısıyla ekonomi içindeki büyüklüğü aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2: Toplam Kamu Alımlarının GSYH İçindeki Payı %

Yıllar	GSYH (Bin TL)	Toplam Kamu Alımları (Bin TL)	(%)
2006	758.390.785	39.023.459	5.0
2007	843.178.421	65.978.292	7.8
2008	950.534.251	83.915.297	8.8
2009	952.558.579	66.224.836	6.9
2010	1.098.799.348	69.510.284	6.3
2011	1.297.713.210	91.771.406	7.1
2012	1.416.798.489	94.398.722	6.7
2013	1.561.510.015	105.504.100	6.8

Kaynak: TÜİK, Harcama Yöntemi ile GSYH (Cari fiyatlarla)

Tablodaki oranlar kamu alımlarının ekonomi içinde önemli yer tuttuğuna ve buradan hareketle kamu ihalelerinin politika aracı olarak çok farklı sosyal amaçlar için kullanılabileceğine işaret etmektedir.

2.KAMU ALIMLARININ POLİTİKA ARACI OLMA ÖZELLİĞİ

İhale yöntemi, ihaleye konu mal, hizmet ve yapım işi tahsisinin alıcılar (idare) ile satıcılar (istekliler) arasında fiyat rekabetine göre yapıldığı bir sistemi ifade etmektedir. Bu anlamda ihaleler en önemli fiyatlama modeli ve dağıtım mekanizmalarından birisi olarak kabul edilmektedir (Bilir, 2004:10). Tüm ülkelerde

olduğu gibi ülkemizde de ihale yöntemi şeffaflık, etkinlik, rekabet gibi temel ihale ilkeleri açısından ön plana çıkmaktadır.

Kamu alımlarında ihaleler birçok amaç için kullanılabilir. İyi tasarlanmış bir ihale sistemi kamu kaynaklarının etkin dağıtımına hizmet eder. İhale yönteminin ihaleye katılan isteklilerin daha dürüst ve şeffaf olmalarını sağlayarak vergi ödeyenler açısından fayda elde edilmesini sağladığı söylenebilir (Bilir, 2004:16). Buradan hareketle seçilecek ihale yönteminin olası avantajları şöyle sıralanabilir,

- Kamu alımlarında sürecin şeffaf, etkin ve rekabetçi olmasını sağlar,
- Kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasına hizmet eder,
- İhale sürecine ilişkin düzenlemelerle piyasaya girişler kolaylaştırılabilir,
- Bazı sosyal amaçların elde edilmesinde etkin bir yöntemdir,

Kamu alımları bazı sosyal amaçlara ulaşabilmek için ülkeler tarafından kullanılan temel politika araçları arasında yer almaktadır. 1980’li yıllardan itibaren neo-liberal ekonomi politika tercihlerinin bir yansıması olarak devlet eliyle yürütülen hizmetler ile üretilen malların özel sektörden temin edilmesi yoluna gidilmesi çerçevesinde kamu alımlarının önemi giderek artmıştır. Kamu alımları yurdumuzda ekonominin itici gücü olma özelliğini sürdürmektedir. Kamu alımları ile sektörel alımlar (su, enerji, ulaşım ve posta hizmetleri) (Akyazı, 2012:83) ülkemizde gelecek yıllarda erişilmesi arzu edilen hedeflerin gerçekleştirilmesi için belirlenmiş araçlardan biridir.

Kamu alımlarının rakamsal büyüklüğü dikkate alındığında sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için bir politika aracı olarak kullanılabilceği anlaşılmaktadır. Bu süreçte devletin piyasadan alış veriş yapan bir müşteri olarak ve aynı zamanda bu durumdan kaynaklanan gücü sayesinde piyasanın belirlenen amaçlar doğrultusunda düzenlenmesinden de sorumlu bir aktör olarak çift yönlü rol oynayabileceği değerlendirilmektedir.

2.1.Kamu Alımlarının Ekonomi ve Fiyatlandırma Politikası Boyutu

Ekonomik hayattaki değişimin büyük kısmı kamu ihaleleri aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. İktisadi faaliyetin önemli bir kısmını oluşturan kamu alımlarının ekonomi üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. (Emek, 2002:2).

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre kamu alımlarının toplam talep içindeki payı farklı olabilmektedir. AB ve ABD gibi gelişmiş ülkelerde bu pay uluslararası ticarete konu sektörlerde % 5-10 arasında değişmekte, uluslararası rekabetin ödemeler dengesi üzerinde bir etkisi olmamaktadır (Zengin, A. ve M. İlbars, 2004:54). Ancak, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kamu alımlarının toplam talep içinde önemli bir yeri olduğundan dolayı ödemeler dengesi üzerindeki

etkisi büyüktür. Bu nedenle de kamu alımlarının sosyo ekonomik amaçlarının toplum üzerindeki etkisi de artmaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin kalkınma, finansman ve ticari ihtiyaçlarını dikkate almadan kamu alımlarını dışa açması ithalatı artıracacağı için ödemeler dengesini olumsuz etkileyebileceği, bu bağlamda uluslararası rezervleri azaltabileceği ve ulusal sanayileşmeyi de olumsuz etkileyebileceği göz ardı edilmemelidir (Zengin, A. ve M. İlbars, 2004:55).

Piyasa ekonomilerinde işliğin sağlanması ve korunması için uygulanan ekonomik politikanın temel ve merkezi unsuru rekabettir. Başka bir deyişle rekabet, ancak piyasa ekonomisi ile bir varlığa sahiptir ve piyasa ekonomisinin işliğin sağlıklı bir rekabet ortamının mevcudiyetine bağlıdır. Rekabet, firmaları verimli olmaya, kaliteli ve düşük bedelle daha fazla ürün ve hizmet sunmaya yönelten çok önemli bir süreçtir¹. Kamu alımlarında rekabeti bozan kartel (işbirliği) anlaşmalarının varlığı halinde devlete pahalı mal ve hizmet sunulması, kaynak dağılımında etkinliğin bozulması, kamu açıklarının artması ve vatandaşın ödediği vergilerin karşılığını alamaması söz konusu olur (Emek, 2002:35).

İhale, kaynakların dağıtımının ve fiyatların piyasa katılımcılarının teklifleri ile belirlendiği açık kuralları olan bir piyasa mekanizmasıdır. İhaleler ürünlerin sabit bir fiyat veya standart bir değer olmaksızın satılmasını sağlar. Fiyat, belirli bir tarihteki arz ve talebe bağlıdır ve piyasada gelecekte olması beklenen gelişmelerden etkilenmektedir. Satıcı açısından bir ihalenin temel amacı, potansiyel alıcılar arasından en fazla değer verene mümkün olduğunca yakın olan bir fiyat elde etmektir. Satıcının değeri bilmesi halinde ihaleye çıkma gereği de olmayacaktır.

İhaleler, devletlerin gerek harcama gerekse gelir getirici faaliyetlerinde fiyatlandırma mekanizması olarak çoğunlukla tercih ettikleri bir yöntem haline gelmiştir (Arslan, 2010:2). Böyle bir yöntemdeki ihale sistemi, ihaleye konu olan mal ve hizmetlerin tahsisinin alıcılar veya satıcılar arasındaki fiyat rekabetine göre yapıldığı bir modeli, sistemi ifade etmektedir (Bilir, 2004:1). Ülkemizde de benimsenen piyasa ekonomisinde arz ve talep arasındaki dinamik denge herhangi bir dış müdahale olmaksızın doğal yollardan oluşmakta ve bu sistemin merkezi yapı taşını “rekabet” olgusu oluşturmaktadır. Piyasa ekonomisi; ekonominin merkezi bir karar biriminin yönlendirmesine bırakılmadığı, bilakis piyasa dinamiklerine dayalı olarak yönlendirildiği bir ekonomik düzeni ifade etmektedir. Buna göre; ekonomik birimlerin yönlendirilmesi ve koordinasyonu, arz ve talep miktarının belirlenmesi, malların fiyatlarının oluşumu, fiyat, miktar, kalite ve diğer şartlara ilişkin bilginin elde edilmesi gibi temel ekonomik fonksiyonlar piyasalarda gerçekleşmekte ve piyasalar tarafından belirlenmektedir.

---

¹ 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun’ un genel gerekçesi

Ekonomik açıdan bakıldığında iyi işleyen bir kamu alımları sistemi ülkelere kaynaklarını optimum şekilde kullanma fırsatı sunarken özel sektöre de maliyetleri azaltmak ve yatırım politikalarını gözden geçirmek suretiyle ulusal ve uluslararası rekabete hazır olmak imkanı vermektedir (Uz, 2005:13). İhale sisteminin etkinlikten uzak olması ise ekonomik kayıplara ve yolsuzluklara neden olmaktadır.

Kalkınma sürecinde önemli bir araç olan (Yülek, 2013:8) ve ekonomiyi doğrudan etkileme kabiliyeti olan kamu alımları ekonomi politikalarının belirlenmesinde önemli yere sahiptir. Piyasada büyük bir mal ve hizmet alıcısı konumunda olan idareler ihaleler yoluyla bölgesel kalkınma, KOBİ'lerin desteklenmesi, AR-GE çalışmalarına ayrılan kaynakların artırılması, teknoloji yoğun üretim tarzı, yatırım politikalarının gözden geçirilmesi, belli sektörlerle yönelik yatırımların desteklenmesi, işsizliğin önlenmesi ya da azaltılması, ödemeler dengesinin korunması, ihracat ve ithalat politikalarının düzeltilmesi gibi amaçlara ulaşmak amacıyla piyasaya yön vermektedir (Uz, 2005:13).

2.2.Kamu Alımlarının Mali Boyutu

Kamu harcamalarının büyük bir kısmını oluşturan kamu alımları bütçe ve maliye politikasını ilgilendiren yönlere sahiptir. Kamu alımlarının karşılanabilmesi için öncelikle kamu idarelerinin bütçelerinde ödeneklerinin bulunması gerekmektedir. Kamu alımları başta kalkınma planları ve yıllık programlar olmak üzere bütçeler tarafından disipline edilmektedir (Uz, 2005:14).

Kamu alımlarının maliye politikası yönünden de önemi büyüktür. Kamu alımlarının azaltılması veya artırılması kamu finansmanında rahatlamaya ya da zorlanmaya neden olabilir. Yatırımlara ayrılan kamu kaynağının azaltılması kamu harcamalarında tasarruf ve kamu ihalelerinde azalma demektir.

Kamu idaresi, kamu alımları yoluyla piyasaya yön verebileceği gibi vergi gelirlerinin dağılımını da etkileyebilir (Uz, 2005:14). Kamu kurumlarının alımlarını sermaye yoğun ya da emek yoğun sektörlerde veya ülkenin belli bölgelerinde ya da belli başlı hususlarda yoğunlaştırması durumunda vergi gelirlerinin miktarı ve dağılımı da değişebilecektir. Vergi borcu olanların ihaleye katılamamaları da bu bağlamda belirtilebilir.

2.3.Kamu Alımlarının Sosyal Boyutu

Kamu alımları ülkenin sosyal politikalarını da destekleyici nitelikte kullanılabilir. Tabiatı gereği kamu alımları özel sektör alımlarından farklı amaçlara hizmet etmektedir (Zengin ve İlbars, 2004:54). Kamu alımlarının sosyal politika aracı olarak kullanıldığı en önemli alanların başında işsizliğin azaltılmasının olduğu görülmektedir.

2013 yılı Programında kamu yatırımlarının öncelikli olarak sosyal kalkınma amaçlı ve üretken faaliyetleri destekleyecek nitelikteki alt yapıya yönlendirileceği ve bu şekilde sektörel ve bölgesel amaçların gerçekleştirilmesinde bir araç olarak kullanılacağı belirtilmiştir (23 Ekim 2012 tarih ve 28450 mükerrer sayılı Resmi Gazete, s:2).

2.4.Kamu Alımlarının Çevre Politikası Boyutu

Çevreci kamu alımları; kamu kurum ve kuruluşları tarafından özel sektöre ihale edilen mal ve hizmet alımları ile yapım işlerinin üretim sürecinde ve kullanımı sırasında çevrede oluşturduğu olumsuz etkilerinin sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun olarak minimum düzeye indirilmesi amacıyla hizmet eden alımları ifade etmektedir.

Kamu alımları çevrenin korunmasında güçlü bir enstrüman olarak görülmekte ve doğru mal ve hizmetler üzerinde yoğunlaşmak ve diğer politikalarla tamamlayıcı olmak kaydıyla etkin ve verimli bir çevre politikası aracı olabilmektedir (Uz, 2005:21).

Kamu alımlarının çevre politikası aracı olarak kullanılması üretim ve tüketim süreçlerinin çevreye daha az zararlı hale getirilmesi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi ve uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesinde önem arz etmektedir. Ancak, Türkiye de çevreci kamu alımları bağlamında belirlenmiş bir politika yoktur. Sadece 4734 sayılı Kanun'un 5' nci maddesinde; ilgili mevzuatı gereğince Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporu² gerekli olan işlerde ihaleye çıkılabilmesi için ÇED olumlu belgesinin alınmış olmasının zorunlu olduğu ancak, doğal afetlere bağlı olarak acilen ihale edilecek yapım işlerinde ÇED raporunun aranmayacağı belirtilmiştir.

Ekonomi içinde önemli bir yere sahip olan ve ekonomik, mali, sosyal ve çevresel politika aracı olarak kullanılabilen kamu alımlarının tarihi gelişim seyri Cumhuriyet öncesine kadar gitmektedir.

3.KAMU ALIMLARININ TARİHİ GELİŞİM SÜRECİ

Kamu alımlarının önceden belirlenmiş ilke ve kriterlere göre yürütülmesine duyulan ihtiyaç bu alanda Cumhuriyet öncesine kadar uzanan bazı kanuni düzenlemelerin yapılması sonucunu doğurmuştur.

---

² 2872 sayılı Çevre Kanunu ve Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde bu konuyla ilgili ayrıntılı açıklamalar yer almıştır.

3.1.İlk Düzenlemeler ve Nizamname

Cumhuriyetin ilanı öncesinde kamu ihaleleri ile ilgili ilk düzenleme Osmanlı döneminde çıkarılan 1857 tarihli Nizamname ile yapılmıştır. Kamu alımlarının esaslı bir şekilde kanuni düzenlemesi ise 22 Nisan 1925 tarihli ve 661 sayılı “Müzayede, Münakasa ve İhale Kanunu”yla yapılmıştır. Bu kanunla birlikte idarelerce yapılacak her türlü alım, satım, kiraya verme, yapım, onarım, keşif, taşıma ve benzeri işlerin yapılma usul ve esasları hükme bağlanmıştır (Yılmaz, 2007:61).

3.2.Arttırma, Eksiltme ve İhale Kanunu

Cumhuriyetin ilanından sonra kamu alımlarının yasal çerçevesini oluşturmuş olan 22 Nisan 1925 tarih ve 661 sayılı Kanun daha sonra meydana gelen değişikliklere cevap veremez duruma gelince bu yasanın yerine geçmek üzere 10 Aralık 1934 tarihinde 2490 sayılı Arttırma, Eksiltme ve İhale Kanunu kabul edilmiştir. 2490 sayılı Yasa'nın içerdiği formaliteler ihtiyaçların zamanında ve etkin bir şekilde karşılanmasını güçleştirdiği için idarelerin yapım işleri ve bazı kuruluşlar kapsam dışıdır çıkarılmıştır. Ancak, yapılan bu değişiklikte sorunları ortadan kaldıramayınca yeni bir yasa hazırlanması ihtiyacı hasıl olmuş ve 08.09.1983 tarihli 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu yürürlüğe girmiştir.

3.3.Devlet İhale Kanunu

Genel bütçeye dahil dairelerle katma bütçeli idarelerin, özel idare ve belediyelerin alım, satım, hizmet, yapım, kira, trampa, mülkiyetin gayri ayni hak tesisi ve taşıma işlerine ilişkin esas ve usulleri gösteren temel bir düzenleme niteliğindeki 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu 08.09.1983 tarihinde kabul edilmiş ve 01.01.1984 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla birlikte 2490 sayılı Arttırma, Eksiltme ve İhale Kanunu tamamen yürürlükten kaldırılmıştır.

2886 sayılı Devlet İhale Kanunu “Genel Esaslar”, “İhale İşlemleri”, “İhale Usullerine Tabi Olmayan İşler”, “İhale İşlerinde Yasaklar ve Sorumluluklar”, “Çeşitli Hükümler” ve “Son Hükümler” olmak üzere 6 bölüm ve 96 maddeden oluşmuştur.

Anılan Kanun'un 1 nci maddesinde; genel bütçeye dahil dairelerle katma bütçeli idarelerin, özel idare ve belediyelerin alım, satım, hizmet, yapım, kira, trampa, mülkiyetin gayri ayni hak tesisi ve taşıma işlerinin bu Kanunda yazılı hükümlere göre yürütüleceği ve sayılan bu daire ve idarelere bağlı döner sermayeli kuruluşlar ile özel kanunlarla veya özel kanunların vermiş olduğu yetkiyle kurulmuş bulunan fonların yukarıda belirtilen işlerinin nasıl yapılacağına Maliye Bakanlığı'nca hazırlanarak Bakanlar Kurulu'nca çıkarılacak yönetmelikte belirtileceği hüküm altına alınmıştır.

Ancak, 2886 sayılı Kanun'un günün değişen ve gelişen ihtiyaçlarına cevap veremediği, uygulamada ortaya çıkan aksaklıkları gidermede yetersiz kaldığı, bütün kamu kurumlarını kapsamadığı, (Başaran ve Mat, 2003:Önsöz), AB ve uluslararası ihale uygulamalarına paralellik göstermediği (Koçberber, 2008:1) hususlarından hareketle Türk kamu ihale sisteminde 2002 yılında köklü değişiklikler ortaya konulmuştur. Avrupa Birliği müktesebatı ve uluslararası normlara uyumlu olarak hazırlanmış olan 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ve 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu 22 Ocak 2002 tarih ve 24648 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmış ve 01.01.2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Böylece 2886 sayılı Kanun kapsamında sayılan işlerden mal ve hizmet alımı ile yapım işleri 4734 sayılı Kanun kapsamına alınmış, diğerleri ise 2886 sayılı Kanun kapsamında bırakılmıştır. Bu ayırmada kamuya gelir sağlayan işler ile kamu harcaması gerektiren işler ayrımı temel noktayı oluşturmuştur. Kamuya gelir sağlayıcı işler 2886 sayılı Kanun kapsamında bırakılmış, kamu kaynağının kullanımını ve harcanmasının gerektiren işler ise 4734 sayılı Kanun kapsamına alınmıştır. Ayrıca, kamu kaynağının kullanımını gerektiren ihalelere ilişkin sözleşmeler ile ilgili hususlar 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu kapsamına alınmıştır (Baş ve Seyhan, 2008:8) .

3.4.Kamu İhale Kanunu ve Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu

4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ve 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu ile birlikte kamu ihaleleri ile ihale sonucunda bağtlanacak sözleşmelere ilişkin düzenlemeler ayrı kanunlar halinde yürürlüğe konulmuş olmaktadır (Altun, 2004:21). Kamu hukukuna tabi olan veya kamunun denetimi altında bulunan ya da kamu kaynağı kullanan kamu kurum ve kuruluşlarının her türlü kaynaktan karşılanan mal ve hizmet alımları, yapım işleri ve danışmanlık hizmet alımlarını kapsayan bu yeni düzenlemeler Türk Kamu İhale Sisteminin temelini oluşturmaktadır.

Yeni sistemle birlikte kamu alımlarının ihale sürecindeki işlemleri idare hukuku, sözleşmenin taraflarca imzalanmasıyla başlayan süreç ise özel hukuk rejimine tabi kılınmıştır. İhale hukuku alanında bir usul yasası olan 4734 sayılı Kanun'da ihalenin başlangıcından sonuçlanmasına kadar bir çok husus düzenlenmiş ve ayrıntılı şekil kurallarına yer verilmiştir. (Özdemir, 2005:254).

3.4.1.Kamu İhale Kanunu'nun Amacı

4734 sayılı Kanun'un amacı, kamu hukukuna tâbi olan veya kamunun denetimi altında bulunan veyahut kamu kaynağı kullanan kamu kurum ve kuruluşlarının yapacakları ihalelerde uygulanacak esas ve usulleri belirlemektir (4734 s Kanun, Md:1).

Kamu kurum ve kuruluşları yapacakları ihalelerde 4734 sayılı Kanun'da belirlenen esas ve usullere uymak zorundadırlar. Anılan Kanun; kamu hukukuna tabi olan kamu kurum ve kuruluşlarını, kamu denetimi altında bulunan kamu kurum ve kuruluşlarını ve kamu kaynağı kullanan kamu kurum ve kuruluşlarını, mal ve hizmet alımları ile yapım işlerine ilişkin açacakları ihalelerde bu kanunla getirilen ihale sistemine dahil etmeyi amaçlamıştır (Doğanyigit, 2010:82).

Kamunun ihtiyaçlarının karşılanmasında ihale ile ulaşılmak istenilen amaç, en uygun sözleşmecinin bulunarak en iyi sözleşmenin imzalanmasıdır (Arslan, 2010:49). İhale sonunda imzalanan sözleşmeler birer özel hukuk sözleşmeleri olup bunların uygulanmasından, yürütülmesinden doğan uyuşmazlıkların çözüm yeri adli yargıdır. Ancak, bu sözleşmelerin imzalanması aşamasına kadar olan süreçte yapılan işlem ve eylemler idari işlem olduğu için bunlardan doğan uyuşmazlıkların çözüm mercii ise idari yargıdır.

Kamu hukukuna tabi olmanın en önemli belirtisi kamu tüzel kişiliğinin bir kanunla veya kanunun açıkça yetki verdiği hallerde idari bir işlemle kurulmuş olmasıdır (Sayın, 2008:7). Burada kamu otoritesi ile kamu tüzel kişiliği açık bir şekilde vurgulanmış bulunmaktadır (Özek ve Kaya, 2003:39).

Kamunun denetiminde olmak ilgili kurumun yönetiminin ve kontrolünün kamu idaresinin elinde olmasıdır. Yoksa Devletin özel sektör kuruluşları üzerinde de denetim yetkisi vardır. Buradaki “denetim” kavramının “yönetim” şeklinde anlaşılması gerekir (Sayın, 2008:7).

Bir kurum veya kuruluşun kamu gücüyle toplanmış kaynakları yine bir kamu görevi için kullanıyor olması kamu kaynağının kullanıldığını gösterir. Kamu kaynağı kavramı 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 3'üncü maddesinde; “g) Borçlanma suretiyle elde edilen imkânlar dahil kamuya ait gelirler, taşınır ve taşınmazlar, hesaplarda bulunan para, alacak ve haklar ile her türlü değerleri,” şeklinde tanımlanmıştır.

GSYH içinde önemli bir yer işgal eden ve belirlenen sosyal amaçlara ulaşmak için politika aracı olarak kullanılan kamu alımlarına ilişkin kanuni düzenlemeler tarihi bir süreçten geçmiş ve en son 4734 sayılı Kanun ve ikincil mevzuatı yürürlüğe konulmuş ve halen uygulanmaktadır.

Ancak, kamu idarelerinin yapacakları ihalelerde uygulanacak esas ve usulleri belirleyen ve en iyi sonucu almayı amaçlayan 4734 sayılı Kanun ile diğer bazı mali mevzuat hükümleri arasında uygulayıcıları tereddütte düşüren bazı çelişkili noktaların varlığı dikkatlerden kaçabilmiştir. Söz konusu çelişki noktaları 4734 sayılı Kanun ile ilgili mali mevzuat arasında çatışma noktaları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede aynı konuda mali mevzuatın ilgili maddelerinin uygulanması 4734 sayılı Kanun'un bazı maddelerini hükümsüz hale getirebilmektedir. Bu bağlamda belirli tutarı aşan kamu alımlarının ihale kararına bağlandıktan ve ihale yetkilisince onaylandıktan sonra sözleşme öncesi ön mali

kontrole tabi tutulması bu çatışma noktalarından bir tanesi olup bu çalışmanın temelini meydana getirmektedir. Çalışmanın sonraki bölümlerinde bu çatışma alanı detaylı şekilde incelenmiş ve bu çelişkiyi giderecek çözüm önerileri ortaya konulmuştur.

4. KAMU ALIMLARI VE ÖN MALÎ KONTROL

Kamu kurumları mal, hizmet ve yapım işine ait ihtiyaçlarını 4734 sayılı Kanun'da belirtilen temel ilke ve kurallar çerçevesinde ihaleye çıkmak suretiyle karşılamaktadır. İhtiyacın ortaya çıkması ve karşılanması belli bir süre gerektirmektedir. Bu süre ihale talimatının ihale yetkilisi tarafından verilmesiyle başlayan, ihale komisyonunun karar alması ile devam eden ve ihale sözleşmesinin imzalanması ile sona eren ihale sürecini ifade etmektedir.

Ancak, 4734 sayılı Kanun' un 42' nci maddesi, 5018 sayılı Kanun' un 58 ve 60' nci maddesi ve İç Kontrol ve Ön Mali Kontrole İlişkin Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik' in 17' nci maddesinde yer alan hükümler uyarınca idarelerin ihale kanunlarına tâbi olsun veya olmasın, harcamayı gerektirecek taahhüt evrakı ve sözleşme tasarılarından tutarı mal ve hizmet alımları için bir milyon Türk Lirasını, yapım işleri için üçmilyon Türk Lirasını aşanların ön mali kontrole tâbi tutulması gerekmektedir.

Fakat yukarıda bahsedilen mevzuat hükümleri uyarınca ihale işlem dosyası ve sözleşme tasarısının ön mali kontrole tabi tutulması durumunda ise 4734 sayılı Kanun' un diğer bazı maddelerinde yer alan düzenlemeler hükümsüz kalmaktadır. Bu da ihale kararının ve belli tutarı aşan sözleşme tasarısının ön mali kontrole tabi tutulmasının anılan her iki Kanun arasında çatışma noktası oluşturduğunu göstermektedir. Söz konusu çatışma noktasının açıklanması öncesinde ihale süreci ve ön mali kontrol sistemi aşağıda özetlenmiştir.

4.1.Kamu Alımlarının İhale Sürecinde Karşlanması ve Ön Mali Kontrole Gönderilmesi

Kamu alımları süreci ihtiyacın ortaya çıkmasıyla başlar. Ancak bu ihtiyaç idarenin yerine getirmekle yükümlü olduğu görev veya hizmetlerin gerekleri doğrultusunda önceden planlanmış olmalıdır. Böyle bir yaklaşım satın alma sürecinde 4734 sayılı Kanun'da belirtilen temel ilkeleri hayata geçirmeyi de mümkün kılar. İdare, diğer temel ilkelerin yanı sıra ihtiyaçların uygun şartlarla ve zamanında karşılanmasını ve kaynakların verimli kullanılmasını sağlamakla yükümlüdür. Bu nedenle ilk adım olarak ihtiyacın doğru tespit edilmesi önemlidir. Ayrıca, ihtiyacın niteliği, aciliyet durumu, miktarı, finansman kaynağı, temin edilmesinde alternatif tercihler gibi unsurlar uygulanacak ihalenin türünü, zamanını, büyüklüğünü belirlemede önemli rol oynar (Özek ve Kaya, 2003:173).

İdarece tespit edilen ihtiyacın giderilebilmesi için idare bütçesinde yeterli ödeneğe sahip olunması zorunludur. Çünkü kanuni istisnaları hariç ödeneği bulunmayan hiçbir iş için ihaleye çıkılamaz.

İdareler, ihtiyaçlarını beş yıllık kalkınma planları ve yıllık programlara uygun olarak belirlemek zorundadır. Beş yıllık plana aykırı olan ihtiyaçlar için ihaleye çıkılamaz. Ayrıca, yıllık yatırım programında olmayan yatırım işleri için de ihale yapılamaz (Özek ve Kaya, 2003:174). Devletin kalkınma planını ve yıllık programlarını uygulamaya koyabilmesi bütçe aracılığıyla yapılmaktadır. Programın uygulanması, ancak mali kaynakların programda gösterilen amaçlara tahsis edilmesiyle imkan kazanır. Mali kaynakların elde edilmesi ve programların amaçlarına tahsisi bütçe ile olmakta ve plan, program ve bütçe arasındaki hukuki bağlantı da kurulmuş olmaktadır.

İdarenin mal, hizmet ve yapım işi ihtiyacının ortaya çıkması üzerine piyasadan alım yapılmasına karar verilmesi ile ihale süreci başlar. Alım sürecini başlatan bu işlem üzerine ihale konusu işe ilişkin yaklaşık maliyet hesap cetveli, idari ve teknik şartnameler, sözleşme tasarısı ve diğer ihale dokümanı, Kamu İhale Kurumu tarafından hazırlanmış ve yayımlanmış standart belgelere uygun şekilde hazırlanarak ihale onay belgesine eklenir ve ihale yetkilisinin onayına sunulur. İhale yetkilisinin ihaleye onay vermesiyle ihale süreci başlamış olur.

İhale yetkilisi; idarenin, ihale ve harcama yapma yetki ve sorumluluğuna sahip kişi veya kurulları ile usulüne uygun olarak yetki devri yapılmış görevlileri olup ihale komisyonunu görevlendiren yetkilidir. 4734 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesi uyarınca ihale yetkilisi, biri başkan olmak üzere, ikisinin ihale konusu işin uzmanı olması şartıyla, ilgili idare personelinden en az dört kişinin ve muhasebe veya malî işlerden sorumlu bir personelin katılımıyla kurulacak en az beş ve tek sayıda kişiden oluşan ihale komisyonunu, yedek üyeler de dahil olmak üzere görevlendirir. İhale komisyonu eksiksiz olarak toplanır. Komisyon kararları çoğunlukla alınır. Kararlarda çekimser kalınamaz. Komisyon başkanı ve üyeleri oy ve kararlarından sorumludur. Karşı oy kullanan komisyon üyeleri, gerekçesini komisyon kararına yazmak ve imzalamak zorundadır.

İhale komisyonunun görevini icra ederken uyması gereken hükümler ve kurallar anılan Kanun'un ilgili maddelerinde açıklanmıştır. Bu bağlamda, Kanun'un 37 ve 38'inci maddelerinde tekliflerin ihale komisyonunca değerlendirilmesine ilişkin hükümlere yer verilmiş, 40'inci maddesinde ise 37 ve 38'inci maddelere göre yapılan değerlendirme sonucunda ihale komisyonunun gerekçeli kararını belirleyerek ihale yetkilisinin onayına sunacağı, ihale yetkilisinin ise karar tarihini izleyen en geç beş iş günü içinde ihale kararını onaylayacağı veya gerekçesini açıkça belirtmek suretiyle ihaleyi iptal edeceği hükme bağlanmıştır.

Yapılan bu açıklamalardan “ihale kararının” teklifleri değerlendiren ihale komisyonu tarafından alınacağı, ihale yetkilisi tarafından ise ya onaylanacağı ya da

iptal edileceği, onaylanması halinde ihale kararının geçerli olacağı, iptal edilmesi durumunda ise hükümsüz kalacağı anlaşılmaktadır.

4734 sayılı Kanun'un 41'inci maddesine göre, ihale yetkilisinin onayı ile geçerli hale gelen ihale kararının ihale yetkilisi tarafından onaylandığı günü izleyen en geç üç gün içinde ihale üzerinde bırakılan dahil olmak üzere ihaleye teklif veren bütün isteklilere bildirileceği, ihale sonucunun bildiriminde tekliflerin değerlendirmeye alınmama veya uygun bulunmama gerekçelerine de yer verileceği ve ihale sonucunun bütün isteklilere bildiriminden itibaren anılan Kanun'un 21'inci maddesinin (b) ve (c) bentlerine göre yapılan ihalelerde beş gün, diğer hallerde ise on gün geçmedikçe sözleşme imzalanamayacağı hükme bağlanmıştır.

Anılan Kanun'un 42'nci maddesinde ise; 41'inci maddede belirtilen sürelerin bitimini, **ön mali kontrol** yapılması gereken hallerde ise bu kontrolün tamamlandığı tarihi izleyen günden itibaren üç gün içinde ihale üzerinde bırakılan istekliye, tebliğ tarihini izleyen on gün içinde kesin teminatı vermek suretiyle sözleşmeyi imzalaması gerektiği hususuna ilişkin hüküm yer almaktadır.

Yukarıdaki madde hükümlerinden ihalenin, ihale kararı alınarak ihale komisyonunca sonuçlandırılacağı ve alınan bu kararın ihale yetkilisinin onayı ile geçerli hale geleceği, ihale yetkilisinin ihaleyi onaylama veya iptal etme kararı dışında başka bir karar alternatifinin bulunmadığı, harcamayı gerektiren söz konusu ihale kararı neticesinde imzalanacak olan sözleşme tasarısının belli tutarı aşması durumunda taraflarca imzalanmadan önce ihale işlemlerinin mali hizmetler birimince ön mali kontrole tabi tutulması gerektiği anlaşılmaktadır.

İhale kararının taraflarca sözleşmeye bağlanmadan önce kanunen yapılması zorunlu olan ön mali kontrolün kamu mali yönetimi ve kontrol sisteminde yeri, niteliği, kapsamı, yapısı ve işleyiş süreci aşağıda açıklanmıştır.

4.2.Türkiye Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Sistemi

Türkiye'de kamu malî yönetimi ve kontrol sistemine ilişkin ilk önemli düzenleme 1927 yılında 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu ile yapılmıştır. Kamu malî yönetiminin temeli olan bu Kanun küçük değişikliklerle 2003 yılına kadar başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Ancak, bu süre zarfında dünyadaki kamu malî yönetimi ve denetim sistemlerinde önemli değişimler söz konusu olmuştur. Bu değişimler Türkiye'yi de etkisi altına almış ve Türk kamu malî yönetimi ve kontrol sistemi, uluslararası standartlar ve AB normlarıyla uyumlu olacak biçimde 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile köklü bir değişime uğramıştır. Bu değişim ile seksen yıllık kamu malî yönetimi ve kontrol anlayışı yerini yeni sisteme bırakmıştır (Kesik, 2005: 94).

5018 sayılı Kanun ile getirilen yeni sistemin en önemli unsurlarından birisi hiç kuşkusuz iç kontrol sistemidir. Anılan Kanun gereği, genel yönetim kapsamındaki kamu idareleri, yönetim sorumluluğu esasına dayalı olarak iç kontrol

sistemlerini kurmak, iç kontrol faaliyet ve süreçlerini tasarlayarak uygulamak yükümlülüğü altına girmişlerdir. Bu noktada yeni kamu malî yönetimi ve kontrol sisteminin özünü kamu idarelerinde iç kontrol sisteminin kurulması ve uygulanması meydana getirmektedir. Söz konusu iç kontrol sistemi ise kamu idarelerinin malî olan ve olmayan tüm işlemlerini içermektedir. Bu bağlamda, yeni sistemde iç kontrolün malî işlemler boyutunu ön malî kontrol oluşturmaktadır. Ön malî kontrolün tanımı, ön mali kontrol yapmakla yükümlü birimler ve sorumlulukları ile ön mali kontrole tabi mali karar ve işlemler 5018 sayılı Kanun'da ve ikincil mevzuatında yer almıştır.

4.2.1.Kamu Mali Yönetiminde İç Kontrol ve Ön Malî Kontrol

Kamu mali yönetiminde iç kontrol bir idarede malî olan ve olmayan tüm işlemleri kapsamakta, ön malî kontrol ise iç kontrolün bir unsuru olarak malî işlemlere ilişkin yapılan kontrolü ifade etmektedir.

4.2.2.Ön Malî Kontrolün Tanımı Kapsamı ve Yapısı

İç Kontrol ve Ön Malî Kontrole İlişkin Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik'in 3'üncü maddesinde ön malî kontrol; "İdarelerin gelir, gider, varlık ve yükümlülüklerine ilişkin malî karar ve işlemlerinin; idarenin bütçesi, bütçe tertibi, kullanılabilir ödenek tutarı, harcama programı, finansman programı, merkezi yönetim bütçe kanunu ve diğer malî mevzuat hükümlerine uygunluğu ve kaynakların etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılması yönlerinden yapılan kontrol" şeklinde tanımlanmıştır.

5018 sayılı Kanun'un 58'inci maddesi uyarınca ön malî kontrol, harcama birimlerinde işlemlerin gerçekleştirilmesi aşamasında yapılan kontroller ile malî hizmetler birimi tarafından yapılan kontrolleri kapsar. Ön malî kontrol süreci, malî karar ve işlemlerin hazırlanması, yüklenmeye girilmesi, iş ve işlemlerin gerçekleştirilmesi ve belgelendirilmesinden oluşur. Kamu idarelerinde ön malî kontrol görevi, yönetim sorumluluğu çerçevesinde yürütülür. Harcama birimlerinde işlemlerin gerçekleştirilmesi aşamasında yapılacak asgarî kontroller, malî hizmetler birimi tarafından ön malî kontrole tâbi tutulacak malî karar ve işlemlerin usûl ve esasları ile ön malî kontrole ilişkin standart ve yöntemler Maliye Bakanlığınca belirlenir.

Yukarıda yer alan madde hükmünden kamu mali yönetimi sisteminde ön malî kontrolde; harcama birimleri, malî hizmetler birimi ve merkezi uyumlaştırma birimi (Maliye Bakanlığı Bütçe ve Malî Kontrol Genel Müdürlüğü) olmak üzere üçlü bir yapının söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda ön malî kontrol; harcama birimlerinde süreç kontrolü, malî hizmetler biriminde taahhüt ve sistem kontrolü, merkezi uyumlaştırma biriminde ise standart ve yöntem belirleme ve uyumlaştırma şeklinde tezahür etmektedir.

4.2.3.Harcama Birimleri Tarafından Yapılan Ön Malî Kontrol Süreci ve Niteliği

5018 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesine göre harcama birimi kamu idaresi bütçesinde ödenek tahsis edilen ve harcama yetkisi bulunan birimi ifade eder. Gelir, gider, varlık ve yükümlülüklerle ilişkin malî karar ve işlemler, harcama birimleri tarafından idarenin bütçesi, bütçe tertibi, kullanılabilir ödenek tutarı, ayrıntılı harcama veya finansman programları, merkezi yönetim bütçe kanunu ve diğer malî mevzuat hükümlerine uygunluk yönlerinden kontrol edilir. Harcama birimleri malî karar ve işlemleri kaynakların etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılması açısından da kontrol eder.

İç Kontrol ve Ön Malî Kontrole İlişkin Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik'in 12-14'üncü maddelerine göre harcama birimlerinde yapılan süreç kontrolünde her işlem daha önceki işlemlerin kontrolünü içerecek şekilde uygulanır. Malî işlemleri yürüten görevliler yapacakları işlemde önceki işlemleri de kontrol ederler. Süreç kontrolünü sağlamak amacıyla malî işlemlerin süreç akış şeması hazırlanır ve üst yöneticinin onayı ile yürürlüğe konulur.

Harcama yetkilileri yardımcıları veya hiyerarşik olarak kendisine en yakın üst kademe yöneticileri arasından bir veya daha fazla sayıda gerçekleştirme görevlisini ödeme emri belgesi düzenlemekle görevlendirir. Ödeme emri belgesini düzenlemekle görevlendirilen gerçekleştirme görevlileri ödeme emri belgesi ve eki belgeler üzerinde ön malî kontrol yaparlar. Yapılan kontrol sonucunda ödeme emri belgesi üzerine "Kontrol edilmiş ve uygun görülmüştür" şerhi düşülür.

4.2.4.Malî Hizmetler Birimi Tarafından Yapılan Ön Malî Kontrol Süreci ve Niteliği

Malî hizmetler biriminde ön malî kontrol yetkisi malî hizmetler birimi yöneticisine aittir. Kontrol sonucunda düzenlenen yazılı görüş ve kontrol şerhleri malî hizmetler birimi yöneticisi tarafından imzalanır. Malî hizmetler birimi yöneticisi bu yetkisini sınırlarını açıkça belirtmek şartıyla yazılı olarak yardımcısına veya birimin iç kontrol alt birim yöneticisine devredebilir. Anılan yöneticinin harcama yetkilisi olması durumunda ön malî kontrol görevi, iç kontrol alt birim yöneticisi tarafından yürütülür.

İç Kontrol ve Ön Malî Kontrole İlişkin Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik'in 5'nci maddesi uyarınca malî hizmetler biriminde ön malî kontrol görevini yürütenler onay belgesi ve ekleri ile şartname ve sözleşme tasarılarının

hazırlanması, malî karar ve işlemlerin belgelendirilmesi, mal ve hizmetlerin teslim alınması gibi malî karar ve işlemlerin hazırlanması ve uygulanması aşamalarında görevlendirilemezler ve ihale komisyonu ile muayene ve kabul komisyonunda başkan ve üye olamazlar.

Anılan Usul ve Esasların 12'nci maddesi uyarınca malî hizmetler biriminin ön malî kontrolüne tâbi malî karar ve işlemler harcama birimleri tarafından kontrol edilmek üzere malî hizmetler birimine gönderilir. Malî hizmetler birimince kontrol edilen işlemler hakkında görüş yazısı düzenlenir ve ilgili birime gönderilir. Ön malî kontrol sonucunda yazılı görüş düzenlenmesi halinde bu yazılı görüşler ayrıntılı, açık ve gerekçeli olmak zorundadır. Malî hizmetler biriminin görüş yazısı ilgili işlem dosyasında saklanır ve bir örneği de ödeme emri belgesine eklenir. Ön malî kontrol sonucunda verilen görüşler danışma ve önleyici niteliği haiz olup malî karar ve işlemlerin harcama yetkilisi tarafından uygulanmasında bağlayıcı değildir.

Malî karar ve işlemlerin ön malî kontrole tâbi tutulması ve ön malî kontrol sonucunda uygun görüş verilmiş olması harcama yetkilileri ve gerçekleştirme görevlilerinin sorumluluğunu ortadan kaldırmaz.

4.2.5.Malî Hizmetler Biriminin Ön Malî Kontrolüne Tâbi Malî Karar ve İşlemler

Mali hizmetler biriminin ön mali kontrolüne tabi mali karar ve işlemler İç Kontrol ve Ön Malî Kontrole İlişkin Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik' in 16 ila 26'ncı maddelerinde aşağıdaki gibi sıralanmıştır;

-Kanun tasarılarının malî yükünün hesaplanması	-İdarelerce yapılacak düzenlemelerle belirlenen mali karar ve işlemler
-Ödenek gönderme belgeleri	- Yan ödeme cetvelleri
-Ödenek aktarma işlemleri	-Sözleşmeli personel sayı ve sözleşmeleri
-Kadro dağılım cetvelleri	-Yurtdışı kira katkısı
-Seyahat kartı listeleri	-Geçici işçi pozisyonları
-Seyyar görev tazminatı cetvelleri	-Taahhüt evrakı ve sözleşme tasarıları

Taahhüt evrakı ve sözleşme tasarıları üzerinde yapılan ön mali kontrol 4734 sayılı Kanun'un 42'nci maddesinde yer alan ön mali kontrolü ifade etmektedir.

4.2.5.1.Taahhüt Evrakı ve Sözleşme Tasarıları Üzerinde Ön Mali Kontrol

İç Kontrol ve Ön Mali Kontrole İlişkin Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik' in 17'nci maddesine göre idarelerin, ihale kanunlarına tâbi olsun veya olmasın harcamayı gerektirecek taahhüt evrakı ve sözleşme tasarılarından tutarı mal ve hizmet alımları için bir milyon Türk Lirasını, yapım işleri için üç milyon Türk Lirasını aşanlar ön mali kontrole tâbidir. Bu tutarlara katma değer vergisi dahil değildir. Ön mali kontrole tâbi taahhüt evrakı ve sözleşme tasarıları, bunlara ilişkin tüm bilgi ve belgeleri içerecek şekilde bir işlem dosyası olarak harcama yetkilisi tarafından malî hizmetler birimine gönderilir. Bu belgeler en geç on işgünü içinde kontrol edilir ve yapılan kontrol sonucunda düzenlenen görüş yazısı işlem dosyası ile birlikte ilgili harcama yetkilisine gönderilir. Anılan görüş yazısına uyulup uyulmaması harcama yetkilisinin takdirine bağlıdır.

5.ÖN MALÎ KONTROL VE 4734 SAYILI KANUN HÜKÜMLERİ

Kamu idarelerinin mali işlemleri arasında yer alan ihale işlemlerinin 4734 sayılı Kanun ile 5018 sayılı Kanun hükümleri uyarınca ön mali kontrole tabi tutulması hukuka ve mevzuata uygunluğun sağlanması amacıyla yönelik bir kontroldür. Bu bağlamda anılan kanunlar arasında bir çelişki ve çatışma söz konusu değildir. Ancak, belli tutarı aşan ihale işlemleri ile sözleşme tasarisının ön mali kontrole tabi tutulması 4734 sayılı Kanun'un diğer bazı maddelerinde yer alan düzenlemeleri hükümsüz kılmaktadır.

Çalışmanın izleyen bölümünde ihale sürecinde şikayet ve itirazın şikayet sürecinin söz konusu oluşu ve olmadığı durumlar ayrı ayrı incelenmek suretiyle ihale işlem dosyasının ve sözleşme tasarisının ön mali kontrole tabi tutulmasından dolayı 4734 sayılı Kanun' un hükümsüz kalan maddeleri değerlendirilmiştir.

5.1.Şikayet Başvurusu Bulunmayan İhale İşlemlerinin Ön Mali Kontrole Tabi Tutulmasının 4734 sayılı Kanun Hükümlerine Etkisi

İhaleye katılan isteklilerin teklifleri ihale komisyonu tarafından değerlendirilerek gerekçeli şekilde ihale kararına bağlanır ve bu karar ihale yetkilisinin onayına sunulur. İhale yetkilisi 4734 sayılı Kanun'un 40'nci maddesine göre karar tarihini izleyen beş iş günü içinde ihale kararını onaylar veya gerekçesini açıkça belirtmek suretiyle iptal eder. İhale, kararın onaylanması halinde geçerli, iptal edilmesi halinde ise hükümsüz sayılır.

İhale işlemlerine şikayet başvurusunun olmadığı bir ihale sürecinde ihale komisyonu kararı ihale yetkilisince iptal edildi ise idareyi taahhüt altına sokan bir işlem doğmadığı için ön mali kontrol süreci başlamayacaktır. İhale kararı ihale yetkilisince onaylandı ise karar geçerli olacak ve onayı takip eden üç gün içinde

ihaleyi kazanan dahil teklif veren tüm isteklilere tebliğ edilecektir. İhale sonucunun bütün isteklilere bildiriminden itibaren, 4734 sayılı Kanun' un 21'inci maddesinin (b) ve (c) bentlerine göre yapılan ihalelerde beş gün, diğer hallerde ise on gün geçmedikçe ve belli tutarı aşan ihaleler ön mali kontrole tabi tutulmadıkça sözleşme imzalanmayacaktır.

İhale yetkilisince onaylanan ihale kararı ile birlikte ihale işlem dosyasının ve sözleşme tasarısının mali hizmetler birimine gönderilmesi neticesinde ön mali kontrolde uygun görüş çıktı ise ihale süreci kaldığı yerden devam edecek ve yüklenici ile sözleşme imzalama aşamasına geçilecektir. Ön mali kontrolde uygun görüş çıkmadı ise harcama yetkilisi/ihale yetkilisi ön mali kontrolden gelen “uygun değildir” görüşünü “danışma ve önleyici” olma niteliğine dayanarak uygulamazsa ihale süreci yine aynen devam edecektir. Böyle bir durumda ihale işlemlerinin ve sözleşme tasarısının ön mali kontrole tabi tutulması neticesinde 4734 sayılı Kanun'un herhangi bir maddesinde yer alan düzenleme hükümsüz kalmayacaktır.

Ancak, ön mali kontrolden gelen “uygun değildir” görüşüne harcama yetkilisi/ihale yetkilisi itibar ederse (ki genellikle itibar edilir) görüşün niteliğine göre ihale kararı değişecektir. Böyle bir durumda süreç, ihalede şikayet başvurusunun bulunduğu ve izleyen bölümde açıklandığı şekilde devam edecektir.

5.2.Şikayet Başvurusu Bulunan İhale İşlemlerinin Ön Mali Kontrole Tabi Tutulmasının 4734 sayılı Kanun Hükümlerine Etkisi

İhale sürecinde idareye şikayet ve Kamu İhale Kurumu'na itirazın şikayet başvuruları idare tarafından yapılan işlem ve eylemlerin hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle yapılır. Şikayet ve itirazın şikayet sonucunda alınan gerekçeli kararlar idare tarafından ivedilikle uygulanır.

5.2.1. Şikayet Başvurusu Üzerine İhale İşlemlerinin İncelenmesi

İhale yetkilisince ihale onayının verildiği tarihten itibaren; sözleşmenin taraflarca imzalanıp notere onaylatılması ve tescili ile noter onayı ve tescili gerekmeyen hallerde ise taraflarca sözleşmenin imzalanmasına kadar geçen süreçteki idari işlem ve eylemlere karşı aday, istekli veya istekli olabilecekler tarafından yapılacak başvuruların öncelikle idareye yapılması gerekmektedir.

Şikayet, ihale sürecindeki hukuka aykırı işlem veya eylemler nedeniyle bir hak kaybına veya zarara uğradığını veya zarara uğramasının muhtemel olduğunu iddia eden aday veya istekli ile istekli olabilecekler tarafından idareye yapılan başvurulardır. Bu durumda olanların idareye şikayet için şikayet ehliyetine haiz oldukları kabul edilmektedir.

Şikayet ehliyetini haiz olanların idareye şikayet başvurusu üzerine idarenin; 4734 sayılı Kanun'un 54 ve 55'inci madde hükümleri çerçevesinde gerekli

incelemeyi yapacağı, idare tarafından yapılan inceleme sonucunda on gün içerisinde karar alınarak başvurunun sonuçlandırılacağı, bu incelemenin, ihale yetkilisince bizzat yapılabileceği gibi ihale yetkilisinin görevlendireceği bir veya birden fazla raportör tarafından da yapılabileceği ve bu inceleme sonucunda, ihale yetkilisi tarafından gerekçeli bir karar alınacağı İhalelere Yönelik Başvurular Hakkında Yönetmelik' in 10'uncu maddesinde hükme bağlanmıştır.

Anılan Yönetmelik'in "Alınacak kararlar" başlıklı 11'inci maddesinde de; şikayet üzerine idare tarafından yapılan inceleme sonucunda gerekçeli olarak;

-İhale sürecinin devam etmesine engel oluşturacak ve düzeltici işlemle giderilemeyecek hukuka aykırılığın tespit edilmesi halinde **ihalenin iptaline**,

-Düzeltilme yapılması yoluyla giderilebilecek ve ihale sürecinin kesintiye uğratılmasına gerek bulunmayan durumlarda **düzeltilici işlem belirlenmesine**,

-Başvurunun süre, usul ve şekil kurallarına uygun olmaması, usulüne uygun olarak sözleşmenin imzalanmış olması veya şikayete konu işlemlerde ihalenin iptalini veya düzeltici işlem belirlenmesini gerektirecek hukuka aykırılığın tespit edilememesi hallerinde **başvurunun reddine**,

Kararlarından birinin verileceği belirtilmiştir.

Şikayet başvurusu üzerine idare tarafından alınacak kararlarda; ileri sürülen iddiaların, olayların ve hukuki dayanaklarının özeti, iddiaların ve olayların değerlendirilmesi, kararın dayandığı hukuki sebepler ile gerekçeleri ve karar sonucu, şikayetin kısmen veya tamamen haklı bulunması halinde yapılması gereken düzeltici işlemler ve karar tarihi ile kararı alanların adı ve soyadı ile imzasının da bulunması gereken hususlar arasında yer alması gerektiği söz konusu Yönetmeliğin 12'nci maddesinde ifade edilmiştir.

Ayrıca, anılan Yönetmeliğin 13'üncü maddesinde; şikayeti sonuçlandıran idare kararının, en geç üç gün içerisinde başvuru sahibi ile aday veya isteklilere bildirileceği, son bildirim tarihini izleyen günden itibaren süresi içerisinde Kamu İhale Kurumu'na itirazın şikayet başvurusunda bulunulmamış olması durumunda ise idare tarafından kararın gerektirdiği işlem veya eylemlerin yerine getirileceği hükme bağlanmış ve 14'üncü maddesinde de; idareye yapılan şikayet başvurusu üzerine idare tarafından alınan kararın uygun bulunmaması veya süresi içinde karar alınmaması hallerinde veya şikayet ya da itirazın şikayet üzerine idare tarafından alınan ihalenin iptali kararlarına karşı doğrudan Kuruma itirazın şikayet başvurusunda bulunulabileceği belirtilmiştir.

5.2.1.1.Şikayet İncelemesinin İhale Kararına Etkisi

İhalelere Yönelik Başvurular Hakkında Yönetmelik hükümlerine göre, ihale komisyonu tarafından alınan ihale kararı sonrasında ihale sürecindeki idari işlem ve eylemlere ilişkin bir şikayetin söz konusu olması durumunda, **idarece** (ihale yetkilisince veya görevlendireceği görevli tarafından) inceleme yapılacak ve neticesinde “ihalenin iptali”, “düzeltici işlem belirlenmesi” ve “başvurunun reddi” kararlarından birisi alınabilecektir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, incelemenin ihale yetkilisince veya görevlendireceği görevli tarafından yapılacağı ve gerekçeli olarak rapora bağlanacağı, inceleme sonunda anılan üç karardan birisinin ise idare tarafından alınacağı hususudur. Fakat, şikayet incelemesi neticesinde idarece verilecek bu kararlar ihale kararı değildir. Çünkü, ihale kararı ancak ihale komisyonu tarafından verilebilmektedir.

Bu bağlamda, ihale komisyonu ihale mevzuatında yazılı hüküm ve düzenlemeler doğrultusunda ihale kararını alır ve ihale yetkilisinin onayına sunar. İhale yetkilisi de ihale kararını ya onaylar ya da iptal eder. İhale yetkilisinin ihale kararı üzerinde başka bir yetkisi 4734 sayılı Kanun hükümleri uyarınca söz konusu değildir. İhale yetkilisi ihaleyi yapan idarenin üst amiri olabileceği gibi alt seviyedeki yöneticilerden biri de olabilir. Bu nedenle “idare” kavramı ihale yetkilisi ve ihale komisyonunu kapsayan ve aşan bir ifadedir. İhale yetkilisinin ihale kararı üzerinde “onay” veya “iptal” olmak üzere iki tür yetkisinden söz edilebildiğine göre “düzeltici işlem belirleme” yetkisi bulunmamaktadır. Düzeltici işlem belirleme kararı şikayet inceleme süreci neticesinde idare tarafından verilen kararlardan biridir.

İhale Kanun’unda şikayet üzerine idarece bir karar alınacağı belirtilmiş, ancak bu karar alma yetkisinin ihale komisyonuna ya da ihale yetkilisine ait olduğuna ilişkin ifade yer almamıştır. Anılan Yönetmelik’ in 10’uncu maddesinde, yapılan inceleme neticesinde ihale yetkilisinin gerekçeli bir karar alacağı belirtilmiştir.

Kısaca, ihale sürecinde şikayet ehliyetine sahip olanlar tarafından yapılacak başvurular, ihale yetkilisi veya görevlendireceği raportör ya da raportörler (komisyon üyeleri de raportör olarak görevlendirilebilir) tarafından incelenecektir. İhale yetkilisi yapılan inceleme üzerine gerekçeli olarak ihalenin iptaline veya başvurunun reddine karar verebilecektir. İhale yetkilisi Kanunen bu yetkilere sahiptir. Bu kararlar üzerine ihale yetkilisinin raporunda yazılı gerekçelere göre ihale komisyonunun yeni bir karar almasına gerek yoktur.

Şikayet incelemesi neticesinde alınan idari karar “düzeltici işlem belirleme” kararı ise durum farklıdır. İhale yetkilisinin bu tür bir karar verme yetkisi yoktur. Bu karar idareye aittir. Böyle bir durumda düzeltici işlem kararı ihale kararı olmadığına göre ve de ihale kararı ancak ihale komisyonu tarafından alınabileceğine göre ihale komisyonu yeniden toplanacak ve idarenin (ihale yetkilisinin) “düzeltici işlem belirleme” kararını ve eki raporunu değerlendirerek yeni bir ihale kararı alacaktır. İhale komisyonunun bu kararı ihale yetkilisi

tarafından onaylanacak veya iptal edilecektir. İhale kararı ihale yetkilisinin raporu doğrultusunda çıktı ise onaylanacağı açıktır. Aksi durumda ihale yetkilisi gerekçesini belirtmek suretiyle ihaleyi iptal edebilecektir. Netice itibariyle ihale kararı almanın sorumluluğu ihale komisyonu üyelerindedir.

5.2.1.2.Şikayet İncelemesi Neticesinde Yenilenen ve Onaylanan İhale Kararı ve Ön Mali Kontrol

Şikayet incelemesi sonucunda ihale komisyonunca yeni bir ihale kararının alındığı, bu kararın ihale yetkilisi tarafından onaylandığı, 4734 sayılı Kanun'un 42'nci maddesi uyarınca ihale işlem dosyasının mali hizmetler birimine ön mali kontrol için geldiği ve ön mali kontrolde ihale kararını etkileyecek hususlar tespit edilerek uygun görüş verilmediği bir durumda ihale yetkilisi, ön mali kontrol sonucunda verilen yazılı görüşün danışma niteliğinde olduğunu, bağlayıcı olmadığını ve ihale işlemlerine ilişkin ihale mevzuatından doğan sorumluluğun ihale komisyonu ve ihale yetkilisinde olduğunu dikkate alarak yüklenici ile sözleşme imzalama aşamasına geçebilir. Bu durumda ön mali kontrolün ihale kararı üzerinde bir etkisi olmayacaktır.

Fakat, ihale yetkilisinin ön mali kontrol sonucunda ihale işlemlerinde uygun görülmeyen hususları dikkate alması halinde sonuç farklı olur. İhale mevzuatı hükümleri uyarınca ve yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde ihale yetkilisi durumu ihale komisyonuna havale eder. Yeni duruma uygun kararı ancak ihale komisyonu alabilir. İhale komisyonu ön mali kontrolde tespit edilen hususlar doğrultusunda yeni bir ihale kararı alır ve bu karar ihale yetkilisince onaylanırsa sözleşme imzalama süreci başlar. İhale komisyonu eski kararını yineler ve ön mali kontrolde tespit edilen hususları dikkate almazsa ihale yetkilisi bu yeni kararı isterse onaylar ve süreci devam ettirir, isterse de iptal ederek süreci sonlandırır.

İhale kararlarından ihale komisyonu başkanı ve komisyon üyeleri sorumlu oldukları için ön mali kontrolde bulunan bulguların dikkate alınıp alınmaması tamamen ihale komisyonu ve ihale yetkilisine aittir.

İhalede şikayet başvurusunun bulunmadığı ancak ön mali kontrolde uygun görüş verilmediği, şikayet başvurusunun bulunduğu ve şikayet incelemesi neticesinde ihale işlem dosyasının ön mali kontrolünde yine uygun görüş verilmediği bir durumda ihale komisyonunun duruma uygun yeni bir ihale kararı alması ihale uygulama yönetmeliklerinin ilgili maddelerinde yer alan "ihale komisyonu dışında başka adlar altında komisyon kurulamaz" hükmüne aykırı olmaktadır. Özetle ihale işlemlerinin ön mali kontrole tabi tutulması ihale mevzuatının bazı düzenlemelerini hükümsüz hale getirmektedir.

Yapım İşleri İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin "İhale komisyonunun kurulması ve çalışma esasları" başlıklı 20 nci maddesi; Mal Alımı İhaleleri

Uygulama Yönetmeliğinin 17 nci ve Hizmet Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 19 uncu maddesinde; “....(4) İhale sürecindeki değerlendirmeleri yapmak üzere oluşturulan ihale komisyonu dışında, başka adlar altında komisyonlar kurulamaz.....” hükmü uyarınca ihale sürecindeki değerlendirmeler bakımından her ne suretle olursa olsun ihale komisyonu dışında başka adlar altında komisyonların kurulamayacağı ve tekliflerin de ihale komisyonu dışında kurulan bu komisyonlar tarafından değerlendirilemeyeceği, bu itibarla ihale komisyonundan farklı olarak, bir kuruluş ve komisyon tarafından yapılan değerlendirme sonucuna göre ihale komisyonu tarafından yeni bir karar alınamayacağı hüküm altına alınmıştır.

Kamu ihale mevzuatına göre ihale dokümanında yer alan düzenlemeler çerçevesinde ihalede demo yapılması ve numune değerlendirilmesi de sadece ihale komisyonu üyeleri tarafından yapılabilmektedir. Buradan hareketle bir ihalede tekliflerin sadece ihale komisyonu tarafından değerlendirilebileceği, ihale yetkilisi dahil hiçbir merci ve makamın ihale komisyonu kararına etki edemeyeceği, ihale komisyonu kararının sorumluluğunun da komisyon üyelerinde olacağı hususu dikkate alındığında mali hizmetler biriminin yapacağı ön mali kontrol incelemesinde “uygun görüş verilmemiştir” değerlendirmesinin ihale mevzuatının yukarıda açıklanan düzenlemelerini hükümsüz kıldığı aşıkardır. Kısaca ihale işlemlerinin ön mali kontrole tabi tutulması 5018 sayılı Kanun ile 4734 sayılı Kanun’un ikincil mevzuatı arasında açık bir çatışma alanı oluşturmaktadır.

5.2.2.İtirazen Şikayet Başvurusu Üzerine İhale İşlemlerinin İncelenmesi

İhalelere Yönelik Başvurular Hakkında Yönetmelik’ in 14’üncü maddesi uyarınca, idareye yapılan şikayet başvurusu üzerine idarenin aldığı aldığı kararın uygun bulunmaması veya süresi içinde karar alınmaması hallerinde veya şikayet ya da itirazen şikayet üzerine idare tarafından alınan ihalenin iptali kararlarına karşı doğrudan Kamu İhale Kurumu’na itirazen şikayet başvurusunda bulunulabilir.

Anılan Yönetmelik’in 21’inci maddesine göre ise, idarenin işlem ve eylemlerine karşı Kamu İhale Kurumu’ na yapılan itirazen şikayet başvuruları üzerine Kamu İhale Kurulu tarafından gerekçeli olarak;

a)İhalenin devam etmesine engel oluşturacak ve düzeltici işlemle giderilemeyecek hukuka aykırılığın tespit edilmesi halinde ihalenin iptaline,

b) İdare tarafından düzeltme yapılması yoluyla giderilebilecek ve ihalenin kesintiye uğratılmasına gerek olmayan hallerde, düzeltici işlem belirlenmesine,

c) Başvurunun süre, usul ve şekil şartlarına uygun olmaması, usulüne uygun sözleşme imzalanmış olması, şikayete konu işlemlerde hukuka aykırılığın tespit edilememesi veya itirazen şikayet başvurusuna konu hususun Kurum’un görev alanında bulunmaması hallerinde başvurunun reddine karar verilir.

Kamu İhale Kurumu, itirazın şikayete ilişkin nihai kararını, incelenen ihaleye ilişkin gerekli bilgi ve belgeler ile ihale işlem dosyasının kayıtlara alındığı tarihi izleyen yirmi gün içinde vermek zorundadır. Bu süre 4734 sayılı Kanun'un 21 inci maddesinin (b) ve (c) bentlerine göre yapılan ihaleler ile şikayet ve itirazın şikayet üzerine alınan ihalenin iptal edilmesi işlemine karşı yapılacak itirazın şikayet başvurularında on iş günü olarak uygulanır.

Söz konusu Yönetmelik'in 23'üncü maddesinde yer alan hüküm gereği idare, hukuki durumda değişiklik yaratan Kamu İhale Kurulu kararlarının gerektirdiği işlemleri ivedilikle yerine getirmek zorundadır. Hukuki durumda değişiklik yaratan Kurul kararlarının eksik veya yanlış uygulandığını iddia eden ilgililer bu hususa ilişkin başvuruyu itirazın şikayet başvurusu olarak doğrudan Kuruma yaparlar. Kurul tarafından alınan kararların hiç uygulanmaması halinde doğrudan Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunulabilir.

5.2.2.1.Kamu İhale Kurulu Kararları ve Ön Mali Kontrol

İhale sürecinde idarenin işlem ve eylemleri üzerinde itirazın şikayet sürecinin tamamlanmasından sonra ön mali kontrol yapılması durumunda problem daha da derinleşmektedir. Kamu ihale Kurulunun itiraz incelemesi sonucunda başvurunun reddine karar verilmesi halinde idarenin ilk işlemlerinin ön mali kontrolünün yapılması gibi süreç işleyecektir. Kamu İhale Kurulu'nca ihalenin iptaline karar verilmesi durumunda ise ihale süreci sona ereceği için ön mali kontrole gönderilmesi gereken bir sözleşme tasarısı söz konusu olmayacaktır.

Kamu İhale Kurulunun düzeltici işlem kararı vermesi durumunda ise idare ve ihale komisyonu bu kararı aynen uygulamak durumundadır. İdarenin bu karara uyma zorunluluğu ihale mevzuatından doğmaktadır. İhale komisyonunun Kurul kararı doğrultusunda ihale kararı alması ve bu kararın ihale yetkilisince onaylanması neticesinde sözleşmeye davet aşaması öncesinde önceki bölümde ifade edildiği gibi ön mali kontrol aşaması başlayacaktır. Ön mali kontrol aşamasında ihale işlemlerine uygun görüş verilmesi durumunda süreç aynen devam edecek ve Kurul' un aldığı düzeltici işlem kararı değişmemiş olacaktır.

Ön mali kontrolde Kamu İhale Kurulu'nun almış olduğu kararı geçersiz kılacak bir görüş bildirilmesi durumunda sonuç farklı olacaktır. Böyle bir durumda idarenin ön mali kontrole uyması halinde Kurul kararına aykırı hareket edilmiş olunacak, Kurul kararına uymak amacıyla ön mali kontrolün danışma ve önleyici nitelikteki kararına uyulmaması halinde ise yapılacak idari denetimlerde mali ve idari sorumlulukla karşılaşma durumu doğabilecektir.

Kamu İhale Kurulu kararı doğrultusunda alınan ve kesinleşen ihale komisyonu kararının ön mali kontrole tabi tutulması Kamu İhale Kanunu'nun bazı maddelerinde yer alan düzenlemeleri hükümsüz ve uygulanamaz hale getirmektedir. İdarenin, taahhüt evrakı ve sözleşme tasarılarını 5018 sayılı Kanun

hükümlerine göre ön mali kontrole göndermesinin de kanuni bir zorunluluk olduğu dikkate alındığında ortaya çıkan sonuç bize her iki Kanun’ da yer alan bazı hükümlerin uygulanmasının çatışma alanı meydana getirdiğini ve anılan Kanunların bazı maddeleri arasında çelişki oluşturduğunu göstermektedir.

Bu çerçevede Kamu İhale Kurulu’ nun başvuru sonuçlandırılan nihai karar niteliğindeki “düzeltici işlem belirleme” kararlarının ön mali kontrolde önerilen görüş doğrultusunda nitelik değiştirmesi **4734 sayılı Kanun’ un; “Kuruma itirazın şikâyet başvurusu” başlıklı 56 ncı maddesinde yazılı “: “.....İdareler hukuki durumda değişiklik yaratan Kurul kararlarının gerektirdiği işlemleri ivedilikle yerine getirmek zorundadır.” hüküm ile “Yargısal inceleme” başlıklı 57 nci maddesinde yer alan; “Şikâyetler ile ilgili Kurum tarafından verilen nihai kararlar Türkiye Cumhuriyeti Mahkemelerinde dava konusu edilebilir ve bu davalar öncelikle görülür.” hükmüne aykırı olmaktadır. Daha doğrusu bu maddeleri hükümsüz hale getirmektedir.**

Kurulun vermiş olduğu düzeltici işlem kararını idarelerin derhal uygulamaları ve sözleşme imzalayarak ihale sürecini sona erdirmeleri İhale Kanunu’ nun yukarıda bahsedilen madde hükümlerinden doğan bir zorunluluktur. Kurul tarafından alınan düzeltici işlem kararının ihale komisyonu tarafından uygulanması sonucunda sözleşmeye davet aşamasına gelinmekte ve sözleşmenin imzalanması öncesinde ön mali kontrole tabi tutulması neticesinde “uygun görüş verilmemiştir” sonucu ile karşılaşıldığında ve ön mali kontrolde tespit edilen hususlar doğrultusunda ihale komisyonu kararı değişebilmekte ve bu değişiklik te Kurul kararına aykırı olabilmektedir. Böyle bir durum yukarıda bahsedilen maddelerde getirilen düzenlemeleri hükümsüz kılmakta ve **İhalelere Yönelik Başvurular Hakkında Yönetmelik’ in “Kararların Uygulanması” başlıklı 23’ üncü maddesinde yer alan ; “ (1) İdare, hukuki durumda değişiklik yaratan Kurul kararlarının gerektirdiği işlemleri ivedilikle yerine getirmek zorundadır... (3) Kurul tarafından alınan kararların hiç uygulanmaması halinde doğrudan Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunulabilir.”** düzenlemesine de aykırı bir sonuç doğurmaktadır.

5.2.3.İhale İşlemlerinin Ön Mali Kontrole Tabi Tutulması Nedeniyle Uygulanamayan İhale Mevzuatı Hükümleri ve Çözüm Önerileri

Kamu mali yönetimi ve kontrol sisteminde iç kontrolün bir unsuru olarak bütün mali işlemler ön mali kontrole tabi tutulmaktadır. Belli tutarı aşan ihale işlemleri de 4734 sayılı Kanun’a tabi olsun, olmasın mali işlem niteliklerinden dolayı ön mali kontrol sürecinden geçirilmektedir. Ön mali kontrolün amacı mali işlemlerin mali mevzuata uygun şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Bu çerçevede ihale işlemlerinde de gözden kaçan noktaların yakalanması ve düzeltilmesi amacıyla ön mali kontrol 5018 sayılı Kanun ve ikincil mevzuatında öngörülmüş ve uygulamaya konulmuştur.

İdarelerin ihale işlemlerini rekabet ortamında kaynakları etkin ve verimli kullanarak gerçekleştirmeleri için ilke, kural ve usuller 4734 sayılı Kanun ile ikincil mevzuatında düzenlenmiş ve uygulamaya konulmuştur. Belirlenen bu ilke, kural ve usuller arasında ihale işlemlerinin ön mali kontrole tabi tutulması da yer almaktadır. Belli tutarı aşan ihale işlemlerinin sözleşmenin imzalanması öncesinde ön mali kontrol zorunluluğunun, hem 5018 sayılı Kanun ve ikincil mevzuatında hem de 4734 sayılı Kanun'da yer alması ve uygulanması idarelerin 4734 sayılı Kanun ve ikincil mevzuatının bazı hükümlerini uygulamamalarına veya söz konusu hükümlere aykırı hareket etmelerine neden olmaktadır.

İhale işlemlerinin ön mali kontrole tabi tutulmasından dolayı ihale mevzuatının hükümsüz kalan, uygulanmayan ya da aykırı hareket edilen ilgili maddeleri ve problemin çözümü için geliştirilen öneriler aşağıda sıralanmıştır.

5.2.3.1.Ön Mali Kontrol İncelemesi Nedeniyle Hükümsüz Kalan 4734 sayılı Kanun ve İkincil Mevzuatı Maddeleri

1.İhale işlem dosyası ve sözleşme tasarısının ön mali kontrol incelemesine tabi tutulması Yapım İşleri İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 20'nci; Mal Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 17'nci ve Hizmet Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 19'uncu maddesinde yer alan “İhale Komisyonu Dışında Başka Komisyon Kurulamaz” düzenlemesine aykırı bir sonuç meydana getirmektedir. Anılan maddelere göre, ihale sürecindeki değerlendirmeler bakımından her ne suretle olursa olsun ihale komisyonu dışında başka adlar altında komisyonların kurulamayacak, teklifler ihale komisyonu dışında kurulan başka komisyonlar tarafından değerlendirilemeyecek ve bu bağlamda ihale komisyonundan farklı olarak, bir kuruluş ve komisyon tarafından yapılan değerlendirme sonucuna göre ihale komisyonu tarafından yeni bir karar alınamayacaktır.

2.İhale işlem dosyası ve sözleşme tasarısının ön mali kontrole tabi tutulması **4734 sayılı Kanun'un “Kuruma itirazen şikayet başvurusu” başlıklı 56'ıncı maddesinde yazılı: “...İdareler hukuki durumda değişiklik yaratan Kurul kararlarının gerektirdiği işlemleri ivedilikle yerine getirmek zorundadır.” hükmüne ve yine anılan Kanun' un “Yargısal inceleme” başlıklı 57'nci maddesinde yer alan; “Şikâyetler ile ilgili Kurum tarafından verilen nihai kararlar Türkiye Cumhuriyeti Mahkemelerinde dava konusu edilebilir ve bu davalar öncelikle görülür.” hükmüne aykırı olmakta ve bu hükümleri ön mali kontrole tabi tutulan ihaleler açısından uygulanmaz kılmaktadır.**

Yukarıda anılan 57'nci madde de belirtilen Kamu İhale Kurulu'nun nihai kararı başvuruyu sonlandıran karardır. Bu kararın Türkiye Cumhuriyeti Mahkemeleri dışında incelenmesi, yeniden değerlendirilmesi, değiştirilmesi ihtimalinin ortaya çıkarılması ve ortadan kaldırılması söz konusu değildir. Kurulun vermiş olduğu düzeltici işlem kararını idarelerin derhal uygulamaları ve sözleşme

imzalayarak ihale sürecini sona erdirmeleri yukarıda bahsedilen madde hükümlerinden doğan bir zorunluluktur. Kurul tarafından alınan düzeltici işlem kararının ön mali kontrolde tespit edilen hususlar doğrultusunda ihale komisyonu kararı ile değiştirilmesi ihale mevzuatına uygun değildir.

Ayrıca bu durum **İhalelere Yönelik Başvurular Hakkında Yönetmelik**'in "**Kararların Uygulanması**" başlıklı 23'üncü maddesinde yer alan; "(1) İdare, hukuki durumda değişiklik yaratan Kurul kararlarının gerektirdiği işlemleri ivedilikle yerine getirmek zorundadır...(3) Kurul tarafından alınan kararların hiç uygulanmaması halinde doğrudan Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunulabilir." hükme de aykırıdır.

5.2.3.2.İhale İşlemlerinde Ön Mali Kontrolün Doğurduğu Çelişkiyi Giderecek Çözüm Önerileri

Kamu İhale Mevzuatına göre ihale komisyonu kararını ihale yetkilisi dahil hiçbir idare yetkilisi değiştirme yetkisine ve görevine sahip değildir. İhale kararının bütün sorumluluğu ihale komisyonu üyelerine aittir. Böyle bir sorumluluk yükümlülüğü altında bulunan komisyon üyelerinin, hiçbir sorumluluğu bulunmayan ön mali kontrolü yapanların öneri ve yönlendirmeleri doğrultusunda hareket etmeleri de beklenemez. Ancak, 5018 sayılı Kanun ve 4734 sayılı Kanun'dan gelen ön mali kontrol zorunluluğu ihale komisyonu üyelerini tereddüt altına sokmakta ve 4734 sayılı Kanun'un yukarıda bahsedilen maddelerinde yazılı hükümlerini uygulanamaz hale getirmektedir.

İhale işlemlerinin denetlenmesi ile görevli Kamu İhale Kurumu'nun bağımsız ve özerk bir kurum olmasının amacı, karar verirken hiçbir kurum ve mevkiinin baskısı ve etkisi altında kalmaksızın karar verilmesini sağlamaktır. İhaleyi yapan idare bünyesinde yer alan mali hizmetler biriminin bu baskı ve etki altında kalmaması mümkün değildir. Bu noktadan bakıldığında da ihale kararlarının ön mali kontrole tabi tutulmasının doğru olmadığı düşünülmektedir.

5018 sayılı Kanun ve ikincil mevzuatı ile 4734 sayılı Kanun ve ikincil mevzuatı hükümleri arasında ihale işlemlerinin ön mali kontrolünden kaynaklanan ve önceki bölümlerde açıklanan söz konusu çatışma noktalarının ve çelişkinin yasal düzenlemeler ve ilgili Yönetmelik hükümlerinde yapılacak kısmi değişikliklerle ortadan kaldırılmasının mümkün olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda problemin çözümü noktasında yapılması önerilen yasal düzenlemeler ve Yönetmelik değişiklikleri aşağıda sıralanmıştır;

1.a.İç Kontrol ve Ön Mali Kontrole İlişkin Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik'in "Taahhüt evrakı ve sözleşme tasarıları" başlıklı 17'nci maddesi yürürlükten kaldırılmalıdır.

"Madde 17-İdarelerin, ihale kanunlarına tâbi olsun veya olmasın, harcamayı gerektirecek taahhüt evrakı ve sözleşme tasarılarından tutarı mal ve

hizmet alımları için bir milyon Türk Lirasını, yapım işleri için üç milyon Türk Lirasını aşanlar ön mali kontrole tâbidir. Bu tutarlara katma değer vergisi dâhil değildir...

Kontrole tâbi taahhüt evrakı ve sözleşme tasarıları, bunlara ilişkin tüm bilgi ve belgeleri içerecek şekilde bir işlem dosyası olarak harcama yetkilisi tarafından malî hizmetler birimine gönderilir.

Taahhüt evrakı ve sözleşme tasarıları, en geç on işgünü içinde kontrol edilir. Yapılan kontrol sonucunda düzenlenen görüş yazısı, işlem dosyası ile birlikte ilgili harcama yetkilisine gönderilir.”

Bu önerinin dikkate alınmaması durumunda aşağıdaki iki numaralı öneride yer alan değişikliğin yapılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

1.b.İç Kontrol ve Ön Mali Kontrole İlişkin Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik’ in “Taahhüt evrakı ve sözleşme tasarıları” başlıklı 17’nci maddesinin birinci paragrafında yer alan “İdarelerin, ihale kanunlarına tâbi olsun veya olmasın,” ibareleri “idarelerin ihale kanunlarına tabi olmayan” şeklinde değiştirilmelidir.

Yapılacak değişiklik; bu çalışmada bahsedilen çelişkiyi ortadan kaldırmaya hizmet edecektir.

2.4734 sayılı Kamu İhale Kanunu’ nun “ Sözleşmeye davet” başlıklı 42’ nci maddesinde yer alan “...ön mali kontrol yapılması gereken hallerde ise bu kontrolün tamamlandığı tarihi...” ibareleri madde metninden çıkarılmalıdır.

“**Madde 42-** 41 inci maddede belirtilen sürelerin bitimini, ön mali kontrol yapılması gereken hallerde ise bu kontrolün tamamlandığı tarihi izleyen günden itibaren üç gün içinde ihale üzerinde bırakılan istekliye, tebliğ tarihini izleyen on gün içinde kesin teminatı vermek suretiyle sözleşmeyi imzalaması hususu bildirilir. ...”

Anılan ibareler Yapım İşleri İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin “İhale üzerinde kalan isteklinin sözleşmeye davet edilmesi” başlıklı 68; Mal Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 66 ve Hizmet Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 67’nci madde metninden de çıkarılmalıdır.

Yapılan bu değişikliklerle ihale işlemleri ve ihale işlem dosyasının incelenmesi ve denetlenmesi sadece Kamu İhale Kurulu’nda ve Mahkemelerde olacak, böylece 5018 sayılı Kanun ile 4734 sayılı Kanun ve ikincil mevzuatı arasında mevcut çelişki ve çatışma alanı ortadan kaldırılmış olacaktır.

Bu sonuç ihale mevzuatında yer alan bazı düzenlemelerin hükümsüz kalmasını ve anılan düzenlemelere aykırı hareket edilmesini önleyecek ve ihale komisyonlarının kararlarını da idarelerin her hangi bir birimi tarafından müdahale edilmeye açık pozisyondan kurtarmış olacaktır.

SONUÇ

Türkiye ekonomisinin gelişmesine ve Devletin ekonomik ve sosyal yaşamda daha fazla yer almasına bağlı olarak İhale Mevzuatı kapsamında idarelerin bütçelerinde tahsis edilen ödenek sınırları içinde karşılanan ve sosyal politika aracı olarak kullanılabilen kamu alımlarının büyüklüğü yıllar itibariyle artmakta ve bu artış paralelinde GSYH içindeki payı da yükselmektedir.

Kamu hizmeti alanının genişlemesi ve kamu ihtiyaçlarının artması ile birlikte artan kamu kaynağı ihtiyacı idarelerin bütçelerine konulan ödeneklerle karşılanmaktadır. Bu bağlamda kamu kaynakları ile finanse edilen kamu alımlarının önceden belirlenmiş ilke, kural ve usullere göre yürütülmesi ihtiyacı bu alanda kanuni düzenlemelerin yapılması sonucunu doğurmuş ve Cumhuriyet öncesinde başlayan yasal düzenlemeler günümüzde yürürlükte olan 4734 sayılı Kanun ve ikincil mevzuatı ile devam etmektedir.

Anılan Kanun' un temel amacı kamu kaynağı kullanarak mal, hizmet ve yapım işi ihtiyaçlarını karşılayan idarelerin yapacakları ihalelerde uygulanacak esas, usul, ilke ve kuralları belirlemektir. Bu ilke, usul ve kurallara göre yapılan kamu alımları mali işlem niteliğinde olduğu için 5018 sayılı Kanun ve 4734 sayılı Kanun'da yazılı hükümler uyarınca ön mali kontrole tabi tutulmaktadır.

5018 sayılı Kanun'un 58 ve 60'ncü maddelerinde yer alan hükümler ve bu maddelere dayanılarak Maliye Bakanlığı tarafından çıkarılan İç Kontrol ve Ön Mali Kontrole İlişkin Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik'in 17'nci maddesine istinaden ihale işlemleri ve sözleşme tasarısı ön mali kontrole tabi tutulmaktadır. İhale işlemlerinin ve sözleşme tasarısının ön mali kontrole tabi tutulması gerektiği hususu 4734 sayılı Kanun'un 42'nci maddesinde de yer almıştır.

İdarelerce gerçekleştirilen mali işlemlerin yine aynı idarelerin mali hizmetler birimi tarafından kanuni zorunluluk bağlamında ön mali kontrole tutulması işlemlerin yasal düzenlemelere uygun yapılması amacına dönüktür. Ancak, ihale işlemlerinin ihale sürecinin bitiş aşaması olan sözleşmenin ihaleyi kazanan istekli ile imzalanması öncesinde ön mali kontrole tabi tutulması bazı problemlerin doğmasına ve ihale mevzuatında yer alan bazı düzenlemelerin uygulanmamasına neden olmaktadır. Bu durum 5018 sayılı ve 4734 sayılı Kanun ve ikincil mevzuatının bazı hükümlerinin bir biri ile uyumlu olmadığı ve çeliştiği hususunu ortaya koymaktadır. Bu hususun mevzuat düzenlemeleri yapılırken dikkatlerden kaçtığı ve günümüze kadar uygulanana geldiği değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda makalenin temel amacı çerçevesinde yapılan önerilerin uygulamaya konulması ile anılan çelişkinin ortadan kaldırılması ve mevzuat uyumun sağlanması mümkün görünmektedir.

Makalenin önceki bölümlerinde ayrıntılı biçimde ortaya konulduğu üzere mali işlem niteliğindeki ihale işlemlerinin 5018 sayılı Kanun'dan doğan ön mali

kontrole tabi tutuluyor olması 4734 sayılı Kanun ile ikincil mevzuatının bazı hükümlerinin uygulanmamasına ya da hükümsüz kalmasına neden olmaktadır.

İhale mevzuatına göre ihaleye ilişkin teklifler ancak ihale komisyonu tarafından değerlendirilir ve ihale kararı da ihale komisyonu tarafından alınır. İhale komisyonunu kuran ve görevlendiren ihale yetkilisinin dahi ihale kararını değiştirme yetkisi yoktur. İhale yetkilisi ancak ihale kararını onaylayabilir veya onaylamayarak ihaleyi iptal edebilir. Böyle bir durumda ihaleyi yapan idarenin dışında bir birim olan mali hizmetler biriminin ihale işlemlerini ön mali kontrolden geçirerek ihale kararının değişmesine sebep olması 5018 sayılı Kanun hükümlerine göre doğru, 4734 sayılı Kanun hükümlerine göre yanlış olmaktadır. İhale kararının değişmesi ihtimalini doğuracak ön mali kontrol incelemesi bu çerçevede çatışma noktasına dönüşmektedir. Bu çatışma noktasının ortadan kaldırılması ihale işlemlerinin ön mali kontrole tabi tutulmasını emreden mevzuat hükümlerinin değişmesi ile mümkündür.

Bir başka çatışma noktası ise ihale işlemlerinin denetiminin ancak Kamu İhale Kurumu ve yargı mercileri tarafından yapılabileceği ve Kamu İhale Kurulu kararlarının yargı öncesinde idare tarafından değiştirilemeyeceğine ilişkin hükümlerinin uygulanmamasından doğmaktadır. İhale işlemlerinin ve sözleşme tasarısının hem 5018 sayılı Kanun, hem de 4734 sayılı Kanun’ da yer alan hüküm uyarınca ön mali kontrole tabi tutulması yukarıda bahsedilen ihale mevzuatı hükümlerini uygulanamaz hale getirmekte ya da ortaya çıkan sonuç anılan madde hükümlerine aykırı olmaktadır.

Kamu mali yönetiminde mali alanı düzenleyen ve yön veren kanunlar arasında bir uyumun bulunması ve bir biri ile çelişen hükümlerin bulunmaması gerçeğinden hareketle aşağıda yapılan öneri problemin çözümü için yeterli olacak ve her iki Kanun’ un çelişen hükümleri arasında uyum sağlanabilecektir;

- Maliye Bakanlığı tarafından çıkarılan “İç Kontrol ve Ön Mali Kontrole İlişkin Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik” in “Taahhüt evrakı ve sözleşme tasarıları” başlıklı 17’nci maddesi tamamen yürürlükten kaldırılmalıdır veya 17’nci maddenin birinci paragrafında yer alan “İdarelerin, ihale kanunlarına tâbi olsun veya olmasın,” ibareleri “idarelerin ihale kanunlarına tabi olmayan” şeklinde değiştirilmelidir.
- 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu’ nun “ Sözleşmeye davet” başlıklı 42’ nci maddesinde yer alan “...ön mali kontrol yapılması gereken hallerde ise bu kontrolün tamamlandığı tarihi..” ibareleri madde metninden çıkarılmalıdır. Anılan ibareler Yapım İşleri İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin “İhale üzerinde kalan isteklinin sözleşmeye davet edilmesi” başlıklı 68; Mal Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 66 ve Hizmet Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 67’nci madde metninden de çıkarılmalıdır.

Önerilen mevzuat değişikliklerinin yapılması ve yürürlüğe konulması ile ihale işlemlerinin ve ihale işlem dosyasının incelenmesi ve denetlenmesi sadece Kamu İhale Kurulu'nda ve Mahkemelerde olacak ve böylece 5018 sayılı Kanun ile 4734 sayılı Kanun ve ikincil mevzuatının bazı maddeleri arasında mevcut olan çelişki ve çatışma alanı da ortadan kaldırılmış olacaktır. Geline nokta itibari ile ihale mevzuatında yer alan bazı düzenlemelerin hükümsüz kalması ve anılan düzenlemelere aykırı hareket edilmesi önlenmiş ve ihale komisyonlarının kararlarının da idarelerin her hangi bir birimi tarafından değiştirilme ihtimali ortadan kalkmış olacaktır.

Sonuç olarak ön mali kontrole ilişkin 5018 sayılı Kanun hükümlerinin 4734 sayılı Kanun'da belirtilen hükümlerle uyumunun sağlanması mali sistemin sağlıklı işlemesine ve ihale sürecinde gerçekleşen ihale işlemlerinin kamu ihale mevzuatına uygun şekilde yapılmasına hizmet edecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Altun, M.** (2004). *En Son Değişikliklerle Yeni Kamu İhale Düzeni Uygulama Esaslarının Açıklanması*. Ankara: Yaklaşım Yayınları
- Arslan, Ç.** (2010). *İhaleye Fesat Karıştırma Suçu*. 2. Baskı. Ankara: Adalet Yayınevi
- Baş, H. K. ve E. Y. Seyhan** (2008). *Yargı ve Kurul Kararları Işığında 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ve İlgili Mevzuat (Son Değişikliklerle)*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Başaran. A. S. ve H. Mat.** (2003). *Kamu İhale Mevzuatı*. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık
- Bilir, H.** (2004). *İhale Piyasalarında Rekabet Politikaları, Rekabetin Sağlanması ve Korunması*. Ankara: Rekabet Kurumu Yayını No:142
- Doğanyigit, S.** (2010). *Açıklamalı-İçtihatlı- Sorun Çözümlü Kamu İhale Kanunu ve Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu*. 9. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Emek, U.** (2002) *Kamu İhalelerinde Rekabetin Sağlanması ve Korunması*. Ankara: DPT Yayın No:2657. (<http://ekutup.dpt.gov.tr>)
- Kutlu, M.** (1997). *İdare Sözleşmelerinde İhale Süreci*. İzmir: DEÜHF. Döner Sermaye İşletmesi Yayınları. No:75.
- Özek, A. ve O. Kaya** (2003). *Açıklamalı Kamu İhale Rehberi*. 2. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Sayın, İ.H.** (2008). *Açıklamalı Kamu İhale Kanunu ve Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu*. Ankara: İlksan Matbaası
- Şahiner, M.S.** (2012). *Soru ve Açıklamalarla Kamu İhalelerinde Ekonomik ve Mali Yeterlik*. Ankara: Matsa Basımevi
- Uz, A.** (2005). *Kamu İhale Hukuku, Kamu Alımlarının Hukuksal Rejimi, İhale İşlemlerinden Kaynaklanan Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları (Şikayet-İtirazen Şikayet- yargısal Denetim)*. Ankara: Turhan Kitabevi
- Yılmaz, B.M.** (2007). *Kamu Alımlarında İdari Denetim*. Ankara: Yetkin Yayınları

Sürelî Yayınlar

- Akyazı, A.** (2012). Avrupa Birliğinin Kamu Alımları ve Sektörel Alımlara İlişkin Direktiflerinde Değişiklik Çalışmaları. İnsan, İnşaat Sanayii. 132,82-89.
- Altıparmak, C.** (2012). İhaleye Fesat Karıştırma Suçu “Doğrudan Temin” Alımları İçin Geçerli Olabilir mi?. *Güncel Mevzuat*. 80,34-42.

- Kesik, A.** (2005). 5018 Sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu Bağlamında ve AB Sürecinde Türk Kamu İç Malî Kontrol Sistemi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1, 94-114
- Yülek, M.** (2013). Kamu Satın Alırken Kazansın. *Zaman Gazetesi*.24.03.2013,8
- Zengin, A ve M. İlbars,** (2004). Kamu Alımlarında Ayrıcalık Uygulaması. *Yaklaşım*. 133.47-56

Raporlar

Kamu İhale Kurumu Kamu Alımları İzleme Raporları (2006 -2013)

Tezler ve Yayınlanmamış Makaleler

- Özdemir. H.Ö.** (2005), Kamu İhale Kanununda Düzenlenen İhale İşlemleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Koçberber, G. (2008).** Kamu İdareleri Tarafından Gerçekleştirilen İhalelerin İhale Mevzuatına Uygunluğunun Yeni Bir Yaklaşım İle İncelenmesi. Kamu İhale Kurumu.

Kanun Yönetmelik ve Tebliğler

4734 sayılı Kamu İhale Kanunu
4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu
5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu

4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun

Mal Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliği

Hizmet Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliği

Yapım İş İhaleleri Uygulama Yönetmeliği

İhalelere Yönelik Başvurular Hakkında Yönetmelik

İç Kontrol ve Ön Mali Kontrole İlişkin Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik

Kamu İhale Genel Tebliği

İhalelere Yönelik Başvurular Hakkında Tebliğ

Programlar ve Şartnameler

2013 Yılı Programı

Yapım İşleri Genel Şartnamesi

BEU. SBE. Derg.

Cilt:4 Sayı:1 Haziran 2015

ŞER'İYYE SİCİLİ KAYITLARINA GÖRE BİTLİS VAKIFLARI VE VAKIF ESERLERİ (1878-1910)

Halit BAŞI*

Özet

Bir malın veya mülkün hayır işine bağışlanması ile teşkil edilen vakıflar ve bu teşekküllerin oluşturduğu vakıf eserleri, İslam dünyasında din hizmetleri, eğitim ve sosyal işlerin yürütülmesinde büyük bir öneme sahip olmuştur. Vakıflaştırma çalışmaları, Osmanlı Devri'nde altın çağını yaşamıştır. Osmanlı Vakıfları, sadece fakirlere yardım etmekle yetinmemektedir. Vakıf sistemi sayesinde günümüz devlet ve belediye hizmetlerinin çoğu devlete, belediyeye ve halka yük olmadan fertler tarafından yapılmaktadır. Toplumun birçok ihtiyacını karşılayan vakıf kuruluşları hakkında vakfın yönetmeliği olarak işlev gören vakfiyeler aracılığıyla bilgi edinilebildiği gibi başka kaynaklar aracılığıyla da ulaşılabilmektedir. Bu önemli kaynaklardan biri de dönemin mahkeme kayıtlarını barındıran şer'îye sicilleridir. Kadı sicilâtı olarak da bilinen şer'îye sicilleri, yazıldığı dönem ve bölge hakkında oldukça kıymetli malumat barındırmaktadır. Vakıflar hakkındaki kayıtlar da bu kıymetli bilgilerdendir. Bu çalışma 298, 333, 411, 412 numaralı Bitlis şer'îye sicili kayıtlarına göre Bitlis vakıflarını ve vakıf eserlerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bitlis, Câmî, Medrese, Şer'îye Sicili, Vakıf, Vakfiye, Zaviye

BITLIS WAQFS AND WAQF VESTİGES ACCORDING TO SHARIA REGISTRIES (1878-1910)

Abstract

Waqfs which are defined as the donations of a good or property for a charity have a significant role in the fulfilment of religious, educational and social deeds. Ottoman Waqfs are not confined to help only the poor. Thanks to the system of Waqfs much of the services peculiar to the state and municipality were being carried out by the individuals without burdening the municipality and the public. Information about these foundations which meet a great deal of requirements of the society can both be reached through foundation-certificate charters, originally known as waqfiye that functions the regulations of the waqfs and by means of other sources. Religious law records, originally termed as Sharia Register which have the court records of that period are one of these crucial sources. Religious law records which are also known as Khadı (Muslim Judge) records hold valuable data about the period and region that they are written. Records about Waqfs are those of the valuable information. In this study, according to Bitlis Sharia Registers numbered 298, 333, 411 and 412 foundation-certificate charters will be dealt with.

Key Words: Bitlis, Mosque, Madrasah, Sharia Register, Waqf, Waqfiye, Zawiya

---

* Arş. Gör. Iğdır Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, halit.basi@hotmail.com

GİRİŞ

Vakıf sözlük anlamı olarak durma, alıkoyma, bir malı veya mülkü satılmamak kaydıyla bir hayır işine bağışlama veya bırakma anlamına gelmektedir¹. Kavram olarak, “menafii insanlara ait olur veçhi ile bir aynı Allah’ın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten habs ve men’ etmektir².” Yani kişi, kendi mülkiyetindeki malların bir kısmını veya tamamını, Allah’ın rızasını kazanmak niyetiyle, halkın herhangi bir ihtiyacını gidermek üzere, dinî, hayrî ve sosyal bir amaca süresiz tahsis ederse malını vakfetmiş bir vakıf kurmuş olur³.

Yukarda bahsettiğimiz üzere vakıflar bir hayır kurumu olması nedeniyle önemli ihtiyaçları karşılamışlardır. Bu kabilden olmak üzere, medrese, câmi, imaret, çeşme, sebil, kütüphane, hastane, hamam, yol, köprü, gibi insanların en çok ihtiyaç duyduğu eksikleri gideren vakıfların teşekkülüyle devletin ve belediyelerin yapması gereken birçok hizmet devlete yük olmadan inşa edilmiş ve halkın ücret ödemediği istifade etmesi sağlanmıştır. Devlet tarafından medrese, bimarhane gibi önemli kurumların yapılması için devlet tarafından para ayrılmadığı gibi idaresi için de para verilmezdi. Bu gibi ihtiyaçlar vakıflar aracılığıyla giderilmekteydi. Vakıfları kuran “vâkıf” ayrıca onları idare edecek memurların aylıkları ve vakfın diğer masraflarını karşılamak için de gelir tahsis ederdi⁴. Yine tüm bu hizmetleri karşılayan vakıflar sadece fakirlere yardım etmekle sınırlı kalmamış, fikir, kültür, irfan ve imar gibi birçok alanda da kendini fazlasıyla hissettirmişlerdir⁵. Hayatın her alanında karşılaşılan vakıflar ile ilgili şu söz vakfın önemini belirtmesi açısından oldukça anlamlıdır: “*Vakıflar sayesinde bir adam, vakıf bir evde doğar, vakıf beşikte uyur, vakıf mallardan yer ve içer, vakıf kitaplardan okur, vakıf bir mektepte hocalık eder, vakıf idaresinden ücretini alır, öldüğü zaman vakıf bir tabuta konur ve vakıf bir mezarlığa gömülürdü*”⁶. Ayrıca her ne kadar insan merkezli olsa da çevre ve hayvanlar için de faydalı vakıfların kurulduğu bilinmektedir⁷.

Vakıfların önemli görevlerinden biri de insanların İslâm’a girmelerini sağlamaktır. Birçok ülkenin ve özellikle Anadolu’nun Müslümanlaşmasında vakıfların büyük etkisi vardır⁸. Bu yönüyle vakıf sistemi, gayrimenkullerin

¹ F. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2000, s.1134.

² A. H. Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Eserlerde Geçen İstilah ve Tâbirler*, Ankara [Tarih yok], s.54.

³ Z. Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, İstanbul 2003, s.33.

⁴ B. Yediyıldız, “Vakıf”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXII, İstanbul 1992, s.480; Z. Kazıcı, *a.g.e.*, 24.

⁵ Z. Kazıcı, *a.g.e.*, s.12.

⁶ A. Ertem, *a.g.e.*, s.35; Z. Kazıcı, *a.g.e.*, s.27.

⁷ A. Ertem, Osmanlı’dan Günümüze Vakıflar, *Vakıflar Dergisi*, XXXVI, Ankara 2011, s.27; Z. Kazıcı, *a.g.e.* s.152.

⁸ Z. Kazıcı, *a.g.e.*, s.16.

Müslümanların elinden çıkmasını zorlaştırıyor ve istilacıların emellerine engel teşkil ediyordu⁹.

Vakıf müessesesinin ilk olarak ne zaman vücuda getirildiği hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Burada geçen vakıflar açısından, İslâmî anlayışa göre ilk vakıf olarak Hz. İbrahim tarafından hac yollarının yapılması, zemzem kuyusunun tamir ettirilmesi ve Kâbe'nin yapılması kabul edilir¹⁰. İslam toplumunda da ilk vakıflar İslâm peygamberi Hz. Muhammed (S.A.V.) öncülüğünde oluşturulmuştur. Hz. Peygamber kendisine ait Medine'deki hurma bahçesi ile birlikte Fedek ve Hayber'deki hisselerini Müslümanların yararına vakfetmiştir¹¹. Bizzat Hz. Peygamber'in vakıf kurması ve bu kurumları destekleyici sözleri (hadis), İslâm dünyasında vakıf sisteminin gelişerek yayılmasını sağlamıştır¹². Böylelikle Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Moğollar ve diğer Müslüman devletler de bu geleneği devam ettirmişlerdir¹³.

Vakıf geleneğinin bir “vakıf medeniyeti” olarak nitelendirilen¹⁴ Osmanlı Devleti'nde de yoğun olarak uygulandığı bilinmektedir. Osmanlılar fethettikleri yerlerdeki uygun amaçlara hizmet eden vakıflara dokunmadıkları gibi asırlar boyu birçok vakıflar kurmuşlardır¹⁵. Öyle ki bu hayır hareketinin Osmanlı Devleti'nde gayrimenkul servetin neredeyse dörtte üçlük kısmını oluşturduğu öne sürülmektedir¹⁶.

Osmanlı Devleti'nde önemli yer kaplayan bu hayır eserleri hakkında vakfiyeler, fermanlar, kitabeler, mühimme defterleri, ahkâm ve şikâyet defterleri, tahrir defterleri, vakıf muhasebe defterleri, müfredat defterleri gibi çeşitli kaynaklardan yararlanılabilir¹⁷. Bu kaynaklar arasında Osmanlı dönemi mahkeme kayıtlarını içeren Şer'îye Sicilleri önemli bir yer tutar. Sicil defterlerinin tutulduğu mahkemelerde kişisel anlaşmazlıklar, beledî faaliyetler, alım-satım işlemleri, vekâlet, veraset gibi hususlar dışında, emir ve fermanların halka duyurulması, vergilerin dağıtılması gibi geniş kitleleri ilgilendiren işler de ele alınmıştır¹⁸. Tüm bunlar ile birlikte defterler, vakıfların işleyişi ve idaresi hakkında önemli malumatın da kaynağıdır. Vakıflarla ilgili çeşitli davalarda anlaşmazlıklar, vakıf çalışanlarını ve reayayı ilgilendiren konular, cizye gelirlerinin toplanması, vakıf binalarının

⁹ F. Köprülü, “Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü”, *Vakıflar Dergisi*, II, İstanbul 1974, s.24.

¹⁰ Z. Kazıcı, *a.g.e.*, s.56.

¹¹ H. M. Günay, “Vakıf”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXII, İstanbul 2012, s.479; Z. Kazıcı, *a.g.e.*, 63.

¹² Z. Kazıcı, *a.g.e.*, s. 62-63.

¹³ F. Köprülü, *a.g.m.*, s.22.

¹⁴ Z. Kazıcı, *a.g.e.*, s.80.

¹⁵ B. Yediyıldız, *a.g.m.*, s.485.

¹⁶ F. Köprülü, *a.g.m.*, s.1.

¹⁷ K. Orbay, “Vakıfların Bazı Arşiv Kaynakları”, *Vakıflar Dergisi*, XXIX, Ankara 2005, s.30.

¹⁸ M. Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: TTK, 2013, 79-80.

tamiri için yapılan teftiş veya vakıf işlemleri için alınan hüccetler şer'îye sicillerindeki kıymetli bilgilerdir. Özellikle bir vakfın nasıl yönetilip işletileceği, vakfedilen maldan kimlerin hangi esas ve ölçüler içinde yararlanacağı hakkında vakfedenin bu konuda beyan ve şartlarını içeren, vakfın adeta tüzüğü niteliğindeki belge¹⁹, olarak tanımlanan “vakfiyeleri” de barındırması Şer'îye sicillerinin vakıflar açısından değerini arttırmaktadır. Bu bakımdan şer'îye sicilleri gerek vakıfların fiili işleyişleri gerekse diğer vakıf kaynaklarını tamamlayıcı destekleyici kayıtlar içermesi bakımından önemlidir²⁰.

Günümüz itibarıyla müze ve kütüphanelerde 6196 şer'îye sicili bulunduğu tespit edilmiştir²¹. Bunların sekizi²² Bitlis adını taşısa da yazıldıkları tarih itibarıyla bunların yarısı Bitlis Vilayeti 'ne bağlı diğer sancaklara ait olduklarından mevcut şer'îye sicilleri içerisinde aşağıda dökümü verilen yalnız dört defter Bitlis vilayet merkezindeki vakıf kayıtlarını incelemeyi amaçlayan bu çalışmanın ana kaynağı durumundadır:

DEFTER	TARİH ARALIĞI
298	1321-1328(1903-1910)
333	1295-1300(1878-1882)
411	1311-1321(1893-1903)
412	1306-1308(1889-1891)

Ele alınan sicil defterlerinin dördünde de vakıf kayıtları bulunmakla birlikte her birinde bu konunun zikredildiği belge sayıları farklıdır. Buna göre: 298 Numaralı Şer'îye Sicili'nde, 24; 333 Numaralı Şer'îye Sicili'nde, 9; 411 Numaralı Şer'îye Sicili'nde, 52; 412 Numaralı Şer'îye Sicili'nde, 11 maddede vakıflarla ilgili kayıt bulunduğu görülmektedir. Söz konusu bu dört defterin her biri bir yüksek lisans tezi kapsamında ele alınarak günümüz alfabetine aktarılmışlardır²³. Bu durum çalışmamıza yardımcı olmuş ivme kazandırmıştır.

¹⁹ H. M. Günay, *a.g.m.*, s.478.

²⁰ K. Orbay, *a.g.m.*, s.37.

²¹ O. Ersoy, “Şer'îye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXI, 1963, s.33.

²² O. Ersoy, *agm.*, s.39.

²³Bkz.M. S. Arvas, *298 Numaralı Şer'îye Sicili Defterine Göre Bitlis'in Ekonomik, Sosyal ve Dini Durumu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007; S. Güler, *411 Numaralı Bitlis Şer'îyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1311-1321 / M.1893-1903)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2011; S. Uluçay, *412 Numaralı Bitlis Şer'îyye Sicili'nin*

BİTLİS VAKIFLARI

Bitlis, el-Cezire düzlüklerini, Doğu Anadolu'nun merkezî platolarına, oradan İran ve Kafkasya'ya bağlayan ve Güneydoğu Torosları aşan yol üzerinde bulunmaktadır. Bu konumuyla eskiden beri ticaret kervanlarının güzergâhı olmuştur. Kuzey-Güney istikametinde yaylak-kışlak arasında meydana gelen mevsimlik göçler de hep bu koridor üzerinde gerçekleşmiştir. Bu yönüyle farklı siyasal hâkimiyetlerin eline geçse de daima önemli bir şehir olarak kalmıştır²⁴. Burada maddi anlamdaki zenginliğin ve medenî seviyenin yüksekliğine bağlı olarak çok sayıda vakıf kurulmuştur. Bitlis vakıflarının sayısı tam olarak tespit edilememiş ise de 1892 yılında Bitlis vilayeti dâhilinde vakıf eseri olan 110 medrese, 747 câmi, 38 tekke ve zaviye olduğu bilinmektedir²⁵. Ele aldığımız sicil defterlerindeki ilgili belgelerin bazıları bu vakıflar hakkındaki, dava, ilam, hüccet veya vakfiye kayıtlarını ihtiva etse de bazılarında adres belirtmek gibi başka amaçlarla vakıf adlarının geçtiği görülmektedir. Vakıflar bu çalışmada, mevcut kayıtlar kapsamında eğitime yönelik vakıflar (medreseler), dinî vakıflar (camiler), sosyal vakıflar (tekke ve zaviyeler) ve diğer vakıflar başlıkları altında ele alınmıştır.

A: Eğitime Yönelik Vakıflar (Medreseler)

İçinde ders okutulan mahal-i mahsus, mekteb, dar olarak geçen medreseler aynı zamanda ders gören talebenin, içinde yatıp kalktığı bina olarak da tanımlanmaktadır. İslâm eğitim ve kültür hayatında büyük rolü bulunan medreseler, vakıflarca idare edildiklerinden medrese binalarına ayrıca malî durumuna göre yoksullara yemek vermek için imaret²⁶, kütüphane, hamam gibi diğer müesseseler de ilave edilirdi. Bu müesseselerden oluşan yapının bir vakfiyesi bulunur ve vâkıfın şartlarına göre idare edilirdi. Medresenin durumu, nasıl işleyeceği, medresede ders veren müderris²⁷ ve memurların maaşları bütünüyle vakfiyede belirtilirdi²⁸.

Bitlis Şer'îye sicillerinde on medrese hakkında kayıt bulunmaktadır. Bunlar, Nuhîye Medresesi, Gazi Bey Medresesi, İdrisiye (Rüşkiye Medresesi), Şerif Bey

---

Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2006; İ. Taşdemir, *333 Numaralı Bitlis Şer'îye Sicili'nin Transkripsiyonu (1 - 115. Sayfalar)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2010; H. Kardaş, *333 Numaralı Bitlis Şer'îye Sicili'nin Transkripsiyonu (116 - 232. Sayfalar)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2010.

²⁴ M. Tuncel, "Bitlis", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VI, İstanbul 1992, s.225-227.

²⁵ E. Polat, *H. 1310 (M. 1892) ve H. 1316.1317.1318 (M. 1898.1899.1900) Tarihli Bitlis Vilâyeti Sâlnâmelerinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006, s.399.

²⁶ Ş. Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2005, s.433; F. Devellioğlu, *a.g.e.*, s.599.

²⁷ Ş. Sami, *a.g.e.*, s.708.

²⁸ Z. Kazıcı, *a.g.e.*, s.125.

ŞER'İYYE SİCİLİ KAYITLARINA GÖRE BİTLİS VAKIFLARI VE VAKIF ESERLERİ
(1878-1910)

Medresesi, Yusufiye Medresesi, Şerefiye Medresesi, Halil Bey Medresesi, İhlasiye (Gökmeydan) Medresesi, Molla Mehmed Medresesi, Mahmud-di (Hatbiye) Medresesi'dir. Medreselerle ilgili kayıtlar genellikle medreselerin müderris ya da mütevellî tayinleriyle ilgilidir²⁹. Bu kayıtlardan biri Halil Bey Medresesi'nde senelik 300 kuruşla müderrislik görevini yürüten Hasan Efendi'nin vefatı üzere yerine tayin edilen Şeyh Şemseddin Efendi İbn-i Şeyh Mehmed Efendi'ye 400 kuruş senelik ücret tahsis edilmesiyle ilgilidir³⁰. Diğer kayıtlar ise Nuhiye Medresesi'ne ait olup haksız yere başkalarının eline geçmiş olan dükkânların medreseye iadesi³¹, İdrisiye Medresesi mütevellî Mehmed Emin Efendi'nin zimmetine para geçirdiği iddiası³², vefat eden Mehmed Fehmi Efendi'nin yerine Şerefiye Medresesi müderrisliğine tayin edilen oğlu Mehmed Said Efendi'nin beş yıldır ücretini alamadığı gibi konularla ilgilidir³³.

VAKIF ADI	DEFTER ADI-SAYFA-BELGE NUMARASI
Nuhiye Medresesi	298-2-126/411-98-33/411-151-118/411-152-123
Gazi Bey (Şükriye) Medresesi	298-2-127
İdrisiye (Rüşkiye)Medresesi	298-119-72/411-134-58/411-149-110/411-183-103
Şerif Bey Medresesi	298-126-87
Yusufiye Medresesi	298-144-117/411-60-71/411-132-52/411-146-100
Şerefiye Medresesi	411-123-18
Halil Bey Medresesi	411-132-53
İhlasiye (Gökmeydan) Medresesi ³⁴	298-150-119/411-157-5

²⁹ M. S. Arvas, 298 Numaralı Şer'îye Sicili, s. 89, 90, 309, 320, 321, 372-373; S. Güler, 411 Numaralı Bitlis Şer'îyye Sicili, s.144, 195, 248-249, 252, 278-281, 285-286, 292.

³⁰ S. Güler, 411 Numaralı Şer'îye Sicili, s.248-249.

³¹ S. Güler, 411 Numaralı Şer'îye Sicili, s.292, 294-295.

³² S. Güler, 411 Numaralı Şer'îye Sicili, s.354-355.

³³ S. Güler, 411 Numaralı Şer'îye Sicili, s.229-231.

³⁴ Şerefiye Cami'i Şerifi Vakfı'na bağlı bir medresedir.

Molla Mehmed Medresesi ³⁵	333-12-38
Mahmud-di (Hatibiye) Medresesi	411-181-100

Tablo 1: Sicil Defterlerinde Adı Geçen Medreseler ve Bu Medreselerin Zikredildikleri Orijinal Sayfa ve Belge Numaraları

B: Sosyal Vakıflar (Tekke ve Zaviyeler)

Tekke, dayanma ve güvenme anlamına gelmekle birlikte³⁶ tekkeler, tasavvuf düşüncesinin, anlayış ve terbiyesinin işlendiği, derinleştirildiği ve halka takdim edildiği yerlerdir. Bu teşekküllere tekve, zaviye, hankah, dergâh, tevhidhane, harabat, buk'a, düveyre, savmaa gibi isimler de verilmektedir. Dünya hayatının çeşitli meşakkat ve sıkıntıları ile yorulan ruh ve bunalan gönüllerini dinlendirmek için tekkelere gelen insanlar boş zamanlarını değerlendiriyorlardı³⁷. Bir şeyhin önderliğinde dervişler zikir, mukabele ve çile ile uğraşıyorlardı³⁸. Devletin iskân politikası çerçevesinde kurulan ve devlet tarafından desteklenen tekkeler tasavvuf eğitimi yanında güvenlik ve ticaret gibi konularda da hizmet vermişlerdir. Bu hizmetlerine ek olarak farklı hizmet alanlarında da tekkeler kendini göstermektedirler. Örneğin cüzzamlıların tecrithanesine “miskinler tekkesi” okçuların talimgâhına “okçular tekkesi” denilmiştir. Bahsi geçen tekkeler tamamıyla vakıflara bağlıydılar. Devlete bağlı vakıf arazileri olan tekkelerden vergi almamak da bu yardımların en yaygın şekliydi³⁹.

İncelediğimiz şer'îye sicillerinde tekke ve zaviyelerle ilgili yedi belge mevcuttur. Bu belgelerde adı geçen tekke ve zaviyeler şunlardır: Şeyh Abdullah-ı Bedehşânî Zaviye ve Türbesi, Şeyh İbrahim Zaviyesi, Abdülgafur Efendi Tekyesi, Seyyid Ahmed Şirevî Tekke ve Zaviyesi, Kayseri Tekyesi, Şeyh Abdullah bin Hasan Zaviyesi, Abdulkadir Efendi Hangâhı, Sultan Hacı Mustafa Vakfı (Tevhidhane), Şerefiye Zaviyesi.

Adı geçen tekke ve zaviyelerle ilgili kayıtlar, şeyh ve/veya mütevellî tayini ile ilgilidir⁴⁰. Bunlar dışında bir belge, Şerefiye Zaviyesi'ne mütevellî olduğu iddiasıyla iki kişi arasındaki davayı ihtiva ederken bir diğer belgede ise sadece

³⁵ Bu medresenin vakfıyla ilgili, şer'îye sicillerinde herhangi bir kayıt bulunmayıp sadece adres belirtmek için zikredilmiştir.

³⁶ F. Devellioğlu, *a.g.e.*, s.1068.

³⁷ Z. Kazıcı, *a.g.e.*, s.177; M. Kara, “Tekke”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXX, İstanbul 2011, s.368.

³⁸ Ş. Sami, *a.g.e.*, s.432.

³⁹ Z. Kazıcı, *a.g.e.*, 183; M. Kara, *a.g.m.*, s.368-369.

⁴⁰ M. S. Arvas, *298 Numaralı Şer'îye Sicili*, s.100-101, 192-193, 224-225, 360-369; S. Güler, *411 Numaralı Şer'îye Sicili*, s.101-102; S. Uluçay, *412 Numaralı Bitlis Şer'îye Sicili*, s.215-231.

başka bir davada hazır bulunan Şeyhi tanıtmak için tekke adı zikredilmiştir⁴¹. Bir diğer belgede ise Sultan Hacı Mustafa Vakfı Tevhidhanesi'ne ait odaların kiralarındaki ödeme sorunu hakkındaki ilamdır⁴².

VAKIF ADI	DEFTER ADI-SAYFA-BELGE NUMARASI
Şeyh Abdullah-ı Bedehşanî Zaviye ve Türbesi	298-9-5
Şeyh İbrahim Zaviyesi	298-74-60
Abdülğafur Efendi Tekyesi	298-144-117
Seyyid Ahmed Şirevî Tekke ve Zaviyesi	298-59-30
Kayseri Tekyesi	298-65-39
Şeyh Abdullah bin Hasan Zaviyesi Vakfı	411-24-29
Abdulkadir Efendi Hangâhı	411-147-103
Sultan Hacı Mustafa Vakfı (Tevhidhane)	411-177-94
Şerefiye Zaviyesi	412-158-30

Tablo 2: Sicil Defterlerinde Adı Geçen Tekke, Zaviyeler ve Zikredildikleri Orijinal Sayfa ve Belge Numaraları

C: Dinî Vakıflar (Câmi ve Mescidler)

Câminin kelime anlamı, cem eden derleyen, toplayan, içine alan, içinde bulundurandır. Müslümanlar için câmi, içinde namaz kılınan ibadet yeri; içinde Cuma namazı kılınan mescid demektir. Mescid ise secde edilecek, namaz kılınacak yer⁴³ anlamına gelmektedir. Ayrıca câmi, sadece Cuma Namazı kılınan büyük mescidler için kullanılan “el-Mescidü'l-Câmi”(cemaati toplayan mescid)nin

⁴¹ Bitlis vilâyeti merkezi olan medîne-i Bitlis'in Hersân mahâllerinde vâki' Kayserî tekke-i şerîfi post-nîşîni Şeyh Ahmed Efendi ibn-i Şeyh İsmâ'îl Efendi ibn-i Şeyh Abdullah Efendi'nin zikr-i âtî hususda bâ huccet-i Şer'îyye vekîl-i müseccel-i şer'îsi... S. Uluçay, *412 Numaralı Bitlis Şer'îyye Sicili*, s.215-231.

⁴² S. Güler, *411 Numaralı Şer'îyye Sicili*, s.344-346.

⁴³ F. Devellioğlu, *a.g.e.*, s.625.

kısaltılmış şeklidir⁴⁴. Câmide imam, hatip, müezzin, vaiz, kussâs, kâri, cüzhan, bevvâb ve hademeler görev yapmaktaydı⁴⁵. İlk câmi, Hz. Peygamber zamanında Medine’de bina edilen “Mescidü’n-Nebi”dir.

Câmiler ibadet etmenin yanında ilim müessesesi, yargı dairesi, ordu karargâhı, elçilerin kabul yeri, az da olsa hapisane olarak bile kullanılmıştır. Osmanlılarda da eski önemini muhafaza eden Câmiler mahallenin idare merkezi ve karargâhı konumundaydı. Bu yönüyle câmi, mahallenin merkezi durumundaydı. Özellikle yanında sebil, imâret, dâru’ş-şifa vs. gibi binaların da kurulmasına vesile olan büyük câmiler, bir külliye bünyesinde ve yeni bir mahallenin kurulmasına yardım ederlerdi. Yapılan câmilerin masrafları, tamir ve onarım paraları ile görevlilerin ücretleri bütünüyle câmiyi yapanların kurdukları vakıflarca karşılanmaktaydı. Vâkîf, câminin ihtiyaçları karşılamak üzere bir kısım mal ve mülkünü de tahsis ediyordu. Bu yolla devlet bütçesine yüklenmeden câmilerin ihtiyacı karşılanabilmekteydi⁴⁶.

İncelediğimiz şer’iye sicillerinde otuz beş adet câminin adı zikredilmiştir. Bu camilerin tümü hakkında elimizde ayrıntılı malumat bulunmamakla birlikte sicil defterlerinde imam, hatip, müezzin, mütevellî tayiniyle ilgili tayin ve beratlar bulunmaktadır. Bu camilerin listesi ve defterlerde kaç belgede zikredildiklerini gösteren tablo aşağıdadır.

CÂMİ	BELGE ADEDİ (4 FARKLI DEFTERE GÖRE)				
	298	333	411	412	<u>TOPLAM</u>
Hüsrev Paşa Câmî	1				1
Kurupınar Câmî	1				1
Taş Câmî	1		1	1	3
Hâtûniye Câmî	2	1	2	1	6
Alemdar Baba Câmî	1		3		4
Ayne’l-Berid Câmî	1		2	1	4
Kâlû Câmî	1		1		2

⁴⁴ A. Önkâl, N. Bozkurt, “Cami”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VII, İstanbul 2011, s.46.

⁴⁵ A. Önkâl, N. Bozkurt, *a.g.m.*, s.54.

⁴⁶ Z. Kazıcı, *a.g.e.*, s.159-164.

ŞER'İYYE SİCİLİ KAYITLARINA GÖRE BİTLİS VAKIFLARI VE VAKIF ESERLERİ
(1878-1910)

Hersan Mescidi	1				<i>1</i>
Şerefiye Câmî	3	1	2	1	<i>7</i>
Ağa Câmî	1				<i>1</i>
Osman Ağa Câmî	1				<i>1</i>
Şeyh Hasan Câmî		1	2	1	<i>4</i>
Kızıl Câmî		1	1	1	<i>3</i>
Türbe Câmî		1			<i>1</i>
Kuşçu Câmî			1		<i>1</i>
Sultan-ı Arap Câmî			2		<i>2</i>
Haydar Bey Câmî			1		<i>1</i>
Taht Câmî			1		<i>1</i>
Hevace Câmî			2		<i>2</i>
Zeydan Câmî			1		<i>1</i>
Kureyş Câmî			2		<i>2</i>
Fârisiye Câmî			2		<i>2</i>
Kuri Pekar Câmî			2		<i>2</i>
Mermûtlu Câmî			2		<i>2</i>
Gökmeydan Câmî	1		1	1	<i>3</i>
Hersan Câmî			1		<i>1</i>
Hatibiye Câmî			1		<i>1</i>
İdrisiye Câmî			1		<i>1</i>
Şeyh İshak Hâllâtî Câmî				1	<i>1</i>

Karo Mescid-i Şerifi			1		<i>1</i>
Kapa(Kaba) Câmî			1		<i>1</i>
Şeyh İshak Hattani Câmî			1		<i>1</i>
Aşağı Kale Câmî				1	<i>1</i>
Ulu Câmî (Câmî'i Kebir)			1	1	<i>1</i>
Müsürî Karyesi Câmî				1	<i>1</i>

Tablo 3: Sicil Defterlerinde Adı Geçen Camiler ve Defterlerde Zikredilme Sıklığı

D: Diğer Vakıflar

Bitlis şer'îye sicillerinde medrese, zaviye ve câmilerin dışında başka vakıfların da kayıtlarına rastlıyoruz. Bunlardan Hubz-i Ramazânî Vakfı, Bâlî Çelebizâde Bâlû tarafından Ramazan ayında fakirleri doyurmak için kurmuş olduğu vakıftır. Belge vakfın tevliyeti ile ilgili bir ilamı içermektedir⁴⁷. Bir diğer vakıf da Van Valisi Hüsrev Paşa Vakfıdır. Bu vakıf Van'da Hüsrev Paşa Câmî ve yanında Paşa Sarayı ile birlikte kendi türbesi, Paşa Çarşısı, Medrese, Bitlis'te bir bedesten, kargir yapı bir çarşı, Hüsrev Paşa Mescidi, Rahva ve Başın Kervansaraylarını kapsamaktaydı⁴⁸. Vakfın adının zikredildiği belgede vakfın Bitlis'teki mallarının tevliyeti ile ilgili bir ilam görülmektedir. Vakıflarının mahiyeti ile ilgili bir malumata ulaşamadığımız, Şeyh Ali el-Ma'ruf Şeyh Emirce Hazretleri Vakfı⁴⁹, Şeyh Hasan Şirvan Vakfı⁵⁰, Şeref Han Vakfı⁵¹'nin zikredildikleri belgeler de tevliyet davasını içermektedir. Hakkında bilgi verilmeden sadece adı geçen bir diğer vakıf da Fatıma Hatun Vakfı'dır. Bu vakfın geçtiği iki belge de aynı defterdedir ve vakfın adı sadece adres belirtmek için zikredilmiştir⁵².

İncelenen defterlerde iki vakfiye de bulunmaktadır. Vakfın nizamnamesi(yönetmeliği) olan vakfiyelerin şer'îye sicillerinde yer alması bu defterlerin vakıflar açısından ne kadar büyük öneme sahip olduğunu göstermektedir. Karşımıza çıkan iki vakfiye de 333 numaralı defterde bulunmaktadır. Bu vakfiyelerden ilki, Hesan Mahallesi'nden Babür Ağazade

⁴⁷ M. S. Arvas, *298 Numaralı Şer'îye Sicili*, s.204-206.

⁴⁸ R. Tekin, *Bitlis Vakfiye Kayıt Defterine Göre Bitlis Vakıfları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Van 2000, s.93.

⁴⁹ M. S. Arvas, *298 Numaralı Şer'îye Sicili*, 280-285.

⁵⁰ S. Güler, *411 Numaralı Şer'îye Sicili*, s.259-260.

⁵¹ S. Güler, *411 Numaralı Şer'îye Sicili*, s.295-296.

⁵² S. Uluçay, *412 Numaralı Bitlis Şer'îye Sicili*, s.43, 60-61.

Osman'ın zevcesi Halime binti Hacı Kamil nam Hatun'un iki bab oda, ikişer tahtani ile bir bab fevkaniyle konak ve bir takım eşyalarını vakfetmesini içermektedir⁵³. Diğer vakfiye ise Şeyh Ömer bin Şeyh Hacı Haydar'ın Nohuthane diye bilinen bir bab tahtani ve fevkani odayı amcası Şeyh Hacı Mustafa adına ve bir bab kemer odayı da anne ve babası hayrına vakfetmesini ve bu vakfin şartlarını ihtiva eder⁵⁴.

SONUÇ

Kökleri oldukça eskiye dayanan vakıf sistemi, İslâmiyet'e, onun habercisi Hz. Muhammed (SAV)'in kendi mallarından kurduğu vakıflarla girmiştir. İslâm Peygamberinin ilk vakfı kurması ve bu gibi kurumların inşa edilmesi için teşviki sayesinde Müslümanlar arasında vakıf kurmak için adeta bir yarış başlamıştır. Osmanlılar da kendinden önceki Türk devletleri ve Müslüman devletlerden devraldıkları bu geleneği sahiplenerek geliştirmiş ve XX. yüzyıla kadar canlı tutmayı başarmışlardır.

Fethedilen yerlerdeki vakıf ve benzeri kurumlara dokunmayan Osmanlı Devleti bunlara yenilerini eklemiştir. Bu vakıflar fethedilen yerlerin iskânına destek olmakla birlikte, insanların İslâmiyet'e girmesini hızlandırmış ve bölgenin daha sonradan elden çıkmasına uzun süre engel olmuştur. Vakıflar ayrıca Osmanlı toplumunda devletin yapması gereken eğitim, sağlık ve diğer sosyal müesseseleri üstlenerek bunların devletin üstünde idari ve mali anlamda bir yük olmasını önlemekteydi. Bu sebeplerle Vakıflar aracılığıyla ihtiyaçlarını gideren toplum, kendi inşa ve idare ettiği müesseseleri sahiplenerek korumuş ve ilerlemesi için çabalamıştır.

Osmanlı Devleti'ni toplum ve müesseseleri ile birlikte kavrayabilmek için hayatın neredeyse tüm alanlarında kendini gösteren bu kurumların incelenmesi son derece önemlidir. Bu kurumlar incelenirken şer'îye sicillerine bakmadan geçmek büyük eksiklik olacaktır. Çünkü sicil defterleri vakıfların idaresi, mallarının tespiti ve korunması hakkındaki bilgilerle birlikte özellikle kuruluş nizamnamesi olan vakfiyeleri de barındırmaktadır. Bu çalışmada 298, 333, 411, 412 numaralı Bitlis şer'îye sicili kayıtlarına göre Bitlis vakıfları ve vakıf eserleri ele alındı. İncelenen dört şer'îye sicili defterinde vakıflarla ilgili zengin içerik bulunduğu tespit edildi. Tespit edilen kayıtlar, eğitime yönelik (medreseler), sosyal (tekke ve zaviyeler), dinî (camii ve mescidler) ve diğer vakıflar alt başlıkları halinde ele alındı. Ortaya çıkan tabloya göre herhangi bir bölge veya şehrin vakıfları ile ilgili çalışmalarda o bölgenin tüm şer'îye sicillerinin dikkate alınması büyük önem arz etmektedir. Aksi takdirde söz konusu çalışmaların eksik kalması kuvvetle muhtemeldir.

⁵³ İ. Taşdemir, *333 Numaralı Bitlis Şer'îyye Sicili*, s.64-66.

⁵⁴ İ. Taşdemir, *333 Numaralı Bitlis Şer'îyye Sicili*, s.102-103.

KAYNAKÇA

- Arvas, Mehmet Sıddık, (2007). **298 Numaralı Şer'iyeye Sicili Defterine Göre Bitlis'in Ekonomik, Sosyal Ve Dini Durumu**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bayram, Sadi, “Bitlis Vakıfları ve Vakıf Eserleri”
<http://www.sadibayram.com/?page=makaleler&mid=51&id=3>
- Berki, Ali Himmet,(Tarih yok).**Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Eserlerde Geçen İstilah ve Tâbirler**, Ankara.
- Çadircı, Musa, (2013). **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Devellioğlu, Ferit,(2010).**Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Ersoy, Osman,(1963). “Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, XXI, Ankara, s.33-65.
- Ertem, Adnan, (2011). “Osmanlı'dan Günümüze Vakıflar”, **Vakıflar Dergisi**, XXXVI, Ankara, s.25-65.
- Güler, Saadet, (2011). **411 Numaralı Bitlis Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1311-1321 / M.1893-1903)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Günay, Hacı Mehmet, (2012). “Vakıf”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, XXXXII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, s.475-479.
- Kara, Mustafa, (2011). “Tekke”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, XXXX, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 368-370.
- Kardaş, Hamza, (2010). **333 Numaralı Bitlis Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu (116 - 232. Sayfalar)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Kazıcı, Ziya, (2003). **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, Bilge Yayınları, İstanbul.
- Köprülü, Fuad, (1974). “Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü”, **Vakıflar Dergisi**, II, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul, s.1-35.
- Orbay, Kayhan, (2005). “Vakıfların Bazı Arşiv Kaynakları”, **Vakıflar Dergisi**, XXIX, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, s.27-41.
- Önkal, Ahmet, Nebi Bozkurt, (2011). “Cami”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, VII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, s.46-56

- Polat, Ebru, (2006).**H. 1310 (M. 1892) ve H. 1316.1317.1318 (M. 1898.1899.1900) Tarihli Bitlis Vilâyeti Sâlnâmelerinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi**,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Şemseddin Sami, (2005). **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Taşdemir, İlhami, (2010). **333 Numaralı Bitlis Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu (1 - 115. Sayfalar)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Tuncel, Metin, (1992).“Bitlis”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, VI, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, s.225-228.
- Tekin, Rahmi, (2000).**Bitlis Vakfiye Kayıt Defterleri' ne Göre Bitlis Vakıfları**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Uluçay, Salih, (2006). **412 Numaralı Bitlis Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Yediyıldız, Bahaeddin, (1992). “Vakıf”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, XXXXII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, s.479-486.

BEU. SBE. Derg.
Cilt:4 Sayı:1 Haziran 2015

CONFINEMENT AND RESISTANCE OF WOMEN IN *THE AWAKENING* AND *THE BELL JAR*

Onur KAYA*

Abstract

Female writers of different periods are concerned with issues related to women. Among them are Kate Chopin and Sylvia Plath who represent women in their works. In this perspective, Chopin's *The Awakening* (1899), and Plath's *The Bell Jar* (1963) focus on different periods but emphasize common problems of women such as patriarchy and its pressure on women. From this point, the analysis of the works will reveal how patriarchy puts pressure on women and reactions of women against it.

Firstly, in order to reveal the pressure of patriarchy on women, the method their works adopt should be understood. So, the power relations and usage of power in social space need to be emphasized. In this perspective, power, ideology and space concepts will be explained and these theories will be applied to the novels. By the help of these theories, the power relations among men and women and the reactions of the women will be studied.

Finally, the analysis of the two works will reveal the ways, methods men choose to restrict women, and the way women resist against all these oppressions and their solutions to the confinement.

Key Words: *Woman, Confinement, Space, Ideology, Power.*

THE AWAKENING VE *THE BELL JAR* ROMANLARINDA KADINLARIN KISITLANMASI VE DİRENİŞİ

Özet

Farklı dönemlerdeki kadın yazarlar kadınlar ile alakalı konularla ilgilendirler. Bunlar arasında Kate Chopin ve Sylvia Plath, eserlerinde kadınları temsil eden yazarlardır. Bu bağlamda, Chopin'in *The Awakening* (1899) ve Plath'ın *The Bell Jar* (1963) eserleri farklı zamanlara odaklansa da, patriyarki ve kadınlar üzerindeki baskısı gibi kadınların ortak problemlerini anlatırlar. Bu noktadan hareketle, eserlerin analizi patriyarkinin

---

* Araştırma Görevlisi, Mehmet akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, onurkaya@mehmetakif.edu.tr

kadınlar üzerinde nasıl baskı oluşturduğunu ve kadınların bu baskıya karşı nasıl karşı çıktığını ortaya koyacaktır.

İlk olarak, patriyarkinin kadınlar üzerindeki baskısını ortaya koymak için eserlerin benimsediği metot anlaşılmalıdır. Bu nedenle, güç ilişkisi ve gücün sosyal mekân içerisinde uygulanışının anlaşılması gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmada güç, ideoloji ve mekân kavramları açıklanacak ve bu teoriler eserler üzerinde uygulanacaktır. Bu teorilerin yardımı ile erkekler ile kadınlar arasındaki güç ilişkileri ve kadınların tepkisi ortaya koyulacaktır.

Sonuç olarak, iki eserin incelenmesi, erkeklerin kadınları sınırlamak için seçtikleri yöntem ve metotları, kadınların tüm bu baskılara karşı gösterdikleri direnci ve bu sınırlamalara karşı buldukları yöntemleri ortaya çıkaracaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kadın, Kısıtlama, Mekân, İdeoloji, Güç.*

INTRODUCTION

Female writers are concerned with women, their positions and situations in the society. In these representations, the reader is presented with different types of women who have different life styles. However, all these women have common problems and sorrows. Those women who live in the patriarchal societies of different countries have a common situation as being under the control of the dominant male rule. These dominant male groups commonly aim to have this control, which is gained by the power, in order to confine women and not to let them gain that power and control men. This confinement occurs in many aspects of life such as at work, school and so on. Woman always hits a glass barrier whenever she likes to have a career in this male dominated world and is exposed to confinement. She is kept in a certain space under the power of male whose ideology is in favor of male control. This situation, occurring in many countries, happens for a long long time and women are aware of it so they begin to resist against this confinement as stated in the novels, *The Awakening* (1899) by Kate Chopin and *The Bell Jar* (1963) by Sylvia Plath. These two writers reveal how male power has been in charge in the world in different periods of history, keep women in certain space under his control and how women resist this confinement. This study aims to show how these two writers shed a light to the way men occupy and control space by power relations in accordance with their ideologies, and the way that women resist and break that barrier, confinement in the last century and this century which are important periods for the rebellion and resistance of women in history.

METHOD

Space

Firstly, it is necessary to emphasize such terms as space, power and ideology which will provide the analysis of the relations of men and women leading to the confinement and resistance of women. Space is defined as “the outcome of social relations and more than one of the dimensions through which the social is constructed. It is an active, constitutive, irreducible, necessary component in the social’s composition” (Keith and Pile, 1993: 36). From this point it is understood that space is where the social relations come out, especially relations of men and women. In addition to that, space is the place where hegemony occurs as Keith and Pile emphasize.

Space can now be recognized as an active constitute component of hegemonic power: an element in the fragmentation, dislocation and weakening of class power, both the medium and message of domination and subordination. It tells you where you are and puts you there (Keith and Pile, 1993: 37).

It is clear that dominant group locates the opponent, the other in the space which is defined in favour of the dominant group as seen in both novels. In the name of doing things in favour of the dominant group, divisions are constructed.

Hegemonic power does not simply manipulate naively given differences between individuals and social groups, it actively produces and reproduces difference as a key strategy to create and maintain modes of social and spatial divisions that are advantageous to its continued empowerment (Keith and Pile, 1993: 185).

As Soja states, the dominant group provides divisions, differences in favour of itself. These divisions provide the separateness, otherness as he claims. “Such differences as are ascribed to gender, sexual practice, race, class, region, nation, etc. are thus primarily brute fashionings which are neither transhistorical nor natural (in the sense of being naively or existentially given)” (Qtd in Keith and Pile, 1993: 185).

From this point, Soja adds that urban, where both novels take place, as a space has negative representation in the context of gender and space. “Urban spatiality is seen as oppressively gendered in much the same way that the city was shown to be structured by the exploitative class relations of capitalism and the discriminatory geographical effects of racism” (Qtd in Keith and Pile, 1993: 193). Similarly in the context of space and gender, Smith points out the dividing quality of space.

Location here is not a matter of finding a stable home or discovering a common experience. Rather it is a matter of being aware of the difference that makes difference in concrete situations of recognizing the various inscriptions, places or histories that both empower and inhibit the construction of theoretical

categories like woman, patriarchy, or colonization categories essential to political action as well as to serious comparative knowledge (Qtd in Keith and Pile, 1993: 78).

Therefore he states how space is ruled by patriarchy and provides the categorizations of human beings such as woman or man which will be used by patriarchy for otherization and control.

However, against such a tactic of patriarchy, women have the ways to express themselves and resist the confinement as Radcliffe emphasizes. "Female subjects use history and movement through space to construct their own (personal/political) identity" (Qtd in Keith and Pile, 1993: 104). She aims to tell how women can resist against such otherization which is aimed to accomplish by the way patriarchy uses the space. But patriarchy has different representations of space which aim to provide a degrading view of women as stated by Massey. "Space is associated with lack and women too is defined in terms of lack" (Qtd in Keith and Pile, 1993: 148). At this point Keith points out a way of resistance. "Location is not safe. One is always at risk. One needs a community of resistance" (Keith and Pile, 1993: 5). In terms of community of resistance Hook states that "a revisioned spatiality creates from different sites for struggle and for the construction of interconnected communities of resistance" (Qtd in Keith and Pile, 1993: 189). He also adds that "understanding marginality as position and place of resistance is crucial for oppressed, exploited, colonized people" (Qtd in Keith and Pile, 1993: 191). In both quotations, Hook states the importance of resistance and togetherness for the struggle of women against confinement.

Ideology

The idea of resisting in a confined space is as crucial as ideology for the analysis of both works in order to reveal the control of women by men. So, it is necessary to comprehend the meaning and function of the term.

Ideology is the discourse that invests a nation or society with meaning. It is a system of ideas that explains, makes sense of society. But making sense is predominantly the domain of the ruling classes who assume their right to rule as natural. It is the practice of reproducing social relations of inequality (Hayward, 2009: 215).

As Hayward states, ideology becomes a tool of men as it is for space to set inequalities in favour of them against women. Similarly, Althusser points out how ideology becomes a way of ruling. He states that

Behind the relations between simple ideas there thus stand relations of force, which place certain ideas in power (those which can be schematically called the ruling ideology) and hold other ideas in submission (which can be called the oppressed ideology), until the relation of force is changed (Althusser, 2003 : 171).

Althusser also emphasizes that “mechanism of hegemony is interpellation, the recognition and adoption of an ideology and its practices” (Qtd in Gray, 2004: 54). Furthermore he adds that “practices of particular powerful social institutions reproduce ideology in an ever-changing dynamic process” (Qtd in Gray, 2004: 55). Althusser points out how man is organized for ideological confinement and uses certain elements to oppress women. He also points out how women may not notice this and be part of the system by stating that “if subjects act according to their beliefs, participating in the practices of dominant Ideological State Apparatuses, they are assured of a place in hegemonic society” (Qtd in Gray, 2004: 56). He points out that the women who suppose that they had a position in society were cheated so he emphasizes the power of ideology.

Power

From this point the power itself is important. Foucault defines power as “power is what prohibits, what prevents people doing something” (Qtd in Kritzman, 1998: 102). This definition of term totally explains what is done for the confinement of women. Men as the group who rules and has the power brings bans or prohibitions according to what they want. In this perspective, Foucault emphasizes that “to say that sex is not repressed, or rather that the relationship between sex and power is not characterized by repression, is to risk falling into a sterile paradox” (Foucault, 1978: 8). In addition to that, Foucault states that “sexuality in so far as it is, in very society is a good area to test what the mechanisms of power actually are” (Qtd in Kritzman, 1988: 102). He points out the relation between sex and power and emphasizes that sex and sexuality are the areas where the power of hegemony is tested. But, he states the outcome of resistance against the power by saying that “I am just saying: as soon as there is power relation, there is possibility of resistance” (Qtd in Kritzman, 1988: 123). As he states, women resistance come out whenever power of the ruling class comes against them as it happens in both novels. In addition to that, by depending on the evaluation of Foucault, Keith claims that all these concepts as power, space and ideology in the society have connections as put forth in his work *Place and Politics of Identity* (1993). “Foucault persistently explored the connections between knowledge, power and spatiality and maintained that the transition from temporal to spatial metaphors enabled a discursive shift from the realm of individual consciousness to wider relations of power as constitutive of social meaning” (Keith and Pile, 1993: 73).

DISCUSSION

The Awakening

Within the light of all this theoretical information, how men confine women and women resist this confinement will be studied. In this perspective the novel *The Awakening* by Kate Chopin, published in 1899, tells unorthodox views of married woman called Edna about womanhood, motherhood and her feminine perspective about the location of women in a male dominated society which is ruled by Creoles in southern part of the United States of America. In this location issue as Keith stated, the space is “the outcome of social relations” and the novel is full of such examples. One of them is the struggle between Beaudelaire and Mariequita who are the two men of Creole society. “Beaudelaire grumbled because Mariquetta was there, taking up so much room. In reality he was annoyed at having old Monsieur Farival who considered himself the better sailor of the two” (Chopin, 2012: 24). As understood from the lines in the text, the space stages the struggles, social interactions.

It could be said that this staging reflects many of such struggles and struggle shows itself especially among men and women. In the context of struggle and dominating the other as stated before, space is used for the favor of the dominant power to rule and make the other conform. This situation is portrayed even from the beginning of the novel. “A green and yellow parrot, which hung in a cage outside the door, kept repeating over and over” (Chopin, 2012: 2) This parrot actually symbolizes Edna, the protagonist of the story as Elz states “While all three novels contain similarities- primarily the protagonist's struggle against the confines of her society- Chopin's *The Awakening* and Cather's *A Lost Lady* employ birds as a metaphor for the entrapment the protagonists experience” (Elz, 2003: 13). Even from the beginning space is a cage which refers the confinement of the women. Like a bird in the cage, Edna, who seems standing outside, is in the cage of the male dominated Creole society which determines rules of living for the women. She is an unconventional woman whose life style doesn't suit the norms of Creole society. She is not interested in children or marriage when her husband as a representative of the dominant society thinks her place is home with her children as it can be inferred from this sentence of the story.

He reproached his wife with her intention, her habitual neglect of the children. If it was not a mother's place to look after the children, whose on earth was it? He himself had his hands full with his brokerage business. He could not be in two places at once; making a living for his family on the street, and staying at home to see that no harm befell them (Chopin, 2012: 5).

Her husband thinks that she is required to be at home looking after children and he needs to do business outside. His idea reflects the space of women, how she will live and the male society becomes the determiner of all these.

This situation is also set to provide the differences between man and woman in order to continue empowerment of male dominant society as mentioned before. But as a resistance, Edna shows manly acts in contrast to what is expected from her as a woman in the society. “ ‘I will take some brandy’, said Edna shivering as she removed her gloves and overshoes. She drank the liquor from the glass as a man would have done” (Chopin, 2012: 56). She resists by her manly acts to the definitions which will provide otherness and submission of women. Because, by such patriarchal definitions of women who are considered to be at home and be womanly as manners, and definitions of men who are considered to be outside for business, the mobility of men expands while women’s shrink. So that woman world, space are confined. But as Radcliffe states, women resist by moving and that’s what Edna does in the story. She can’t stand confinement so decides to move a new house.

Mademoiselle, I am going to move away from my house on Espelanade street... ‘Just two steps away’ laughed Edna in a little four – room house around the corner. It looks so cozy so inviting, restful, whenever I pass by, and it’s for rent. I’m tired looking after that big house. It never seemed like mine anyway- like home. It’s too much trouble.. the house the money that providers for it, are not mine, Isn’t that enough reason? (Chopin, 2012: 57).

Edna states how free and unconventional she is. Her ideas are considered as shocking by the society even among other women as understood from Madameiselle’s reply to these ideas which indicate that Edna doesn’t consider the house and furniture belong to her. “ ‘They are your husband’s’ returned Madameiselle, with a shrug and a malicious elevation of the eyebrows.” (Chopin, 2012: 57). Even other women can’t see the confinement provided by males who are husbands or brothers owning houses and them but still insist that she shouldn’t move and stay with her husband who confines woman, but Edna resists and moves.

When women resist, men continue to set confinement on women by ideology. In this perspective as Althusser tells, society aims to embrace dominant ideology of man which aims to keep women at home looking after the children. In this perspective, the novel reveals the ideal woman perception of men in the period.

In short, Mrs. Pontellier was not a mother- woman. The mother women seemed to prevail that summer at Grand Isle. It was easy to know them, fluttering about with extended, protecting wings when any harm, real or imaginary, threatened their precious brood. They were women who idealized their children, worshipped their husband, and esteemed it a holy privilege to efface themselves as individuals and grow wings as ministering angels (Chopin, 2012: 7).

Such type of a woman was ideal woman according to male dominated society in that period as Gray mentions. “The hegemonic institutions of nineteenth-century society required women to be objects in marriage and in motherhood,

existing as vessels of maternity and sexuality, with little opportunity for individuality” (Gray, 2004: 53). When the nineteenth century’s ideology reflects such a view that women are objects in the marriage, Edna has a counter ideology to that confinement as a resistance. When the psychiatrist, Edna’s husband asks for help about unwomanly behaviors of Edna, tries to talk to Edna as a mechanism of society’s ideology, Edna resists. The doctor talks to Edna and says “you seem to me in trouble” (Chopin, 2012: 80). He tries to relocate her into her patterned position in the society but she resists and reflects her ideology saying that “But I don’t want anything but my own way” (Chopin, 2012: 80). Edna resists the confinement of the society by reflecting her ideology and presenting her importance as a woman being in this world. This resistance is sourced from nineteenth century feminist discourse which “was an oppositional ideology, a resistance to obstacles to female fulfillment” (Gray, 2004: 53). In this perspective, the story reflects this resistance by the rebellious acts of Edna for her fulfillment.

Therefore, ideological confinement can’t put Edna under its control so power relations come into being. As Foucault states, power bans, prevents so Edna’s husband representing the power at the beginning, leaves the house to have fun at the Klein Hotel instead of having dinner at home and Edna is expected to stay at home, prepare dinner and look after the children as a passive person and her passive situation is reflected by Edna’s question to her husband. “ ‘Coming back to dinner?’ his wife called after him. He halted a moment and shrugged his shoulders” (Chopin, 2012: 3). Husband is free to go out and not come back for dinner when wife is supposed to be at home. But later Edna resists this power and this happens by noticing her power as a resistance to confinement. She goes to the seaside and manages to swim and the story reflects this success and realization process by this sentence. “But that night she was like the little tottering, stumbling, clumping child, who of a sudden realizes its powers, and walks for the first time alone, boldly and with over-confidence” (Chopin, 2012: 19). She manages to survive in the sea by learning swimming. She goes into the sea, a new space and becomes powerful there, the sea provides the mobility, freedom as an endless, free place for her.

A feeling of exultation overtook her as if some power of significant import had been given her to control the working of her body and her soul. She grew daring and reckless, overestimating her strength. She wanted to swim far out, where no woman had swum before (Chopin, 2012; 19).

She notices her power, understands there should be no limit or confinement for women and Kearns emphasizes this enlightenment of Edna by her words.

Edna’s first raising of herself to the water’s surface predicts the Sisyphian nature of her transcendence, for it has been a fleet-ingly sublime moment of physical and psychic self-definition, a moment potent in both its pleasure and its pain as she experiences a simultaneous awareness of her power and her impotence relative to the immense sea (Kearns, 1991: 87).

As Kearns states, in immense sea, she notices her powers and rebels against men power. She begins to go out at night when previously her husband used to go out late at night and this change and powerful attitude of Edna are reflected by a dialogue in the story. Her husband tells her not to go late at night and she says “ ‘Don’t wait for me’ she answered. He thrust his head through the door” (Chopin,2012: 22). Now Edna orders, goes out as she wants and breaks the confinement of the male society by recognizing, being aware of her powers.

Women in *The Awakening* and *The Bell Jar*

Such a power struggle and the desire of men for confinement are reflected in Sylvia Plath’s *The Bell Jar* novel which was published in 1963. The novel is similarly about a woman called Elly who is a new graduate from college and new at work life. It’s been more than 60 years since Edna’s story was told but confinement and resistance exist and the writer tells about the details of this confinement on women by patriarchy and resistance of women which is a very thorny road leading the protagonist to commit suicide but never give up struggle. Within this struggle, the protagonist Elly like Edna is in an urban area as space where the social interactions happen. Space is a special focus in the novel because it strongly emphasizes confinement. Even from the beginning as in *The Awakening* which begins by the bird in the cage metaphor, there is a negative representation of space relating to confinement and negative events. “It was a queer, sultry summer, the summer they electrocuted the Rosenbergs, and I didn’t know what I was doing in New York” (Plath, 2006: 6). The story begins by giving name of the city as a place and an electrocution in that space. At the same time, the electrocution refers to later parts of the story where the protagonist receives lobotomy treatment which is done by electricity in an asylum for the confinement of women. So both novels begin by the confinement quality of the space which is applied by patriarchal powers. Furthermore as in *The Awakening*, the confinement of the women at a space happens in this novel which was written many decades after from the publication of *The Awakening*. The author tells that she and some other girls attend a contest and they are kept in a hotel room.

This hotel – Amazon- was for women only, only they were mostly girls my age with wealthy parents who wanted to be sure their daughters would be living where men couldn’t get them and deceive them; they were all going to posh secretarial schools like Kathy Gibbs, where they had to wear hats and stockings and gloves to class, or they had just graduated from places like Katy Gibbs and were secretaries to executives and simply hanging around in New York waiting to get married to some career man or other (Plath, 2006: 9).

They are in a hotel room away from man to be close to the jobs and the marriage as their parents determine. Like Edna, who is located at home in order to be a wife and mother for the needs of patriarchy, these women are located in a hotel

room to answer the future needs of patriarchy such as providing a good marriage. So women's place at this novel again becomes home or a close location so that they could be confined.

However Elly, manages to resist this confinement as Edna does by the help of mobility. When man confines them into a space in these novels, both characters find a way to move. When in *The Awakening* Edna moves to new house, in this story mobility is shown by Elly's moving to different rooms of different buildings. She is always on move. She always changes rooms. In one part of the story she is at the room of the hotel. At another part, she is at the room of psychiatrist and at another one she is at the room of the asylum and even in asylum where the confinement of patriarchy reaches its peak; she manages to change her room. In the part of the story that her friend is taken to another asylum from the asylum she is in, the author implies that having many moves is going up. " 'She is going to Wymark' my nurse told me in a low voice. I'm afraid Miss Norris isn't moving up like you" (Plath, 2006: 227). The author shows that how she overcomes barriers and confinement. Mobility provides her break down the borders, confinement set by the patriarchal society for women.

In the perspective of confinement, ideology is an important tool of men as represented in the story. Elly has a sexual relation with a boy and loses her virginity and understands the meaningless of protecting her virginity for all those years.

Ever since I'd learned about the corruption of Buddy Williard my virginity weighed like a millstone around my neck. It had been of such enormous importance to me for so long that my habit was to defend it at all costs. I had been defending it for five years and I was sick of it (Plath, 2006: 266).

Like the Creole women of *The Awakening* who believe the patriarchal ideology which cares too much the principles as womanhood, motherhood, serving husband and children, at first Elly thought and acted in accordance with the patriarchal ideology and considered that virginity was important. Because in the male dominated world women were expected to be virgin for marriage like the contest girls at the hotel who were supposed to stay away from men till marriage in the story. However, Elly faces that ideology, has sexual relationship and demolishes male dominated ideology and comes out with her ideology which frees her from the confinement of the dominant society as stated by her words in the story. "It occurred to me that the blood was my answer. I couldn't possibly a virgin any more. I smiled into the dark" (Plath, 2006; 268). She states that she is happy for losing something that male ideology considered important. However, as she and Edna are problematic characters for the male ideology, ideology also confines Elly into an asylum and forces both characters to consult a psychiatrist. Therefore it could be said that it is the same situation for both societies. However, as Foucault states, the usage of asylum and similarly the psychiatry treatment are confinement methods of ideology.

Psychiatry immediately perceived itself as a permanent function of social order and made use of the asylum for two purposes: first to treat the most embarrassing cases and, at the same time, to provide a sort of guarantee, an image of scientificity by making the place of confinement look like hospital. The renaming of the place of confinement as a hospital was a way of declaring that that practice of psychiatry was indeed medical- since it too, like medicine, had a hospital (Qtd in Kritzman, 1998: 180).

Therefore, by his words he means that ideology finds a way for confinement and names this confinement in a legal way as it happens for Elly who was taken into asylum under the cover of helping her for her problems. “And when people found out my mind had gone, as they would have to, sooner or later, in spite of my mother’s guarded tongue, they would persuade her to put me into asylum where I could be cured” (Plath, 2006: 186). As understood, woman is considered someone to be cured and put into asylum for the treatment or help. The reason behind such an act is also related to the way women are represented by the society. The dominant ideology represents women as irrational and men as rational as stated by Massey. “Women represented feeling, sexuality and even chaos, man was rationality and control” (Qtd in Keith and Pile, 1993: 149). In this perspective, as Edna is accused of being in trouble by male psychiatrist of the society, Elly is questioned by the psychiatrist for her troubles. The psychiatrist asks her “Suppose you try and tell me what you think is wrong” (Plath, 2006: 150). As inferred from this sentence, according to the society there is something wrong with Elly like there is something wrong with Edna. Both women are in trouble, they have problems; they are not rational according to men who are considered to be psychiatrists practising a branch of science as Foucault states. But the truth is that man uses ideology for the favor of himself to provide otherization and control of women.

Lastly, another element of patriarchy which is used to control women is power. In this perspective, the beginning of the story refers to masculinity and power as electricity is power and electrocution of Rosenbergs, which implies the trials and execution of Rosenbergs who were accused of being spies, is a sign of male power, a control on society. At this part of the story, according to Buddic “though electricity does not immediately suggest the masculine, nonetheless it represents the male sexuality and power” (Buddic, 1987: 878). Like the confinement message of Edna at the beginning of *The Awakening*, Elly is confined at the asylum in *The Bell Jar*. She is put in an asylum by male power. In order to go out of that place she needs permission of a commission of doctors who represent the patriarchal society as stated in the story. “ ‘Interviews!’ Valerie snorted. They are nothing! If they are going to let you out, they let you out” (Plath, 2006: 281). The asylum which becomes the tool of ideology to keep women under control, uses its power and confines her. But Elly resists to those confinements by the principle that where there is power, there is resistance. Her mind doesn’t change by those lobotomies and she says at the end “But I wasn’t getting married” (Plath,

2006: 285). She manages to break the confinement of the society no matter how powerful it is. She doesn't think as mainstream society does. She progresses, she writes, she expresses herself.

All my life I'd told myself studying and reading and writing and working like mad was what I wanted to do, and it actually seemed to be true, I did everything well enough and got all A's, and by the time made it to college nobody could stop me (Plath, 2006: 38).

When Edna swims in the endless water against confinement of the society in land, Elly writes on the pages which provide her freedom that nobody could limit. Furthermore the resistance of community also enables her to exit from confinement as stated in the novel. She gets support from writers and female friends but not males. "There was famous poet, and Philomena, and Jay Cee, and the Christian Scientist lady and lord knows who, and they all wanted to adopt me in some way, and for the price of their care and influence, have resemble them" (Plath, 2006: 257). The author means that by the help of community resistance, togetherness, confinement is overcome because Elly progresses by the help of these women characters.

CONCLUSION

Finally, both novels tell about the problems of the women in different periods. Kate Chopin's novel *The Awakening* tells about a woman at the end of nineteenth century when women began to raise their voices against the inequalities in history. It tells how women rebel in such a dominant, powerful, patriarchal society. *The Bell Jar* tells about the 1960's when the feminist movements were much more powerful than it was in the nineteenth century. It tells how women struggle against all those suppressions coming from same, powerful, patriarchal society. The common point in these novels of different periods of time becomes the confinement of women by male dominated society and their resistance to those men. Both of the novels reveal that even though the periods of the novels are different, the tactics, men use to dominate the society don't change. Therefore, both writers reflect that male dominated society's use of power and ideology on women continues in similar methods. At the same time, the novels emphasize that in such an unchanging society, women could still struggle, resist and overcome the obstacles of the male dominated society. Therefore, in the perspective of all these common points of the novels, the analysis of the works provide an understanding of the dynamics of the society, based on the power relations and application of these power relations on women in the social space. Thus, the analysis of these relations reveal how men try to legitimize their unequal desires and requests on women or make their unjust acts seem rightful and how women become aware of these relations and set themselves free against such acts by the means of different kinds of resistance.

WORK CITED

- Althusser, Louis. (2003). *Essays in Self - Criticism*. Trans. Grahame Lock. New York: NLB
- Buddick, E. Miller. (1987). The Feminist Discourse of Sylvia Plath's *The Bell*. *College English*, Vol. 49, No. 8 pp. 872-885.
<http://www.jstor.org/stable/3781115> accessed on June 2, 2014
- Chopin, Kate. (2012). *The Awakening*. Oxford: Soho Books.
- Elz, A. Elizabeth. (2003). "The Awakening" and "A Lost Lady": Flying with Broken Wings and Raked Feathers. *The Southern Literary Journal*, Vol. 35, No. 2, pp. 13-27.
<http://www.jstor.org/stable/20078364> accessed on June 2, 2014
- Foucault, Michel. (1978). *The History of Sexuality. Vol I*. Trans. Robert Hurley. New York: Pantheon Books
- Gray, Jennifer B. (2004) The Escape of the "Sea: Ideology and "The Awakening". *The Southern Literary Journal*, Vol. 37, No. 1, pp. 53-73.
<http://www.jstor.org/stable/20078397> accessed on June 2, 2014
- Hayward, Susan. (2009). *Cinema Studies*. New York: Routledge.
- Kearns, Katherine. (1991). The Nullification of Edna Pontellier. *American Literature*, Vol. 63, No. 1, pp. 62-88.
<http://www.jstor.org/stable/2926562> accessed on June 2, 2014
- Keith, Michael and Steve Pile. (1993). *Place and the Politics of Identity*. London: Routledge.
- Kritzman, Lawrence D. (1988). *Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture*. New York: Routledge.
- Plath, Sylvia. *The Bell Jar*. (2006). New York: Harper Perennial Modern Classics.

CONFINEMENT AND RESISTANCE OF WOMEN IN *THE AWAKENING* AND *THE BELL
JAR*

BEU. SBE. Derg.
Cilt:4 Sayı:1 Haziran 2015

SÜPHAN DAĞI'NI ZİYARET EDEN YERLİ TURİST PROFİLİ*

Hasan KÖŞKER* - Mehmet KAHYAĞLU**

Özet

Süphan Dağı'nı ziyaret eden yerli turist profilinin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada; veriler, Haziran ve Temmuz 2013 aylarında anket yardımıyla toplanmıştır. Anket; yüz yüze ve elektronik ortamda gerçekleştirilmiştir. 284 katılımcıdan elde edilen verilerin yüzde, frekans ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca demografik özellikler ile bazı seyahat bilgilerinin arasındaki ilişkinin tespitine yönelik ki-kare analizi yapılmıştır. Araştırmada; tırmanışların genellikle Temmuz ve Ağustos aylarında gerçekleştiği, dağın en çok doğa yürüyüşü amacıyla tercih edildiği, ziyarette en etkili faktörün aile-dost ve akraba tavsiyesi olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda Süphan Dağı'nda alt ve üst yapı yatırımlarının yapılması, yurtiçi ve yurt dışında etkin olarak tanıtılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Alternatif Turizm, Dağ Turizmi, Süphan Dağı*

PROFILE OF DOMESTIC TOURIST WHO VISIT SUPHAN MOUNTAIN

Abstract

In this study that aimed to determine the profile of domestic tourists who visit Suphan Mountain; data were obtained by survey between June and August 2013. The survey was carried out face-to-face and electronically. The percent, frequency and standard deviation values of data that obtained form 284 participants were calculated. In addition, chi-square analysis was performed to determine relationship between demographic characteristics and some travel information. In the study; it's identified that climbing is occurred in July and August generally, the mountain is preferred for trekking mostly; the advice of family, friend and relative is most effective factor on travel. At the end of the study; it's suggested to make infrastructure and superstructure investments for Suphan and to introduce Suphan both domestic and abroad effectively.

Key Words: *Alternative Tourism, Mountain Tourism, Suphan Mountain*

---

* Bu çalışmadaki katılımcıların demografik özellikleri ve seyahat bilgilerine ilişkin bazı veriler 22-24 Eylül 2014 tarihli III. Uluslararası Ahlat-Avrasya Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumunda sunulan "Süphan Dağını Ziyaret Eden Yerli Turistlerin Satın Alma Karar Sürecinin Değerlendirilmesi" isimli Bildiride de kullanılmıştır.

* Okutman, Bitlis Eren Üniversitesi Adilcevaz Meslek Yüksekokulu, hasankosker@yahoo.com

** Öğretim Görevlisi, Bitlis Eren Üniversitesi Adilcevaz Meslek Yüksekokulu, mkahyaoglu@hotmail.com

GİRİŞ

Uluslararası düzeydeki en büyük sosyo-ekonomik olaylarından birisi olan turizm, Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler için ekonomik ve sosyal kalkınmanın destekleyici sektörlerinden birisidir (Pınar, 2005:47). Bireylerin dinlenme ihtiyacını karşılamaya yönelik olan turizm faaliyetlerine II. Dünya savaşından sonraki yıllarda ilgi artmıştır. Kentleşme, nüfus artışı, insan ömrünün uzaması, sosyal haklardaki gelişmeler, gelir düzeyinin artması, kültür ve eğitim seviyesinde meydana gelen gelişmeler, hayat standardının yükselmesi, turizm bilincinin oluşması, teknolojik gelişmeler, toplu taşımacılık ve paket turların ortaya çıkması turizm talebini arttıran unsurların bir kısmıdır. Bu unsurlara bağlı olarak turizm hareketlerinde artışlar olmuştur (Walton, 2005:5-12).

Ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmeler ile birlikte turizm sektöründe tüketici algılarında ve davranışlarda değişiklikler olmuştur (Emir ve Avan, 2010:203). Gelenekselleşen deniz-kum-güneş üçlüsüne odaklı turizm hareketlerinin yerine: zevk, macera, sürpriz ve can sıkıntısını azaltmak amaçlı (Lee ve Crompton,1992:732) yenilik arayışı içeren seyahatler, turistlerin seyahat karar ve tercihlerinde önemli rol oynamaktadır (Patrick, 2002:384). Bu karar ve tercihler, turistleri farklı ve değişik turizm hareketlerine yöneltmektedirler. Bu yönelmenin sonucu olarak turistler tatillerini farklı mevsimlerde, farklı bölgelerde; değişik heyecan ve deneyimler yaşayarak alternatif turizm çeşitlerine yönelmişlerdir. Bu arayışlar doğrultusunda kıyı turizminin yanı sıra kültür, sağlık, termal, kış, golf, av, yat, inanç, kuş gözlemciliği, rafting, su altı dalış, mağara, gençlik, botanik, hava sporları, kongre ve fuar, yayla, dağ ve doğa turizmi şeklinde alternatif turizm türleri de önemli hale gelmiştir (<http://www.kultur.gov.tr>).

Alternatif turizm türlerinden olan dağ turizmi, içinde bulunduğumuz dönemde önemli bir turizm çeşidi olarak yer almaktadır. Dağ turizmi; dağlık ortamlarda bulunma, dinlenme ve tatil ile dağ sporları yapmak uğraşlarını kapsayan bir turizm hareketidir. Bu turizm hareketi, genellikle orta ve yüksek dağlık yörelerde planlanır ve geliştirilir (Ülker, 1992:11). Dağ turizmi, doğayı tanımak, doğada bulunmak, macera yaşamak ve onunla mücadele etmek isteyen insanların tercih ettiği bir turizm türüdür.

11 Temmuz 2014 tarihi itibarıyla Türkiye'de 337 aktif dağcılık kulübü ve 81 il temsilcisi faal olarak dağ turizminin gelişmesi için hizmet etmektedir (www.tdf.gov.tr). Türkiye'de 28 tane kış turizm merkezi ilan edilmiş olup, 20 tanesinin imar planları tamamlanmıştır. Bunların 8 tanesi faal, 5 tanesi de kısmen faaldir. Mevcut yatak kapasitesi 9.549, hedeflenen toplam yatak kapasitesi 78.645 adettir (www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr). Bu yapılanlar dağcılık ve kış turizminin Türkiye'de hızlı bir biçimde geliştirilmeye çalışıldığını göstermektedir. Türkiye'de 100 bin kadar kişinin kış ve dağ turizmiyle faal olarak ilgilendiğini düşünülmektedir (Kozak, 2012: 31).

Bu çalışmada; Süphan Dağı'nın turizm potansiyeli hakkında genel bilgi verilmiştir. Süphan'a seyahat gerçekleştiren yerli turistlerin demografik, seyahat özellikleri ile seyahat boyunca karşılaşılan sorunların belirlenmesi ve çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda dağ turizmi ve Süphan Dağı hakkında bilgi verilmiştir. Akabinde ise ankete katılanlardan elde edilen verilere bağlı bulgu ve öneriler sunulmuştur.

DAĞ TURİZMİ

İnsanları seyahate yönelten etkenlerin başında doğal çekiciliklerin önemli bir rolü vardır. Doğal çekicilikler içerisinde yer alan doğa, tarihin her döneminde insanların ilgisini çeşitli nedenlerle çekmiştir. İnsanlık tarihinin gelişmesi ile birlikte doğal kaynakların kullanımı, alternatif turizm faaliyetlerinin zenginleşmesinde ve gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Doğa turizmi; doğal ortamlara yapılan seyahatleri ifade etmektedir. Doğal çekicilikler insanların gidecekleri yerleri seçme kararında önemli rol oynamaktadır (Holden, 2000). Doğa merkezli turizm türlerinde, doğal çekiciliklerin türüne bağlı olarak doğa ile etkileşim farklı derecelerde olmaktadır. Doğal kaynaklar ziyaretçilerine farklı düzeyde heyecan, deneyim ve eğlence olanakları sunmaktadır (Swarbrook, Beard, Leckie ve Pomfred, 2003). Doğaya yönelik turizm faaliyetleri her yönü ile kirlilikten uzak bir çevrede ve bozulmamış bir doğa ortamında gerçekleşmesi nedeniyle dünyada yükselen bir değer haline gelmiştir (Şenol, 2008:29).

Doğa; doğa turizmi, eko-turizm, yaban hayatı turizmi gibi diğer turizm türlerinin, turizm varlıklarının ve varış noktalarının önemli çekim unsurlarındandır (Gee, Makens ve Choy, 1994; Swarbrook, ve diğerleri, 2003). Doğal turistik varlıklar; turistlerin görmek, tanımak ve yararlanmak istedikleri, doğada kendiliğinden oluşan turistik çekiciliklerdir. Bu çekicilikler doğal harikalar (peribacaları, travertenler, delta vb), mağaralar, obruklar, şelaleler, şifalı sular, denizler, göller, akarsular, turizme elverişli iklim şartları, bitki örtüsü, av hayvanları ve dağlardan oluşmaktadır (Hazar, 2007). Her bölgenin kendine has doğal güzellikleri vardır ve bu güzellikleri de yerinde görmek isteyen meraklılar bulunmaktadır (Kozak ve Bahçe, 2009:170). Bu doğal güzelliklerden biri olan dağlar dünyadaki başlıca turizm kaynaklarından biridir (Somuncu, 2004:7). Dağcılık; köklü bir macera sporu, meydan okuma ve risk almayı gerektiren fiziksel bir aktivitedir (Beedie ve Hudson, 2003:625).

Dağcılık 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupalı (İngiliz ve Fransızlar başta olmak üzere) zenginlerin boş zamanlarını değerlendirme ve hayatlarının rutinlerini yeni maceralarla süsleme arayışı sonucu bir spor türü olarak ortaya çıkmıştır. 20.yüzyılın başında diğer ulusların da ilgisini çekmeyi başarmıştır. Uluslararası bir spor haline gelmesi ise 1931 yılında, merkezi Cenevre'de olan Uluslararası Dağcılar Birliği (UIAA)'nin kurulmasıyla olmuştur (<http://tr.wikipedia.org>). Dağcıların, yaşadıkları yerden başka bölgelere ya da ülkelere seyahat etmeleri sonucunda dağcılık, sadece

kitlesel bir spor aktivitesi olarak kalmamış, aynı zamanda kitlesel bir turizm hareketi olmuştur.

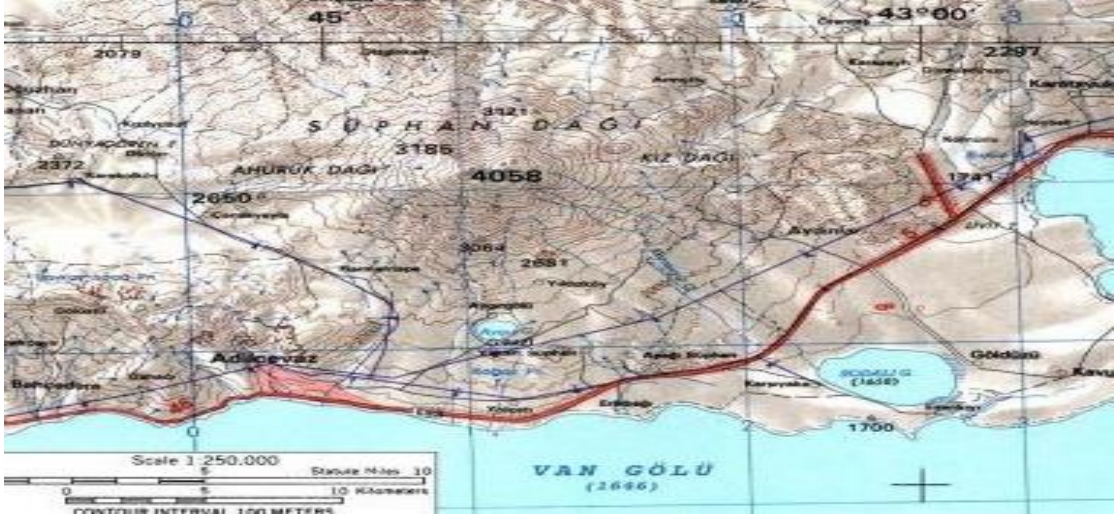
Türkiye'nin Dağ Turizmi Potansiyeli ve Süphan Dağı

Türkiye kuzeyde Karadeniz Dağları, güneyde Toros Dağları ve iç kesimlerde Ağrı, Süphan ve Erciyes gibi yüksek volkanik dağların varlığı nedeniyle dağcılık ve dağ turizmi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Değişik iklim bölgelerinde bu dağlardaki biyolojik ve kültürel çeşitlilik, dağları daha da çekici kılmaktadır (Somuncu, 2004:18). Ülkemiz, farklı yüksekliklerdeki zengin jeomorfolojik ve tektonik yapıya, flora ve faunası olan ormanlara, av ve yaban hayatına sahip dağlarıyla; hem kış turizmi hem de dağ yürüyüşü ve tırmanış, dağcılık sporunu sevenlere olağanüstü çekici ve ilginç olanaklar sunmaktadır (Hazar, 2007:102). Türkiye dağ turizmi potansiyeli bakımından dünyanın sayılı ülkeleri arasında olmasına rağmen bu potansiyel turizm faaliyeti olarak yeterince değerlendirilememektedir (Ceylan ve Demirkaya, 2007:28). Önceleri hayvanları otlatmak ve yaylaya çıkma amacıyla çıkılan dağlarımızın turizm amaçlı kullanılması; dağcılık sporunun katkıları sayesinde olmuştur (Doğaner, 1991:138). Türkiye'de ilk dağ tırmanışları; 19. Yüzyılda yabancı gezginler, coğrafya, botanik vb konularında araştırma yapan yabancı bilim adamları tarafından gerçekleştirilmiştir. Spor amaçlı dağcılık ise 20. yüzyılın ilk yarısında başlamıştır (Uyanık, 1947 den aktaran: Somuncu, 2004). 1990'dan itibaren Türkiye Dağcılık Federasyonu, dağcılıkla ilgili kulüpler, sivil toplum örgütleri ve üniversitelerin organize ettiği spor amaçlı dağcılık aktiviteleri artmıştır. Böylece dağcılık sporu için yapılan seyahatlerin ülkemizdeki kitlesel turizm hareketliliğini de arttırdığı söylenebilir.

Uzun yıllar boyunca dağcılar; dağlara tırmanmak, yürüyüş yapmak ve dağ deneyimi kazanmak için tırmanışlar gerçekleştirmişlerdir (Beedie ve Hudson, 2003:627). Mahruki (1996); günümüzdeki dağcılığın sadece bir dağın zirvesine veya kayanın yüzüne tırmanmaktan ibaret olmadığını, bu faaliyetlerin çok çeşitlendiğini belirtmektedir. Dağlık alanlar kış sporlarının yanı sıra, yamaç paraşütü, dağ ve doğa yürüyüşü, kuş gözleme, yaban hayatı izleme ve eko-turizm gibi birçok değişik alternatifler sunması, bu ekosistemleri oldukça çekici bir duruma getirmiştir (Ceylan ve Demirkaya, 2007:28).

Süphan Dağı, Doğu Anadolu Bölgesinde Van Gölü Havzası ile Yukarı Murat Havzası arasında yer almaktadır. Van Gölü'nün kuzeyinde Adilcevaz'dan yükselen Süphan Dağı 4058 metrelik zirvesiyle Büyük Ağrı (5137m) ve Cilo (4168m) Dağlarından sonra, ülkemizin en yüksek üçüncü dağıdır (Özgülbaş, 2011:16). Bu dağın dörtte üçlük kısmı Bitlis il sınırları içinde olup (Bülten13, 2008:8), dörtte birlik kısmı Van ve Ağrı illeri sınırları içindedir. Süphan Dağı, Bitlis-Ağrı-Van illerinin sınır kavşağında yer almakta olup, Bitlis ili Adilcevaz ilçesine 9 km mesafededir.

Şekil 1:Süphan Dağı'nın Haritası

Kaynak:wowturkey, 2014

Yaklaşık 24 km² çaplı bir alanda yükselen Süphan Dağı'nda orman bulunmamaktadır. Dağın 2000 metreden yüksek kısımları otlak, alpin çayırlar (Ülker, 1992:80), geven ve kekikle kaplıdır. Süphan Dağına tırmanışlar genellikle dört rota üzerinden yapılmaktadır. Bunlar; Kışkılı klasik rotası, Harmantepe rotası, Ayır Gölü rotası ve Çanakyayla rotalarıdır. Amatör dağcılar için en uygun tırmanış zamanı Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarıdır. Kışkılı, Harmantepe ve Ayır Gölü'nün GPS (Küresel Yer Belirleme Sistemi), koordinat ve rotalarıyla ilgili çalışmalar tamamlanmıştır.

Dağın zirvesi krater şeklindedir. Bu krater içinde son bir volkanik patlamayla oluşmuş daha küçük çaplı bir krater dağı daha mevcuttur. Bu krater dağında tam 10 adet zirve bulunmaktadır (Özgülbaş, 2011:16). Dağın güney kesiminde yükselen Sandıktepe (4058m) ve kuzeydoğusunda yükselen Kırkşehit Tepesi (4056m) dağın en yüksek iki noktalarını teşkil etmektedir (Gül, 2013). Süphan Dağı'nın birçok yerinde su kaynakları bulunmaktadır. Dağın kuzey doğusunda büyük bir kaplıca, büyüklü küçüklü 10'u aşkın gölet bulunmaktadır. Bu göletlerden bazıları sıcak olup kaplıca özelliği taşımaktadır (Bülten13, 2008:9). Dağın güney eteklerinde bulunan Ayır Gölü başlı başına bir doğal güzellik ve turistik çekim merkezidir (Köşker, 2001). Göl; yüzme, su sporları, olta balıkçılığı, kamp ve piknik yapmak için elverişlidir.

Süphan Dağı'nın yaz aylarında profesyonel ekipman gerektirmeden çıkılabilen bir dağ olması, amatör dağcılara da tırmanış kolaylığı sağlamaktadır. Bu dağda tırmanış, yürüyüş, yaban hayatı, güneşin doğuş ve batışı, Van Gölü manzarası izleme, Sütey Yaylasına gerçekleştirilen gezilerin yanı sıra, tur kayağı

ve yamaç paraşütü faaliyetleri de yapılmaktadır. Bu dağ, belirtilen faaliyetler için ulusal ve uluslararası düzeyde dağcılık ve doğa sporlarına yönelik faaliyet gösteren birçok kulüp, federasyon vb organizasyon üyeleri tarafından ziyaret edilmektedir. Ayrıca bazı seyahat acentaları da Süphan Dağı varış noktalı tur programları düzenlemektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı; Süphan Dağı'nın turizm potansiyeli hakkında bilgi verilmesi, Süphan'a seyahat gerçekleştiren yerli turistlerin demografik ve seyahat özelliklerinin belirlenmesi, seyahat boyunca karşılaşılan sorunların tespit edilmesi ve çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmıştır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1- Süphan Dağı'nı ziyaret eden yerli turistlerin demografik özellikleri nelerdir?
- 2- Süphan Dağı'nı ziyaret eden yerli turistlerin bu seyahate ilişkin değerlendirmeleri nasıl olmuştur?
- 3- Süphan Dağı'nı ziyaret eden yerli turistlerin demografik özellikleri ile genel olarak seyahat amacı arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?
- 4- Süphan Dağı'nı ziyaret eden yerli turistlerin demografik özellikleri ile Süphan Dağı'nı tercih etme nedeni arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?

Bir yöreye gelen turist profilini belirlemek, yörede sunulan hizmet kalitesinin artırılması için yapılan çalışmalara kaynak teşkil eder (Emir, Kılıç, ve Temeloğlu, 2010:203). Ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007) tarafından yayınlanan Türkiye Turizm Stratejisi 2023 kapsamında Türkiye'de alternatif turizm pazarına dayalı ürünler araştırılarak bölgesel ve yerel bazda kapasite arttırmaya yönelik çalışmaların yapılması ve bu değerlerin pazarlamasını hedeflenmektedir. Bu doğrultuda düşünüldüğünde doğaya dayalı alternatif turizm türlerinden olan dağ turizmi üzerine durulması gereken önemli turizm türlerindedir. Süphan Dağı'na olan talebin artırılması için kamu ve özel kuruluşların yapacağı çalışmalarda mevcut talebin özelliklerini belirlemek, gelecekte sektörün gelişmesine yönelik yapılacak yatırımlarda yol gösterici olması açısından önemlidir. Belirtilen nedenlerden dolayı araştırma sorularının yanıtları önem arz etmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada öncelikle dağ turizmi ve Süphan Dağı'na yönelik ikincil veri taraması gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evreni olarak Süphan Dağı'na tırmanış gerçekleştirmiş olan kişiler oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde

katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 6 adet, ikinci bölümde ise katılımcıların genel seyahat amaçlarını ve Süphan Dağı seyahatine ilişkin değerlendirmelerini belirlemek üzere 20 adet olmak üzere toplam 26 adet kapalı uçlu soru bulunmaktadır. Ankette yer alan soruların hazırlanmasında literatür taraması (Emir vd, 2010; Çevirgen, 2004; Gürbüz, 2005; Günal, 2005; Ceylan ve Demirkaya, 2007; Avan, 2010) ve uzman görüşlerinden yararlanılmıştır.

Anket Haziran ve Temmuz 2013 aylarında katılımcılara yüz yüze ve elektronik ortamda uygulanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye Dağcılık Federasyonu resmi web sitesi, Bitlis'te faaliyet gösteren bazı yerel haberlerin web sitelerinde yayınlanmıştır. Ayrıca Adilcevaz'da faaliyet gösteren Süphan Doğa Sporları Derneği aracılığıyla Süphan Dağı'na seyahat gerçekleştirmiş kişilerin e-postalarına anket formu gönderilerek veriler elde edilmiştir. Anket formu 312 kişi tarafından cevaplanmıştır. Hatalı veya eksik kodlamalar sebebiyle 284 anket değerlendirmeye alınmıştır. Anketlerin değerlendirilmesinde, katılımcıların demografik özellikleri ve seyahat bilgilerine ilişkin yüzde, frekans değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca demografik özellikler ile bazı seyahat bilgilerinin arasındaki ilişkinin tespitine yönelik ki-kare testinin sonuçlarına yer verilmiştir.

BULGULAR

Tablo 1'de katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin yüzde ve frekans değerleri verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Demografik Özellikler		F	%	Demografik Özellikler		F	%
Cinsiyet	Bay	232	81,7	Meslek	Memur	89	31,3
	Bayan	52	18,3		İşçi	20	7,0
Medeni Durum	Bekar	122	43,0	Emekli	34	12,0	
	Evli	162	57,0	Öğrenci	33	11,6	
Yaş	20 yaş ve altı	18	6,3	Serbest Meslek	16	5,6	
	21-30	72	25,4	Diğer	92	32,4	
	31-40	72	25,4	Aylık Gelir	850 TL ve altı	12	4,2
	41-50	62	21,8		851-2000 TL arası	84	29,6
	51 yaş ve üzeri	60	21,1		2001-3000 TL arası	114	40,1
Öğrenim Durumu	İlköğretim	6	2,1	3001 TL ve üzeri	74	26,1	
	Lise	44	15,5				
	Ön lisans	44	15,5				
	Lisans	138	48,6				
	Lisans Üstü	52	18,3				

Tablo 1'de verilen katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin öne çıkan bazı bulgular şu şekildedir; %81,7'si erkek, %57'si evli, %50,8'i 21-40 yaş arası, %48,6'sı lisans eğitim alan, %66,2'si 2001TL ve üzerinde aylık gelire sahip katılımcılardan oluşmaktadır. Tablo 2'de Katılımcıların seyahat özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde değerleri verilmiştir.

SÜPHAN DAĞI'NI ZİYARET EDEN YERLİ TURİST PROFİLİ

Tablo 2: Katılımcıların Seyahat Özelliklerine İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Seyahat Bilgileri		F	%
Genel olarak seyahat amacı	Tarihi ve kültürel varlıkları ziyaret	30	10,6
	Doğal çekicilikleri yerinde görmek	158	55,6
	İş seyahatleri	4	1,4
	Aile/dost/akraba ziyaretleri	28	9,9
	Dinlenme/eğlenme	28	9,9
	Dağ (tırmanış) turizmi	32	11,3
	Diğer	4	1,4
Dağ (Tırmanış) turizmi amaçlı herhangi bir bölgeyi ziyaret etme sıklığı	Hiç	14	4,9
	Nadiren	24	8,5
	Ara sıra	78	27,5
	Genellikle	100	35,2
	Her zaman	68	23,9
Dağcılık konusunda eğitim	Var	192	67,6
	Yok	92	32,4
Süphan Dağı'nı tercih etme nedeni	Doğa yürüyüşü (Trekking)	94	33,1
	Macera	16	5,6
	Tur Kayağı	10	3,5
	Doğal Çekicilikler	70	24,6
	Dağın Coğrafik (Jeolojik) Özellikleri	52	18,3
	Yamaç paraşütü	14	4,9
	Tırmanış	22	7,7
	Diğer	6	2,1
Süphan Dağı Seyahatine çıkmayı etkileyen unsurlar	Aile/dost/akraba tavsiyesi	114	40,1
	Seyahat acentası/tur operatörü tavsiyesi	4	1,4
	Turizm danışma bürosu tavsiyesi	2	0,7
	İnternet	30	10,6
	Yazılı medya	6	2,1
	Görsel/işitsel medya	34	12,0
	Dağcılık organizasyonları	76	26,8
	Diğer (merak vb)	18	6,3
Süphan Dağı seyahatine eşlik edenler	Yalnız	8	2,8
	Aile	6	2,1
	Arkadaşlarım	224	78,9
	Tur Grubu	24	8,5
	Aile + Arkadaşlar + Tur Grubu	14	4,9
	Diğer	8	2,8
Süphan Dağı'nın bulunduğu şehre ulaşım için tercih edilen yol	Karayolu	158	55,6
	Karayolu + Havayolu	122	43,0
	Karayolu + Demiryolu	4	1,4
Süphan Dağı seyahatinde tercih edilen konaklama türü	Otel	44	15,5
	Kamp/Çadır	164	57,7
	Pansiyon	14	4,9
	Kamu Tesisleri	40	14,1
	Diğer	22	7,7
Süphan Dağı tırmanışının gerçekleştiği ay	Şubat	48	16,9
	Haziran	46	16,2
	Temmuz	82	28,9
	Ağustos	58	20,4
	Diğer	50	17,6

Tablo 2'nin devamı: Katılımcıların Seyahat Özelliklerine İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Seyahat Bilgileri		F	%
Şehir merkezinden dağ tırmanış noktasına ulaşımında tercih edilen ulaşım aracı	Otomobil	88	31,0
	Arazi Taşıtı	36	12,7
	Minibüs	106	37,3
	Otobüs	28	9,9
	Traktör	26	9,2
Tırmanış rotası	Kışkılı Köyü (klasik)	166	58,5
	Ayır Gölü	48	16,9
	Çanakyayla Köyü	22	7,7
	Harmantepe Köyü	26	9,2
	Yıldız Köyü	22	7,7
Tırmanışta kamp	Yapıldı	232	81,7
	Yapılmadı	52	18,3
Süphan Dağı tırmanışında rehber eşlik etti mi?	Evet	174	61,3
	Hayır	110	38,7
Verilen rehberlik (mihmandarlık) hizmetinden memnun kalma durumu	Hiç memnun kalmadım	2	1,1
	Memnun kalmadım	8	4,6
	Az memnun kaldım	12	6,9
	Memnun kaldım	56	32,2
	Çok memnun kaldım	96	55,2
	Toplam	174	100,0
Tırmanış süresince katılımcıları etkileyen Dağın olumlu özellikleri	Bitki örtüsü (Flora)	18	6,3
	Van Gölü manzarası	130	45,8
	Gün doğumu/batımı	36	12,7
	Tektonik oluşumlar (Krater gölleri)	74	26,1
	Diğer	26	9,2
Tırmanışı olumsuz etkileyen faktörler	Hava şartları	66	23,2
	Tırmanış rotası	18	6,3
	Yüksek irtifa	46	16,2
	Coğrafi zorluklar	38	13,4
	Fiziki zorluklar (yorgunluk vb)	26	9,2
	Konaklama	36	12,7
	Güvenlik	16	5,6
	Hiçbiri	38	13,4
	Diğer	24	8,5
Seyahati olumlu etkileyen faktörler	Konaklama	36	12,7
	Ulaşım	24	8,5
	Yeme/İçme	44	15,5
	Rehberlik hizmetleri	92	32,4
	Güvenlik	26	9,2
	Misafirperverlik	38	13,4
Seyahati olumsuz etkileyen faktörler	Diğer	24	8,5
	Konaklama	72	25,4
	Ulaşım	106	37,3
	Yeme/İçme	20	7,0
	Rehberlik hizmetleri	10	3,5
	Güvenlik	26	9,2
Tırmanışın zorluk derecesi	Hiçbiri	46	16,2
	Diğer	4	1,4
	Çok kolay	20	7,0
	Kolay	56	19,7
	Orta derecede zor	134	47,2

Zor	56	19,7
Çok zor	18	6,3

Tablo 2'ye göre; katılımcıların genel seyahat amacının çoğunlukla (%55,6) doğal çekicilikleri yerinde görmek olduğu, Süphan Dağı'nı ziyaret etme kararında en etkili faktörün (%40,1) aile/dost/akraba tavsiyesi olduğu, seyahat acentası/tur operatörü tavsiyesinin (%0,7) çok düşük bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Herhangi bir bölgeyi dağ (tırmanış) turizmi amaçlı ziyaret etme sıklığına ilişkin katılımcılardan, genellikle ve her zaman seçeneklerini işaretleyenlerin oranı %59,1'dir. Katılımcıların çoğunun (%67,6) dağcılık konusunda eğitilmiş olduğu, Süphan Dağı'nın genellikle (%57,7) doğa yürüyüşü ve dağın doğal çekiciliklerinden dolayı tercih edildiği, katılımcıların genellikle (%78,9) arkadaşlarıyla tırmanışı gerçekleştirdiği tespit edilen bulgulardandır.

Süphan Dağı'nın bulunduğu şehre genellikle karayolu (%55,6), karayolu+havayolu (%43,6) ile; şehir merkezinden dağ tırmanış noktasına ise minibüs, otomobil veya arazi taşıtı (%90) ile ulaşıldığı tespit edilmiştir. Katılımcıların genellikle Temmuz (%28,9), Ağustos (%20,4), Şubat (%16,9) ve Haziran (%16,2) aylarında tırmanış gerçekleştirdiği ve konaklama için genellikle kamp/çadır (%57,7) tercih ettikleri göze çarpmaktadır. Zirve tırmanışında Kışkılı köyü rotasının daha çok (%58,5) tercih edildiği ve tırmanışlarda dağcılarının büyük bir oranının (%81,7) kamp yaptıkları, tırmanışların genellikle (%61,3) rehber (mihmandar) eşliğinde gerçekleştiği, verilen rehberlik hizmetinden memnun (%77,4) kaldığı tespit edilen sonuçlardandır.

Tırmanış süresince katılımcıların Van Gölü manzarası (%45,8) ve dağdaki tektonik oluşumlardan (%26,1) olumlu (%71,9) olarak, olumsuz hava şartları (%23,2) ve yüksek irtifadan (%16,2) ise olumsuz etkilendikleri tespit edilmiştir. Tırmanışın zorluk derecesini orta derece olarak belirtenlerin oranı (%47,2) oldukça yüksektir.

Genel olarak seyahati olumlu etkileyen faktörlerin rehberlik hizmetleri (%32,4), yeme-içme (%15,5) ve misafirperverlik (%13,4) olduğu, olumsuz etkileyen faktörlerin ise ulaşım (%37,3) ve konaklama (%25,4) olduğu öne çıkmaktadır.

Tablo 3'te katılımcıların demografik özellikleri ile genel olarak seyahat amacı ve Süphan Dağı'nı tercih etme nedenleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik ki-kare testi'nin sonuçları yer almaktadır. Bu analiz sonucunda katılımcıların cinsiyetleri ve meslekleri ile Süphan Dağı'nı tercih etme nedeni, aylık gelirleri ile genel olarak seyahat amacı arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde farklılık olduğu tespit edilmiştir. Medeni durumu, yaşları ve aylık gelirleri ile Süphan Dağı'nı tercih etme nedeni arasında; öğrenim durumu, yaş ve meslekleri ile de genel olarak seyahat amaçları arasında 0,01 anlamlılık düzeyinde farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: Katılımcıların Demografik Özellikleri ile Bazı Seyahat Bilgilerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Ki-Kare Analizi Sonuçları

Demografik Özellikler	Genel olarak seyahat amacı								Süphan Dağı'nı tercih etme nedeni							
	Profil	Tarihi ve kültürel varlıkları ziyaret	Doğal çekicilikleri yerinde görmek	İş seyahatleri	Aile/dost/akraba ziyaretleri	Dinlenme/eglenme	Dağ (turmans) turizmi	Diğer	Doğa Yürüyüşü (Trekking)	Macera	Tur Kayağı	Doğal Çekicilikler	Dağın Coğrafik Özellikleri	Yamaç Paraşütü	Tırmanış	Diğer
Cinsiyet	Bay	F 28	126	4	26	20	24	4	78	16	4	60	42	8	18	6
		% 12,1	54,3	1,7	11,2	8,6	10,3	1,7	33,6	6,9	1,7	25,9	18,1	3,4	7,8	2,6
Cinsiyet	Bayan	F 2	32	-	2	8	8	-	16	-	6	10	10	6	4	-
		% 3,8	61,5	-	3,8	15,4	15,4	-	30,8	-	11,5	19,2	19,2	11,5	7,7	-
X²=10,174 p=0,118								X²=23,083 p=0,002**								
Medeni Durum	Bekar	F 10	62	-	16	16	16	2	40	12	4	36	12	2	10	6
		% 8,2	50,8	-	13,1	13,1	13,1	1,6	32,8	9,8	3,3	29,5	9,8	1,6	8,2	4,9
Medeni Durum	Evli	F 20	96	4	12	12	16	2	54	4	6	34	40	12	12	-
		% 12,3	59,3	2,5	7,4	7,4	9,9	1,2	33,3	2,5	3,7	21,0	24,7	7,4	7,4	-
X²=10,364 p=0,110								X²=29,903 p=0,000*								
Öğrenim Durumu	İlköğretim	F -	6	-	-	-	-	-	2	-	-	2	2	-	-	-
		% -	100	-	-	-	-	-	33,3	-	-	33,3	33,3	-	-	-
	Lise	F 2	24	-	12	-	6	-	18	2	-	18	4	-	2	-
		% 4,5	54,5	-	27,3	-	13,6	-	40,9	4,5	-	40,9	9,1	-	4,5	-
	Önlisans	F 4	22	-	8	8	2	-	16	4	-	12	8	-	2	2
		% 9,1	50,0	-	18,2	18,2	4,5	-	36,4	9,1	-	27,3	18,2	-	4,5	4,5
Öğrenim Durumu	Lisans	F 22	76	4	4	14	18	-	46	6	10	24	28	10	12	2
		% 15,9	55,1	2,9	2,9	10,1	13,0	-	33,3	4,3	7,2	17,4	20,3	7,2	8,7	1,4
Öğrenim Durumu	Lisansüstü	F 2	30	-	4	6	6	4	12	4	-	14	10	4	6	2
		% 3,8	57,7	-	7,7	11,5	11,5	7,7	23,1	7,7	-	26,9	19,2	7,7	11,5	3,8
X²=68,217 p=0,000*								X²=39,471 p=0,074								
Yaş	20 yaş ve altı	F 2	10	-	4	2	-	-	6	2	-	10	-	-	-	-
		% 11,1	55,6	-	22,2	11,1	-	-	33,3	11,1	-	55,6	-	-	-	-
	21-30 yaş arası	F 8	24	-	16	10	12	2	24	4	-	18	8	4	8	6
		% 11,1	33,3	-	22,2	13,9	16,7	2,8	33,3	5,6	-	25,0	11,1	5,6	11,1	9,3
	31-40 yaş arası	F 12	50	-	-	4	6	-	12	10	8	8	22	4	8	-
		% 16,7	69,4	-	-	5,6	8,3	-	16,7	13,9	11,1	11,1	30,6	5,6	11,1	-
Yaş	41-50 yaş arası	F 8	34	2	8	2	8	-	22	-	-	18	16	2	4	-
		% 12,9	54,8	3,2	12,9	3,2	12,9	-	35,5	-	-	29,0	25,8	3,2	6,5	-
Yaş	51yaş ve üzeri	F -	40	2	-	10	6	2	30	-	2	16	6	4	2	-
		% -	66,7	3,3	-	16,7	10,0	3,3	50,0	-	3,3	26,7	10,0	6,7	3,3	-
X²=69,818 p=0,000*								X²=97,693 p=0,000*								

*p<0,01, **p<0,05

Tablo 3'e göre katılımcıların cinsiyetleri ile genel olarak seyahat amaçları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmezken, Süphan Dağı'nı tercih etme nedeni ile arasında anlamlı bir farklılık ($p=0,000$) olduğu tespit edilmiştir. Buna göre bayların % 6,9'unu oluşturan 16 kişi Süphan Dağı'nı macera amaçlı tercih etmekteyken, bayan katılımcıların hiçbirisi macera amaçlı Süphan Dağı'nı tercih etmediğini belirtmiştir. Katılımcıların medeni durumları ile genel olarak seyahat amacı arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmezken, Süphan Dağı'nı tercih etme nedenleri arasında anlamlı bir farklılık ($p=0,000$) tespit edilmiştir. Bu farklılıkta da macera amaçlı ziyaret etme göze çarpmaktadır. Evlilere oranla bekarlar daha çok macera amaçlı Süphan Dağı'nı tercih etmişlerdir.

Öğrenim durumu ile genel seyahat amacı arasında anlamlı bir farklılık ($p=0,000$) tespit edilmiştir. Buna göre öğrenim düzeyi yüksek olan katılımcıların genel olarak doğal çekicilikleri görmek amacıyla daha fazla seyahat ettikleri görülmektedir. Katılımcıların öğrenim durumu ile Süphan Dağı'nı tercih etme nedeni arasında ise anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Katılımcıların yaşları ile genel olarak seyahat amaçları arasında anlamlı bir farklılık ($p=0,000$) tespit edilmiştir. Bu doğrultuda her yaştan katılımcının seyahat amaçlarının başında doğal çekiciliklerin önemli yer tuttuğu, ek olarak iş seyahati amaçlı seyahat eden katılımcıların yaşları ise 41 yaş ve üzeri olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşları ile Süphan Dağı'nı tercih etme nedeni arasında da anlamlı bir farklılık ($p=0,000$) tespit edilmiştir. Buna göre macera için Süphan Dağı'nı tercih etmiş katılımcılar 20 – 40 yaş arasındaki yaş grubu olup 41 yaş ve üzeri hiçbir katılımcı macera amaçlı Süphan Dağı'nı tercih etmedikleri görülmektedir.

Tablo 3'ün devamı incelendiğinde katılımcıların gelirleri ile genel olarak seyahat amacı arasında anlamlı bir farklılık ($p=0,001$) olduğu görülmektedir. Buna göre dağ turizmi amaçlı seyahat edenlerin gelirleri 851TL ve üzeri olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların gelirleri ile Süphan Dağı'nı tercih etme nedeni arasında da anlamlı farklılık ($p=0,000$) bulunmuştur. Bu durum özel ekipman gerektiren dağ turizm çeşitlerinin (tur kayağı, tırmanış) daha yüksek gelir grupları tarafından tercih edildiğini, 850TL ve altında geliri olan katılımcıların ise bu faaliyetler için Süphan Dağı'nı tercih etmediğini göstermektedir. Bir diğer özel ekipman gerektiren faaliyet olan yamaç paraşütünün 2001TL ve üzeri gelir gruplarının tercih ettiği gözlemlenmektedir.

Tablo 4'ün Devamı: Katılımcıların Demografik Özellikleri ile Bazı Seyahat Bilgilerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Ki-Kare Analizi Sonuçları

Demografik Özellikler	Genel olarak seyahat amacı								Süphan Dağı'nı tercih etme nedeni								
	Profil	Tarihi ve kültürel varlıkları ziyaret	Doğal çekicilikleri yerinde görmek	İş seyahatleri	Aile/dost/akraba ziyaretleri	Dinlenme/ eğlenme	Dağ (tırmanış) turizmi	Diğer	Doğa Yürüyüşü (Trekking)	Macera	Tur Kayağı	Doğal Çekicilikler	Coğrafik Özellikleri	Yamaç Paraşütü	Tırmanış	Diğer	
850TL ve altı	F	-	6	-	2	4	-	-	6	-	-	6	-	-	-	-	
	%	-	50,0	-	16,7	33,3	-	-	50,0	-	-	50,0	-	-	-	-	
851-2000TL arası	F	4	54	-	10	4	12	-	32	4	2	24	14	-	6	2	
	%	4,8	64,3	-	11,9	4,8	14,3	-	38,1	4,8	2,4	28,6	16,7	-	7,1	2,4	
2001-3000TL arası	F	16	54	4	14	14	12	-	36	10	6	28	20	2	12	-	
	%	14,0	47,4	3,5	12,3	12,3	10,5	-	31,6	8,8	5,3	24,6	17,5	1,8	10,5	-	
3001TL ve üzeri	F	10	44	-	2	6	8	4	20	2	2	12	18	12	4	4	
	%	13,5	59,5	-	2,7	8,1	10,8	5,4	27,0	2,7	2,7	16,2	24,3	16,2	5,4	5,4	
		$X^2=43,336$ $p=0,001^{**}$								$X^2=53,252$ $p=0,000^*$							
Memur	F	8	43	-	10	16	12	-	27	2	4	22	20	6	8	-	
	%	9,0	48,3	-	11,2	18,0	13,5	-	30,3	2,2	4,5	24,7	22,5	6,7	9,0	-	
İşçi	F	2	12	-	-	-	2	4	6	4	-	2	4	-	2	2	
	%	10,0	60,0	-	-	-	10,0	20,0	30,0	20,0	-	10,0	20,0	-	10,0	10,0	
Emekli	F	2	24	2	-	2	4	-	14	-	-	10	8	-	2	-	
	%	5,9	70,6	5,9	-	5,9	11,8	-	41,2	-	-	29,4	23,5	-	5,9	-	
Öğrenci	F	-	17	-	8	6	2	-	11	2	-	14	-	-	6	-	
	%	-	51,5	-	24,2	18,2	6,1	-	33,3	6,1	-	42,4	-	-	18,2	-	
Serbest Meslek	F	4	12	-	-	-	-	-	4	-	2	4	6	-	-	-	
	%	25,0	75,0	-	-	-	-	-	25,0	-	12,5	25,0	37,5	-	-	-	
Diğer	F	14	50	2	10	4	12	-	32	8	4	18	14	8	4	4	
	%	15,2	54,3	2,2	10,9	4,3	13,0	-	34,8	8,7	4,3	19,6	15,2	8,7	4,3	4,3	
		$X^2=105,756$ $p=0,000^*$								$X^2=68,069$ $p=0,001^{**}$							

* $p<0,01$, ** $p<0,05$

Katılımcıların meslekleri ile genel olarak seyahat amaçları arasında anlamlı bir farklılık ($p=0,000$) olduğu ve tüm meslek guruplarının genel olarak seyahat amaçları arasında doğal çekicilikleri yerinde görmenin önemli bir payı olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların meslekleri ile Süphan Dağı'nı tercih etme nedeni arasında da anlamlı bir farklılık ($p=0,001$) olduğu tespit edilmiştir. Buna göre tüm meslek guruplarının dağın doğal çekicilikleri ve doğa yürüyüşü amaçlı Süphan Dağı'nın daha ağırlıklı olarak tercih ettiği gözlemlenmiştir. Medeni durum ile Süphan Dağı'nı tercih etme nedeni arasındaki ilişki incelendiğinde; evli katılımcıların bekar katılımcılara oranla Süphan Dağı'nı coğrafi özellikleri nedeni ile daha fazla tercih ettiği görülmektedir. Meslek değişkeni ile genel olarak seyahat amacı arasındaki ilişki incelendiğinde tüm meslek guruplarının daha çok doğal çekicilikleri yerinde görmek amacıyla seyahatlere katıldıkları tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dağ ve kış sporları turizmi devlet tarafından desteklenen turizm çeşitlerindedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007), tarafından yayınlanan Türkiye Turizm Stratejisi 2023 kapsamında Türkiye’de alternatif turizm pazarına dayalı ürünler araştırılarak bölgesel ve yerel bazda kapasite arttırmaya yönelik çalışmaların yapılması ve bu değerlerin pazarlamasını hedeflenmektedir. Bu doğrultuda dağ ve kış turizmi üzerine durulması gereken önemli turizm türlerindedir. Süphan Dağı sahip olduğu doğal ve jeolojik özellikleriyle önemli bir dağ ve kış turizmi merkezi olabilir. Dağcılıkla ilgili turizm çeşitlerinin geliştirilmesi ve sürdürülebilirliği açısından Süphan Dağı’nın sahip olduğu turistik potansiyel ile turistik talebin özelliklerinin bilinmesi ve talebe uygun turistik yapılanma son derece önemlidir.

Araştırmada Süphan Dağı’nı tercih eden turistlerin %66,9’u lisans ve üstü eğitilmiş kişilerden oluşmaktadır. Ceylan ve Demirkaya (2007) tarafından Davraz Dağı’nın turizm potansiyeli ve sorunlarını belirlemeye yönelik yapılan çalışmada da lisans ve üstü eğitilmiş kişilerin %43,3’lük bir oranda olduğu bulgulanmıştır. Her iki çalışmada dağ turizminin eğitim seviyesi yüksek kişiler tarafından tercih edildiği gözlenmektedir. Eğitim seviyesi arttıkça dağlara, doğaya ve doğa temelli turizm çeşitlerine olan ilgi ve talebin arttığı düşünülmektedir.

Katılımcıların Süphan Dağı’nı ziyaret etme kararlarında belirgin olarak aile/dost/akraba tavsiyesi (%40,1) ile dağcılık organizasyonları (%26,8) etkili olduğu gözlenmektedir. Seyahat acentaları ve tur operatörlerinin etkisi sadece %1,4 oranında olmuştur. Benzer şekilde Günel (2005) tarafından Mardin’de yapılan bir çalışmada bilgi kaynakları arasında seyahat acentaları/tur operatörleri payının oldukça az (%9,3), akraba/arkadaş payının ise oldukça yüksek (%36) olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nin tanıtımında ağızdan ağza reklamın önemli bir yer tuttuğunu, seyahat acentaları ve tur operatörlerinin çok yetersiz olduğunu göstermektedir. Yurt içi ve yurt dışında yapılacak etkili tanıtım faaliyetleri turistik talebi arttırabilir. Ayrıca doğa turizmi alanından uzmanlaşmış seyahat acentalarının ilgisini bölgeye çekmek ve doğa temelli turların organize edilmesi için turizm paydaşları ile ortak faaliyetler planlamak bölge için yararlı olacaktır. Turizm faaliyetlerinin gelişmesine yönelik çabaların bölge ekonomisine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı’na göre (2014), Süphan Dağı tırmanışı için en uygun zaman Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül aylarıdır. Bu durum araştırmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Araştırmada Şubat ayında da (%16,9) dağa tırmanan katılımcıların sayısının yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgu Süphan Dağı’nın, profesyonellik ve dağcılık ekipmanı gerektiren kış tırmanışı için de dağcılar tarafından tercih edildiğinin bir göstergesidir. Ancak yılın 5-6 ayı karla kaplı olan Süphan Dağı’nda kış sporu tesislerinin olmayışı, kış turizmi adına çok büyük

bir eksiklik ve kayıp olarak düşünülmektedir. Kış turizm çeşitlerine yönelik alt ve üst yapı yatırımlarıyla kayak, kış sporları, snowcat ski, kar kayağı, heliksi vb. kış sporları faaliyetlerin yapılabileceği uygun bir turistik destinasyondur. Gerekli yatırımların yapılması durumunda kış aylarında da Süphan Dağı'na yönelik büyük bir turizm talebinin olabileceği öngörülmektedir.

Somuncu (2004) dağcılarını, “doğa dostu” ya da “çevreye duyarlı” kimseler olarak tanımlamaktadır. Araştırmada elde edilen bulgular da bu ifadeyi doğrular niteliktedir. Süphan Dağı tırmanışında doğal özelliklerin önemli bir rolünün olduğu görülmektedir. Katılımcılar genellikle doğa yürüyüşü (%33,1), doğal çekicilikler (%24,6), dağın coğrafik özellikleri (%18,3) ve tırmanış (%7,7) amaçlı tercih ettiklerini bildirmişlerdir. Tırmanışın süresince katılımcıların %45,8'i Van Gölü manzarası, %26,1'i tektonik oluşumlar (krater gölleri), %12,7'si güneşin doğuşu/batışı çok etkilediklerini ifade etmişlerdir. İçöz (2001) tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarının karşılanması tüketicinin tatmininde önemli rol oynadığını ifade etmektedir. Süphan Dağı'nın doğal özelliklerinden dolayı tırmanış yapan dağcıların tatmin olduklarını söylemek mümkündür. Süphan seyahatinden memnun ayrılan kişilerin kişisel web hesaplarından, ağızdan ağza tanıtımla vb. şekilde çevresindeki insanlara olumlu izlenimlerini aktarabilecekleri, gönüllü tanıtım neferleri olabilecekleri düşünülmektedir. Tırmanışı gerçekleştiren kişilerin bir kısmı da Türkiye Dağcılık Federasyonu üyesi veya doğa sporları kulüplerine üyedirler. Federasyonun veya kulüplerin faaliyet raporlarında Süphan Dağı tırmanışlarına yer vermeleri önemli bir tanıtım aracı olabilmektedir.

Süphan Dağı seyahati boyunca katılımcılar en çok rehberlik hizmeti (%32,4), yeme-içme (%15,5) ve bölge halkının misafirperverliğinden (13,4) olumlu etkilenmişlerdir. Bu verilere bağlı olarak bölge halkının turizme hazır olduğunu ve turistlere karşı olumlu tutumlarının olduğunu söyleyebiliriz. Süphan Dağı'na tırmanan katılımcıların %42,3 iki ve daha fazla tırmanış yapmışlardır. Bu oran dağcıların önemli bir kesiminin önceki seyahatlerinde yöreden memnun ayrıldıklarının bir kanıtı olarak düşünülmektedir.

Süphan Dağı'nın en önemli sorunları, ulaşım (%37,3) ve konaklama (%25,4) olarak tespit edilmiştir. Süphan tırmanışlarının yapıldığı Adilcevaz ilçesine en yakın hava alanları olan Muş Havaalanı 150 km, Van Havaalanı 170 km uzaklıktadır. Bitlis Tatvan arasında yapımı düşünülen havaalanı ulaşım sorununu önemli ölçüde çözecektir. Dağa tırmanışın gerçekleştiği başlangıç rotalarında konaklama tesisi, dağ evi ve sabit kamp çadırları bulunmamaktadır. Kışkılı, Aydınlar, Harmantepe, Aygır Gölü, Yıldız ve Çanakyayla Köylerinde tırmanış yapan dağcılara hem konaklama imkânı sağlamak hem de bölge kültürünü tanıtmak için bölgenin mimari yapısına uyum dağ evlerinin inşası Süphan Dağı'na olan talebi arttıracaktır. Kaçkar Dağları'nda olduğu gibi sabit kamp çadırlarının

bulundurulması tırmanışçılara kolaylık sağlayacağı gibi yöre ekonomisine de önemli katkılar sağlayabilecektir.

Literatürde Süphan Dağı'nın turistik potansiyeli ve turistik önemi üzerine yapılan herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu araştırma Süphan Dağı'nı turizm perspektifiyle ele alan ilk araştırma olması açısından önemlidir. Bu yönüyle gelecek araştırmalara yol gösterici olabilir. Araştırmanın zaman, maliyetten kaynaklanan belli bir katılımcıyla sınırlı kalması eksik yönüdür. Ancak bölgesel bazda yapılan bir araştırma olması, bölgeyle ilgili yapılacak diğer turistik destinasyon araştırmalarına öncülük edebilecek olması açısından önemlidir. Diğer yandan bu araştırmanın sonuçları mülki idare amirleri, yerel yönetim mensupları ve turizm paydaşları için bir fikir kaynağı teşkil edebilecektir.

KAYNAKÇA

- Akoğlan Kozak, M. ve Bahçe, A. S. (2009). *Özel İlgi Turizmi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Avan, A. (2010). *Konya'yı Kültürel Amaçlarla Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Satın Alma Karar Sürecinin Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beedie, P. ve Hudson, S. (2003). "Emergence of Mountain-Based Adventure Tourism", *Annals of Tourism Research*, 30 (3), s.625-643.
- Bülten13 (2008). Süphan Dağı, 43 (4), Eylül-Ekim- Kasım-Aralık (Özel Sayı) 2008, s. 8-11.
- Ceylan, S. ve Demirkaya, H. (2007). "Davraz Dağı'nın Turizm Potansiyeli ve Sorunlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (13), s. 27-43.
- Çevirgen, A. (2004). "Edremit Yöresinde Ekoturizme Yönelik Bir Talep Araştırması", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(12), s. 45-67.
- Doğaner, S. (1991). "Dağ Turizmine Coğrafi Bir Yaklaşım: Uludağ'da Turizm", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, s.137-160.
- Emir, O., Kılıç, İ. ve Temeloğlu, E. (2010). "Yerli Turistlerin Seyahat Özellikleri İle Demografik Özellikleri Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), s.197-221.

- Emir, O. ve Avan, A. (2010). “Yabancı Turistlerin Satın Alma Karar Sürecinde Kültürel Varlıkların Etkisi: Konya Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.204-219.
- Gee, C., Makens, J. ve Choy, L. (1994). *The Travel Industry*, Von Nostrand Rainhold, New York.
- Gül, A. (2013). Süphan Dağı Hakkında Kişsel Görüşme, Türkiye Dağcılık Federasyonu Bitlis İl Temsilcisi ve Süphan Doğa Sporları Derneği Başkanı.
- Günel, V. (2005). “Mardin İline Gelen Yerli Turistlerin Profil ve Turistik Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3(2), s. 55-67.
- Gürbüz, A. (2005). Kastamonu’ya Gelen Yerli Turist Profilini Belirlemeye Yönelik Bir Uygulama. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (2), 75-92.
- Hazar, A. (2007). Spor ve Turizm, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Holden. (2000). *Environment and Tourism*, Routledge Taylor and Francis Group, London. New York.
- İçöz, O. (2001). *Turizm İşletmelerinde Pazarlama İlkeler ve Uygulamalar*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Kozak, N. (2012). *Genel Turizm Bilgisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Köşker, H. (2001). *Van`ın Turizm Potansiyeli ve Geliştirilebilir Turizm Çeşitleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007). Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Lee, T. H. ve Crompton, J. (1992). “Measuring Novelty Seeking in Tourism”, *Annals of Tourism Research*, 19, s.732-751.
- Mahruki, N. (1996). *Bir Hayalin Peşinde, Yedi Zirveler Batı Yarı Küre ve Antartika*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Özgülbaş, O. (2011). “Van Gölü'nün Kirpiği Süphan Dağı”, *Uçantürk Dergisi*, Temmuz- Ağustos 2011, (531), s. 14-21.
- Patrick, J. (2002). “ An Examination of Golf Vacationer Novelty”, *Annal of Tourism Research*, 29 (2), s.384-400.
- Pırnar, İ. (2005). “İzmir İli İçin Turizmin Yeri ve Geliştirme Önerileri”, *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 12 (1),s.47-60.

- Somuncu, M. (2004). “Dağcılık ve Dağ Turizmindeki İkilem: Ekonomik Yararar ve Ekonomik Bedel”, *Ankara Üniversitesi Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2 (1), s.1-21.
- Swarbrooke, J., Beard, C., Leckie, S. ve Pomfret, G. (2003). *Adventure Tourism, The New Frontier*, Burlington, Butterworth-Heinemann.
- Şenol, F. (2008). *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Ülker, İ. (1992). *Dağ Turizmi*, T.C. Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Walton, J. K. (2005). *Histories of Tourism: Representation, Identity and Conflict*, Channel View Publication, Clevedon. Buffalo. Toronto.

İnternet Kaynakçası

- Ay, G. (2006). Bitlis, <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=2602307>
Erişim Tarihi: 07.11.2014.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, (2014). Dağcılık, <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,9892/dagcilik.html>
Erişim Tarihi: 07.10.2014.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü. (2014). Kış Sporları Turizm Merkezlerine İlişkin Genel Bilgiler, <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,10177/kis-sporlari-turizm-merkezlerine-iliskin-genel-bilgiler.html> Erişim Tarihi: 07. 11. 2014.
- Türkiye Dağcılık Federasyonu, (2014). Tescilli Dağcılık Kulüpleri, <http://www.tdf.gov.tr/aktif-dagcilik.pdf> Erişim Tarihi: 07. 08. 2014.
- Wikipedia Özgür Ansiklopedi, (2014). Dağcılık, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Da%C4%9Fc%C4%B1%C4%B1k> Erişim Tarihi: 07.10.2014.

BEU. SBE. Derg.
Cilt:4 Sayı:1 Haziran 2015

ETKİLİ MEDYA OKURYAZARLIĞI EĞİTİMİ VE UYGULAMALARINDAN ÖRNEKLER

Erhan GÖRMEZ*

Özet

Bireyin medya araçlarına olan ilgisi okul çağından önce başlayıp yaşamının sonuna kadar devam etmektedir. Yaşam serüveni içinde bireyin medyanın sunduğu fırsatlardan daha iyi faydalanmalarına imkan tanıyıp aynı zamanda onları medyanın neden olduğu risklerden korumanın yolu medya okuryazarlığı eğitimidir. Bu açıdan, ülkemizde ikinci kademedden itibaren seçmeli dersler kapsamında verilmeye başlanan medya okuryazarlığı dersinin eğlendirici, tatmin edici ve eğitici uygulamalarıyla verilmesinin önemi daha da çok artmaktadır. Etkili bir medya okuryazarlığı dersinde öğrencilere analiz yapmayı, değerlendirmeyi ve çeşitli formlardaki araçlarla iletişime geçmeyi öğretmek için çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Öğrencilerin etkin katılımına dayalı bu uygulamalar kaliteli bir medya eğitiminin temelini oluşturur. Ortaokullarda, medya eğitimi faaliyetlerini tanımlamada ciddi sıkıntılar olduğu bilinmektedir. Bunun temel nedeni, medya öğretmenlerinin güncel sınıf içi uygulamaları hakkında çok az şey biliyor olmaları inancısıdır. Uzmanlar medya eğitimi aktivitelerinin detaylarına ışık tutan kaliteli metotların uygulandığı doğal çalışmalarını savunmaktadırlar. Bu çalışmamızda, medya eğitimcilerinin sınıf ortamında rahatlıkla uygulayabilecekleri etkili medya eğitimi aktivitelerini incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: *Medya Okuryazarlığı, Seçmeli Medya Okuryazarlığı Eğitimi, Medya Okuryazarlığı Uygulamaları*

EXAMPLES FOR EFFECTIVE MEDIA LITERACY EDUCATION AND APPLICATIONS

Abstract

Individual's interest in media tools continues until the end of life beginning before schooling. The way to give individuals opportunities for them to benefit from media more and at the same time prevent them from the risks caused by media is the media education. Therefore the importance of giving media literacy education beginning from the second grade in our country as a selective course together with its entertaining, satisfactory and

---

* MEB Sınıf Öğretmeni, erhangormez@hotmail.com

instructive applications increases. There are various applications to teach students how to analyse, evaluate, and communicate with different tools. These practices based on effective participation of the students provide the basis of a qualified media education. In secondary schools it is known that there are serious problems in defining activities in media education. The main reason of this is believed to be inadequate information of media teachers about daily interclass applications. The experts suggest natural studies where qualified methods shedding light on the details of media education activities are applied.

In this study, we will try to analyse effective media education activities the media teachers can use easily in class .

Keywords: *Media literacy, Selective media literacy education, Media literacy applications*

1. GİRİŞ

21. yüzyılın medyaya doymuş, teknolojiyle içli dışlı ve küresel bağlantılı dünyasında çocukların çok çeşitli medya araçlarıyla (TV, gazete, dergi, internet vd.) ciddi bir etkileşim halinde oldukları bilinen bir gerçekliktir. Konuyla alakalı olarak hem ülkemizde hem de dünyada yapılan araştırmalar çocukların görsel, işitsel ve yazılı medya araçları karşısında savunmasız bir alıcı durumunda olduğunu ortaya koymaktadır.

2012 yılında Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) 5-29 yaş aralığında 10 bin 174 gencin katılımıyla “Gençlik Profili” araştırmasını gerçekleştirmiştir. Bu araştırmada gençlerin en sık kullandıkları medya araçlarının,

- % 56,8 oranıyla televizyon izlemek olduğu,
- % 40,8 oranıyla kitap, dergi, gazete okumak olduğu,
- % 37,2 oranıyla internette sosyal medya ağlarına katılmak olduğu,
- % 15,6 oranıyla da tiyatroya, sinemaya ve konsere gitmek olduğu ortaya koymuştur (SETA, 2012).

Media Awareness Network (2005) Kanada genelinde yaptığı araştırmada öğrencilerin internet, internet kullanımına bağlı olarak E-Mail uygulaması, Mp3/Mp4, bilgisayar ve cep telefonu kullanımlarının arttığını ortaya koymuştur. Yine aynı araştırmaya göre öğrencilerin birçoğunun okulda:

- Bilgisayar oyunları oynadıkları,
- Ödev için teknolojiye faydalandıkları,
- Arkadaşlarıyla sürekli mesajlaştıkları,
- Müzik indirip veya dinledikleri,
- E-maillerini kullandıkları,

- Okul ödevlerinden çok kendilerini ilgilendiren konularda araştırma yaptıkları, sonucuna varılmıştır (Media Awareness Network, 2005).

Bu araştırma sonuçları, online aktivitelerin gençler arasında ne denli yaygın kullanıldığı ve gençlerin medyanın her türüyle alakadar olduklarını ortaya koymaktadır. Her geçen gün daha da çok çocuk hem evde hem de okulda pratik bir biçimde kitle iletişim araçlarına ulaştığından medya okuryazarlık eğitimi de önem kazanmaktadır.

Özellikle eleştirel düşünmenin ve reflektif düşünmenin geliştirilmesiyle bağlantılı temel alanlardan biri olan medya okuryazarlığı. Medyanın ve medya mesajlarının içeriği üzerine çalışarak ve eleştirel karşılıklar vererek üst-bilişsel, reflektif stratejiler geliştirmeyi amaçlamaktadır (Feuerstein, 1999).

Medya okuryazarı olan kişi seçim yapma, soru sorma, değerlendirme ve üretme yeteneğini etkili bir biçimde ortaya koyan kişidir (Ankaralığıl, 2009). Bireyin karşılaştığı bilgi ve düşüncelere yönelik doğru soruları sorarak kendi bakış açısını yaratması ve kendi fikirlerini oluşturması süreci ise “eleştirel düşünme süreci” olarak adlandırılır (Derelioğlu, 2004). Feuerstein (1999), medya okuryazarlığı programının bir amacının da, öğrencilerin medya metinlerine eleştirel bakabilmelerini desteklemek olduğunu vurgulayarak, medya okuryazarlığında eleştirel düşünme becerisinin oldukça önemli olduğunu belirtmiştir.

Kellner ve Share (2005) eleştirel medya okuryazarlığının, bireylere kendi kültürleri üzerinde etkileyici bir güce sahip olmaları, kendi tanım ve anlamlarını oluşturma ve kendi toplum ve kültürlerini düzenleme ve yeniden şekillendirme konularında fırsatlar sağladığını ileri sürmektedirler. 118. Eleştirel medya okuryazarlığı, haksızlığı önleme sürecine katılmada, kendi tercihlerini ifade etmede ve daha iyi bir toplum oluşturmak için mücadele etmede çocuklara ne yapmaları gerektiğini söyler (Oxstrand, 2009).

Medya okuryazarlığı eğitiminin bireye kazandırdığı eleştirel düşünme yeteneğinin önemini fark eden birçok ülke, yaşam boyu öğrenme için gerekli olan donanım ve yeteneğe sahip olmayı kolaylaştıran bu dersin eğitimine giderek daha çok önem vermektedir. Medya Eğitimi, Medya Okuryazarlığı, Medya Alfabeti gibi değişik adlarla, farklı ülkelerde uygulanmaya başlayan programlar 75 yılda, pek çok ülkede yaygınlaşmıştır. Medya eğitimi ya da Medya Okuryazarlığı Dersi alt yapısının hazırlanması uzun yıllar almıştır. 1932’lerde ilk olarak ABD’de başlayan medya eğitimi çalışmaları özellikle 1970’lerde UNESCO ve UNICEF’in destekleriyle başta Avrupa kıtası olmak üzere tüm dünyada hızla yaygınlık kazanmıştır (Sezer, 2011).

Dünyadaki medya okuryazarlık çalışmalarını biraz geriden takip eden ülkemizde ise son on yılda önemli adımlar atılmıştır. 2004 yılında, ülkemizin önde gelen kamu kurumlarının, sivil toplum örgütlerinin ve üniversitelerinin

temsil edildiği Şiddeti Önleme Platformu'nda, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ilk kez ilköğretim okullarında medya okuryazarlığı derslerinin okutulmasını önermiştir. Yapılan ön hazırlık çalışmaları sonucunda, "İlköğretim Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı" 31.08.2006 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nda görüşülerek kabul edilmiştir (RTÜK, 2012a).

Başlangıçta seçmeli dersler arasında popüler olan medya okuryazarlığı dersinin zamanla öğrenciler tarafından rağbet görmemesi, dersin içeriği ve işleniş konusunda birtakım güncellemelere gereksinim olduğunu ortaya koymuştur. Uygulama yapmaya dönük böyle bir dersin okullarda bu dersi veren öğretmenler tarafından korumacı bir yaklaşımla sadece medya hakkında öğretim yapılarak verilmesi öğrencilerin derse olan ilgisizliklerinin en önemli nedeni olabilir. Bu dersin sınıf içindeki en önemli aşaması, öğrencilerin kendi medya iletilerini oluşturabilme aşamasıdır. Pratik uygulamalardan uzak, kuramsal olarak işlenen ve sadece medyanın zararlarından bahsedilen derslerde, öğrenci karşılaştığı herhangi bir iletiyi çözümlenmede başarısız olacaktır. Öğrencilerin medya okuryazarlığı dersine olan ilgilerinin tekrar canlılık kazanması ve devam etmesi kendilerinin de aktif bir şekilde katıldıkları, ürettikleri ve eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirdikleri çalışmaların sınıf ortamında çoğalmasıyla gerçekleşebilir. Alan yazında yapılan incelemeler sonucunda Türkiye'de etkili medya eğitime yönelik çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı, ancak yurt dışında çok sayıda çalışmaların yer aldığı görülmüştür (D. Buckingham, A. Fedrov, R. Hobbs, M. Krcmar, S. Livingstone...). Bu nedenle bir sınıf ortamında medya eğitimi aktivitelerinin etkili yöntemlerle yapılmasının medya okuryazarlığı ders kazanım ve becerilerinin bireyler tarafından daha sağlam bir biçimde içselleştirmelerine imkân tanıyacağı düşünülmektedir.

2. AMAÇ

Bu çalışma, ülkemizde korumacı ve ezberci bir yöntemle verilen medya okuryazarlığı eğitiminin ağırlıklı olarak uygulama yapmaya dönük ve eleştirel bakış açısı taşıyan hangi tür medya eğitimi yöntemleriyle verilebileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

3. YÖNTEM

Araştırmada olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren ve yazılı materyallerin analizini kapsayan nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada araştırılan konuya yönelik basılı veya yazılı kaynakların taranması ve analiz edilmesi olarak tanımlanan doküman incelemesi, araştırmacının veri elde etmesini sağlamıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

4. ETKİLİ MEDYA EĞİTİMİ UYGULAMALARI

Medya eğitiminde yaygın olarak kullanılan farklı türden aktiviteler mevcuttur. Bunlardan en önemlileri UNESCO tarafından ortaya konulan metin analizi, içerik analizi, örnek olay incelemesi, uygulamalı aktiviteler, benzetim ve üretim aktiviteleridir. Bu aktiviteler dışında Medya Okuryazarlığı Merkezi (CML) öncülüğünde, “21. Yüzyıl için Okuryazarlık” adlı çalışmalarında Thoman ve Jolls (2005) tarafından geliştirilen "Yakın Analiz" ve "Güçlendirici Sarmal" adlı sınıf içi aktiviteleri de bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar medya hakkında öğrenmeyi sağlayan gelişimsel unsurlardır ve onlar birkaç tür öğrenim yeteneğini, deneyimini ve aktiviteyi içeren konu ve temaların doğal bir parçasıdır.

4.1. UNESCO Tarafından Geliştirilen Etkili Medya Eğitimi Yaklaşımları

4.1.1. Metin çözümlenmesi

Çocuklar medya metinlerinden bir anlam çıkarmak istediklerinde, öncelikle medya iletilerinde yer alan görsel ve işitsel dilin nasıl okunması gerektiğini öğrenmelidirler. Çocuklar hem medya ürünlerini analiz ederek hem de kendi iletilerini üreterek yaptıklarından nasıl bir anlam çıkardıklarını açıklayabilirler.

Herhangi bir medya metni (Örn: 18. yüzyıldan kalma bir tablo ya da 20. yüzyılın sonlarından kalma bir komedi metni olabilir) bilimin konuyla alakalı alanları kullanarak ve uygulamaya dönük çalışmaların esası anlaşılabilir analiz edilebilir. Yakın metinsel analiz, çocukların izledikleri ve dinledikleri şeyin ne olduğu konusunda çabuk karar vermemeleri için onları yönlendirir. Mesela, televizyondan kısa bir görüntü alınarak öğrencilerin bu görüntüde duyup gördüklerini tanımlaması istenir. Ses kısılarak öğrencilerin görsel boyuta odaklanması sağlanabilir. Sonra resim olmaksızın ses dinlenebilir ve ne işittiklerini tanımlamaları istenebilir. Ses ve görüntü bir arada verilerek öğrencilerin iki unsurun kombinasyonu hakkında ne düşündükleri sorgulanabilir. İkinci aşamada, öğrencilerden söylediklerinin ne anlama geldiğini belirtmeleri ve niçin bu tahminlerde bulduklarını anlatmaları istenir. Son olarak, öğrenciler medya metinlerini üretenlerin hedef kitleye nasıl etkili iletiler gönderdiği konusunda fikir yürütürler. Burada amaç öğrencilerin dikkatini televizyondan alınan görüntünün anlamına katkı sağlayan ışık, yakın çekim, çerçeveleme vb. unsurlara çekmektir.

Eğer öğrenciler metin çözümlenmesi etkinliğini bir medya metnine nasıl uygulanacağını anlamazlarsa, egzersizler fazlaca şematik ve katı olma riskini

taşıır. Çocukların kendi yaptıkları işe kafa yormaları analitik çalışmalarını anlama konusunda onları daha çok yetkilendirecektir. Sonuçta, öğrencilerin şevkle bir gazete ve video oluşturmaya çalıştıkları küçük bir uygulama tıpkı bir gazete basımı gibi kayda değer çalışmayla sonuçlanabilir. Eğer yapılan çalışmalara öğrenciler ve öğretmenler gereken dikkati göstermezlerse, alınması gereken bilgi bu çalışmalardan çıkarılamayacaktır.

Metin analizleri açıkçası öğrencilerin, örneğin farklı kamera açılarını ya da hareket geçişlerini anlatabilmeleri için, teknik kelime dağarcığı edinmelerini gerektirir. Ancak, bu tür analizlerin rutin, mekanik bir faaliyete dönüşmemesi önemlidir. Metin analizinin aynı zamanda bir de uygulama boyutu olmalıdır. Öğrencilerden bir görüntüyü bileşen parçalarına ayırıp, her bir parçayı analitik yorumla sınıflandırarak “yapısal çözümlemesini” yapmaları ya da hareketli görüntü metinlerinden bir televizyon reklamının her sahnesinin elle ayrı çizimini yapmaları istenebilir. Bu “bulunan” görüntülerin montajlanması, ya fotoğraf şeritlerinin reklam sahnesi haline getirmek için birbirine eklenmesine ya da kısa video sahneleri hazırlanmasına imkân tanıyabilir. Tek başına ele alındığında, metin analizi daha çok biçimsel gramer öğretimine benzer: Öğrenciler için anlamlı olması gerekecekse, gerçek içeriklerdeki gerçek metinlere uygulanması ve uygulamalı yollarla araştırılması gereklidir (RTÜK, 2007b, s. 23).

4.1.2. İçerik analizi

İçerik analizi, bir medya aracının biçimsel yönünü değerlendirmeye rehberlik eden nitel bir çalışma metodudur. Mesela, öğrenciler bir gazetenin ne kadarının metne ayrılması gerektiğini gazetede yer alan resimlerle kıyaslama yaparak anlayabilirler veya reklamların sayısını haberlerin sayısı ile kıyaslayabilirler. Öğrencilerin vardıkları sonuçların gerekçesi gazetenin yerel mi ulusal mı bir gazete türü olduğuna dayanabilir. Televizyonda geçen kısa bir haber içinde yer alan fotoğrafların sayılması veya bir dergiyi tanıtmak için pasif roldeki kadın resimlerinin sayısını aktif roldeki kadınların sayısına kıyaslanması diğer standart egzersizlerdir. Bu tür aktiviteler medya metinleri içinde bulduklarını seçici okuma ve özetleme etkinlikleri içerir.

İçerik analizinde, öğrencilerin genelde umursamadıkları bir metnin öğelerine odaklanmalarını sağlayacak bir yöntem izlenebilir. Mesela, film veya bir TV programının açılış ve kapanış aşamalarında metnin belli bir izleyici kitlesini nasıl hedef aldığı yapım sürecindeki farklı roller konusunda önemli bilgiler sağlayabilir. Diğer bir teknik de belli bir metnin nasıl pazarlanıp izleyicilere dağıtıldığı hakkında bilgi toplamaktır. Bu TV dergilerini, video kataloglarını, mağaza vitrinlerini, film posterlerini ve reklamları, internet sitelerini, fragmanları ve basın açıklamalarını incelemeyi kapsayabilir (RTÜK, 2007b, s. 24).

4.1.3. Durum çalışmaları

Bu aşamada öğrenciler kendi seçtikleri herhangi bir medya konusunu derinlemesine araştırmak için cesaretlendirilmeye ihtiyaç duyarlar. Öğretmenlerin, öğrencilerin çalışma heveslerine ve güncel konuları tartışma isteklerine olumlu katkılar sunması çok önemlidir. Öğretmenler bu tür durumlarla çok sık karşılaşılır. Bazen gerekli bilgiyi öğretmenler temin eder ama genelde bu işi öğrenciler yapar. En basit durum çalışması türünde özel bir metnin üretimine, pazarlanmasına ve tüketimine odaklanılır. İkinci bir durum çalışmasında öğretmenler, öğrencilerinden özel bir konu için medya araçları içinde araştırma yapmalarını ister (UNESCO, 2006b).

Medya öğretmenlerinin güncel ve önemli medya konuları hakkında bilgi sahibi olmaları ve bu konular içinde yer alan durum çalışmalarını ortaya çıkarması için öğrencileri cesaretlendirmeleri faydalı bir stratejidir. Durum çalışmaları sadece içerik analizine katkı sağlayan okul kaynaklarının artmasına yardımcı olmaz, aynı zamanda metinlerin anlam ve önemini etkileyen bir dizi konunun öğrenciler tarafından anlaşılmasına da yardımcı olur. Bir televizyon programının yayından çekilme nedenlerini soruşturmak, diğer medya araçlarıyla (buna gazeteler de dahil) bir dizi araştırma yapmak, farklı medya metinlerini takip ederek izleyici profillerini ortaya çıkarmak, farklı medya kurum ya da şirketlerin çalışma prensiplerini tespit etmek ve bunu yapmak için de referans kitaplardan faydalanmak gibi ders programında bulunmayan etkinlikler öğrencilerin araştırmacı özelliklerini daha da geliştirmelerine imkan tanır.

Durum çalışmaları öğrencilerin pratik aktiviteleriyle ve üretim çalışmalarıyla paralel olarak ortaya çıktığında, öğrenciler içerik hakkında sorulan soruların ne olduğu bilgisini elde edecektir.

4.1.4. Uygulamalı aktiviteler

Medya çalışmalarının teknik zorluğu bazen stresli öğretmenleri usandırır. Ancak unutulmamalıdır ki çocuklar medya süreçlerini ve ürünlerini basit teknolojik çalışmalarla anlayabilirler. Yazılı bir hikâyeyi film şeritleriyle görsel bir şekle dönüştürmek veya bir fotoğrafın hikâyesini yapmak, magazin dergilerinden alınan görüntüleri tekrar tasarlayarak ve seçerek bir görüntü katalogu oluşturmak, yeni ses efektlerini seslendirme, televizyondan bir öykü ya da bir müzik çekip çıkarma, yerli bir video kullanma, bunlar karmaşık bir video veya bir benzetim kadar etkili olabilecek basit uygulamalardır. Öğrencileri görsel unsurları kullanmaya hazırlama, onlara çekilen fotoğrafları çerçeveletme, sıraya koydurma, baskıya sokma ve resimlere uygun sesler seçirme ve eklemelerine yardımcı olma gibi faaliyetler öğrencilerin medyanın nasıl çalıştığı konusunda farkındalık kazanmalarını sağlar. Teknolojik araçların çok karmaşık olduğu bir

ortamda, uygulama yapmaya elverişli basit aktivitelerle aşamalı alıştırmalar tercih edilebilir ama çalışmalarda kullanılacak araçlara ulaşılmıyorsa etkinlikleri gerçekleştirmek imkânsızlaşır.

Video kamera kullanmayı öğrenme veya bir film şerdi hakkında bir tanıtım yapma didaktik bir öğretimi gerektirir. Donanımların nasıl çalıştığı konusunda çocuklara şans verilerek eğlenceli bir yolla pratik ve teori birleştirilebilir. Böylece, çocuklar teknolojiyle öğrenmenin amaçlarını daha iyi kavrayabilirler. Pratik çalışmalarda malzemelere bağlı olarak ortaya çıkan problemleri umursamak gerektiğini anlarlar. Çünkü medya eğitiminin temelini oluşturan uygulamalarda eksiksiz donanım kullanmak, yapılan aktivitelerin daha iyi anlaşılmasını sağlar.

Öğrenciler ilgi çeken örneklerin ne olduğuna ulaşarak kendi öğrenmelerini değerlendirebilirler. Öğrencilerin, bir tüketici olarak diğerleriyle deneyimlerini paylaşmaya, öğretmenlerin ise bir üretici olarak yapılan çalışmalarını anlaşılır kılmak için bilgilerini paylaşmaya ihtiyaçları vardır.

4.1.5. Benzetim

Benzetim medya eğitiminde yaygın kullanılan bir tekniktir. Benzetim bir rol yapma formudur: Benzetim, aslında kurgusal bir yol olduğu için, öğrencileri medya yapımcılarının yerine koymayı gerektirir. Bu teknik, özellikle medya endüstrisi içindeki yapım rolleri ve süreçleriyle, medya yapımcılarının çalışmalarında bulunan finansal ve teknolojik konularla ve kurumsal kısıtlamaların nasıl dengelendiğiyle alakalı soruları açıklamaya çalışır. Genellikle öğrencilere, yapacakları bir dizi tercih ya da çözecekleri bir dizi problem sunulur ve daha sonra aldıkları kararların sonuçlarını, sınıftaki diğer gruplarla karşılaştırarak ifade etmeleri teşvik edilir. Aynı zamanda öğretmen de yetkili editör ya da yapımcı - yönetmen olarak “rol” yapabilir (RTÜK, 2007b, s. 27).

Benzetim çalışmasında, yaratıcı ve analitik düşünce sadece gerçek medya aktivitelerinin bir benzerinin yapımına olanak sağlamaz aynı zamanda yansıtıcı düşünmeyi de harekete geçirir. Benzetim “farz edelim?” ifadesiyle başlar ve bir fotoğrafa farklı kişilerin nasıl baktığıyla devam eder oradan da tanınmış bir dergiyi oluşturma tarzıyla geliştirilen çok yönlü masa üstü yayıncılığın kadar uzanır. Öğrencilerden oyunculuk yetenekleri istenmez ama grup çalışmalarında bazen bir medya üreticisi veya medya editörü gibi bir rolün sergilenmesi ve sahnelenmesi istenebilir.

Öğretmenler bir dizi medya sürecini, sistemini ve uygulamalarını açıklamak için benzetimi kullanabilirler. Buna karşılık benzetim de medyanın kurumsal, teknolojik ve ekonomik yönlerini açıklamaya yardımcı olur. Bu çalışma öğretmen ve öğrenci tarafından iyi yapılandırılırsa, kendi öğrenmelerini aşamalı olarak değerlendirebilirler. Öğrenciler benzetim aracılığıyla profesyonel ürünlerin

sermaye, materyal ve teknoloji içerdiğini, bunun yanında gerçek bir ürünün oluşturmada profesyonel üreticilerin çalışmaları birleştirdiğini öğrenebilirler.

Benzetim türlerinden biri olan zaman çizelgesi egzersizi, öğrencilerden gerçek bir zaman çizelgesini ya da akşam bir televizyon kanalında verilen bir programın seyriyle alakalı yayın akışı çizelgesini oluşturmalarını ister. Bazen sabit kanal listelerinin birbirleriyle kıyaslanmasını da isteyebilir. Bu egzersizlerin amacı, günün belirli saatlerindeki programları izleyen spesifik izleyiciler için programları belirlemede öğrenci yeteneklerini kullanmaktır. Bu çalışmayla, öğrenciler farklı yayınlar ve bu yayınların hangi bölgede daha çok izlendiği konusu hakkında detaylı bilgi edinebilir.

Zaman çizelgesi etkinliği içinde yapılacak değişikliklerle program planı araştırma çalışması öğrencilerden istenebilir. Mesela, çocuklar için hazırlanan yeni bir televizyon dizisinde program yapımcılarının önerileri incelenebilir. Öğrenciler program editörüne sunmak için tasarım malzemelerini, senaryo planlarını, karakter profillerini, konu serisini, izleyici, dinleyici profillerini ve üretim maliyetini oluşturabilir.

Bir diğer yorucu ve iyi test edilmiş benzetim türü ise diğer türlerin kendilerine örnek alacakları *Covington Radyosu*' dur. Bu çalışmada kişi, radyo istasyonundaki bir idari yöneticiden “reyting performansını artır” şeklinde bir talimat alan editör ve teknik üreticinin yerine kendini koyar. İki saati aşan bir periyotta harfler, bültenler, bildirimler ve gün boyunca çalışılacak malzeme akınına uğranılır ve öğrenciler bir “canlı” yayın ortamındaymış gibi materyalleri seçerek, yazarak, birleştirerek, okuyarak ve kaydederek on dakikalık bir haber programı hazırlayabilirler. Güncel haberler ve son dakika haberler gibi zorlayıcı üretim çalışmaları tanıtılır. Bu türden bir egzersiz, belli bir izleyici kitlesi için tanımlanan malzemeleri ortaya koymada öğrencileri cesaretlendirir. Öğrenciler bir grup olarak kendi rollerinin oluşum aşamalarını düşünebilirler. Bu durum onlara medya ürünlerinin nasıl birçok üreticinin çalışması olduğu bilgisini kazandırır.

Plan yapılırken, öğretmenler etkinlikte hangi süreci öne çıkaracaklarına karar vermelidir. Eğer belli bir yaş grubuna radyodan hava raporu aracılığıyla bir mesaj gönderilecekse, o yaş grubunda olan dinleyici kitlesiyle kurulacak yakın ilişki tamamen kullanılan dilin onlara ne kadar hitap ettiğiyle ilgilidir. Etkinlikte görevin teknik ve teorik unsurlarının dikkatli bir biçimde dengelenmesi, beklenen sonuçların dikkatli bir biçimde tanımlanması, karşılaştırılması, desteklenmesi ve değerlendirilmesi de ayrı bir önem arz etmektedir.

Bir diğer benzetim çalışmasında kitap, gazete veya televizyon gibi kitle iletişim araçlarıyla alakalı kavramlar kullanılabilir. Çocuklar “gazete yayın kurulu”, “kitap editörlüğü” veya yeni televizyon programları için “yayımcı kurul” gibi kavramları sınıf ortamındaki sunumlarında öğrenebilirler. Bu sunumların içeriğini; taslağın özeti, kapak, ambalaj tasarımı, program analizi ve filmi değerlendirme oluşturur.

Çok daha basit olan diğer tür benzetim tekniğinde, öğrencilerden bir filimin belirli bölümlerine uygun olarak tasarlanmış bir grup fotoğrafı yerleştirerek film editörü gibi davranmalarını ister. Bu etkinlikte, fotoğraftaki değişiklikler, kamera açıları, hareket, ortam unsurları, diyalog ve müzik hakkındaki yorumlar kullanılabilir. Heyecanlı filmlerde görüntülerin gerilim oluşturacak şekilde bir sıra halinde dizilmeleri medya öğretiminin başlıca ögesidir. Bu öğeler, çekim değişiklikleri, kamera açıları, aksiyon, atmosferik unsurlar, diyalog ve müzik gibi konular hakkında yorum yapılarak açıklanabilir. Öğrenciler reklam, komedi veya korku filmleri gibi televizyonun diğer kategorileriyle deney yapabilirler. Bu aktivitenin amacı, seçme, sıraya koyma ve oluşturma çalışmalarında öğrencileri yetkilendirmektir.

Üçüncü ve çok daha karmaşık benzetim türü, film senaryosu geliştirme süreci, taslak senaryo içerme, üslup ve anlatı, pazarlanabilir yıldızlar ve üreticiler aracılığıyla öğrencileri sürece dahil etme etkinliklerinden oluşur. Bu tür çalışmaların başarıyla uygulanması bir film için pazarlanan fikirlerin diğer medya ortamlarında pazarlanan bir ürünü ortaya çıkardığını anlamaları konusunda öğrencilere yardım eder.

4.1.6. Üretim

Son aşamada bilgi, kavrama ve teknik yeteneklerinin sistematik gelişimi aracılığıyla, artık öğrenciler tüm yayınlar veya videoların üretimi gibi çok daha kapsamlı projeler hazırlayabilirler. Üretimin farklı unsurları teorik konuları ve uygulamalı çalışmaları dengelemek için dikkatli bir yapılanma ister. Teknik, teorik ve grup yeteneklerinin tüm boyutlarını geliştirmek için küçük ölçekli aktivitelerle başlamak önemlidir. Bu sayede daha geniş ölçekli aktiviteler başarılı olur.

Üretim dahil, herhangi bir medya aktivitesinin organizasyonu ile alakalı bir takım genel ilkeler vardır. İlk olarak, öğretmenler görev dağılımı yaparken verilecek rolleri düzenli bir biçimde gözden geçirmelidirler. Gruptaki bireylerin kendi cinsiyetlerine göre (erkeklerin spor sayfaları, kızların moda sayfaları, düşük kabiliyete sahip öğrencilerin kelime araştırma çalışması yapması veya bazılarının da denetim yapmak için atanmaları gibi) oluşturulduğunu açıklamak önemlidir.

Öğrencilerin medya formlarını etkili kullanabilmeleri için cesaretlendirilmeye ihtiyaçları vardır. Öğrenciler, genelde yazılı medya formlarına çok daha önem vermektedirler. Öğrencilerin görsel ve işitsel medya araçlarına önem vermelerini sağlayabilmek için bu araçların kullanımını gerektiren etkinliklere yer verilmelidir. Öğrencilere her tür medya aracını kullanabilecekleri etkinlik ortamları hazırlanarak, kabiliyetlerini çekinmeden sergileyebilmeleri sağlanmalıdır.

Süreç içinde bir projenin yapısını biçimlendirmek için, o projeyi inceleme, güncelleme ve değerlendirmek gerekir. Görev, rol ve grup dinamikleri dağılımında ayrıntılı notlar tutulmalıdır. Bütün bu çalışmalar resmi bir biçimde, bir öğretmen rolüyle, yapılmalıdır. Sergileme öncesi ve üretim sonrası zaman ve mekân ayarlanmalı, üretim süreciyle ortaya çıkan öğrenme değerlendirilmelidir.

Bir medya öğretmeni olan Smith (1988) *Girişim* adlı makalesinde geniş ölçekli uygulamalı proje çalışmaları için bir “sözleşme” yaklaşımı ortaya koymaktadır. Uygulamalı çalışmaları yönetme esnasında ortaya çıkabilecek zorlukları engellemek için çok farklı yaklaşımlar geliştirmiştir. Projede kullanılacak benzer araçlarla ilgili her türlü sorunu ortadan kaldırmak ve her öğrencinin aracı kullanmayla ilgili tüm potansiyelini ortaya koymalarını sağlamak için öğretmenin isteklerini karşılama konusunda dizayn edilen bir sözleşme kâğıdı hazırlanmasını önermektedir. Ama ideal olan hem öğrencinin hem de öğretmenin gözden geçirme ve değerlendirme yapabileceğine imkân tanıyacak bir sözleşmenin olmasıdır.

Yapılan sözleşme eğitimlik sürecinin sürmesini sağlayan bir mekanizmadır; öğretmenlik süreci gözden geçirme, görüşme, cesaretlendirme ve hiyerarşik olmayan bir ilişkiyi garanti altına alır. Grup üyelerince paylaşılan amaçlar, bireysel sorumluluklar hatırlatılır ve kendi çalışmalarına odaklanmalarına yardımcı olunur. Sözleşme, bir sonraki aşamada hangi görevlerin tamamlanacağını ve hangi gereksinimlere ihtiyaç duyulacağınıyla tamamlanır. Hem öğretmen hem de öğrenci sözleşmeye imza atar.

4. 2. Yakın Analiz

Medya Okuryazarlığı Merkezi (CML) öncülüğünde, “21. Yüzyıl için Okuryazarlık” adlı çalışmalarında Thoman ve Jolls (2005) medya metinlerini analiz yöntemlerinin nasıl uygulanacağını şöyle açıklamışlardır:

"Atalarımızın ateşin etrafında bize anlattıkları hikâyeler eğlencenin ta kendisi iken, bu gün şefkatsiz medya, eğlence için bizden en azından bir kere durup bakmamızı, bir medya metninin nasıl oluştuğunu ve bu kadar yorumun bundan nasıl çıktığını anlamamızı istiyor. Böyle ifade edilen metodun adı “yakın analiz” dir. Bu temel medya okuryazarlığı alıştırmalarının nasıl yapıldığını öğrenmek ve öğretmek için, uygulamayı önce kendin dene; sonra uygulamada kullanacağın iletinin ipuçlarını kullanarak onu sınıfa veya gruba tanıt. Herhangi bir medya mesajı için yakın analiz metodunu kullanılabilirsin ama reklamlar genelde iyi bir tercihtir çünkü onlar müzik ve ses, kelime ve görüntü gibi kısa ve sıkı güç unsurlarıyla doludurlar. Televizyon izlediğin bir iki saat içinde bir reklam seç ve onu kaydederek analiz et. Kaydı oynat ve birçok farklı aşaması olan (ilgi çekici ses ve görsel bantlar, unutulmayan kelimeler veya reklam sloganları, araştırmaya teşvik eden çoklu iletler gibi) reklamı bul. Seçtiğin reklamı diğer aşamaları takip ederek birkaç kez oynat (29)."

4.2.1. Görseller

Öğrenciler, ilk kez izledikleri videoda hatırladıkları tüm görsel unsurları yazmalıdırlar (Örn: ışıklar, kamera açıları, resimler nasıl basılmış?). Herhangi bir kişiyi seçip tanımlamalılar (Onlar neye benziyor? Ne yapıyorlar? Ne giymişler? Hangi görüntü ve sahneyi net olarak hatırlıyorsun?). Öğrenciler, ekranda gördüklerinin yorumuna değil, sadece ekrandaki gerçeğin ne olduğuna yoğunlaşmalılar. Gerekirse sesi kapatıp ve videoyu bir kaç kez daha oynatabilirler.

4.2.2. Sesler

Öğrenciler, görüntüyü kapatıp sadece sesi dinlemelidirler. Konuşulan her kelimeyi yazmaya çalışmalıdırlar (Bu kelimeleri kim söylüyor? Ne tür müzik kullanılmış? Müzik reklam esnasında değişiyor mu? Nasıl? Ne tür sesler var? Bu seslerin amacı nedir? Doğrudan veya dolaylı kim konuşmaya başlıyor?).

4.2.3. Anahtar soruların uygulanması

Öğrenciler, videoyu üçüncü kez izlediğinde, *Beş Anahtar Soruyu* ve *Rehber Soruları* uygulamaya başlamalıdırlar.

Birinci Anahtar soru: Bu mesajı kim oluşturdu?

Bir medya metnini analiz ettiklerinde, çocuklar şu soruları sormalıdır:

- Ne tür bir “metindir”.
- Bütünü oluşturan unsurlar (yapı blokları) nelerdir?
- Diğer benzer türlerle farklılık veya benzerlikleri neleridir?
- Metnin oluşumunda hangi teknolojiler kullanılır?
- Farklılık oluşturmak için ne tür seçimler yapılmalıdır?
- Bu iletiyi oluşturmak için kaç kişi görev aldı? Görevleri nelerdir?

İkinci Anahtar soru: Farklı insanlar bu mesajı benden farklı olarak nasıl algılar?

Bir medya metnini analiz ettiğinde, çocuklar şu rehber soruları sormalıdır:

- Bunun gibi bir şeyi daha önce denedin mi?
- Gerçek yaşamda tecrübe ettiğin medya aracıyla aranda nasıl bir ilgi kuruyorsun?
- Bu medya iletilerinden ne öğrendin? Tecrübe ettiğin medya metinlerinden kendinle alakalı ne öğrendin?
- Diğer insanların tepkilerinden ve deneyimlerinden ne öğrendin?
- Diğer yorumların ne kadarı buradadır? Onları nasıl duyabiliriz?

- Farklı tepkileri nasıl açıklayabilirsin?
- Diğer görüşler benimki kadar geçerli mi?

Üçüncü Anahtar soru: Mesaj niçin gönderilir?

Bir medya metnini analiz ettiğinde, çocuklar şu rehber soruları sormalıdır:

- Medya iletilerini oluşturmanın ve bu iletileri göndermenin kontrolü kimdedir?
- Medya iletilerini kim niçin gönderir? Medya iletilerinin kim tarafından ve ne amaçla gönderildiğini nasıl tespit edebilirsin?
- Bu mesajdan kim faydalanmış, çıkar veya kâr sağlamış? Halk mı? Özel sektör mü? Bireyler mi? Kurumlar mı?
- Mesajın oluşum ve gönderiminde hangi ekonomik kararlar etkilidir?

Dördüncü Anahtar soru: Bu iletide hangi yaşam tarzları, değerler ve bakış açıları temsil edildi veya iletinin dışında tutuldu?

Bir medya metnini analiz ettiğinde, çocuklar şu soruları sormalıdır:

- İnsan kişiliği nasıl karakterize edilir? Ne tür davranışlar tanımlanır?
- Kendini okuyucu, izleyici ve dinleyici olarak tanıtan kişi ne tip bir kişiliktir?
- Seyrederken, okurken ve dinlerken aklına ne tür sorular gelir?
- Bu iletide ne tür görüş ve değerler “kabul ettirilir”?
- Diğer insanlara nasıl davranmamızla alakalı ne tür hükümler verilir ve açıklamalar yapılır?
- Mesajda ne tür siyasi veya ekonomik düşüncelere değinilir?
- Genel dünya görüşü nedir?
- Herhangi bir görüş ve düşünce dışlanır mı? Neyin eksik olduğunu nasıl bulabilirsin?

Beşinci Anahtar soru: Dikkatimizi çekmek için hangi yaratıcı teknikler kullanıldı?

Bir medya metnini analiz ettiğinde, çocuklar kendilerine şu soruları sormalıdır:

- Mesajı yapılandırma yöntemi, renk ve şekiller, ses efektleri, müzik, diyalog ve anlatım, sahne donanımı, kurgu, kıyafetler, aksiyon, kompozisyon, ışıklandırma hakkında ne fark ettin?
- Kamera nerede? Bakış açısı nedir?
- Hiç görsel sembol veya mecaz anlatım var mıdır?
- Duygusal çekicilik nedir?
- Mesajı “gerçek” gösteren nedir?

4.2.4. Düşünceleri gözden geçirme

Öğrenciler, metnin nasıl hazırlandığını özetleyerek akıllarından geçenleri söyleyebilirler. Bu alıştırmayı diğer medya metinlerinin iletilerine (gazetede bir hikâye ile filmdeki önemli bir sahneyle, reklamdaki bir yazıyla, bir web sitesiyle) de uygulayabilirler.

Düşüncenin hızlı ve istekli bir biçimde hareket etmesiyle sınıfla veya grupla yakın analiz yapmak heyecan verici olabilir. İlk izlemden sonra, grup alıştırmaya şu basit soruyla başlanabilir: “*Ne fark ettin?*” Herkes farklı şeyler hatırlayacağından dolayı tüm cevapları kabul etmek ve soru sormaya devam etmek gerekir, “*Başka ne fark ettin?*” Eğer grup zorlanıyorsa, klibi tekrar göstermek ve onların dikkatini çeken herhangi bir şey aramaları için ısrarcı olmak gerekir. On beş veya yirmi cevap gelene kadar beyin fırtınasına devam etmek gerekir: “*Ne fark ettin?*” ile alakalı yorumları hemen saptayıp girişimler sorgulanmalıdır. Gurubun videodaki ses ve görüntünün ne olduğunu tanımlaması sağlanmalıdır. Bu alıştırmada öğretmenler ve yöneticiler için başarılı olmanın şartı soru sormaya devam etmektir. Kendinden çok fazla cevap katmaktan sakınmak gerekir. Maruz kaldığı her medya iletileri için bu tür bir analiz yapmaya hiç kimsenin zamanı yokken, iki veya üç yakın analiz deneyimi karşılaşılan diğer medya mesajlarını “görme” konusunda bir beceri kazandırır.

4. 3. Güçlendirici sarmal

Worsnop’a (1999) göre, öğretmenler medya okuryazarlığında ilk olarak, öğrenci merkezli öğrenmeyi kolaylaştıran ve organize eden yeteneklerle ilgilenmelidirler. Worsnop, öğrencilerin medya teorileriyle alakalı kapsamlı bilgileri, profesyonel gazetecilik yeteneklerini, film yapmayı veya video üretmeyi bilmesine gerek olmadığını düşünür. O, medya eğitimini “anlamı araştırma” olarak ifade etmektedir. Bu hem öğretmen hem de öğrenci için bir keşiftir. En iyi hazırlık öğrencilerin “Bilmiyorum. Nasıl öğrenebilirim?” Sorularına cevap verebilmeyi öğrenme istekleridir. Bu ortamı oluşturan etkili medya uygulamalarından biri de güçlendirici sarmaldır.

CML (2005) güçlendirici sarmalı bir sınıfta veya bir grupla medya okuryazarlığı öğrenmeyi organize etmenin yöntemini olarak ifade etmektedir. “Aksiyon öğrenme” olarak da isimlendirilen model, karar verme ve eleştirel düşünme yeteneğini etkileyen, anlama kapasitesini artırmada öncülük eden sarmal araştırma sürecinin yararlı olduğunu kanıtlayan bir modeldir. Medyayla alakalı bir konu ve kavramla ilgilendiğimiz zaman, medya kültürümüzü egemenliği altına almış olan kurumsal yapılardan ve karışık teknolojilerden ürkeriz. Popüler kültürün unsurlarına ve reklamlarla alakalı iletilerin çok yönlülüğüne karşı kendimizi güçsüz hissederiz.

Güçlendirici sarmal, geçmiş deneyimlerimizden yeni bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayan ve beynin farklı yönlerini aktif kılan dört kısa öğrenme adımı içindeki karmaşık konu ve kavramların ana hatlarını belirtir. Bu dört adımı kullanarak grup aktivitelerini organize eden ve ders planları dizayn eden öğretmen veya yöneticiler, hem öğrenme hem de öğretmeyi değiştiren güçlü bir matris olan güçlendirici sarmalı bulacaklardır. Güçlendirici sarmalın aşamalarını CML (2005, s. 31) sırasıyla şöyle açıklamaktadır.

4.3.1. Farkındalık

Farkındalık basamağında, öğrenciler kendi potansiyellerini ortaya çıkaracak aktivitelere katılırlar. Bu aktivitelerden bazılarını incelediğimizde: Mesela yaşı küçük olan çocuklar sahip oldukları oyuncakların reklamlarda gördükleriyle aynı performansa sahip olup olmadığını kıyaslayabilirler, gençler gece haberlerinde izledikleri uzun hikâyelerin ne kadarının gerçek olduğunu ortaya çıkarabilirler, bir öğrenci grubu günlük yaşantılarında ne kadar farklı kitle iletişim aracını tecrübe ettiklerini medya günlüğü tutarak fark edebilir. Bu etkinliklerle öğrenciler, medya okuryazarlığı eğitiminin temelindeki araştırma ve sarmal eleştirel sorgulama becerilerini geliştirebilirler.

4.3.2. Analiz etme

Analiz etme aşamasında, öğrencilere bir konunun “nasıl” ortaya çıktığını anlamaları konusunda zaman verilir. *Beş Anahtar* soruya başvurma ve yakın analiz yapma seçilen konunun karmaşıklığını çözmeye kullanılan en iyi iki yöntemdir. Yaratıcı üretim deneyimleri, bir medya üreticisi ile dinleyici arasındaki değiş tokuşun “nasıl” ve “ne” olduğunu anlamaları konusunda gruplara yardımcı olur. Analiz yapmanın bir reklam, şarkı veya komedyadaki “anlamı” tanımlamaya çalışmaktan daha derin olduğunu bilmek önemlidir. Gerçekte, fayda sağlamayan sorular sormaktan kaçınmak gerekir; bu sorular eleştirel sorgulama süreçlerini, açıklamaları ve keşifleri durdurabilen spekülasyonlara, kişisel yorumlara ve tartışmalara öncülük ederler.

“Ne” ve “Nasıl” yerine sorulması gerekenler:

- Kamera açısı, reklamı yapılan ürün hakkında nasıl hissetmemizi sağlıyor?
- Reklamlardaki arabanın mavi yerine kırmızı olması neyi değiştirir?
- Bir karakterin elbisesine, süsüne ve mücevherlerine bakarak onun hakkında ne bilebiliriz?
- Müzik, anlatılan hikâyenin ruhuna nasıl bir katkıda bulunur?

Bu sorular aracılığıyla bireyler karşılaşmış oldukları medya iletilerine çözülmesi gereken problemler gözüyle bakacaktır. İletilerin sahip olduğu anlamı derinlemesine analiz etme imkânı bulacaktır.

4.3.3. Derin düşünme

Bu adımda, grup daha derin bakarak sorar “ *Olup biten ne?*” veya “ *Ne yapmamız, Ne düşünmemiz gerekir?*” Grup üyeleri bireysel veya kolektif olarak karar veremeye etki eden felsefi veya dini gelenekleri, ahlaki değerleri, sosyal adaleti veya demokratik prensipleri de düşünerek şu soruları sorabilir:

- Sadece hükümet yetkilileri ile röportaj yapmak haber programları için doğru mudur?
- Anayasa sözleşmesi reklamcılığı koruyabilir mi?
- Sigara gibi tehlikeli ürünlerin reklamı konusunda ne düşünürsün?
- Problemi çözebilmek için alınacak diğer önlemler nelerdir?

Bu sorular, bireyleri medya iletilerinin pasif alıcısı olmaması konusunda uyanık tutmaktadır. İletileri sorgulayarak anlamaya çalışan birey, iletilerin hangi görüş ve düşüncelere hizmet ettiğini anlayacaktır.

Son olarak *aksiyon adımı*, yaparak öğrenme konusunda katılımcılara yapıcı fikirleri formüle edebilme imkânı sunar. Bireyin etkin olarak katıldığı bir öğrenme ortamında içsel farkındalık düzeyini artırmak için şu etkinlikler takip edilebilir:

- Bir hafta içerisinde çocuklar izledikleri çizgi filmlerde gördükleri şiddet miktarını tespit ettikten sonra, TV’deki şiddeti konu alan “bir özgürlük deklarasyonu” yazabilirler. Her çocuk kurucular gibi deklarasyona isimlerini yazar ve herkesin okuması için okulun çıkardığı gazeteye gönderebilirler.
- Bir grup genç, popüler müzik ve filmler hakkındaki araştırmalarını, sezgilerini ve düşüncelerini paylaşmak için bir web sitesi oluşturur.
- Sigaranın sağlığa zararları hakkında bir çalışma yaparken, öğrenciler sigara şirketlerinin kendi ürünlerini satmak için kullandıkları ikna edici teknikler hakkında bir oyun yazıp oynayabilirler.

Medya eğitiminin niteliği, bireylerin medya etkinliklerine etkin olarak katılmalarına bağlıdır. Bu etkinliklerde birey öğrenmiş olduğu her bir bilgiyi kendi deneyimleriyle bütünleştirerek ortaya özgün bir çalışma çıkarabilir. Öğrenilen her bir konunun öğrenciler tarafından içselleştirilmesinde aksiyon adımı çok etkilidir.

5. SONUÇ

Bu araştırmaımızda medya okuryazarlığı dersinin uygulama yapmaya dönük bir ders olduğu ve bu dersle ilgili kazanımların/becerilerin bireylerde davranış haline gelmesinin ancak bireylerin etkin katılımını gerektiren etkili medya eğitimi uygulamalarıyla olacağı ifade edilmeye çalışılmıştır. Ülkemizde özellikle ezberci bir anlayışla işlenen medya okuryazarlığı dersinden istenen verimin alınmamasının en önemli nedenlerinden biri sınıf içi etkinlikler konusunda eğitmenlerimizin bilgi düzeyinin düşük olmasıdır. şeylan'nın (2008) yaptığı araştırma sonucu da etkin bir medya eğitimi için yeni öğrenim yöntemleri geliştirmek gerektiği yönündedir. O, dünya üzerinde ve Türkiye'de görülen uygulamaların, öğrencilerin kitle iletişim araçlarının ardındaki politik, sosyolojik ve ekonomik gerçekleri değerlendirmelerinde yetersiz kaldığını, medya okuryazarlığı dersinin en önemli aşamasının, öğrencilerin kendi medya iletilerini oluşturabilmek olduğunu vurgulamıştır. Genel itibari ile teknolojik gelişmelere önem veren ülkeler, medya okuryazarlığı dersleri için gerekli teknik donanımı sağlamak adına çaba sarf etmektedirler. Ancak, eleştirel bakış açısından yoksun bir şekilde ortaya konan iletiler öğrencilere fayda sağlamayacaktır. Çünkü pratik uygulamalardan uzak, kuramsal olarak işlenen ve sadece medyanın zararlarından bahsedilen derslerde, ğrenci karşılaştığı herhangi bir iletiyi czmlemede başarısız olacaktır. Sezer de (2011) etkili medya eğitimi yöntemleriyle öğrencilerin kitle iletişim araçlarının yapısını, işleyişini öğrenerek, kurgulanmış medya içeriğini bilinçli bir biçimde değerlendirmeleri ve eleştirel olarak izlemelerinin sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Sonuç olarak öğrencilerin eleştirel bir medya okuryazar birey olmalarında sınıf içi etkili medya eğitimi uygulamalarının çok önemli bir yeri vardır. Bu dersi veren öğretmenlerin de konuyla alakalı olarak bilgi ve beceri düzeylerini gelişen, değerşen yeni ğretim yöntemlerini takip ederek güncellemeleri de oldukça önem arz etmektedir.

6. ÖNERİLER

Okullarda seçmeli olarak verilen medya okuryazarlığı dersi, öğrencilerde karşılaştıkları medya iletilerini anlamlı ve faydalı yapılara dönüştürecek, bu iletileri düşünecek, eleştirecek, sorgulayacak bir anlayış geliştirme amacıyla verilmeli ve bu dersi verecek eğitmcilerin etkili öğrenme ve öğretme yöntemleri konularında kendilerini geliştirmelidirler.

Sınıf içinde yapılandırmacı bir öğrenme ortamının oluşması, uygulama ağırlıklı etkinliklerin ğretmen rehberliğinde ve öğrencilerin katılımıyla gerçekleşmesi hem ğretmen hem de ğrenci açısından belli bir bilinç düzeyini gerektirir. Medya okuryazarlığı dersine giren öğretmenler takip ettikleri stratejilerle, bilgi birikimleriyle ve ders ortamına getirebilecekleri farklı kitle

iletişim araçlarıyla öğrencilere bu dersin çok önemli ve faydalı olduğu düşüncesini vermelidirler. Aksi bir durum, öğrencilerin bu dersi boşlamalarına ve ciddiye almamalarına neden olacaktır.

Öğretmenlerin medya okuryazarlığı dersi için uygun ortamlara ve bu ortamlarda dersin işlenişinde kullanabilecekleri teknolojik araçlara ihtiyaçları vardır. Ülkemizde, medya okuryazarlığı dersi gibi içeriği uygulama yapmaya elverişli derslerin verildiği ortamlar konusunda ciddi sıkıntılar mevcuttur. Bu sıkıntıların giderilmesi konusunda gereken adımlar atılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ankaralıgil, S.Y. (2009). *İlköğretim 6. ve 7. sınıf öğrencilerinde medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bowker, J. (1991). *Secondary media education: a Curriculum statment*. London: media awareness network.
- CML (2005). *A Framework for learning and teaching in a media age*. http://www.medialit.org/sites/default/files/01_MLKOrientation.pdf adresinden 22 Mart 2012'de alınmıştır.
- Derelioğlu, Y. (2004). *Üniversite öğrencilerinde eleştirel düşünme ile denetim odağı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Feuerstein, M. (1999). Media literacy in support of critical thinking. *Journal of Educational Media*, 24 (1), 43-54.
- Hart, A. and Benson, T. (1996). Researching media education in English classrooms in the UK. *Journal of Educational Media*, (22), 1.
- Kellner, D. And Share, J. (2005). Toward critical media literacy: Core concepts, debates, organization, and policy. *Discourse: Studies in the cultural politics of education*, 26 (3), 369-386
- Media Awareness Network (2005b). Young Canadians in wired word phase II. student survey. <http://mediasmarts.ca/sites/default/files/pdfs/publication-report/full/YCWWII-student-survey.pdf>, adresinden 20 Mart 2012'de alınmıştır.
- Oxstrand, B. (2009). *Media literacy education- A discussion about media education in the Western countries*, Europa and Sweden.Nordmedia09 conference in Karlstad University, August 13-15

- RTÜK (2012a). Medya okuryazarlığı çalışmayı başladı. http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=7f5f96f6-f1a9-429d-a41c-19bad60002f3 adresinden 23 Haziran 2013'de alınmıştır.
- RTÜK (2007b). İlköğretim medya okuryazarlığı dersi öğretmen el kitabı. <http://www.medyakuryazarligi.org.tr> adresinden 18 Temmuz 2013'de alınmıştır.
- SETA. (2012). Türkiye'nin en büyük gençlik araştırması <http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?> Adresinden 13 Ekim 2012'de alınmıştır.
- Sezer, N. S. (2011, Ekim). *İlköğretim okullarında medya okuryazarlığı dersinin yaygınlaştırılması paneli*, Ankara
- Şeylan, S. (2008). *Medya okuryazarlığı ders uygulamalarında dünya üzerinde görülen aksaklıklar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Thoman, E. and Jolls T. (2005). *Literacy for the 21 st centruy*, center for media literacy.
- UNESCO (2006). A Kit for Teachers, Students, Parents and Professionals. In Frau-Meigs Divina (Eds.), *Media Education UNESCO, L'exprimeur - Paris*
- Wornop, C. (1999). *Screening images: Ideas for media education*. Mississauga: Wright communications.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin

BEU. SBE. Derg.
Cilt:4 Sayı:1 Haziran 2015

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN 2012-2013 HARCAMALARININ BİTLİS İLİ EKONOMİSİNE KATKISININ İNCELENMESİ

Fatih Ömür BİNİCİ* - Burcu KOYUNCU**

Kentlerin ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda gelişmesinde farklı aktörlerin rolünün olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu aktörlerden birisi olan yüksek öğretim kurumlarının; sürdürülebilir dengeli kalkınma ile bölgesel eşitsizlikleri azaltması ve bulunduğu bölgenin sosyo-ekonomik yapısının gelişimine katkı sağlaması, üniversitelerin önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, çalışmada Bitlis ilinde bulunan Bitlis Eren Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin yaptıkları harcamaların yöreye sağladığı ekonomik katkı, çarpan katsayısı yardımıyla hesaplanmıştır. Çalışmanın sonucunda 2012-2013 yılı içinde Bitlis Eren Üniversitesinde okuyan 5318 öğrencinin yaptığı harcamanın kente ekonomik anlamda 74.816.565 TL katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelime: *Kalkınma, Yükseköğretim Kurumları, Ekonomik Katkı*

ANALYSIS OF THE CONTRIBUTION OF UNIVERSITY STUDENTS' EXPENDITURES TO ECONOMY OF BİTLİS PROVINCE IN 2012-2013

There is an undeniable fact that the role of the different actors on economical, social and cultural development of cities. Institution of higher education is one of the actors, which reduces regional disparities with balanced sustainable development and contributes to the development of the socio-economic structure of the region so this reveals the importance of these institutions. In this context, it is calculated that the economic contribution to the region of their expenses of students in the province of Bitlis Eren University in Bitlis by using factor. Analyses showed that in the year 2012-2013, 5.318 university students in Bitlis contributed 74.816.565 TL to the city as a result of their expenditures.

Key words: *Development, Higher Education, Economic Contribution*

---

* Öğr. Gör. Bitlis Eren Üniversitesi Ahlat Meslek Yüksekokulu Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, fobinici@beu.edu.tr

** Öğr. Gör. Bitlis Eren Üniversitesi Ahlat Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Yerel Yönetimler Programı, bkoyuncu@beu.edu.tr

GİRİŞ

Ülkelerin genel sorunu olarak ortaya çıkan bölgesel eşitsizlikler, sürdürülebilir dengeli kalkınmayı etkilemekte ve sosyo-ekonomik sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunlarla mücadele etmek ülkelerin kalkınma politikalarında ilk sırayı almış ve bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek için ülkeler yeni aktör arayışına girmişlerdir. Ülkenin kalkınmasına etki etmesinin yanında, bulunduğu bölgenin toplumsal yaşamının ve sosyo-ekonomik yapısının gelişmesini sağlayan üniversiteler, ülkelerin bölge ekonomilerini geliştirmelerine ve kentlere büyük ölçüde katkı sağlayan önemli devlet kurumları olmuşlardır.

Ülkelerin gerek duyduğu nitelikli insan gücü ihtiyacının karşılanmasında, bilginin üretilmesinde ve topluma hizmet götürülmesinde üniversiteler önemli rol oynamaktadır. Ayrıca yükseköğretim kurumları, insan sermayesini yetiştiren merkez olmanın yanı sıra firmalar için de; üniversite ve firma işbirlikleriyle yeni fikirler üreten bir tohum üretim merkezleri haline gelmişlerdir. Bu özellikleri kullanılarak 1950'li yıllardan günümüze kadar açılan yeni üniversitelerle bölgesel eşitsizlikler giderilmeye çalışılmış, bölgelerin kalkınması amaçlanmıştır.

Üniversiteler; yaptıkları harcamalar, istihdam ettikleri personel ve bağlantılı sektörlerle sağladıkları uyarıcı etkiler nedeniyle yerel ekonomilerin canlanmasında büyük bir öneme sahiptir. Üniversitelerde çalışan akademik ve idari personele ödenen maaşlar, öğrencilerin yapmış olduğu harcamalar, üniversitenin satın almış olduğu mal ve hizmet, istihdam ve gelir katkısı bu tür etkilerden birkaçıdır. Bu kurumlar, istihdam ettikleri idari ve akademik personel, sahip oldukları öğrenci yoğunluğu ve yörede farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerle kurmuş oldukları ilişkiler nedeniyle yöre ekonomisine büyük katkılar sağlamaktadırlar. Sağlanan bu katkıların uzun soluklu olması sürdürülebilir bir kalkınmanın gerçekleştirilmesine de olanak sağlamaktadır. Gelişmede geri kalmış bölgelerde bulunan yükseköğretim kurumlarının bölgeye kattığı katma değer ile gelir dağılımını düzenleyici bir katkısı da vardır. Bu katkılar arasında yer alan ekonomik katkı, gerek üniversitelerde çalışan personelin gerekse öğrencilerin sosyal yaşantılarını devam ettirebilmeleri açısından yapmış oldukları harcamalar ile söz konusu kurumların bütçe harcamaları olarak değerlendirilebilir. Personel ile öğrencilerinin harcamaları nedeniyle kuruldukları kentlerde değişik sektörler için önemli miktarda talep oluşturarak kent ekonomisine büyük katkılar sağlamaktadırlar. Ayrıca üniversiteler, kentlerin imarı, yerleşim yapısının değişmesi, konut ve arsa fiyatları üzerinde etkili olmaktadır. Üniversitelerin kurulması ile birlikte yerleşke alanlarının çevresi cazibe merkezi haline gelmekte ve kentin gelişim yönü değişmektedir(Akçakanat vd., 2010, 169). Kuruldukları bölgede ekonomik kalkınmayı teşvik eden üniversiteler, aynı zamanda toplumun sosyo-kültürel yapısı üzerinde de çeşitli etkilere sahiptir. Üniversiteler, farklı

kültürel özelliğe sahip olan öğrencileri ve akademik personeli bir araya getirmekte ve kültürler arasında etkileşimin yaşanmasını sağlamaktadır.

Bu çalışmada, yükseköğretim kurumlarının, yukarıda sayılan fonksiyonları içinde en önemlisi olan kalkınmadaki rolü ve ekonomik yönleri incelenmiştir. Çalışma beş kısımdan oluşmaktadır. İlk bölümde yükseköğretimin önemine vurgu yapıldıktan sonra üniversitelerin sağladığı faydalar, özellikle ekonomik faydalar, irdelenmiştir. İkinci bölümde bölgesel kalkınmaya yükseköğretimin katkılarından bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde literatürde bulunan benzer çalışmalara değinilmiş, Dördüncü bölümde ise, incelenecek olan Bitlis Eren Üniversitesi ve bölge olarak Bitlis yöresi hakkında bilgi verilmiş ve kullanılacak yöntem ile analiz şekli bahsedilmiştir. Son bölümde analiz sonuçları değerlendirilmiş ve ulaşılan sonuçlar sıralanmıştır.

2. BÖLGESEL KALKINMAYA YÜKSEKÖĞRETİMİN KATKISI

Son 30 yıldır bölgesel kalkınma yaklaşımında değişim gerçekleşmiştir. Geleneksel bölgesel kalkınma politikaları sadece pazara, işgücüne ve hammaddeye olan mesafeyi göz önüne alırken, yeni bölgesel politikalar ise sosyal ilişkiler, normlar ve kurumlardan oluşan bir yapıyı dikkate almaktadır. Artık doğrudan devlet yardımlarından ziyade işgücü, bilgi düzeyi, yaşam kalitesi gibi mekânın niteliğini artırıcı alternatif yatırımlara ve içsel gelişmeye daha çok önem verilmektedir (Akpınar, 2013, 32).

Bölgesel kalkınma yaklaşımındaki değişim; işgücü, bilgi düzeyi, yaşam kalitesi gibi mekânın niteliğini artırıcı kurumlar olan üniversitelerin önemini de ortaya çıkarmıştır. Günümüzde üniversiteler sadece eğitim-öğretim veren bilimsel kurumlar olmaktan çıkmış, aynı zamanda ekonomik anlamda piyasaya katma değer katan kurumlardır (Aktan, 2007, 25).

Yükseköğrenim kurumları, yer aldıkları kentlere ciddi bir katkı sağlamaktadırlar. Özellikle Türkiye’de, gelişmişlik oranı diğer bölgeler göre daha düşük olan Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde üniversitelerin rolü daha da büyümektedir (Taşçı, 2008, 2-3). Bu bölgelerde üniversiteler sadece öğrenme kültürü, ilişkisel ve kurumsal adaptasyonu sağlamaz; aynı zamanda kente faydalı olan, kenti şekillendirme özelliğine de sahip unsurlardır (Çetin, 2007, 219).

Yükseköğretim kurumlarının buldukları bölgelerde sağladığı faydaları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz; (Taşçı, 2008, 12).

- ❖ Bölgesel bilgi ekonomisinin ve bilgi toplumunun destekleyicisi olmaktadır.
- ❖ Ekonomik istikrar sağlamada rol almaktadır.
- ❖ Bölgenin sosyal yaşamının temel unsuru olmaktadır.

- ❖ Kültürel kaynakların temelini oluşturmakta ve güçlendirmektedir.
- ❖ Bölgenin uluslararası işbirliği yapmasında ve dışa açılmasında araç olmaktadır.
- ❖ Yenilikçi faaliyetler ve girişimciliğin temel kaynağı olmaktadır.
- ❖ Girişimci üniversite niteliğiyle bölgede aktif bir rol üstlenmektedir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

3.1 Ülkemizde Yapılan Çalışmalar

Kaşlı ve Serel (2008) yaptıkları çalışmada, üniversitelerin ve öğrencilerinin tüketim harcamalarının analizi yapılmış ve bu harcamaların Gönen’de yerleşik firmalar üzerindeki ekonomik etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Balıkesir Üniversitesi Gönen Meslek Yüksekokulu’nda eğitim-öğretimlerine devam eden 554 öğrenciye uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre, üniversite öğrencileri aylık bütçelerinin %34’ünü eğlence, % 23’ünü barınma-elektrik-su-gaz ve iletişim, %18’ ini yiyecek-içecek, %11’ini giyim, %10’unu ulaşım ve %4’ünü ise kırtasiye harcamaları için ayırmaktadır. 2006–2007 eğitim-öğretim yılında öğrenci başına aylık harcama ise 518,86 TL olarak gerçekleşmiştir. Araştırmaya katılan 554 üniversite öğrencisinin 2006–2007 eğitim-öğretim yılında toplam 2.300.000 TL harcama yaptığı görülmüştür.

Görkemli (2009) Selçuk Üniversitesi’nin Konya ekonomisine katkısını araştırmıştır. Araştırma da bu katkılar direkt, dolaylı ve uyarılmış olmak üzere üç grupta ayrılarak incelenmiştir. Selçuk Üniversitesi’nin Konya ekonomisine olan 2003’teki uyarılmış etkileri, Geliştirilmiş Dickey-Fuller durağanlık testi ve EKKY kullanılarak elde edilen çarpan katsayısının kullanılması sonucu hesaplanmış ve direkt ve dolaylı gelir toplamalarının yarattığı uyarılmış katkılar 852.587.466 TL olarak hesaplanmıştır.

Dalgar vd.(2009) yaptıkları çalışmada, yükseköğretim kurumlarının bölge ekonomisine katkısı bağlamında istihdam katkısı ve ekonomik katkı olmak üzere iki tür katkısı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca söz konusu ekonomik katkı için bir çarpan katsayısı hesaplanmıştır. Çalışmanın sonucunda 2008-2009 öğrenim yılında Bucak ilçesinde bulunan yükseköğretim kurumlarının ilçe ekonomisine; yaklaşık olarak istihdam boyutunda 372 kişi, ekonomik boyutta ise 45 milyon TL’lik bir katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Yıldız (2010) Meslek yüksekokullarının yerel ekonomilere katkılarının somut olarak belirlenmesi amacı ile yapılan bu çalışmada, Kırklareli Üniversitesi Babaeski Meslek Yüksekokulu’nun 404 öğrencisinin katılımı ile yapılan bu çalışmaya göre öğrenciler aylık olmak üzere barınma 88.000 TL., Gıda 35.000TL.,

kitap-kırtasiye 30.000 TL., kantin ve yemekhane 25.000 TL. Şehirlerarası ulaşım 25.000 TL ve Şehir içi ulaşım için de 18.000 TL olmak üzere aylık toplam 221.000 TL. Düzeyinde harcama yaparak ilçe ekonomisine önemli bir gelir yaratmaktadır.

Ceyhan ve Güney (2011) Bartın üniversitesinde yapılan araştırmada, Üniversite'nin 2014 yılında toplam 249.567.822 TL gelir etkisi, toplam 5.865 kişi istihdam etkisi, toplam 165.561.164 TL yatırım etkisi yaratacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca 2019 yılında toplam 250.558.964 TL gelir etkisi, toplam 6.041 kişi istihdam etkisi, toplam 86.825.052 TL yatırım etkisi yaratacağı, 2024 yılında toplam 303.124.815 TL gelir etkisi, toplam 7.071 kişi istihdam etkisi, toplam 125.577.468 TL yatırım etkisi yaratacağı, 2030 yılında toplam 399.825.730 TL gelir etkisi, toplam 8.690 kişi istihdam etkisi, toplam 205.285.645 TL yatırım etkisi yaratacağı tahmin edilmiştir.

Selçuk (2012) Bu araştırmada, Ekim 2012'de Atatürk üniversitesi öğrencilerine yönelik uygulanan anketlerden elde edilen veriler kullanılarak, öğrenci harcamaları analiz edilmiş ve il ekonomisine katkısının ne olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada üniversite öğrencilerinin bir ayda 744,66 TL harcama yaptıkları tespit edilmiş ve bu veriden hareketle Atatürk Üniversitesi Yerleşkesi'nde eğitim gören 31.276 öğrencinin (ilde sekiz ay buldukları varsayımı altında), toplamda il ekonomisine yaklaşık yılda 186,3 milyon TL katkı sağladıkları belirlenmiştir. En çok harcama kalemi ise %15,7 oranıyla barınma ve en az harcama yapılan kalemin ise %7,3 sportif aktivite harcamaları olduğu belirlenmiştir.

Selçuk ve Başar (2012) yaptıkları araştırmada, Kasım 2012'de Kafkas Üniversitesi öğrencilerine yönelik uygulanan anketlerden elde edilen veriler kullanılarak, öğrenci harcamaları analiz edilmiş ve il ekonomisine katkısının ne kadar olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada üniversite öğrencilerinin bir ayda ortalama 549,63 TL harcama yaptıkları tespit edilmiş ve bu veriden hareketle Kafkas Üniversitesi Yerleşkesinde eğitim gören 12.500 öğrencinin, ilde sekiz ay buldukları varsayımıyla, toplamda il ekonomisine yaklaşık yılda 54.9 Milyon TL katkı sağladıkları tespit edilmiştir. En harcama yapılan kalemi %21,23 oranıyla barınma harcamaları olmuştur. En az harcama yapılan kalemi ise %3,67 oranıyla haberleşme harcamaları olmuştur.

Soysal vd. (2012) bu çalışmada Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler üzerinde uygulanan ankete göre elde edilen veriler SPSS istatistik programı ile analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Bu bağlamda, 417 öğrencinin katılımı ile yapılan ankette aylık toplam gelir 456 TL, aylık toplam gider ise 414 TL olarak belirlenmiştir. Yaklaşık 6000 öğrencinin bu harcama miktarı ile yıllık yaptığı harcama yaklaşık 29.808.000 TL'dir. Bu anlamda, öğrencilerin şehir ekonomisine göz ardı edilemeyecek bir katkısının olduğu söylenebilir.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN 2012-2013 HARCAMALARININ BİTLİS İLİ
EKONOMİSİNE KATKISININ İNCELENMESİ

Tablo 1 Literatür Taraması

Çalışmanın Yapıldığı Üniversite	Sağladığı Katkı
Balıkesir Üniversitesi-Gönen Meslek Yüksek Okulu (2008).	2.300.000 TL
Selçuk Üniversitesi (2009).	852.587.466 TL
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (2009).	45.000.000 TL
Kırklareli Üniversitesi-Babaeski Meslek Yüksekokulu (2010).	221.000 TL
Bartın üniversitesi (2011).	205.285.645 TL
Atatürk Üniversitesi (2012).	186.300.000 TL
Kafkas Üniversitesi (2012).	54.900.000 TL
Kilis 7 Aralık Üniversitesi (2012).	29.808.000 TL

4. BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN 2012-2013 YILINDAKİ HARCAMALARININ BİTLİS YÖRESİNİN KALKINMASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Bu bölümde, 2007 yılında Bitlis'te kurulan Bitlis Eren Üniversitesinin 2012-2013 yılları arasında okuyan öğrencilerin yöre ekonomisine yaptığı katkı incelenecektir. Bitlis Eren Üniversitesine bağlı; il merkezinde 4 Fakülte, 2 Enstitü, 2 Yüksekokul, 4 Meslek Yüksekokulu, İlçelerde ise; 1 Yüksekokul, 3 Meslek Yüksek Okulu bulunmaktadır.

4.1 Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

2012-2013 yılında Bitlis Eren Üniversitesi'nin çeşitli bölümlerinde (Fakülte, Yüksekokul, Enstitü ve Meslek Yüksekokullarında) 5318 öğrenci öğrenim görmektedir. Araştırma veri toplama aracı olarak anket kullanılmış olup, ilde bulunan 5318 öğrenciyi temsilen 1.000 öğrenciye anket yapılmıştır. Ancak anket çalışmasına 920 öğrenci dönüş yapmıştır. Öğrencilere uygulanan anket formunda öğrencilerin aylık harcamaları ve ikamet ettikleri yer, en çok hangi alanda harcama yaptıkları ve gelirlerinin ne kadar olduğu sorulmuştur. Anket yoluyla elde edilen veriler ile öğrencilerin yıl içerisinde ne kadar harcama yaptıkları tahmin edilmiştir. Tüketim fonksiyonu yardımı ile elde edilen marjinal tüketim eğilimi kullanılarak çarpan katsayısı hesaplanmıştır. Elde edilen çarpan katsayısı, öğrenci harcamaları

ile çarpılarak, söz konusu yükseköğretim kurumun da okuyan öğrencilerin Bitlis ekonomisine olan toplam katkısı hesaplanmıştır.

4.2 Araştırma Bulguları

Çalışmada yükseköğretim kurumunun bölgesel kalkınmaya olan etkileri, statik ve uyarılmış katkılar olmak üzere iki şekilde incelenmiştir. Statik katkı, herhangi bir çarpan etkisi ile desteklenmemiş katkı demektir. Yükseköğretim kurumları buldukları bölgeye iki çeşit statik katkı sağlar (Dalgas vd. 2009: 39). Bunlardan ilki İstihdam katkısı, kelime anlamıyla işgücünün ekonomik faaliyetler içine alınması ve üniversite öğrencilerinin harcamalarının yerel ekonomi üzerinde hem direkt hem de uyarılmış etkileri söz konusudur. Bu etkilerin yerel halkın gelirleri, merkezi ve yerel yönetim gelirleri üzerinde yarattığı doğrudan ve dolaylı etkilerin yanı sıra kamu harcamaları üzerindeki etkilerinden de bahsedilmektedir. (Selçuk ve Başar,2012: 89). Bu da gelir transferi yapılması anlamına gelir. Çalışmada öğrenci harcamalarının Bitlis iline katkısı değerlendirilmiştir. Yapılan anketin demografik sonuçlar tablo 2 de ayrıntılı sunulmuştur.

Tablo 2 Demografik Sonuçlar

		F	%
Cinsiyet	Kadın	546	59,4
	Erkek	374	40,6
	Toplam	920	100,0
Yaş	16-30	797	86,6
	31-45	95	10,3
	46 ve Üzeri	28	3,1
	Toplam	920	100
Eğitim Aldığı Birim	Fakülte	259	28,1
	Yüksekokul	62	6,7

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN 2012-2013 HARCAMALARININ BİTLİS İLİ
EKONOMİSİNE KATKISININ İNCELENMESİ

Enstitü	7	0,7
MYO	592	64,2
Toplam	920	100

Tablo 2' de görüldüğü gibi araştırmaya katılan 920 öğrencinin % 59,4 kız ve % 40,6'sı ise erkek öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu 16-30 yaş diliminde olduğu, bu da ankete katılanların % 86,6 karşılacaktır. Bitlis eren üniversitesinde okuyan öğrenci sayısının büyük çoğunluğunun Meslek yüksekokullarında eğitim görmelerinden dolayı ankete katılan öğrencilerin %64,2'lik kısmını meslek yüksekokulunda okuyan öğrenciler oluşturmuştur.

Tablo 3 Öğrencilerin İkamet Ettikleri Yer

	F	%
Kiralık Ev	318	34,5
Ailem İle	184	20,0
Otel	17	1,8
Nerede Kalıyorsunuz? Pansiyon	158	17,1
Yurt	232	25,5
Öğretmen Evi	5	0,5
Polis Evi	3	0,3
Diğer	3	0,3
Toplam	920	100

Tablo 3’de verilen sonuçlara göre ankete katılan öğrencilerin %34,5 kiraladıkları evde, %25,5 yurt’ta, % 20’si ise ailesiyle birlikte kalmaktadır. Bu sonuçların yanı sıra öğrencilerin % 20’lik kısmı ise diğer (Otel, Pansiyon, Öğretmen Evi, Polis Evi ve Diğer) alternatif yerlerde kalmaktadırlar. Ankette bulunan diğer bir soru ise; “En Çok Hangi Alanda Harcama Yapıyorsunuz?”. bu soruya verilen cevap ise Tablo 4’te Ayrıntılı olarak verilmiştir

Tablo 4 En çok Harcama Yapılan Alan

	F	%
Konaklama	387	42.3
Harcama Yapılan Alan		
Ulaşım	271	29.4
Eğitim	169	18.3
Eğlence	64	6.9
Diğer	29	3.1
Toplam	920	100

Tablo 4 de ayrıntılı gösterilen harcama alanlarına bakıldığı zaman öğrencilerin %42 ile en çok konaklamaya harcama yaptıkları görülmektedir. Konaklama harcamalarını %29 ile ulaşım harcamaları takip etmektedir.

5.3 Öğrenci Harcamalarının Ekonomik Katkısı

Bitlis Eren Üniversitesinde okuyan öğrencilerden ankete katılan öğrencilerin verdikleri harcamayla cevaplarına göre 2012-2013 yılı eğitim öğretim dönemi içerisinde yaptıkları aylık harcamaların ortalaması 405,206 TL olarak bulunmuştur. Bu bulgu eşliğinde eğitim dönemi içerisinde 8 ay Bitlis ilinde buldukları varsayımı altında Bitlis Eren Üniversitesinde okuyan Tablo 5’de görüldüğü gibi 5318 öğrencinin toplam harcamaları;

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN 2012-2013 HARCAMALARININ BİTLİS İLİ
EKONOMİSİNE KATKISININ İNCELENMESİ

Tablo 5 Bitlis Eren Üniversitesinde Eğitim Gören Öğrenci Sayısı

Birim	Öğrenci Sayısı
Fakülte	869
Yüksekokullar	349
Enstitüler	17
Meslek Yüksekokulları	4083
Toplam	5318

Aylık Toplam Ekonomik Katkı= Bir Aylık Öğrenci Harcaması X Öğrenci Sayısı

$$= 405,206 \text{ TL} \times 5318$$

$$= 2.154.855 \text{ TL}$$

Yıllık Toplam Ekonomik Katkı = Aylık Toplam Ekonomik Katkı X Kalınan Süre

$$= 2.154.855 \text{ TL} \times 8$$

$$= 17.238.840 \text{ TL}$$

2012 yılı içerisinde öğrencilerin harcama tutarları 405,206 TL iken, gelir sorusuna verdikleri cevapların ortalaması ise 428,251 TL olarak bulunmuştur. 2013 yılı içerisinde yaptıkları harcamaya ortalaması 440,850 TL, gelirlere verilen cevapların ortalaması 474,120 TL' dir. Elde edilen sonuçlar ile bir öğrencinin net gelirinde oluşan artışın harcamalarına ne derecede etki ettiğini hesaplamak için marjinal tüketim eğilimi formülü aşağıdaki gibi kullanılmıştır.

$$MTE = \Delta C / \Delta Y$$

$$MTE = 35,644 / 45,869$$

$$MTE = 0,77$$

ΔC : Harcamalardaki artış miktarı

ΔY : Gelirdeki artış miktarı (Selçuk ve Başar, 2012: 89)

Bu sonuç bize gelirdeki her 100 TL'lik artışın 77 TL'lik kısmının harcılandığını göstermektedir.

Çarpan katsayısının formülü aşağıda belirtilmiştir.

$$\text{Çarpan Katsayısı} = 1 / (1 - MTE)$$

(Ünsal,1998: 39). Formüle marjinal tüketim eğilimi eklemek suretiyle hesaplanan çarpan kat sayısı;

$$\begin{aligned}\text{Çarpan katsayısı} &= 1/(1-0,77) \\ &= 4,34 \text{ olarak bulunmuştur.}\end{aligned}$$

Çarpan katsayısı ile hesaplanan toplam katkı ise;

$$\begin{aligned}\text{Toplam ekonomik katkı} &= \text{Yıllık ekonomik toplam katkı} \times \text{Çarpan katsayısı} \\ &= 17.238.840 \text{ TL} \times 4,34 \\ &= 74.816.565 \text{ TL sonucuna ulaşabiliriz.}\end{aligned}$$

SONUÇ

Bu yükseköğretim kurumları ülkelerin gerek duyduğu nitelikli insan gücü ihtiyacının karşılanmasında, bilginin üretilmesinde ve topluma hizmet götürülmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Bu özelliklerinin yanı sıra gerek faaliyette buldukları bölgenin çevre koşulları gerekse yapısal koşullara göre farklı özelliklerinin de ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle sosyo-ekonomik açıdan henüz gelişmekte olan bölgelerde bulunan üniversitelerin asli fonksiyonlarının yanında bölgesel kalkınmayı desteklemek gibi önemli misyonları da üstlendiği görülmektedir. Ayrıca bölgesel kalkınma yaklaşımındaki değişim; işgücü, bilgi düzeyi, yaşam kalitesi gibi mekânın niteliğini artırıcı kurumlar olan üniversitelerin önemini bir kat daha artırmıştır. Günümüzde üniversiteler sadece eğitim-öğretim veren bilimsel kurumlar olmaktan çıkmış, aynı zamanda ekonomik anlamda piyasaya katma değer katan, kalkınmayı destekleyen kurumlardır.

Bu kapsam da yukarıda değinilen asli görevlerinin dışında Bitlis Eren Üniversitesinin Bitlis iline yaptığı ekonomik katkı incelenmiştir. Yüksek öğretim kurumunda öğrenim gören 5318 öğrenciyi temsilen 920 öğrenciye anket yapılarak bir örneklem oluşturulmuştur. Çalışmada söz konusu yükseköğretim kurumunun bölge ekonomisine katkısı bağlamında istihdam katkısı ve ekonomik katkı olmak üzere iki tür katkıdan söz edilmiştir. Ayrıca söz konusu ekonomik katkı için bir çarpan katsayısı hesaplanarak bu katkıların il ekonomisi için toplamda ne kadar katma değer yarattığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda bir öğrencinin ayda ortalama 405,206 TL harcama yaptığı saptamasından hareketle, ilde bulunan öğrencilerin toplamda aylık bazda 2.154.855 TL, yıllık bazda ise 17.238.840 TL'lik bir harcama gerçekleştirdiği, çarpan katsayısı yardımıyla hesaplanan uyarılmış katkı ise; 74.816.565 TL olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN 2012-2013 HARCAMALARININ BİTLİS İLİ
EKONOMİSİNE KATKISININ İNCELENMESİ

Sonuç olarak, yöredeki kalkınma hareketlerine destek veren ve gün geçtikçe büyüyen Bitlis Eren Üniversitesi Bitlis yöresi için üstlendiği görevi yerine getirmede başarılı sonuçlara ulaşmıştır. Önümüzdeki yıllarda daha fazla öğrencinin öğrenim göreceği düşünülürse, bu katkının daha da artacağı ve yörenin kalkınmasının daha hızlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. Coşkun (2007) “Yüksek Öğretimde Değişim: Global Trendler- Yeni Paradigmal Yönelimler”, içinde C. Can Aktan, *Değişim Çağında Yükseköğretim*, Yaşar Üniversitesi, Birleşik Matbaacılık, İzmir.
- Akcakanat, Tahsin, Çarıkçı, İlker ve Dulupçu, M. Ali (2010) “Üniversite Öğrencilerinin Buldukları İl Merkezine Ekonomik Katkıları ve Harcama Eğilimleri: Isparta 2003-2009 Örneği”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:22, ss.165-178.
- Akpınar, Rasim (2013) “Türkiye’de Değişen Bölgesel Kalkınma Politikaları”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(6), ss. 29-46.
- Bitlis Eren Üniversitesi “2012 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s.75.
- Ceyhan, Said ve Güney, Gül (2011) “Bartın Üniversitesinden Bartın İlinin Ekonomik Gelişimine 20 Yıllık Projeksiyonda Katkılarının Değerlendirilmesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 183-207.
- Çetin, Murat (2007) “Bölgesel Kalkınma ve Girişimci Üniversiteler”, *Ege Akademik Bakış*, 7(1), 217- 238.
- Dalgar, Hüseyin, Kaya, Murat ve Tunç, Hakan (2011) “Bölgesel Kalkınmada Yükseköğretim Kurumlarının Rolü ve Bucak Örneği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(4), ss. 55-73.
- Görkemli H. Nur (2009) “Selçuk Üniversitesi’nin Konya Kent Ekonomisine Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (1), ss.39-50.
- Kutlar, Aziz (2005), *Uygulamalı Ekonometri*, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Kaşlı, Mehmet ve Serel, Alpaslan (2008) “Üniversite Öğrenci Harcamalarının Analizi ve Bölge Ekonomilerine Katkılarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(2), ss. 99-113.
- Ünsal, Erdal (1998), *Mikro İktisat*, Kutsan Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Sevüktekin, M. (2007). *Ekonometrik zaman serileri analizi*. Nobel Yayınevi, Ankara.
- T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu/ www.sgk.gov.tr/
- Türkiye İstatistik Kurumu/ <http://www.tuik.gov.tr/>
- Türkiye İş Kurumu/ www.iskur.gov.tr/

- Selçuk N. Gökalg (2012) “Atatürk Üniversitesi Öğrencilerinin Harcamalarının Analizi ve Erzurum Ekonomisine Katkısı”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (3)., ss. 317-330.
- Selçuk N. Gökalg ve Başar, Selim (2012) “Kafkas Üniversitesi Öğrencilerinin Harcamalarının Kars İli Ekonomisine Katkısı”, *Kafkas Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (3), ss. 89-106.
- Soysal, A. vd. (2012) “Kilis 7 Aralık Üniversitesi Öğrencilerinin Kilis Ekonomisine Katkısı: 2011-2012 Eğitim-Öğretim Yılı Örneği”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (13)24, ss. 251-270.
- Taşçı, Deniz (2008). *Anadolu Üniversitesinin Eskişehir'e Etkileri ve Şehrin Üniversiteyi Algılayışı*, 336 Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Yıldız, Emel (2010) “Meslek Yüksekokullarının Yerel Ekonomiye Katkıları: Babaeski Meslek Yüksekokulu Örneği”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), ss.87-102.

BEU. SBE. Derg.
Cilt:4 Sayı:1 Haziran 2015

BEDRUDDİN EL-'AYNÎ VE “RESÂ'İLU'L-FÎ'E FÎ ŞERHİ'L-'AVÂMİLİ'L-Mİ'E” İSİMLİ ESERİNİN DEĞERLENDİRMESİ *

Muhammed ÇETKİN**

Özet

Bedruddin el-'Aynî ve *Resâ'ilu'l-fi'e fi şerhi'l-'Avâmili'l-mi'e*'si adlı bu çalışmada Bedruddîn el-'Aynî'nin hayatı, eserleri ve ilmî kişiliğinden söz edilmiştir. Sonra 'Avâmil adlı eserlerden bahsedilmiş, daha sonra *Resâ'ilu'l-fi'e fi şerhi'l-'Avâmili'l-mi'e* ele alınıp konusu, muhtevası, metodu ve kaynakları hakkında bilgi verilmiş, eserin mevcut yazma nüshalarının tavsifi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Bedruddin el-'Aynî, kritik, 'Avâmil*

BADR AL-DİN AL-'AYNÎ AND A REVIEW OF HIS BOOK “RESÂ'İLU'L-FÎ'E FÎ ŞERHİ'L-'AVÂMİLİ'L-Mİ'E”

Abstract

In this study entitled Badruddîn al-'Aynî and his *Resâ'ilu'l-fi'e fi şerhi'l-'Avâmili'l-mi'e* the life and works of Badruddîn al-'Aynî and his literary character is mentioned. Then the information about works entitled Avâmil and the content of *Resâ'ilu'l-fi'e fi şerhi'l-'Avâmili'l-mi'e*, it's style and resources, the description of it's known manuscripts and its critical text have been given.

Key Words: *Badruddîn al-'Aynî, Review, 'Avâmil,*

---

* Bu çalışma Aynî adı taşıyan yükseköğretim kurumuna kısaltılarak verilmiştir.

** Dr., Bingöl Anadolu İmam Hatip Lisesi Arapça Öğretmeni, muhammedcetkin@gmail.com

GİRİŞ

XII. yy. orta doğusunun büyük Türk devletlerinden birisi de Memlûklü Devletidir. Bedruddîn el-‘Aynî Memlûklü döneminde yaşamış büyük âlimlerden birisidir. el-‘Aynî, 17 (veya 26) Ramazan 762 (21 Temmuz 1361) yılında bu günkü Gaziantep’te doğdu. İbn Hacer ve es-Sehâvî 17 Ramazan’ı, Ebu'l-Mehâsin ise 26 Ramazan’ı zikretmişlerdir.¹

el-‘Aynî kaynaklarda Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. Huseyn b. Yûsuf b. Mahmûd Bedruddîn el-‘Aynî diye tanıtılmaktadır. Müellifin adı Mahmûd, babasının adı Ahmed, nisbesi ise doğduğu şehre nisbetle el-‘Aynî’dir. Bu hususta herhangi bir şüphe olmadığı gibi, diğer kaynaklarda da farklı bir veri bulunmamaktadır.² Kendisi ise kendini Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-‘Aynî diye tanıtmaktadır.³

Bedruddîn el-‘Aynî’nin, eserlerinde kendisi için herhangi bir lakap kullandığı görülmemiştir. Ancak ondan söz eden kaynaklarda, onun için Bedruddîn ve el-Kâdî lakap ve sıfatı kullanıldığı görülmektedir.⁴

Bedruddîn el-‘Aynî’nin babası, Şihâbuddîn Ebu'l-‘Abbâs Ahmed (1325/1382) (Kâdî Kemâluddîn)’dir. Annesi hakkında ise kaynaklarda hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Büyük dedesinin adı Ahmed b. Huseyn’dir.

Bedruddîn el-‘Aynî’nin soyundan, babası, büyük dedesi ve bir kardeşi dışında, hakkında bilgi sahibi olduğumuz kimse bulunmamaktadır. el-‘Aynî’nin büyük dedesi Ahmed b. Huseyn, oğlu Mûsâ ile XIV. Asrın başında Ankara’dan hicret ederek Halep’e yerleşmiş, babası da burada dünyaya gelmiştir. Daha sonra aile An-

¹ es-Sehâvî, Şemseddîn Muhammed b. Abdurrahmân, *ed-Dav’u'l-lâmi’*, Mısır 1355, X, 131; a.mlf., *et-Tibru'l-mesbûk fî zeyli's-sulûk*, Bulak 1896, s. 375; Suyûtî, ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Buğyetu'l-vu’ât*, Kahire 1924, I, 275; İbnu'l-‘Îmâd, Abdulhayy, *Şezerâtu'z-zeheb*, Beyrut tsz., VII, 286.

² *ed-Dav’u'l-lâmi’*, X, 131; *et-Tibru'l-mesbûk* s. 375; *Buğyetu'l-vu’ât*, I, 275; *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 286; el-‘Aynî, Mahmûd b. Ahmed, *es-Seyfu'l-muhenned fî sîreti'l-Meliki'l-Mu’eyyed*, Kahire 1967, Mukaddime, s.1; Ziriklî, Hayreddîn, *el-A’lâm*, Kahire 1954, VIII, 39; Kehhâle, ‘Omer Rıza, *Mu’cemu'l-muellifîn*, Dımaşk 1957-1960, XII, 151; Muhammed Mustafa Ziyâde, *el-Muerrihûn fî Mısır fi'l-karni'l-hâmisi ‘aşrete*, Kahire 1954, s. 20; el-‘Aynî, Mahmûd b. Ahmed, ‘*Umdetu'l-kârî*, nşr. Muhammed Munîr ed-Dımaşkî, Kahire 1348, neşredenin girişi, I, 2; Marçais, “Aynî”, *İA.*, II, 70, İstanbul 1979; Koçkuzu, Ali Osman, “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 271, İstanbul 1991; Sakallı, Talat, *Hadis Tartışmaları (İbn Hacer- Bedruddîn Aynî)*, Ankara 1996, s. 15.

³ el-‘Aynî, Mahmûd b. Ahmed, ‘*Umdetu'l-kârî*, I, 2.

⁴ *ed-Dav’u'l-lâmi’*, X, 131; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 375; *Buğyetu'l-vu’ât*, I, 275; *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 286; Sakallı, Talat, *Aynî'nin Hadis Kültüründeki Yeri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1987, s.1.

tep'e gelip karar kılmıştır. Esasen müerrih bir aileye mensup olan el-‘Aynî'nin dedesi de, yine el-‘Aynî'nin bizzat kendi ifadesine göre Ankara'lı idi. O da Haleb'e vazife dolayısıyla gelmiş ve oğlu Ahmed burada dünyaya gelmiştir. Babası Kâdî Kemâluddîn Antep'te 1382'de vefat etmiş ve Halep yolundaki Mukre denilen yere defnedilmiştir. el-‘Aynî, 1389-1390 senelerinde Antep'te bulunduğu esnada el-Meliku'z-Zâhir Berkûk'a karşı isyan ve mücadele halinde bulunan Emir Mintaş ile onun müttefiki Dulkadiroğlu Sûlî Bey, Antep'i zapt edip kalesini de muhasara ettiği, kardeşi Şihâbuddîn Ahmed ile kalede mahsur kalmıştı. Berkûk taraftarı ve Mintaş aleyhtarı olan el-‘Aynî, bu vakıada çok büyük korku geçirmiş ve çok sıkıntılı anlar yaşamıştı. Daha sonra el-‘Aynî bu felaketten salimen kurtulmuş, Mintaş şehre girip talan yaptığından kitaplarını dahi alamadan kaçmış, Şam'a oradan Mısır'a oradan da 800/1398'de hacca gitmiştir.

Bedruddîn el-‘Aynî'nin milliyeti kaynaklarda Türk olarak belirtilmiştir. el-‘Aynî'nin babası Şihabuddîn Ebu'l-‘Abbâs Ahmed, Halep'te doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra kadılık vazifesine atanarak Antep'e gelip yerleşti. Babası büyük bir fıkıh âlimi olup Sicillât tanzimi işlerinde mütehassıs idi. el-‘Aynî'ye de fıkıh dersleri vermiştir. Babası hakkaniyet ve adaletten ayrılmadan 30 seneye yakın kadılık vazifesi yaptıktan sonra, 784/1382 yılında Antep'te vefat etmiştir. Halep yolundaki Mukre denilen yere defnedilmiştir.

el-‘Aynî'den söz eden bütün kaynaklar onun 4 Zilhicce 855/28 Aralık 1451'de Kahire'de vefat ettiğini belirtiyorlar. el-‘Aynî vefat ettiği 90 küsur yaşlarında idi. Vefatından sonra kendi kurduğu Medresetu'l-‘Ayniyye'ye gömüldü.⁵

1.1. Tahsili

Bir ulema ailesine mensup olan Bedruddîn el-‘Aynî ilk tahsilini doğduğu şehir olan Antep'te yapmış ve çocukluğunda Kurân-ı Kerîmi hıfz etmiştir.⁶ *el-Mesâbîh* şârihi Muhammed b. ‘Ubeydillâh (öl.793/1391), el-Mu‘izz el-Hanefî (öl.792/1390) onun Kur’ân hocaları arasında yer aldı. Yedi yaşındayken Mahmûd b. Ahmed b. İbrâhîm el-Kazvînî'den hüsn-i hat dersleri aldı. Dokuz yaşında hıfzını

⁵ *ed-Dav'u'l-lâmi'*, X, 132; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 375; *Mu'cemu'l-muellifin*, XII, 151; *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 286; *Buğyetu'l-vu'ât*, II, 275; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, I, 353; Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*, nşr. Şerefettin Yaltkaya-Rifat Bilge, İstanbul 1971, s. 152, 154; *el-A'lâm*, VIII, 39; Abidin, Adile, “Aynî'nin Hayatı ve İkdü'l-cumân'ında Osmanlılara Ait olan Malumatın Tedkiki”, *Tarih Semineri Dergisi*, sayı II, İstanbul 1938, s. 117; *el-Mu'errihûn fî Mısır*, s. 20; “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 272; “Aynî”, *İA*, II, 71.

⁶ Aynî'nin birçok hocası vardır. Bu nedenle kendisine ders veren hocalarının biyografilerini anlattığı ve *Mu'cemu's-şuyûh* adını verdiği bir ciltlik eserini telif etmiştir. Bkz. *Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 2.

tamamladıktan sonra Antep kadısı olan babasından fıkıh okudu. Ondan sonra sarf, nahiv ve mantık konusunda bilgi almak için Şemsuddîn Muhammed b. Râ’î b. Zâhid’in derslerini takip etti. Ondan el-Âmidî (öl.631/1233-34)’nin *Remzu’l-kunûz fi’l-hikme*’sini, Ahmed b. ‘Alî b. Mes’ûd’un *Merâhu’l-ervâh*’ını, el-Kutbu’r-Râzî’nin *Şerhu’ş-Şemsiyye*’sini ve yine el-Cârberdî (öl.746/1345-46)’nin *Şerhu’ş-Şâfiyye*’sini okudu. Hemen akabinde et-Taftâzânî’nin (öl.791/1389) talebesi Esîruddîn Cibrîl b. Sâlih el-Bağdâdî (öl.794/1391-92)’den ez-Zamahşerî (öl.538/1143-44)’nin *el-Mufasssal*’ı ile *el-Keşşâf*’ını, Sadru’ş-Şerî‘a el-Mahbûbî (öl.747/1346-47)’nin *et-Tavzîh ‘alâ metni’t-Tenkîh*’ini ve Hanefî fikhına dair *Mecma’u’l-bahreyn*’i okudu. es-Sâgânî’nin *Şerhu’l-Meşârik*’ını rivayet etmek için de icâzet aldı.⁷ Bu arada Hayruddîn el-Kasîr (öl.792/1390)’den el-Mutarriżî (öl.610/1214)’nin *el-Misbâh*’ını, Zu’n-Nûn es-Surmârî (öl.777/1376)’den el-İsferâyînî (öl.684/1285)’nin *Dav’u’l-Misbâh*’ını; Mîkâ’îl b. Huseyn b. İsrâ’îl et-Turkemânî (öl.798/1396)’den *el-Kudûrî* kitabını, en-Neseffî’nin *el-Manzûme*’sini, İbnu’s-Sâ‘âtî (öl.694/1294)’nin *Mecma’u’l-bahreyn*’ini; Husâmuddîn er-Ruhâvî’den kendi eseri el-Bihâru’z-zahîre’yi; büyük fıkıh âlimi ‘İsâ b. Hâs b. Mahmûd es-Surmârî (öl.788/1286)’den et-Tîbî’nin me‘ânî ve beyâna dair *et-Tıbyân*’ını, *el-Keşşâf*’ın büyük bir kısmını, ez-Zehrâveyn’i ve es-Sekkâkî (öl.626/1229)’nin *Miftâhu’l-‘ulûm*’unu okudu. 780/1378-79 yılında Mahmûd b. Muhammed el-‘Ayntâbî (öl.805/1403)’den *el-‘İzzî*’nin *Tasrîf*’ini ve *el-Ferâ’izu’s-sirâciyye*’yi okuduğu zaman yaşı 18’e gelmişti. O, bir taraftan tahsilini tamamlamak için çeşitli ilimlere dair eserleri okurken diğer taraftan fıkha dair *Mecma’u’l-bahreyn* ve *el-Hidâye*’yi, Arapça dilbilgisine dair *el-Muğnî*, *el-Kâfiyye*, *eş-Şemsiyye* gibi klasik medresekitaplarını çevresindeki öğrencilere okutmaya,⁸ kadılıkta da babasının yerine vekillik yapmaya başladı.⁹

el-‘Aynî gerek babasının vefatından önce ve gerekse sonra uzak beldelere ilim tahsili için gidip geldi. İlim yolculuğuna çıktığı sıralarda genç bir delikanlı idi. Parlak zekâsı ve ince muhakeme kabiliyeti ile bu şehirlerdeki devrin meşhur hocalarının dikkatini çekti. Sahasında otorite sahibi bu hocalardan bütün dini ilimleri tahsil etti ve kendisini yetiştirdi. Bu anlamdaki ilk yolculuğunu 783/1381 yılında Haleb’e yaptı. Burada Cemâluddîn Yûsuf el-Malatî (öl.803/1400)’den fıkha dair *el-Hidâye*’yi ve el-Ahsîgâtî’nin şerhini; Haydar er-Rûmî’den de *el-Ferâ’izu’s-sirâciyye* şerhini okudu ve memleketi ‘Ayntâb’a döndü. 784/1382’de babası vefât

⁷ *ed-Dav’u’l-lâmi*, X, 131.

⁸ Ma’tûk, Sâlih Yûsuf, *Bedruddîn el-‘Aynî ve eseruhû fi ‘ilmi’l-hadîs*, Beyrut 1987, s. 58-59; Sakallı, Talat, *Bedruddin Aynî*, Ankara 1995, s. 19-20.

⁹ *ed-Dav’u’l-lâmi*, X, 131; *et-Tıbru’l-mesbûk*, s. 375-376; *es-Seyfu’l-muhenned*, Mukaddime, s.1; “Aynî’nin Hayatı ve İkdu’l-cumân’ında Osmanlılara Ait Olan Malumatın Tedkiki”, s. 118-120; ‘*Umdetu’l-kârî*, neşredenin girişi, I, 2; “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 271; *Aynî’nin Hadis Kültüründeki yeri*, s. 1.

etti. Bu acılı günlerini geçirdikten sonra ilim tahsili yolculuklarına devam etti. Sırasıyla Behesnâ (Besni), Kâhta ve Malatya'ya gitti. Veliyuddîn el-Behesnî, 'Alâuddîn el-Kahtâvî ve Bedruddîn el-Keşşâfî' den bazı dersler aldı ve memleketine geri döndü.

788/1386 tarihinde hacca gitti. Dönüşte Beyt-i Makdis'e giderek burayı ziyaret etti. Daha sonra hayatının akışını değiştirecek olan büyük üstadı mutasavvîf âlim 'Alâ'uddîn 'Alî b. Ahmed b. Muhammed es-Sîrâmî (öl.790/1388) ile tanıştı. Daha sonra bu hocasıyla birlikte Kâhire'ye gitti ve hocası tarafından o yıl tamamlanmış olan Berkûkiyye Tekkesi'ne yerleştirildi. es-Sîrâmî'nin vefatına kadar burada kalan ve teklif ettiği bazı görevleri yürüten, ayrıca ondan *el-Hidâye*, *el-Keşşâf* ile *et-Telvîh fî şerhi't-Tavzîh*'in bir kısmını, onun *et-Telhîs*'e yaptığı şerhini ve *et-Tenkîh*'in yanı sıra fıkıh, usul-i fıkıh, me'ânî, beyân okuyan el-'Aynî bu arada tasavvuf ile de ilgilenerek sûfîleri tanıma imkanını elde etti. Yine Şihâbuddîn Ahmed b. Hasr et-Turkî'den fıkıh ve başka ilimleri okudu. Kahire'de Sirâcuddîn el-Bulkînî (öl.805/1403)'den *Mehâsinu'l-İstulâh* ve *Mukaddimetu İbni's-Salâh*'ı, Ebu'l-Feth el-'Askalânî (öl.793/1391)'den *Şatıbiyye* adındaki kıraat ilmine dair eseri, hocalarından en büyüğü olan Zeynuddîn 'Abdurrahmân el-'Irâkî (öl.806/1404)'den el-Eşmûnî kıraatıyla *Sahîhu'l-Buhârî*'yi ve İbn-i Dakîku'l-'İyd'in *İlmâm*'ını dinledi. Takiyyuddîn ed-Decvî (öl.809/1407)'den de *Kutub-i sitte*, *Musned-i 'Abd, Musned-i Dârimî* ve *Musned-i Ahmed*'in birinci cüzünden üçte birine yakını okudu. Kutbuddîn Abdulkerîm el-Halebî (öl.808/1406)'den Taberânî'nin üç Mu'cem'inden birini; Nûruddîn el-Fuvvî (öl.827/1424)'den Dâre Kutnî'nin Musned'inin bir kısmını veya hepsini; Zeynuddîn Tağrî-Birmiş et-Turkemânî (öl.823/1420)'den Tahâvî'nin *Şerhu me'ânî'l-âsâr*'ını ve Hâfız Nûruddîn el-Heysemî'den de daha birçok eseri okudu. Nâsıruddîn el-Kurtî'den tasavvuf ilmini öğrendi, bu yola intisab etti. Bu sıralarda Şam'a gitti. Orada Hanefî âlimlerinden en-Necm b. Keşk, Ebû Tâlib el-Haccâr ve İbn Zubeydî'den *Sahîhu'l-Buhârî*'nin bir bölümünü okudu. Şerefuddîn Muhammed b. 'Abdullatîf b. Kuveyk (öl.821/1418) ve babası 'İzzuddîn el-Kuveyk'ten Kâdî 'İyâd'ın *eş-Şifâ* adlı eserini ve el-Hârisî'nin *Musned-u Ebî Hanîfe* adındaki eserini dinledi. Böylece tahsil devresini tamamlamış oldu.¹⁰

1.2. Resmi Hayatı

Bedruddîn el-'Aynî, hocası es-Sîrâmî ile Kahire'ye gittikten sonra onun vazife hayatı başlar. Bu devrede onun istikrarlı bir hayat sürdürdüğünden bahsedilemez. Çünkü atandığı resmi vazifelerinde uzun müddet kalamamış, defalarca azlo-

¹⁰ *ed-Dav'u'l-lâmi*, X, 131; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 376; *'Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 2-4; "Aynî Bedreddîn", *DİA*, IV, 271; *Aynî'nin Hadis Kültüründeki yeri*, s. 2; *Bedruddin Aynî*, 19-24.

lunmuş ve tekrar atanmıştır. Defalarca azlolunmasının sebebi vazifelerindeki liyakatsizliği değildir. Çevresindekilerin hasedi ve diğer ileri gelenlerin resmi görev alabilmek için sultanlar indinde yaptıkları dedikodular bunun baş sebebiydi.¹¹ Belki sert bir mizaca ve acımasız bir tenkid metoduna sahip olması da çevresindekileri aleyhine döndürmeye vesile oluyordu.

el-‘Aynî’nin ilk resmi vazifesi 787/1385 yılında babasının yerine Antep kadısı olarak atanmasıdır. Kahire’ye yerleştikten sonra ilmî sahada adını duyurmaya başlayan el-‘Aynî yöneticiler nezdinde itibar kazanarak muhtelif resmî görevlere getirildi. Bazı kaynaklarda Mısır’ın Doğu Roma elçiliğini yaptığı da belirtilmiş, ancak başka kaynaklarda bu bilgiye yer verilmemiştir¹². 801/1398-99 yılında el-Meliku’z-Zâhir Berkûk tarafından, görevinden azlolunan tarihçi Takiyyuddîn el-Makrîzî’nin yerine Kahire muhtesipliğine tayin edildi. Bu görevinden birkaç defa alınan ve tekrar tayin edilen el-‘Aynî 803/1400-1401’de el-Meliku’n-Nâsır Ferec tarafından daha çok Memlûk sultanlarının kurmuş olduğu vakıfların idaresiyle görevli bir kurum olan Nâziru’l-ahbâslığa (evkaf bakanlığı) getirildi. Fakat bir sene tamamlanmadan bu görevinden de alındı. Bu arada Mahmûdiyye Medresesi’nde fıkıh okutmaya başladı. Senenin sonlarına doğru tekrar muhtesip oldu. Ayrıca ek bir vazife olarak Nâziru’l-ahbâslık da kendisine verildi. Sultan el-Meliku’l-Mueyyed Şeyh tahta geçtiğinde (815/1412) gözden düşerek evkâf nazırlığından alındı ise de bir süre sonra sultanın dostluğunu kazanarak kendisini sevdirdi. Bunun üzerine muhtesipliğe tekrar tayin oldu. Ancak çok geçmeden tekrar azlolundu ve Nâziru’l-ahbâslığa atandı. Bu vazifelerine devam ederken 819/1416 yılında açılan Mueyyediyye Medresesi’ne hadis hocası olarak görevlendirildi. el-‘Aynî bu işlerle de kalmıyordu. Aynı zamanda sultanın gece sohbetlerine de devam ediyordu.

820/1417’de Sultan Mueyyed ile beraber Kudüs seferine katılan ve onun nezdindeki mevkiini daha da güçlendiren el-‘Aynî, 823/1420’de Dulkadiroğlu Nasruddîn Muhammed Bey tarafından esir edilerek Kahire’ye gönderilmiş olan Karamanoğlu Mehmed Bey’in yerine geçen kardeşi Ali Bey’e hükümdarlık hil’atini götürmek üzere, Karaman ilini keşfe memur olmuş olan Esen Boğa ile birlikte Konya’ya gelmiştir. O sırada Sungur’un elinde bulunan Konya iç kalesini muhasara etmekte olan Ali Bey’i bularak getirdiği hükümdarlık hil’atini vermiştir. Kaleyi ona teslim etmemekte ısrar eden Sungur ile görüşmüştür. Bir müddet sonra Osmanlı padişahı I. Mehmed’in yanına iltica etmiş olan İbrahim Bey’in kendi üzerine yürümekte olduğunu duyan Ali Bey Larende’ye çekildi. el-‘Aynî Konya’ya gelen İbrahim Bey ile de görüştüktan sonra geri dönmüş ve Larende’ye kaçan Ali Bey’in ya-

¹¹ *es-Seyfu’l-muhenned*, Mukaddime, s. (3).

¹² *Gaziantep İl Yıllığı*, Ankara 1969, s. 168.

nına uğrayarak on gün kadar da onun yanında kaldıktan sonra bu vazifesinden hiçbir başarı elde edemedi Kahire'ye dönmüştür. el-‘Aynî'nin Mueyyediyye Medresesi'nde hadis hocalığına başlaması da bu hükümdar zamanındadır.

824/1421 yılında tahta geçen ve kendisine son derece hürmet gösteren el-Meliku'z-Zâhir Tatar zamanında el-‘Aynî'nin makamı daha da yükseldi. Çünkü el-‘Aynî Türkçe'yi çok iyi biliyordu. Sultan Tatar için Kudûrî'nin fıkha dair eserini Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bundan başka *Târîhu'l-ekâsire* adı ile eski İran şahlarının tarihini de Türkçe olarak kaleme almıştır. Yine Sultan Tatar için *er-Ravzu'z-zâhir fi sîreti'l-Meliki'z-Zâhir* adlı eserini takdim etmiştir.

Emir Tatar'ın arkasından el-Meliku'l-Eşref Barsbay tahta oturunca el-‘Aynî Sultanla sık sık görüşüyordu. Barsbay, el-‘Aynî'ye Nâziru'l-ahbâslık görevini teklif ettiyse de bu fikrinden sonradan vazgeçirildi. Fakat çok geçmeden 829/1426 yılında el-‘Aynî'yi Kahire Muhtesibi olarak atadı. Arkasından Nâziru'l-ahbâs ve Hanefî baş kadılığı da kendisine ikinci ve üçüncü vazife olarak tevdi edildi. 833/1430 yılına kadar bu makamda kalmış ve o sene azledilip tekrar muhtesipliğe tayin olunmuş ise de 835/1432'de tekrar baş kadılığa getirilmiştir. Böylece 73 yaşında, tercüme-i halini yazanların dediklerine göre “*hiç emsali mesbuk değil iken*” muhtesiplik, evkaf nazırlığı ve baş kadılık mansıplarını nefsinde toplamıştır.

el-‘Aynî, Barsbay'ın zamanında daha önce görmediği büyük makam, izzet ve ikrama nail oldu. Bilhassa Barsbay'ın Arapça'yı bilmemesi sebebiyle el-‘Aynî'nin ona dini meseleleri Türkçe olarak açıklaması ve yazdığı meşhur tarihi onun huzurunda Arapça okuyup Türkçe'ye tercüme etmesi aralarındaki samimiyeğin gelişmesine sebep oldu. Bundan dolayı Barsbay “*el-‘Aynî olmasaydı İslâmî bilgilerimiz eksik olacaktı*” demiştir. 836/1433 yılında Barsbay'ın Diyarbakır hükümdarı Karayülük Osman Bey üzerine yapmış olduğu Amid seferine diğer üç baş kadı ile beraber teşrifat kaidesi gereği katılan el-‘Aynî, memleketi olan Gaziantep'i son defa ziyaret etmiş ve sultan ile Birecik'e kadar gitmiştir. Bir müddet sonra muhtesiplik vazifesi üzerinden alınmıştır. Barsbay'ın ölümüne kadar ikbâl mevkiinde kalan el-‘Aynî, Sultan el-Meliku'l-‘Azîz Yûsuf'un zamanında, devletin hakiki emiri olan Atabeg Çakmak tarafından 842/1438 yılında baş kadılıktan azledilmiş ve yalnız evkaf nazırlığı ile müderrislikte kalmıştır. el-‘Aynî bu tarihten sonra evine çekilmiş sadece tasnif ve Mueyyediyye Medresesindeki hadis tedrisatıyla meşgul olmuştur. Emir Çakmak saltanat makamına geçtikten sonra el-‘Aynî'yi tekrar muhtesiplik vazifesine getirdi. 853/1449'da Sultan el-Meliku'z-Zâhir Çakmak'ın gözünden düştü ve bütün vazifeleri elinden alındı. Maddî imkânı olmadığı için çok sıkıntıya düşen el-‘Aynî, emlakini ve yaptırdığı medreseye bağışladığı kitaplarının dışındaki kitaplarını satmak ve bu suretle geçimini temin etmek zorunda kaldı. Nihayet iki sene sonra 91 yaşında 4 Zilhicce 855 (28 Aralık 1951) tarihinde Kahire'de vefat etti ve kendi kurduğu Medresetu'l-‘Ayniyye'ye defn edildi. Cenazesine büyük

bir kalabalık katıldı. Âlimler ve ileri gelen devlet adamları da bu kalabalık arasında yer aldılar.¹³

1.3. Eserleri

Oldukça karışık ve yoğun faaliyetlerle dolu bir hayat süren ve ömrünün büyük bir kısmını devlet hizmetlerinde geçiren Bedruddîn el-‘Aynî, Arap dili, arûz, târih, biyografi, tefsir, hadis, hadis ricali, fıkıh ve fıkıh usûlü başta olmak üzere çeşitli konularda kimisi te’lif kimisi de şerh veya ihtisar birçok eser yazmıştır. Kendisi Türk olduğu halde, hizmet verdiği ilim ve kültür çevresine uyarak üç tanesinin dışında bütün eserlerini Arapça olarak kaleme almıştır. Bazı kaynaklar Türkçe eserlerinin iki tane olduğunu belirtmişlerse de¹⁴ bu bir zuhûl olmalıdır. Zira Türkçe yazdıklarından birincisi sultan el-Meliku'z-Zâhir’e dini bilgileri öğretmek için yaptığı *Kudûrî Tercümesi*,¹⁵ ikincisi *Târîhu'l-ekâsire*,¹⁶ üçüncüsü ise İranlı şâir Firdavsî’nin meşhur *Şehnâme*’sinin tercümesidir¹⁷ ki bunların hiçbirisi bugün mevcut değildir. Büyük miktarı günümüze kadar ulaşmış ancak çok azı basılmış durumda olan eserleri, kayıp olanlarla birlikte 50’nin üzerindedir. Onları da gruplandırarak şu şekilde sıralayabiliriz:

1.3.1. Arap Dili Grameri ve Arûz

Kaynaklarda el-‘Aynî’nin bu konuda şu eserlerinin adı geçmektedir.¹⁸

¹³ *ed-Dav’u'l-lâmi*, X, 132; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 377; *Buğyetu'l-vu’ât*, II, 275; Suyûtî, ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Husnu'l-muḥâdara fî aḥbâri Mısr ve'l-Kâhire*, nşr. Muḥammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm, Kahire 1967, I, 201; *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 286-288; *el-Mu'erriḥûn fî Mısr*, s. 20; “Aynî”, *İA*, II, 70-71; ‘*Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 5-7; “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 271-272; *Aynî'nin Hadis Kültüründeki yeri*, s. 3-5.

¹⁴ “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 272; “Aynî”, *İA*, II, 71.

¹⁵ *Bedruddîn el-‘Aynî ve eṣeruhû fî ‘ilmi'l-hadîs*, s. 119; “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 272.

¹⁶ *ed-Dav’u'l-lâmi*, X, 134; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 379; *Keşfu'z-zunûn*, s. 282.

¹⁷ *Bedruddîn el-‘Aynî ve eṣeruhû fî ‘ilmi'l-hadîs*, s. 119.

¹⁸ *ed-Dav’u'l-lâmi*, V, 189, X, 134-135; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 379-380; *Buğyetu'l-vu’ât*, II, 255; *Keşfu'z-zunûn*, s. 152, 154, 155, 1021, 1066, 1134, 1137, 1651, 1918; *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 287-88; eş-Şevkânî, Muhammad b. ‘Alî, *el-Bedru't-tâli‘ bi meḥâsini men ba‘de'l-karni's-sâbi*, Kahire 1348, II, 295; Brockelmann, Carl, *GAL= Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden 1943-1949, II, 65-66; *GAL Suppl.=Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband*, Leiden 1937-1942, II, 51; *Osmanlı Müellifleri*, I, 353; ‘*Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 10; “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 272; *Bedruddîn el-‘Aynî ve eṣeruhû fî ‘ilmi'l-hadîs*, s. 90 v.d.

1- *el-Makâsîdu'n-nahviyye fî şerhi şevâhidi şurûhi'l-Elfiyye: eş-Şevâhidu'l-kubrâ* diye de bilinen bu çalışma, 'Abdulkâdir el-Bağdâdî (öl.486/1093)'nin *Hizânetu'l-edeb* adlı eserinin kenarında basılmıştır. (I-IV, Bulak 1299). Eser, İbn Mâlik'in (öl.672/1273) nahve dair manzum olarak yazdığı ve daha ziyade *el-Elfiyye* adıyla şöhret bulan *el-Hulâsa* adlı eserine oğlu Bedruddîn Muhammed (öl.686/1287), İbn Kâsım (öl.749/1348), İbn Hişâm (öl.761/1360) ve İbn 'Akîl (öl.769/1368)'in yazdıkları şerhlerde geçen şevâhidin lügat, mânâ, irâb, vezin, bahir, kâil vs. yönlerden anlaşılamayan, kapalı kalan veya zikredilmeyen hususlarını açıklamak için 806/1403 yılında Kahire'de yazılmıştır. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Bedr el-Mâridînî (öl.907/1502) onu ihtisar etmiş,¹⁹ es-Suyûtî (öl.911/1505) *Nuket 'alâ Şerhi's-şevâhid*²⁰, son yıllarda da Dr. Yûsuf ed-Dabu' "Evhâm fi's-Şevâhid"²¹ başlıkları altında bu esere yönelik tenkit mahiyetinde eserler kaleme almışlardır.

2- *Ferâ'idu'l-kalâ'id fî muhtasari şerhi's-Şevâhid: el-Makâsîdu'n-nahviyye fî şerhi şevâhidi şurûhi'l-Elfiyye*'nin muhtasarı olup *eş-Şevâhidu's-suğrâ* diye de bilinmektedir. Bu öncekinden daha da meşhur olup matbudur. (Mısır 1297). Müellif bu eserinin önsözünü *Şerhu hutbeti Muhtasari's-şevâhid* adıyla şerh etmiştir.

3- *Melâhu'l-elvâh fî şerhi Merâhi'l-ervâh*: Sarf konusunda Ahmed b. 'Alî b. Mes'ûd'un *Merâhu'l-ervâh* adlı eserinin şerhidir. Bu eser, el-'Aynî'nin daha 19 yaşındayken telif ettiği ilk tasnifidir. 'Abdussettâr Cevâd tarafından 1395-97/1975-76 yıllarında, Irak'ta çıkan *el-Mevrid* dergisinde (c. IV, sayı 2-5) neşredilmiştir.

4- *Resâ'ilu'l-fi'e fî şerhi'l-'Avâmili'l-mi'e: İ'râbu'l-'Avâmil* diye de bilinen bu eser, aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

5- *Vesâ'ilu't-ta'rîf fî mesâ'ili't-tasrîf*: Kaynaklarda adı zikredilmeyen bu eserin muhtemelen müellif hattıyla olan nüshası Dâru'l-kutubi'l-Mısıriyye'de 3633 numarada kayıtlı bir mecmuanın içindedir. (s. 1-27)

Aşağıdaki eserlerin ise kaynaklarda sadece isimleri zikredilmekte olup varlıkları konusunda herhangi bir kayıt yoktur:

6- *Şerhu Lâmiyeti İbni'l-Hâcib*: Ebû 'Amr b. 'Osmân el-Mâlikî'nin eserine yaptığı şerhtir. Aruz hakkındadır.

7- *Hâşiye 'ale't-Tavzîh*: Bu eser İbn Hişâm'ın (öl.761/1360) *el-Elfiyye* üzerine *Avzahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik* adıyla yazdığı ve sonradan *et-Tavzîh* diye meşhur olan şerhi üzerine el-'Aynî'nin yazmış olduğu haşiyesidir.

¹⁹ *ed-Dav'u'l-lâmi*, IX, 36.

²⁰ *Husnu'l-muhâdara*, I, 343.

²¹ *Mecelletu Kulliyeti's-şerî'a bi-Câmi'ati'l-Melik 'Abdil'azîz*, sayı 2, Mekke 1397 h., s. 279.

8- *Hâşiye ‘alâ şerhi'l-Elfiyye*: Bu eser *el-Elfiyye* üzerine İbn Mâlik’in oğlu Bedruddîn Muhammed’in (öl.686/1287) yazdığı ve daha ziyade *Şerhu İbni'l-Mu-sannif*²² diye meşhur olan şerhi üzerine el-‘Aynî’nin bir haşiyesidir.

9- *Hâşiye ‘alâ Şerhi’ş-Şâfiye li’l-Cârberdî*: Fahreddîn Cârperdî’nin (öl.746/1345) İbnu'l-Hâcib’in sarfa dair *eş-Şâfiye* adlı eserine yazmış olduğu şerhi üzerine el-‘Aynî’nin yazdığı haşiyesidir.

10. *Şerhu't-Teshîl l'İbn Mâlik*: el-‘Aynî’nin, İbn Mâlik’e ait bir nahiv kitabı olan *Teshîlu'l-fevâ'id ve tekmiletu'l-makâsid*'e yazdığı şerhler iki tane-dir. Bunlardan birincisi gayet mufassal, ikincisi ise bu mufassal şerhinin muhtasarıdır.

11. *el-Fevâ'id ‘alâ şerhi'l-Lubâb*: VII.-VIII. hicri asrın alimlerinden ‘Abdullâh el-‘Acemî es-Seyyid en-Nukrekâr’ın nahiv konulu eseri *el-Lubâb*’ın şerhine ilişkin notlardan ibarettir.

12. *el-Hâvî fi şerhi Kasîdeti's-Sâvî*: Muhammed b. Ruknuddîn Muhammed es-Sâvî’nin kasidesine yaptığı şerhtir. Aruz hakkındadır.

13. *Tezkire nahviyye*.

14. *Mukaddime fi't-tasrîf*.

15. *Mukaddime fi'l-‘arûz*.

16. *Mîzânu'n-nusûs fi ‘ilmi'l-‘arûz*.

1.3.2. Târih ve Biyografi

Kaynaklarda el-‘Aynî’nin bu konuda şu eserlerinin adı geçmektedir.²³

1- *İkdu'l-cumân fi târihi ehli’z-zamân: Târihu’l-Bedrî* olarak ta bilinen eser iki bölüm olarak değerlendirilebilir. Birinci bölümde dünyanın yaratılışı, coğrafyası, peygamberler tarihi, eski Mısır, İran, Yunan ve Arap tarihiyle hicrete kadar gelen İslam tarihinden bahsedilir. Hicretten itibaren kronolojik olarak düzenlenen ikinci bölümde Hz. Peygamberin (s.a.v) hayatı, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler ve Abbâsîler dönemi anlatılmış; Mısır, Suriye, İran ve Mâverâunnehîr’de kurulan İslam devletleri hakkında bilgi verilmiştir. Eserin en önemli kısmı Memlûk tarihinin ele

²² Bkz. *Keşfu’z-zunûn*, s. 151.

²³ *ed-Dav’u’l-lâmi*, X, 134, 135; *et-Tibru’l-mesbûk*, s. 379-380; *Buğyetu’l-vu’ât*, II, 76, 275; *Husnu’l-muḥâdara*, I, 474; *Keşfu’z-zunûn*, s. 282, 284, 287, 990, 294, 1015, 1098, 1012, 1102, 1150; *Şezerâtu’z-zeheb*, VII, 287, 288; *el-Bedru’t-tâli*, II, 295; *GAL*, II, 65-66; *GAL Suppl.*, II, 51; *Osmanlı Müellifleri*, I, 353; *‘Umdetu’l-kârî*, neşredenin girişi, I, 9, 10; *Bedruddîn el-‘Aynî ve eşeruhû fi ‘ilmi’l-hadîs*, s. 90 v.d.

alındığı son ciltlerdir. Moğollarla yapılan mücadeleye diğer tarihçilere oranla daha geniş yer ayıran el-‘Aynî’nin İlhanlı Sultanı Gazân Han dönemindeki (1295-1304) Memlûk-İlhanlı münasebetlerine dair verdiği bilgiler diğer kaynaklarda bulunmamaktadır.

el-‘Aynî bu eserinde siyer, tarih, coğrafya, ensâb, tabakat ve terâcim, tefsir ve hadis kitabı türünde 100’ü aşkın eseri kaynak olarak kullanmıştır. İbn Zûlâk ve İbn Dokmak’ın günümüze ulaşmayan eserlerinden, Ebû Sa‘îd İbn Yûnus’un *Târihu Mısr* ve Muhammed b. Abdulmelik el-Hemedânî’nin *‘Unvânu’s-siyer’*i gibi yine zamanımıza ulaşamamış kitaplardan, Yûsufî’nin *Nuzhetu’n-nâzir’*ı gibi çok az bir kısmı elde bulunan eserlerden nakiller ihtiva etmesi kitabın önemini arttırmaktadır. Ancak müellifin ulaşamadığı bazı kaynakları da kullanmış gibi gösterdiğine ve son yıllarında hafızasında bazı karışıklıklar olduğuna dikkat çekilmiştir.²⁴ İbnü’s-Sayrafî el-Hatîb, İbn Tağrıberdî, es-Sehâvî ve İbn ‘İyâs gibi tarihçiler *‘İkdu’l-cumân’*dan büyük ölçüde istifade etmişlerdir.

‘İkdu’l-cumân, Burcî Memlûkleri dönemi için en önemli kaynaklardan biri olmasının yanı sıra Anadolu coğrafyası hakkında da geniş malumat içermektedir. Müellif, kavimler bahsinde de bilhassa Türk etnografyası hakkında, eski İslam coğrafyacılarının malumatına ilaveten Kaşgarlı Mahmûd’un *Dîvân-u luğati’t-Türk’*ünden epeyce istifade etmiştir ki eski müellifler içinde yalnız el-‘Aynî’nin onu kaynak olarak kullandığı görülür.²⁵ Eserde siyasî olaylardan başka ekonomik, sosyal ve kültürel konulara da yer verilmiş, Nil nehri ve taşkınları, güneş ve ay tutulması, veba, kıtlık ve deprem gibi tarihte iz bırakan hadiseler de ayrıntılı biçimde anlatılmıştır. Kitabın son kısımlarında para ve fiyatlar hakkında verilen bilgiler iktisat tarihi açısından önemlidir. *‘İkdu’l-cumân’*da hicretten itibaren vefat eden meşhur şahsiyetlerin biyografilerine de yer verilmiştir. Eser ayrıca, ihtiva ettiği orijinal kayıtlar ve asılları günümüze ulaşmamış belgeler sebebiyle değerli bir kaynaktır.²⁶ Fransızca basılmış olan *Recueil des Historiens des Croisades* adlı eserin 181-250. sayfalarında *‘İkdu’l-cumân’*dan Haçlı seferleri tarihiyle ilgili olarak yapılmış seçmeler ve bunların Fransızca çevirileri yer almaktadır. el-‘Aynî tarihinden alınan parçalar 624/1226’da el-Eşref ile kardeşi el-Mu‘azzam arasındaki anlaşmazlığın anlatılması ile başlamakta, Sultan el-Meliku’z-Zâhir Baybars’ın hükümdarlığı süresini 673/1274 yılına kadar içine almakta ve sultanın Kerak’a yaptığı seferle son bulmaktadır.²⁷

²⁴ “Aynî”, *İA*, II, 72.

²⁵ “Aynî”, *İA*, II, 72.

²⁶ Tomar, Cengiz, “İkdu’l-cumân”, *DİA*, XXII, 25-26, İstanbul 2000.

²⁷ Demirkent, Işın, “Haçlı seferleri kaynaklarının büyük külliyesi”, *Belleten*, LIV, sayı 210, s. 870, Ankara 1990. Krş. *Osmanlı Müellifleri*, I, 353.

Aslı 20 cilt civarında olan *‘İkdu’l-cumân*’ın çeşitli kütüphanelerde dağılık halde pek çok nüshası vardır. Tam nüshaları ile kısmen eksik olan bazı nüshaları TSMK III. Ahmed nr. 5920-5948 ve Veliyuddîn Efendi Ktp., nr. 2374-2396 bulunmaktadır.²⁸ Eserin 648-707 (1250-1307) yıllarını içeren kısmını **Muhammed Muhammed Emîn** dört cilt (Kahire 1407/1987), 815-850 (1412-1446) yıllarını içeren kısmını da **‘Abdurrâzık et-Tantâvî** iki cilt halinde edisyon kritiği yaparak neşretmişlerdir. (Kahire 1985-1989)

‘İkdu’l-cumân, müellifi ve kardeşi **Şihâbuddîn Ahmed** tarafından 8 cilt olarak kısaltılmış, mesainin çoğu kardeşine ait olması hasebiyle *Târîhu’s-Şihâbî* adıyla meşhur olmuştur. **Nevşehirli Damat İbrâhim Paşa**’nın kurduğu bir heyet, eseri **III. Ahmed** adına bazı kısımlarını da özetlemek suretiyle Türkçe’ye çevirmiştir.²⁹ **Kâzım Yaşar Kopruman**, *el-Aynî’nin ‘İkdu’l-cumân’ında XV. yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar* adlı bir doktora tezi hazırlamıştır (Ankara 1971).

2- *Târîhu’l-Bedr fî evsâfi ehli’l-‘asr: el-‘Aynî*’nin, büyük eseri olan *‘İkdu’l-cumân*’ı üç cilt olarak ihtisar ettiği eseridir. Bu ihtisarda büyük eserinin aslında bulunmayan bazı bilgilere de yer verilmiştir. Bu eser yazma olup British Musseum, nr. 935; Selim Ağa Ktp., nr. 833/41; Es’ad Efendi Ktp., nr. 2165’de kayıtlıdır.

3- *er-Ravzu’z-zâhir fî sîreti’l-Meliki’z-Zâhir: el-Meliku’z-Zâhir*’in hayat tarihçesi için kaleme alınmıştır. Kahire’de 1370/1962 yılında basılmıştır.

4- *es-Seyfu’l-muhenned fî sîreti’l-Meliki’l-Mu’eyyed*: Memlûklu hükümdarı **el-Meliku’l-Mu’eyyed Şeyh el-Mahmûdî** ve devriyle ilgili olarak kaleme aldığı bir kısmı nesir bir kısmı manzum bir eserdir. 1723’te Paris’te ilk baskısı yapılmış. Sonra **Fehim Muhammed Şeltût** tarafından edisyon kritiği yapılarak 1387/1967’de Kahire’de neşredilmiştir. **İbn Hacer** bu eseri tenkit etmiş, vezinleri bozuk 400 kadar beyti *Kaze’l-‘ayn min nazmi gurâbi’l-beyn* adlı eserinde bir araya getirmiştir.³⁰

5- *el-Cevheru’s-seniyye fî târîhi’d-devleti’l-Mueyyediyye*: Yazma halinde olup Versen Münch., nr. 410’da kayıtlıdır.

²⁸ Diğer nüshaları için bkz. “Aynî’nin Hayatı ve *‘İkdu’l-cumân*’ında Osmanlılara Ait olan Malumatın Tedkiki”, s. 168-174; el-‘Aynî, Mahmûd b. Ahmed, *‘İkdu’l-cumân fî târîhi ehli’z-zamân*, (648-707/1250-1307 yılları), nşr. Muhammed Muhammed Emîn, Kahire 1407/1987, neşredenin girişi, I, 11-12.

²⁹ Akgündüz, Ahmed – Öztürk, Said, *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul 1999, s. 216; “İkdü’l-cümân”, *DİA*, XXII, 26. Yazma nüshaları için bkz. “Aynî’nin Hayatı ve *‘İkdu’l-cumân*’ında Osmanlılara Ait olan Malumatın Tedkiki”, s. 175-184.

³⁰ İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddîn Ahmed b. ‘Alî, *İnbâ’u’l-gumr bi-enbâ’i’l-‘umr*, nşr. Abdullah b. Ahmed el-Alevi ve Muhammed Sâdikuddîn el-Ensârî, Beyrut 1967, I, 3-4; *Keşfu’z-zunûn*, s. 990; “İbn Hacer el-Askalânî”, *DİA*, XIX, 516.

6- *Siyeru'l-enbiyâ'*: Peygamberlerin hayatına dair eseridir.

7- *Sîretu'l-Meliki'l-Eşref Barsbây*: **Barsbay**'ın hayatı hakkında yazdığı kasidelerini içermektedir.

8- *et-Tabakâtu'l-Hanefiyye*: Kaynaklar **el-'Aynî**'nin Hanefî tabakatına dair yazdığı bir eseri olduğunu söylüyorlarsa da bunun günümüze ulaşmış olmadığı bilinmiyor.³¹

9- *et-Tabakâtu's-şu'arâ'*: Şairlerin biyografilerini yazdığı eseridir.

10- *Keşfu'l-lisâm fî Sîreti İbn Hişâm: Sîret-u İbn Hişâm*'ın büyük bir bölümünün şerhidir.

11- *Muhtasaru Târîhi İbn 'Asâkir* veya *Muhtasaru Târîhi Dimaşk: İbn 'Asâkir*'in (öl.571/1176) tarihini kısaltarak yazdığı eseridir.

12- *Muhtasaru Târîhi İbn Hallikân* veya *Muhtasaru Vefeyâtî'l-a'yân l'İbn Hallikân: İbn Hallikân*'nin tarihini kısaltarak yazdığı eseridir.

13- *Keşfu'l-kanâ'il-murnâ 'an muhimmâti'l-esâmî ve'l-kunâ* (matbû-Cidde).

14- *Mu'cemu's-şuyûh*: Kendisine ders veren hocalarının biyografilerini yazdığı bir ciltlik eseridir.

15- *Târîhu'l-ekâsire*: İran hükümdarlarının biyografilerine dair Türkçe eseridir.

16- *Târîhu Âl-i 'Abbâs*.

1.3.3. Hadis ve ricâli

Kaynaklarda **el-'Aynî**'nin bu konuda şu eserlerinin adı geçmektedir.³²

1- *'Umdetu'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî: el-'Aynî*'nin bu eseri, *Fethu'l-bârî* ile birlikte *Sahîhu'l-Buhârî* şerhleri içinde en fazla itibar görenidir. **el-'Aynî**, şerhini 1418 yılında yazmaya başlamış ve 1443'te tamamlamıştır. **Fîrebrî**'nin (öl.320/932) talebelerinden **Kuşmîhenî**, (öl.389/999) **Şebvî** (öl.350/961) ve **Hamevî** (öl.381/992) nüshalarına sahip olduğu bilinmekle beraber belli bir nüshayı esas

³¹ Özel, Ahmet, "Hanefî Mezhebi", *DİA*, XVI, 26, İstanbul 1998.

³² *ed-Dav'u'l-lâmi*, X, 134, *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 379; *Buğyetu'l-vu'ât*, II, 275; *Husnu'l-muhâdara*, I, 474; *Keşfu'z-zunûn*, s. 548, 1006, 1506, 1728; *Şezzerâtu'z-zeheb*, VII, 287-289; *el-Bedru't-tâli*, II, 295; *GAL*, II, 65-66; *GAL Suppl.*, II, 51; *Osmanlı Müellifleri*, I, 353; *'Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 9, 10; *Bedruddîn el-'Aynî ve eşruhû fî 'ilmi'l-hadîs*, s. 90 v.d.; *Hadis Tartışmaları (İbn Hacer- Bedruddîn Aynî)*, s. 23; *Mu'cemu'l-muellifîn*, XXII, 150.

almadığı anlaşılmaktadır. **Ebû Zer** (öl.434/1043) nüshası ile **Yûnînî** (öl.701/1302) nüshasından hiç bahsetmemesi ise dikkat çekicidir. Zaten **el-‘Aynî**, **İbn Hacer** ve **Kastallânî**’nin (öl.923/1517) aksine nüsha farklarından pek az söz etmektedir. İlk hadisin şerhinde takip ettiği, hadisi otuz değişik açıdan inceleme metodunu ikinci hadisten itibaren azaltarak terketmiş, daha sonra rivayetleri beş altı yönden ele almakla yetinmiştir.³³ **el-‘Aynî**’nin en çok faydalandığı eserlerin başında *Fethu'l-bârî* gelmektedir. **el-‘Aynî** ile **İbn Hacer** arasındaki anlaşmazlığın bir diğer yönü onların *Sahîhu'l-Buhârî* şerhleriyle ilgilidir. Çeşitli kaynaklarda **İbn Hacer**’in şerhini 817’de yazmaya başladığı kaydedilmekle beraber kendisi eserini 813/1410 yılında kaleme almaya, beş yıl sonra da yazdığı kısımları imlâ etmeye başladığını söylemekte,³⁴ **el-‘Aynî**’nin ise şerhini 1418’de yazmaya başladığı, **İbn Hacer**’in talebesi **Burhâneddîn İbn Hızır**’dan *Fethu'l-bârî*’den yazdığı kısımları ödünç alıp onlardan faydalandığı ve eserini *Fethu'l-bârî*’nin bitirilmesinden beş yıl sonra tamamladığı belirtilmektedir.³⁵ **el-‘Aynî**, ‘*Umdetu'l-kârî*’de *Fethu'l-bârî*’den iktibaslarla bulunmakla beraber ona tenkitler yöneltmiş, **İbn Hacer**’in kendi eserini diğer *Sahîhu'l-Buhârî* şerhlerinden üstün görmesini tasvip etmemiştir. **İbn Hacer** de **el-‘Aynî**’nin *Fethu'l-bârî*’ye olan itirazını *el-İstinsâr ‘ale't-tâ'ini'l-mi'sâr* ile bu eserdeki bazı görüşlerine olan itirazlarını da *İntikâdu'l-i'tirâz* adlı eseriyle cevaplandırmıştır.³⁶ **Fuat Sezgin**’in, bu eseri tanıtırken tam tersine kitabın *Fethu'l-bârî*’deki itirazlara **el-‘Aynî**’nin verdiği cevaplardan meydana geldiğini söylemesi bir zühul olmalıdır.³⁷

Zâhid Kevserî gibi bazı âlimler, bir müellifin daha önce yazılan eserlerden faydalanmasının doğal olduğunu söyleyerek **el-‘Aynî**’yi bu tartışmada haklı görmüşlerdir. Ayrıca **Zâhid Kevserî**, ‘*Umdetu'l-kârî*’nin *Fethu'l-bârî*’den çok daha hacimli olduğunu, konuları mükemmel şekilde işlediğini, **İbn Hacer**’in eserinin ise ötekinin seviyesinde bulunmadığını, eğer *Hedyu's-sârî*’yi yazmasaydı şerhinin ‘*Umdetu'l-kârî*’den çok gerilerde kalmış olacağını söylemektedir. **Sâlih Yûsuf Ma'tûk** da **el-‘Aynî**’nin eserinin çok daha hacimli bazı yönlerden daha kullanışlı olduğunu söylemiştir³⁸. **Enversah Keşmîrî** de ‘*Umdetu'l-kârî*’yi lafızları mükemmel tarzda şerh ve tefsir etmesi, İslâm büyüklerinin sözlerini derleyip toparlaması

³³ Geniş bilgi için bkz. Kandemir, M. Yaşar, “el-Câmiu’s-Sahih”, *DİA*, VII, 120-121, İstanbul 1993; ‘*Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 8-9.

³⁴ İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddîn Ahmed b. ‘Alî, *İntikâdu'l-i'tirâz*, nşr. Hamdî Abdulmecîd es-Silefî ve Subhî es-Sâmerrâî, Riyad 1993, I, 7.

³⁵ *İntikâdu'l-i'tirâz*, I, 10; “İbn Hacer el-Askalânî”, *DİA*, XIX, 516.

³⁶ “İbn Hacer el-Askalânî”, *DİA*, XIX, 516.

³⁷ “el-Câmiu’s-Sahih”, *DİA*, VII, 121.

³⁸ *Bedruddîn el-‘Aynî ve eşeruhû fî ‘ilmi'l-hadîs*, s. 225-238; “İbn Hacer el-Askalânî”, *DİA*, XIX, 516.

açısından daha değerli bulmaktadır.³⁹ ‘*Umdetu'l-kârî*’nin çeşitli baskıları yapılmıştır. (I-XIII, İstanbul 1308-1311; I-XIII, Kahire 1348; I-XXV, Kahire 1348 ve I-XX, Kahire 1392/1972)

2- *Şerhu Suneni Ebî Dâvûd: Ebû Dâvûd*’un *Sunen*’indeki ahkâm ile ilgili hadisleri şerh etmekle beraber ravilerin tercüme-i hallerine de yer verdiği eserdir. İki cilt olup tamamlanmamıştır. Bu eser yazma olup Mısır Milli Ktp., Hadis deyimleri, nr., 286’da kayıtlıdır.

3- *Mebânî'l-ahbâr fî şerhi Me‘ânî'l-âşâr: el-‘Aynî*’nin büyük eserlerinden biridir. **Ebû Ca‘fer et-Tahâvî** (öl.321/933)’nin *Me‘ânî'l-âşâr*’ının şerhidir. Hadis hakkında olup yazması 10 kalın cilt halinde Mısır Milli Ktp., Hadis, nr. 526’da kayıtlıdır. Bu nüsha müellif hattıyladır. Ayrıca Kahire 1.157; Şehid Ali Paşa Ktp., nr. 1958’de de nüshaları mevcuttur.

4- *Nuḥebu'l-efkâr fî tenkîhi Mebânî'l-ahbâr: Ebû Ca‘fer et-Tahâvî*’nin *Me‘ânî'l-âşâr*’ına yaptığı *Mebânî'l-ahbâr* adlı şerhin şerhidir. Hadis hakkında olup sekiz cilttir.

5- *Meḡânî'l-ahyâr fî ricâli Me‘ânî'l-âşâr:Nuḥebu'l-efkâr fî tenkîhi Mebânî'l-ahbâr*’ın mukaddimesi niteliğindedir. **el-‘Aynî** kitabın başında **et-Tahâvî**’nin hal tercümesi yazar. Daha sonra bu kitapta hadis rivayetinde bulunan sahabe ve tabîden olan ravileri çeşitli gruplara ayırarak, kısaca hayat tarihçelerini anlatır. Bu eser yazma olup Mısır Milli Ktp., Hadis deyimleri, nr., 72,436; Kahire I, 253’te kayıtlıdır.

6- *Tekmîlu'l-etrâf: Şehit Ali Paşa Ktp.*, nr. 387’de kayıtlıdır.

7- *Kitâb mecmû‘ min ahâdîs muferrrika min zâlike ahâdîsi'l-İhyâ’ li'l-Gazâlî.*

1.3.4. Fıkıh ve usûlü

Kaynaklarda **el-‘Aynî**’nin bu konuda şu eserlerinin adı geçmektedir.⁴⁰

1- *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye: Burhânuddîn el-Merḡinânî*’nin (öl.593/1197) Hanefî fikhına dair meşhur eseri *el-Hidâye*’nin şerhidir. Hanefî fikhının en tanınmış ve muteber metinlerinden

³⁹ “*İbn Hacer el-Askalânî*”, *DİA*, XIX, 516.

⁴⁰ *ed-Dav’u'l-lâmi*’, X, 133-134; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 379; *Buḡyetu'l-vu‘ât*, II, 275; *Husnu'l-muhâdara*, I, 474; *Keşfu'z-zunûn*, s. 374-75, 1220, 1226, 1506, 1515, 1600, 2035; *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 287-88; *el-Bedru't-tâli*’, II, 295; el-Baḡdâdî, İsmâ‘îl Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, nşr. Şerefettin Yaltkaya-Rifât Bilge, İstanbul 1945-47, II, 32, 705; *Mu‘cemu'l-muellifîn*, XII, 150; *GAL*, II, 65-66; *GAL Suppl.*, II, 51; *Osmanlı Müellifleri*, I, 353; ‘*Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 9; *Bedruddîn el-‘Aynî ve eşeruhû fî ‘ilmi'l-hadîs*, s. 90 v.d.

biri olan *el-Hidâye*, müellifin, **Kudûrî**’ye ait *el-Muhtasar* ile **Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî**’nin *el-Câmi ‘u’s-sagîr*’inde mevcut meseleleri bir araya getirmek suretiyle kaleme aldığı *Bidâyetu’l-mubtedî* adlı eserinin şerhidir.⁴¹ *el-Hidâye* üzerine altmış civarında şerh ve haşiye yazılmış olup, bunların en meşhurlarından biri de **el-‘Aynî**’nin yazdığı *el-Binâye fî şerhi’l-Hidâye*’dir. *Keşfu’z-zunûn*’da *en-Nihâye*, *Osmanlı müellifleri*’nde *Şerhu Hidâye* diye isimlendirilmiştir.

el-‘Aynî’nin 817-850 (1414-1446) yılları arasında kaleme aldığı eser, *el-Hidâye*’deki kapalı ifadeleri açması, fikhî konuları derli toplu bir şekilde ele alması ve hadisleri incelemesi bakımından önemlidir. Dört mezhep imamının görüşlerinin anlaşılır bir dille açıklandığı bu şerhte özellikle ahkâm hadisleri geniş bir şekilde izah ve tahric edilmiştir. Başta *el-Hidâye*’nin müellifi ve şarihleri olmak üzere Hanefî uleması ile diğer mezheplerin imam ve âlimlerini zaman zaman eleştiren **el-‘Aynî**, kendi tercihlerini de belirtir. *el-Hidâye*’nin en hacimli şerhi olan bu eserin çeşitli baskıları vardır (I-IV, Leknev 1293; I-X, Kahire 1980-1981; I-XII, Beyrut 1990). Kahire baskısı hatalarının çokluğu sebebiyle dikkatle kullanılmalıdır.⁴²

2- *Remzu’l-hakâ’ik fî şerhi Kenzi’d-dekâ’ik*: **Ebu’l-Berekât en-Nesefî**’nin (öl.1310) Hanefî fikhına dair *Kenzu’d-dekâ’ik* adlı eserinin şerhi olup birçok defa basılmıştır. (I-II, Bulak 1285; Bombay 1302; Delhi 1870, 1884, 1298, 1315-1317; Leknev 1877, 1882; Mısır 1299)⁴³

3- *ed-Dureru’z-zâhire fî şerhi’l-Bihâri’z-zâhire*: Hocası **er-Ruhâvî**’nin *Bihâru’z-zâhire* adlı eserinin şerhidir. Dört mezhebin fikhî meseleleri hakkındadır. **Katip Çelebi** *Dureru’l-fâhire* şeklinde zikretmiştir. Eser yazma halinde olup Mısır Milli Ktp., Fıkıh, nr., 183-4’de kayıtlıdır.

4- *el-Mesâilu’l-Bedriyyetu’l-muntehabe mine’l-Fetâvâ’z-zahîriyye*: **Zâhiruddîn Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kâdî** (öl.619/1222)’nin *el-Fetâvâ’z-Zahîriyye* adlı eserinden yaptığı seçmelerdir. Kendisinden önceki kitaplarda geçen meseleleri kapsayan bir kitap diye nitelendirilmiştir. *Muhtasaru’l-Fetâvâ ez-Zahîriyye* diye de bilinmektedir.

5- *el-Mustecma ‘ fî şerhi’l-Mecma ‘ ve’l-Muntekâ fî şerhi’l-Multekâ*: **İbnu’s-Sâ’âtî**’nin **Kudûrî**’nin meselelerini toplamakla te’lif ettiği *Mecma ‘u’l-bahreyn*

⁴¹ Kallek, Cengiz, “el-Hidâye”, *DİA*, XVII, 471, İstanbul 1998. (*el-Hidâye* üzerinde yapılan muhtelif çalışmalar ve bunların yazma nüshaları için bkz. *Keşfu’z-zunûn*, s. 2032-2040; *GAL*, I, 466-469; *GAL Suppl.*, I, 644-649).

⁴² “el-Hidâye”, *DİA*, XVII, 472-73.

⁴³ *Keşfu’z-zunûn*’da en-Nesefî’nin eserine Fahreddîn Ebû Muhammed Osman b. Alî’nin yaptığı *Tebyînu’l-hakâ’ik* adlı şerhe el-‘Aynî’nin ihtisar ve şerh yaptığı, Şafîî, Hanefî, Ebû Yûsuf, Muhammed, Züfer, Malikî ve bazı rivayetlerle çeşitli fikhî meseleler hakkında olduğu belirtilmektedir. Bkz. *Keşfu’z-zunûn*, s. 1515.

ve *multeka'n-nehreyn* adlı eserinin şerhidir. Büyük bir cilt halinde olup, *Şerhu'l-Mecma* veya *el-Mustecma* diye de bilinmektedir. **el-'Aynî** bu eserini hocaları henüz hayatta iken yazarak onlardan icazet almıştır. Eser yazma halinde olup Mısır Milli Ktp., Fıkıh, nr., 418,890'da kayıtlıdır.

6- *Minhatu's-sulûk fi şerhi Tuhfeti'l-mulûk*: **Zeynuddîn Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî** (öl.666/1268)'nin *Tuhfetu'l-mulûk*'unun şerhi olup Hanefî fıkhıyla ilgilidir. Yazma olup DİB. Ktb., nr. 432; Mısır Milli Ktp., Fihrist, nr., 1.467'de kayıtlıdır.

7- *el-Mukaddimetu's-Sûdâniyye fi'l-ahkâmi'd-dîniyye*: Eser yazma halinde olup Ayasofya Ktp., nr., 1430'da kayıtlıdır.

8- *Şerhu'l-Menâr fi'l-usûl li'n-Neseî*: Fıkıh usûlü hakkındadır.

9- *Ğureru'l-efkâr fi şerhi Dureri'l-bihâr*: Dört mezhebin fetvaları hakkındadır. *Şerhu Dureri'l-bihâr* diye de bilinmektedir.

10- *el-İlmu'l-Heyyib fi şerhi'l-Kelimi't-tayyib*: **İbn Teymiyye** (öl.728/1327)'nin fıkıh konusunda telif ettiği eserinin şerhidir. Eser yazma halinde olup Mısır Milli Ktp., nr., 112'de kayıtlıdır.

11- *el-Vesît fi muhtasari'l-Muhît*: İki cilttir.

12- *Kudûrî Tercümesi*: **Sultan Tatar** için yaptığı **Kudûrî**'nin fıkha dair *el-Muhtasar* adlı eserinin Türkçe tercümesidir.

13-

1.3.5. Tefsir

Kaynaklarda **el-'Aynî**'nin bu konuda şu eserlerinin adı geçmektedir.⁴⁴

1. *Hâşiye 'alâ Tefsîri Ebi'l-Leys es-Semerkandî*.
2. *Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Begâvî*.
3. *Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Keşşâf*.

1.3.6. Muhtelif konularda olanlar

Kaynaklarda **el-'Aynî**'nin bu konuda şu eserlerinin adı geçmektedir.⁴⁵

⁴⁴ *ed-Dav'u'l-lâmi*, X, 135; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 380.

⁴⁵ *ed-Dav'u'l-lâmi*, V, 172, X, 134, 135; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 380; *Keşfu'z-zunûn*, s. 972, 1686; *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 287; *el-Bedru't-tâli*, II, 295; *Osmanlı Müellifleri*, I, 353; *Bedruddîn el-'Aynî ve eseruhû fi 'ilmi'l-hadîs*, s. 90 v.d.; *'Umdetu'l-kârî*, neşredeninin girişi, I, 9, 10.

- 1- *Tuhfetu’l-mulûk fi’l-mevâ‘iz ve’r-rakâ‘ik*: Yazma olup öğüt ve nezaket kuralları hakkındadır.
- 2- *Zeynu’l-mecâlis*: Sohbetlerindeki nasihatlerini ve nâdir haberleri içine alan 8 ciltlik bir eserdir.
- 3- *Tezkira mutenevvi’ a*.
- 4- *Hâşiye ‘ala’l-Makâmât*.
- 5- *et-Tezkire fi’n-nevâdir*.
- 6- *Kitâbu’l-menâsik*.
- 7- *Muntahab min mesâ‘ili Ravzati’l-‘ulemâ’*.
- 8- *Meşârihu’s-sudûr ve melâmihu’d-duhur*: Dinî öğütler hakkındadır.
- 9- *el-Mecmû‘*: Bursa Hüseyin Ağa Ktp., nr. 50.

1.4. İlmî Şahsiyeti

Zamanının ünlü ilim adamlarından olan **Bedruddîn el-‘Aynî**, hadis, tefsir, fıkıh gibi dinî ilimlerin yanı sıra muhadarat, biyografi, gramer, coğrafya, etnografya, tarih gibi birçok ilim dalıyla ilgilenmiş ve çeşitli sahalarda eserler kaleme almıştır. IX. h. asrın en mümtaz simalarından biri olan **el-‘Aynî**, bu şöhreti resmi vazifelerinden ziyade ilmi şahsiyetiyle kazanmıştır.

İlk tahsilini çeşitli ilim medreselerini dolaşarak tamamlamış, devrin en meşhur hocalarından ders almıştır. Bu seyahatleri onun için çok verimli olmuştur. Zira bu sayede hem bilgisini hem de görgüsünü arttırmıştır. Bu ilim aşkı ve zekâsı ona kısa zamanda ilim yolunu açmış ve daha 19 yaşında şeyhleri hayatta iken *el-Mustecma’ fi şerhi’l-Mecma’* isimli şerhi yazarak onların tenkidine arz etmiş, neticede onların medhine mazhar olmuştur.

804/1401 yıllarından itibaren müderrisliğe başlamıştır. Esas ve sürekli tedris vazifesini 819/1416 yılında inşası tamamlanan Mueyyediyye Medresesinde⁴⁶ almış, yukarıda da belirttiğimiz gibi resmi vazifeleri oldukça düzensiz olsa da tedris görevini aksatmadan vefatına yakın senelere kadar ihmal etmemeye çalışmıştır.

Onun tedris vazifesi sadece medrese öğrencileriyle sınırlı kalmamış, gerek gece sohbetleri gerekse özel derslerle sultanlara da ders vermiştir. Nitekim o, **Sultan Tatar** için Hanefî fakihî **Kudûrî**’nin *el-Muhtasar* adlı eserini Türkçe’ye tercüme etmiştir.⁴⁷ Bilhassa **Barsbay**’ın Arapça’yı bilmemesi sebebiyle ona tarihini

⁴⁶ *Husnu’l-muhâdara*, II, 146. Bu medrese 40 bin dinara mal olmuştur.

⁴⁷ *Bedruddîn el-‘Aynî ve eşeruhû fi ‘ilmi’l-hadîs*, s. 119; “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 272.

Türkçe'ye çevirerek anlatması ve dini konularda bildiği dil ile hitap ederek izah etmesi sultanın yanında büyük bir itibar sahibi olmasına vesile olduğunu daha önce zikretmiştik. Bu derslerle sultanın adeta baş müşaviri olmuştur ki **Barsbay**'ın yukarıdaki sözü bunun açık ifadesidir.⁴⁸

el-'Aynî resmi vazifelerinde oldukça düzensiz ve sıkıntılı bir hayat sürmesine mukabil, tedris hayatını nisbeten düzenli, sürekli ve verimli devam ettirebilmiştir. Onun nazarında eğitim ve öğretim her şeyin üstündedir. Zira böyle olmasaydı daha sonra maddi yönden sıkıntıya düşmesi pahasına bir medrese yaptırmayı düşünmezdi. Fakat o sonunu düşünmeden, sırf bu yüce gayelerle Ezher'in karşısında, evine yakın bir yerde bir medrese inşa ettirmiştir. Hatta bununla da kalmamış, hayatının sonlarında geçim sıkıntısıyla satmak zorunda kaldığı kitaplarının haricindeki birçok kitabını da bu medreseye vakfetmiştir.⁴⁹

Talebesi **İbn Tağrîberdî**, onun fıkıh, hadis, usûl, sarf ve lûgat ilimlerinde ihtisası bulunduğunu, bilhassa tarih ve muhadarata çok vakıf olduğunu, terbiyeli ve kibar bir zat olup, ana dili olan Türkçe'yi çok fasih kullandığını, güzel ve süratli yazısının olduğunu söyledikten sonra onu, esmer tenli, kısa boylu ve uzun sakallı olarak tavsif eder.⁵⁰ **es-Sehâvî**, onun ilmi hakkında aynı mütalaları serdettikten sonra şunları da ekliyor:

“el-'Aynî imam, allame, sarf, nahiv ve diğer ilimleri bilen birisiydi. Tarih hafızı idi. Aynı zamanda lûgat hafızı olduğu gibi konuşurken çok çeşitli kelime kullanabilirdi. Çeşitli şeyleri mütalaa etmeden ve yazmadan duramazdı. Bunun için de birçok kitap yazdı. Öyle ki şeyhimiz (İbn Hacer)'in haricinde el-'Aynî kadar eser yazan bir kimseyi bilmiyorum. Kalemî takririnden daha latîf idi... Ezher Camiinin vâkıfı sahabeye söven bir rafizî olduğu için orada namaz kılmaktan hoşlanmazdı. Hadis rivayet etti, fetva verdi ve lütuf, muâşeret ve tevazu ile tedris yaptı. İsmi vefatından sonra meşhur oldu. Birçok fazilet erbabı ondan ilim tahsil etti. Bu talebeler içinde el-'Aynî'nin mezhebinden olmayan kişiler de vardı.”⁵¹

es-Sehâvî, bunların haricinde **el-'Aynî**'nin hem nesir hem de nazım sahibi olduğunu, hatta *Kudûrî*'yi bir gecede istinsah edebilecek kadar süratli, aynı zamanda çok güzel bir yazma kabiliyetinin olduğunu da haber verir.⁵²

⁴⁸ *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 377.

⁴⁹ *ed-Dav'u'l-lâmi*, X, 133.

⁵⁰ Yınanç, M. Halil, “Aynî”, *İA*, II, 71, İstanbul 1979; *'Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 5; *Aynî'nin Hadis Kültüründeki yeri*, s. 7.

⁵¹ *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 378; *'Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 5; *Hadis Tartışmaları (İbn Hacer-Bedruddîn Aynî)*, s. 20.

⁵² *ed-Dav'u'l-lâmi*, X, 133.

el-‘Aynî aslen bir Türk olduğu için Türkçe’yi çok güzel konuşuyordu. Dikkat çeken ise onun Arapça’ya da en az Türkçe kadar fasih ve güzel konuşabilmesidir. Gerçi *es-Seyfu'l-Muhenned* isimli eserindeki bazı beyitleri **İbn Hacer** dil ve vezin yönüyle tenkid edip vezinsiz, mânâ ve yapı açısından düşük olan cümleleri göstererek bir reddiye yazdıysa da, bu beyitlerin sayısının 400 kadar olduğu kaydedilmektedir.⁵³ Bu tenkidin esas sebebi aralarındaki rekabetten dolayı olduğunu yine devrin kaynakları bize nakletmektedir.⁵⁴

Kendisi mütevazı olduğu kadar cesaret sahibi idi. Karşısındakinin haksız olduğu kanaatine varınca muhatabını icabında sert ifadeler kullanarak tenkit etmekten çekinmemiştir. Konu ile ilgili **İbn Hacer** ile şöyle bir atışma nakledilir:

el-‘Aynî’nin Mueyyediyye Medresesinde hadis şeyhi olduğu sıralarda Mueyyediyye’nin minaresi yıkılır. Bunun üzerine **İbn Hacer** şöyle bir şiir yazar;

لجامع مولانا المنيد رونق   منارته بالحسن تزهو وبالزين
تقول وقد ملت عليهم تمهلوا   فليس على حسنى اضرمن العين

“Efendimiz Mueyyed’in Camisi revaklı, minareleri güzellik ve süs ile parlamaktadır.

Der ki, biraz yavaş olun, benim yıkılmam göz değmesinden (‘ayn) daha zararlı değildir.”⁵⁵

Burada **İbn Hacer** (‘ayn) kelimesi ile görünüşte nazar değmesini kastetmektedir. Fakat esas gayesi bu kelime ile **el-‘Aynî**’ye tarizde bulunmaktır.

Buna karşılık **el-‘Aynî** ona şöyle cevap verir:

منارة كعروس الحسن إذ جليت   وهدمها بقضاء الله والقدر
قالوا أصيبت بعين قلت ذا غلط   ما آفة الهدم إلا خسة الحجر

“Gelin gibi süslenmiş bir minarenin, yıkılması Allah’ın takdiri ve kaderiyle olmuştur.

⁵³ Krş. *İnbâ’ü'l-gumr*, I, 3-4; *Keşfu'z-zunûn*, II, 990; “İbn Hacer el-Askalânî”, *DİA*, XIX, 516.

⁵⁴ *Buğyetu'l-vu’ât*, II, 276.

⁵⁵ *Buğyetu'l-vu’ât*, II, 276; *‘Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 6.

*Dediler ki, “nazar değdi”. Ben de derim ki “bu hatadır”. Hâlbuki bu minarenin yıkılması taşın (Hacer) yerinden düşmesinden başka bir şey değildir.”*⁵⁶

el-‘Aynî bu sözlerle **İbn Hacer**’in o sıralarda kadılık görevinden alınmasına işaret ve tarizde bulunmuştur. Çünkü (hacer) kelimesini **el-‘Aynî**’nin taş manasında kullanmaktan ziyade, **İbn Hacer**’i kastettiği açıktır.

Esasında **el-‘Aynî**’nin hayatı, Memlûk sultanlarının âlim ve edip zümreleri ile münasebetleri için mühim bir numunedir. **el-‘Aynî**, asrının fikri hayatına faal bir surette iştirak etmiş ve o devrin iki büyük Müslüman alimi **Makrîzî** (öl.845/1441) ve **İbn Hacer** ile yukarıda da bahsettiğimiz gibi dostane olmamakla beraber münasebetlerde bulunmuştur. Muhtesiplik makamına **el-Makrîzî**’nin yerine geçtiği için onun garazına uğramış, **İbn Hacer** ile *Sahîhu'l-Buhârî*’ye yazdığı şerh münasebeti ile şiddetli bir münakaşaya girmiştir.⁵⁷

2.1. Avâmil

‘Avâmil kelimesi Arapça’da kelimelerin i‘rablarına tesir eden âmillerin özeti mahiyetindeki kitaplara verilen genel bir addır. Çalışmamızın konusunu teşkil etmesi hasebiyle burada Avâmil ve bunlara yapılan şerhlerden bahsetmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.⁵⁸

Avâmil **âmil** kelimesinin cem‘i olup Arapça’da “terkip ve cümle içerisindeki kelimelerin i‘rabına tesir eden unsurlar” demektir. “100 âmil” anlamına gelen **el-‘Avâmilu'l-mi’e** ifadesi, zamanla, nahiv konularını âmil-ma‘mûl esasına göre tasnif ederek kısaca inceleyen kitap türünün adı olmuştur. Nahiv ilminin özünü oluşturan âmil-ma‘mûl münasebeti üzerine, Emevîler devrinden itibaren, *el-‘Avâmil*, *el-‘Avâmilu'l-mi’e*, *Mi’etu ‘âmil*, *‘Avâmilu'l-i‘râb*, *el-Muhtasar fi'n-nahv*, *el-Mukaddime fi'n-nahv*, adlarıyla küçük çapta birçok kitap yazılmıştır. Nahiv muhtasarları serisinin ilk eseri olan *el-‘Avâmil fi'n-nahv*, **el-Halîl b. Ahmed**’e (öl.170/786) nisbet edilmiştir. Yine **Kisâ’î** (öl.189/7805)’nin *Râ’iyye* diye bilinen aynı isimdeki manzum risâlesi, **Ebû ‘Alî el-Fârisî**’nin *el-‘Avâmil* veya *Muhtasaru ‘Avâmilu'l-i‘râb* adlı eseri bu türün ilk mahsüllerinden sayılır.⁵⁹ Bunlardan sonra ise **‘Abdulkâhır el-Curcânî**’nin büyük bir şöhrete sahip olan *el-‘Avâmilu'l-mi’e*’si gelir. Ayrıca **‘Alî el-Kayrevânî**, **Feyz-i Kâşânî**, **Sirâcuddîn Muhammed b. Yûsuf el-Herevî** ve **Muhsin el-Kazvînî**’ye de *el-‘Avâmil fi'n-nahv* adlı eserler nispet edil-

⁵⁶ *Husnu'l-muhâdara*, II, 146; *Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 7.

⁵⁷ “Aynî”, *İA*, II, 71; “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 272; *Aynî’nin Hadis Kültüründeki Yeri*, 8-9.

⁵⁸ Geniş bilgi için bkz. Durmuş, İsmail, “el-‘Avâmilu'l-mi’e”, *DİA*, IV, 106-107, İstanbul 1991.

⁵⁹ “el-‘Avâmilu'l-mi’e”, *DİA*, IV, 106.

mektedir. Osmanlı medreselerinde asırlarca okutulan **İmâm Muhammed el-Birgivî** (öl.981/1573)’nin⁶⁰ *el-‘Avâmil*’i ile **el-Curcânî**’nin aynı adlı eseri bu türün en yaygın iki kitabı olduğundan **el-Curcânî**’nin eserine *el-‘Avâmilu’l-‘atik*,⁶¹ **el-Birgivî**’ninkine de *el-‘Avâmilu’l-cedîd*⁶² denilegelmiştir.

el-Curcânî *el-‘Avâmilu’l-mi’e*’sinde eserin adına sadık kalarak 100 amilden söz etmiş olmakla beraber, gerek bu sayıyı bulmak, gerekse âmilleri bu rakamda dondurmak hususunda zorlandığı görülmektedir. Eserde âmiller, lafzî ve mânevî olmak üzere iki ana bölüme ayrıldıktan sonra lafzî âmiller kıyasî ve semâ’î diye ikiye ayrılmış; semâ’îler (on üç nev’ halinde) doksan bir, kıyasîler yedi, mânevîler iki olmak üzere toplam 100 âmil sayılmıştır.⁶³ **el-Birgivî** ise bu taksimi altmış âmil, otuz mâmul, on amel (i‘rab) şeklinde yaparak sayıyı 100’e tamamlamıştır. Her ne kadar eserin adı *el-‘Avâmil* ise de ihtiva ettiği konular sadece âmillerden ibaret olmayıp mâmuller ve i‘râb alametleri de ayrı ayrı başlıklar halinde ele alınıp incelenmiştir.⁶⁴ Bu iki eserin en belirgin özellikleri, **el-Curcânî**’nin telif ettiği *el-‘Avâmil*’in son derece veciz ve ihatalı, **el-Birgivî**’nin eserinin ise daha pratik, tasnifi daha mantıklı ve sade olmasıdır.

Bu iki eser üzerine Türk, Hintli ve İranlı birçok gramer âlimi tarafından şerh, haşiye ve ta‘lik nevinden eserler yazılmış, kolay ezberlenmesi için manzum hale getirilmiş, i‘rabları incelenmiş, Türkçe’ye ve Farsça’ya tercüme edilerek yayımlanmıştır.⁶⁵ **el-Curcânî**’nin kaleme aldığı *el-‘Avâmil*’in Süleymaniye Kütüphanesi’nin muhtelif bölümlerinde 125 yazma nüshasının bulunması, ayrıca çalışmamızın konusunu teşkil eden ve *el-‘Avâmil*’in i‘rabı olan **Bedruddîn el-‘Aynî**’nin telif ettiği *İ‘râbu’l-‘Avâmil*’in de bir çok yazma nüshasının varlığı, Türkiye’de esere verilen önemi göstermektedir. Ayrıca eser, sadece metin veya bir şerhiyle birlikte İstanbul, Hindistan, Mısır (Kahire, Bulak), Mekke ve İran’da defalarca basılmıştır. Aynı şekilde **el-Birgivî**’nin *el-‘Avâmil*’i de sadece metin veya *el-Kâfiye* ve *İzhâr* ile beraber yahut bir şerhi ya da haşiyesi ile birlikte, en çok İstanbul’da olmak üzere Kahire, Bulak, Dımaşk ve Hindistan’da birçok defa basılmış, ayrıca bazı Osmanlı âlimleri tarafından Türkçe’ye tercüme edilmiştir. Bu tercümelerin de çoğu basılmıştır.⁶⁶ Son

⁶⁰ Bkz. *Osmanlı Müellifleri*, I, 253; Kufralı, Kasım, “Birgivî”, *İA*, II, 634 İstanbul 1979; Yüksel, Emrullah, “Birgivî”, *DİA*, VI, 191, İstanbul 1992.

⁶¹ Krş. el-‘Aynî’nin eserinin Beyazıt 6513 numarada kayıtlı nüshasının zahriyesi.

⁶² “el-‘Avâmilu’l-mi’e”, *DİA*, IV, 107.

⁶³ el-Curcânî, ‘Abdulkâhir, *el-‘Avâmilu’l-mi’e*, Bulak 1247.

⁶⁴ el-Birgivî, Takiyuddîn Mehmed, *el-‘Avâmil*, İstanbul 1325.

⁶⁵ *GAL*, I, 341-42; *GAL Suppl.*, I, 503-504; *Keşfu’z-zunûn*, s. 1179.

⁶⁶ el-Birgivî’nin eserinin yapılmış olan baskıları için bkz. el-Birgivî, Takiyuddîn Mehmed, ‘*Avâmil*, nşr. Nevzat H. Yanık-Kenan Demirayak-Mustafa Kılıçlı-M. Sadi Çöğenli, Erzurum 2000, s. 15-16.

olarak Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri'nden bir komisyon tarafından her iki eserin metinleri ile birlikte Türkçe'ye tercümeleri Erzurum'da basılmıştır.

2.2.1. el-'Avâmil üzerine yapılan şerhler

- 1- *Î'râbu'l-'Avâmil*: Bu eser, aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.
- 2- *Şerhu'l-'Avâmil*'l-mi'e: **Husâmuddîn Tokadî** (öl.860/1456) tarafından '**Abdulkâhir el-Curcânî**'nin nahve dair *el-'Avâmil*'l-mi'e adlı eserinin şerhidir.
- 3- *Şerhu'l-'Avâmil*: '**Alâ'uddîn Musannifek** (öl.875/1470) tarafından **el-Curcânî**'nin nahve dair *el-'Avâmil*'l-mi'e adlı eserinin şerhi olup görebildiğimiz tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Hamîdiye bölümünde 1300 numarada kayıtlıdır. Eser 185X130 (110X66) mm. ebadında 146 varak olup, her varakta 21 satır bulunmaktadır. Yazısı tâlik olup *el-'Avâmil* metni kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 1051/1641 yılında istinsah edilmiştir.
- 4- *Şerhu'l-'Avâmil*'l-mi'e: **İbrâhîm b. 'Abdulkerîm** (öl.886/1481) tarafından **el-Curcânî**'nin *el-'Avâmil*'l-mi'e adlı eserinin şerhi olup tespit edebildiğimiz dokuz nüshasından dördü tarihli, beşi tarihsizdir. Bunlar; Süleymaniye Kütüphanesi Reîsulküttâb bölümü, 1032 numarada kayıtlı 175X125 (133X80) mm. ebadındaki mecmuanın 61^b-127^a varakları arası; Kadı-zâde Mehmet Efendi Ktp., 498 numarada kayıtlı mecmuanın 17^b-94^a varakları arası; Topkapı Sarayı Ktp., 1149 ve 1151 numarada, biri 110 diğeri 108 varak; Bayezid 6265 ve 6557 numarada kayıtlı, biri 80 diğeri 169 varak; Carullah Ktp., 1920 numarada kayıtlı mecmuanın 110^b-229^a varakları arası; Amca-zâde Hüseyin Paşa Ktp., nr. 420; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 1137/2.

el-Curcânî'nin *Avâmil*'inin basılmış olanlarından bir kaçını şöyle sıralamak mümkündür:

- 1- *Teshîlu neyli'l-emânî fi şerhi 'Avâmil*'l-Curcânî: *Tesrîhu'l-ğavâmil fi şerhi'l-'Avâmil*, **Ahmed b. Muhammed el-Ğatafânî el-Câvî**, Matba'atu Muhammed Efendi Mustafâ, Kahire 1301; Matba'atu'l-Meymeniyye 1319.
- 2- *et-Tevdîhu'l-kâmil fi şerhi'l-'Avâmil*, **Muhammed Ebû Sa'îd el-Hindî**, Matba'atu'n-nizâmiyye, Hindistan 1318.
- 3- *Şelâsu resâ'il fi'n-nahv*, Matba'atu'l-Cevâib, İstanbul 1302.
- 4- *Câmi'u'l-mukaddimât; 'Avâmil*'l-Curcânî, Matba'atu'l-mektebeti'l-ilmiyye el-İslâmiyye, 1365.
- 5- *el-'Avâmil*'l-mi'e *fi'n-nahv*, Leiden 1615; Kalkutta 1803, 1814, 1897; Cownpore 1304, 1316; Leknew 1258, 1869, 1879, 1896; Delhi 1306, 1870; Bulak 1247, 1279; Tebriz 1292.

- 6- *el-‘Avâmilü’l-mi’e en-nahviyye fî usûli ‘ilmi’l-‘Arabîyye*, **Hâlid b. Abdullâh el-Ezherî**, nşr. **el-Bedrâvî Zehrân**, Dâru’l-ma‘ârif, Kahire 1404/1983.
- 7- *Mecmû‘a teştemil ‘ale’l-‘Avâmili’l-Curcânî*, İstanbul.
- 8- *Mecmû‘u muhimmâti’l-mutûn*, *el-‘Avâmilü’l-Curcânî*, Matba‘atu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1369/1949.

2.3. Resâ’ilu’l-fi’e fî şerhi’l-‘Avâmili’l-mi’e

Bu başlık altında bir çalışmasının var olduğunu **el-‘Aynî** kendisine ait eserlerde ifade ettiği gibi⁶⁷ târihî biyografik ve bibliyografik bazı kaynaklar da böyle bir çalışmayı ona nisbet etmektedirler.⁶⁸

2.3.1. Konusu ve muhtevası

Eserin konusu, müellifin de ifadesiyle Arapça öğrenmeye başlayanlara kolaylık sağlamak ve kendisinden faydalanmak isteyenlere yardımcı olmak üzere **el-Curcânî**’nin meşhur eseri *el-‘Avâmil*’in irabından ibarettir.⁶⁹ Muhteva olarak ise *el-‘Avâmil*’in irabından başka nahiv konusu da yer yer ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Kitabın adı ve müellifin ifadesi her ne kadar bize eserin konusunun *el-‘Avâmil*’in irabı ve irab kaideleri ile ilgili olduğunu gösteriyorsa da muhtevaya baktığında müellifin bazı yerlerde dil bilgisi kurallarını anlattığı, bunları bazı ayet, hadis ve şiirlerle desteklediği, dil ekollerinin ve bazı dil âlimlerinin farklı görüşlerine yer verdiği görülmektedir.⁷⁰

2.3.2. Metodu

Hiç şüphesiz *Resâ’ilu’l-fi’e fî şerhi’l-‘Avâmili’l-mi’e*, **el-Curcânî**’nin *‘Avâmil* adlı eserine yazılan şerhlerin ne ilki ne de sonucusudur.⁷¹ Şârih, *Avâmil*’in metnini kelime kelime veya cümle halinde ele almakta ve bunların i‘râblarını, cümledeki görevini serdetmektedir. Bir dil bilgisi kuralını anlatacaksa o örneğin ilk geçtiği

⁶⁷ *Bedruddîn el-‘Aynî ve eşeruhû fî ‘ilmi’l-hadîs*, s. 101.

⁶⁸ *ed-Dav’u’l-lâmi*, X, 134; *et-Tibru’l-mesbûk*, s. 379; *Keşfu’z-zunûn*, s. 1180; *Şezerâtu’z-zeheb*, VII, 287; *GAL Suppl.*, I, 503.

⁶⁹ el-‘Aynî, Mahmûd b. Ahmed, *İ‘râbu’l-‘Avâmil*, Fatih Ktp., nr. 5105, vrk. 1^b.

⁷⁰ Örneğin bkz. Çetkin, Muhammed, *Bedruddîn el-‘Aynî ve Resâ’ilu’l-fi’e fî şerhi’l-‘Avâmili’l-mi’e’si*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2003, s. 3, 5, 6, 7, 8, 18, 39, vd.

⁷¹ Şerh ve haşiyeleri için bkz. *Keşfu’z-zunûn*, s. 1179-1181.

yerde i'râbını verdikten sonra aslını, sarf açısından ele alır. Çeşitli kullanışlarına yer verir. Bunu kaynaklarla, varsa ayet, hadis, şiir ve rivayetlerle destekler.

Şârih, bazen واعلم diye başladığı bir bölümle bir dilbilgisi kaidesini anlatır veya bir kelimenin sarf açısından yapısını, niçin ve nasıl kullanıldığını örneklerle anlatır. Daha sonra bir ayetle bunu destekler. Bazı âlimlerin görüşlerine yer verir. Bazen de kuralı uzun uzadıya anlatır. Şiir veya bazen hadis örnekleri verir. Bazı kelimelerin ıstılahtaki manasını verdikten sonra örneklerle pekiştirir.⁷² Şârih bazen فإِنْ قُلْتُ diye başlayan bir bölümde konu hakkında akla gelebilecek soruları sorar. Sonrasında قُلْتُ ifadesinden sonra cevabını ve görüşünü belirtir.⁷³ Yine فإِنْ قِيلَ diye bir soru sorduktan sonra قُلْنَا diye cevap verir.⁷⁴

Şârih, bazen قال بعضهم lafzını kullanıp rivayetlere yer verdikten sonra uygun olan ve kabul edilen kullanımı serdeden âlimin görüşüne yer verir.⁷⁵ Benzer i'râbları olan kelimelerle cümlelerin i'râblarını tekrar etmemiş, إعرابها ظاهر لما مرّ veya فإِنْ قُلْتُ ifadesi kullanılmıştır.⁷⁶ Bazı kelimelerin i'râbları çok geniş bir şekilde ele alındığı halde bazılarının da tam aksine çok kısa tutulmuş olması ve bazılarının da hiç i'râb edilmemiş olması eserin metodundaki bir başka özelliktir. Şârih kimi yerlerde sözü uzatmaktan kaçınarak فلا يفيد لئلا يطول الكتاب veya فلا نذكره لئلا يطول الكتاب şeklinde ifadeler kullanmaktadır.⁷⁷ Şerh etmediği yerlerde إعراب البواقي غني عن الشرح şeklinde ifade kullanmıştır.⁷⁸ **el-Curcânî**'nin hata ettiği yerde فظهر خطأ المصنّف ifadesini kullanır.⁷⁹

2.3.3. Kaynakları

Resâ'ilu'l-fi'e fi şerhi'l-'Avâmili'l-mi'e şerh olması hasebiyle **el-Curcânî**'nin *el-'Avâmili'l-mi'e*, **Bedruddîn el-'Aynî**'nin, birinci derecedeki kaynağıdır. Tabiki ayet örnekleri verdiği göre *Kur'ân-ı Kerîm* de kaynakları arasındadır. **el-'Aynî**'nin ister kendisine isterse başkalarına ait olsun doğru kabul ettiği görüşleri desteklemek için kullandığı rivayet ve diğer belli başlı kaynaklar aşağıda zikredilmiştir. Şu kadarki

⁷² Bkz. Çetkin, *a.g.t.*, s. 1, 2, 3, 9, 12, 14, 31, 33, 41.

⁷³ Bkz. Çetkin, *a.g.t.*, s. 4, 23, 26, 35, 37, 42.

⁷⁴ Bkz. Çetkin, *a.g.t.*, s. 5, 14, 17.

⁷⁵ Bkz. Çetkin, *a.g.t.*, s. 6, 38.

⁷⁶ Bkz. Çetkin, *a.g.t.*, s. 20, 35.

⁷⁷ Bkz. Çetkin, *a.g.t.*, s. 20, 30, 51, 82.

⁷⁸ Bkz. Çetkin, *a.g.t.*, s. 24.

⁷⁹ Bkz. Çetkin, *a.g.t.*, s. 35.

el-‘Aynî bazı âlimlerin görüşlerine yer verirken hangi kitabından faydalandığını belirtmemiş olması kaynak kitabın tespitini zorlaştırmıştır. Bu nedenle görüşünden faydandığı âlimin sadece ismini, kitabın adı zikredilmişse adını da zikredeceğiz.

es-Sekkâkî’nin *Miftâhu’l-‘ulûm*, **el-Mubberred**’in *el-Maksad*, **et-Taftâzânî**’nin *el-Mutavvel*, **ez-Zemaşserî**’nin *el-Keşşâf* adlı tefsiri, **İbn Mâlik**’in *el-Vâfiye fi şerhi’l-Kâfiye*, **ed-Dârekî**’nin *el-Fusûl*, **Mahmûd b. Muhammed el-Çağmîni**’nin *el-Mulahhas fi’l-hey’e* ve **Seyyid Şerif el-Curcânî**’nin *Şerhu’l-Mulahhas fi’l-hey’e*’si gibi kitaplardan faydalanmıştır. Ayrıca **Ebu’l-Esved ed-Du’elî**, **el-Ĥalîl b. Ahmed**, **İbn Keysan**, **el-Kisâ’î**, **Sîbeveyh**, **Sa’duddîn İbn Hâcib**, **İbn Cinnî**, **İbn Nasr**, **‘Abdulkâhir el-Curcânî**, **el-Hazenî**, kıraat âlimi **İbn Zekvân**, **Ebu’l-Hasen el-Ahfeş**, **Mâzinî**, **Kutrûb**, **el-Ferrâ**’ gibi âlimlerin görüşlerine yer vermiştir. Ancak bu görüşleri hangi kaynaktan aldığını belirtmemiştir. Bütün bunların yanında **Beşşâr b. Burd**, **el-Ahves el-Ensârî**, **Sa’d b. Mâlik el-Kaysî** gibi şairlerin şiirlerini şevahid olarak kullanmış, ancak bunları nereden, şairlerin divanından mı yoksa başka kaynaklardan mı aldığını belirtmemiştir. Yine bazı görüşleri nereden aldığını belirtmeden sadece قال بعضهم demekle yetinmiştir. Bazı kelimelerin mana, kök ve kullanışlarını verdiği göre sözlüklerden faydalandığı muhakkaktır. Fakat bu sözlüklerin hangileri olduğu belli değildir.

2.3.4. Yazma nüshaları

Yapılan araştırmalarda **Bedruddîn el-‘Aynî**’nin sözkonusu eserinden yurt içinde 6 yazma nüshası tespit edilmiştir. Bunların ikisi tarihli diğerleri tarihsizdir. Yurt dışında ise 3 adet nüsha bulunmaktadır.⁸⁰ Şârihin bu şerhi kütüphane fişlerinde *İ’râbu’l-‘Avâmil* ve *Şerhu’l-‘Avâmil* diye iki ayrı adla yazılmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde, eserin tespit edilen yazma nüshaları hakkında bilgi sunmanın yerinde olacağı kanaatindeyiz.

1-Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih bölümü, No. 5105: Eser 145X195 (75X140) mm. ebadında tamamı 75 varak olup, her varakta 17 satır bulunmaktadır. Sırtı kırmızı, kapakları kahverengi, şîrâzeli, şemseli, miklablı meşin bir cilt içindedir. Kalın ve az âharlı kâğıt üzerine nesihle yazılmış olup kenarları haşiyelidir. Siyah mürekkeple yazılmış olup **el-Curcânî**’ye ait *‘Avâmil* metni üstten kırmızı mürekkeple çizilmiştir. 1030/1621 yılında istinsah edilmiş olup müstensihin adı belli değildir. 1^a zahriyesinde **Muhammed el-Muderris**’in temellük kaydı vardır.

2- Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih bölümü, No. 5075: Eser 135X180 (yazı ebadı muhtelif) mm. ebadında şemseli, örme şîrâzeli, miklâplı kahverengi meşin bir cilt içinde, kâğıdı kalın ve az

⁸⁰ Bkz. *GAL Suppl.*, I, 503-504: Gotha 219, München 762, Alger 41.

âharlı, tamamı 121 yaprak olan mecmuanın 84^b-121^a varakları arasında yer almaktadır. Muhtelif satırda ve nesihle yazılmış olup *Avâmil* metni kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müstensihin adı ile istinsâh tarihi kayıtlı değildir.

3- Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Bayezid Bölümü, No.6513: Eser 130X195 (65X120) mm. ebadında miklâplı, örme şîrâzeli, üstü ebrûlu iç kısmına ise sarı renkli kâğıt yapıştırılmış karton kapakları üzerine bez geçirilmiş bir cilt içinde tamamı 60 yapraktır. Her yaprakta 13 satır bulunmaktadır. Kalın ve az âharlı kâğıt üzerine kırmızı mürekkepli çerçeve içinde ta'likle yazılmıştır. '*Avâmil* metni şerhten kırmızı çizgilerle ayrılmıştır.

Kitabın içinde muhtelif yerlere basılmış ve üzerinden;

وقفت هذا الكتاب عمر آغا المشهور باسبان زاده yazısı okunabilen bir vakıf mührü vardır. İstinsah tarihi 1114/1702 olup, istinsah yeri ve müstensihi kayıtlı değildir.

4- Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Bayezid Bölümü, No.6373: Eser 130X190 (75X115) mm. Ebadında miklâpsız, şîrâzesiz, sırtı yeşil bez, kapakları mavi renkli kâğıt kaplı, kâğıdı kalın ve az aharlı mecmuanın 1^b-39^b yapraklarında yer almaktadır. 17 satırda ve nesihle yazılmış olup ilk dört yaprakta yazı kırmızı çerçeve içindedir. Müstensihin adı ile istinsâh yeri ve tarihi kayıtlı değildir. Eserin birçok yerinde takdim ve te'hire rastlanmaktadır. Müstensihinin dikkatsizliği yüzünden birçok hata ve atlamalar mevcuttur.

5-Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih bölümü, No. 5107: Eser 208X135 (165X95) mm. ebadında 22 varak olup, her varakta 23 satır bulunmaktadır. Sırtı ve kapak kenarları siyah meşin, üzeri ebru kâğıt kaplı, miklablı, şîrazeli mukavva bir cilt içindedir. Yazısı ta'lik olup, avamil metni şerhten kırmızı çizgilerle ayrılmıştır. Eser isim-fiillerden رويد bahsine kadar olup, sondan 6 veya 7 varak eksiktir.

6-Yazmabağışlar No. 757: 150X205 (yazı ebadı muhtelif) miklâpsız, örme şîrâzeli, üstten kurt tahribatına uğramış ve o nedenle sonradan tamir görmüş, bez ciltli, kâğıdı kalın ve çok az âharlı mecmuada 42^b-73^a varakları arasında yer almaktadır. Muhtelif satırda ve nesihle yazılmış olup, '*Avâmil* metni üstten siyah kalemle çizilmiştir. İstinsah yeri ve tarihinin olup olmadığı belli değildir.

SONUÇ

Bedruddîn el-'Aynî'nin '**Abdulkâhir el-Curcânî**'nin *el-'Avâmil*'ine yaptığı şerh ve i'râbı üzerinde yapılan bu çalışmada, *Resâ'ilu'l-fi'e fi şerhi'l-'Avâmili'l-mi'e* incelenmiş, **el-'Aynî**'nin hayatı ele alınmış ve '*Avâmil*'e yazılan başka şerhlere de kısaca değinilmiştir.

Bu çalışma sonucunda, **Bedruddîn el-‘Aynî** ve *Resâ’ilu’l-fi’e fî şerhi’l-‘Avâmili’l-mi’e* ile ilgili olarak yapılan araştırmalarda bazı yeni bilgiler elde edilmiştir. Tespit edilen bu yeni bilgileri şöyle sıralamak mümkündür:

1- **Bedruddîn el-‘Aynî** hakkında:

- a- Doğum yerinin Mısır olduğuna dair bilgilerin doğru olmadığı,
- b- Gençlik yıllarında yaptığı bazı bilimsel faaliyetler,
- c- Bilinmeyen bazı eserlerinin tespiti,
- d- Kendisine atfedilen bir eserin kendisine ait olmadığı,
- e- Bilinen bazı eserlerinin yazma nüshaları;

2- *Resâ’ilu’l-fi’e fî şerhi’l-‘Avâmili’l-mi’e* hakkında:

- a- Mevcut olup olmadığı bilinmediği bilgisinin doğru olmadığı,
- b- Bilinmeyen bazı yazma nüshalarının tespiti.

KAYNAKLAR

el-‘Aynî, Mahmûd b. Ahmed, ‘*İkdu’l-cumân fî târîhi ehli’z-zamân*, (648-707/1250-1307 yılları), nşr. Muhammed Muhammed Emîn, Kahire 1407/1987.

_____, *İ’râbu’l-‘Avâmil*, Fatih Ktp., nr. 5105.

_____, ‘*Umdetu’l-kârî*, nşr. Muhammed Munîr ed-Dımaşkî, Kahire 1348.

_____, *es-Seyfu’l-muhenned fî sîreti’l-Meliki’l-Mu’eyyed*, Kahire 1967.

Abidin, Adile, “Aynî’nin Hayatı ve İkdu’l-cumân’ında Osmanlılara Ait olan Malumatın Tedkiki”, *Tarih Semineri Dergisi*, sayı II, İstanbul 1938.

Akgündüz, Ahmed – Öztürk, Said, *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul 1999.

el-Bağdâdî, İsmâ‘îl Paşa, *İzâhu’l-meknûn*, nşr. Şerefettin Yaltkaya-Rifat Bilge, İstanbul 1945-47.

el-Birgivî, Takiyyuddîn Mehmed, ‘*Avâmil*, nşr. Nevzat H. Yanık-Kenan Demirayak-Mustafa Kılıçlı-M. Sadi Çögenli, Erzurum 2000.

_____, *el-‘Avâmil*, İstanbul 1325.

Ma‘tûk, Sâlih Yûsuf, *Bedruddîn el-‘Aynî ve eseruhû fî ‘ilmi’l-hadîs*, Beyrut 1987.

Brockelmann, Carl, *GAL= Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden 1943-1949.

_____, *GAL Suppl.=Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband*, Leiden 1937-1942

Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333.

el-Curcânî, ‘Abdulkâhir, *el-‘Avâmilu’l-mi’e*, Bulak 1247.

Çetkin, Muhammed, *Bedruddîn el-‘Aynî ve Resâ’ilu’l-fi’e fî şerhi’l-‘Avâmilu’l-mi’e’si*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2003.

Demirkent, Işın, “Haçlı seferleri kaynaklarının büyük külliyyatı”, *Belleten*, LIV, sayı 210, s. 870, Ankara 1990.

Durmuş, İsmail, “el-‘Avâmilu’l-mi’e”, *DİA*, IV, 106-107, İstanbul 1991.

Gaziantep İl Yıllığı, Ankara 1969.

İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddîn Ahmed b. ‘Alî, *İnbâ’u’l-ğumr bi-enbâ’i’l-‘umr*, nşr. Abdullah b. Ahmed el-Alevi ve Muhammed Sâdikuddîn el-Ensârî, Beyrut 1967.

_____, *İntikâdu’l-i’tirâz*, nşr. Hamdî Abdulmecîd es-Silefî ve Subhî es-Sâmerrâ’î, Riyad 1993.

İbnu’l-‘Îmâd, Abdulhayy, *Şezerâtu’z-zeheb*, Beyrut, tsz.

Kallek, Cengiz, “el-Hidâye”, *DİA*, XVII, 471, İstanbul 1998.

Kandemir, M. Yaşar, “el-Câmiu’s-Sahih”, *DİA*, VII, 120-121, İstanbul 1993.

Kâtib Çelebi, *Keşfu’z-zunûn ‘an esâmi’l-kutub ve’l-funûn*, nşr. Şerefettin Yaltkaya-Rifat Bilge, İstanbul 1971.

Kehhâle, ‘Omer Rıza, *Mu‘cemu’l-muellifîn*, Dımaşk 1957-1960.

Koçkuzu, Ali Osman, “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 271, İstanbul 1991.

Kufralı, Kasım, “Birgivi”, *İA*, II, 634 İstanbul 1979.

Marçais, “Aynî”, *İA*, II, 70, İstanbul 1979.

Mecelletu Kulliyeti’ş-şerî’a bi-Câmi’ati’l-Melik ‘Abdil‘azîz, sayı 2, Mekke 1397 h.

Muhammed Mustafa Ziyâde, *el-Muerrihûn fî Mısr fî’l-karni’l-hâmisi ‘aşrete*, Kahire 1954.

Özel, Ahmet, “Hanefi Mezhebi”, *DİA*, XVI, 26, İstanbul 1998.

Sakallı, Talat, *Aynî'nin Hadis Kültüründeki Yeri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1987.

_____, *Bedruddin Aynî*, Ankara 1995.

_____, *Hadis Tartışmaları (İbn Hacer- Bedruddîn Aynî)*, Ankara 1996.

es-Sehâvî, Şemseddîn Muhammed b. Abdurrahmân, *et-Tibru'l-mesbûk fî zeyli's-sulûk*, Bulak 1896.

_____, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, Mısır 1355.

Suyûtî, ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Buğyetu'l-vu'ât*, Kahire 1924.

_____, *Husnu'l-muhâdara fî aḥbâri Mısır ve'l-Kâhire*, nşr. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm, Kahire 1967.

eş-Şevkânî, Muhammad b. ‘Alî, *el-Bedru't-tâli' bi mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*, Kahire 1348.

Tomar, Cengiz, “İkdü'l-cümân”, *DİA*, XXII, 25-26, İstanbul 2000.

Yınanç, M. Halil, “Aynî”, *İA*, II, 71, İstanbul 1979.

Yüksel, Emrullah, “Birgivî”, *DİA*, VI, 191, İstanbul 1992.

Ziriklî, Hayreddîn, *el-A'lâm*, Kahire 1954.

BEU. SBE. Derg.
Cilt:4 Sayı:1 Haziran 2015

TÜRK KÜLTÜRÜNDE DEVE GÜREŞLERİ

Orhan YILMAZ* - Mehmet Ertuğrul**

Özet

Develer tarihte ulaşım, yük, binek, savaş, gıda ve spor amacı ile insanlığa hizmet etmiştir. Türklerde deve yetiştiriciliği 4.000 yıldan fazla olmalıdır çünkü bazı arkeolojik kanıtlar Türklerde deve güreşinin en azından 4.000 yıldan beri yapıldığını göstermektedir. Ancak 20. yüzyılda başlayan endüstrileşme ve modernleşme süreci içinde deve önemini kaybetmiş ve günümüzde sadece bir spor ve turizm malzemesi derecesine inmiştir. Bu nedenle deve popülasyonu geçen süre içinde 1.000'ler seviyesine inmiştir. Develer genellikle Ege Bölgesi deve güreşleri amacı ile yetiştirilmektedir. Yılda 60-70 yerleşim yerinde deve güreşleri organize edilmektedir. Deve güreşleri Pazar günleri gerçekleştirilir ve sadece erkekler değil, kadın ve çocuklar tarafından da izlenir. Develerin ekipmanları, aksesuarları, süslemeler, bakıcıların ücretleri, şehirden şehre ulaşım giderleri ile konaklama ve yiyecek giderleri oldukça pahalı olmasına rağmen, deve sahipleri genellikle çok zengin insanlar olmayıp, orta veya dar gelire sahip insanlardır. Bu nedenlerden dolayı bu organizasyonların devam edebilmesi için devlet tarafından desteklenmelerine ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: *Camelus dromedary, Camelus bactrianus, Genetik kaynak, Gelenek, Spor*

CAMEL WRESTLING IN TURKISH CULTURE

Abstract

In the past, camels were used as transport, pack, ride, war, food, and sport animal by Turks. Camel rearing must have been more than 4.000 years of time period in Turks because some archaeological evidences showed that camel wrestling events have been organized by Turks for about 4.000 years. After industrialization and modernization since 20th century, camel lost their importance and nowadays they are only a sport and tourism material in Turkey. Hence, the camel population in Turkey decreased in number of about 1.000 recently. The camel population is mostly used for camel wrestling events in West Anatolia. The camel wrestling events are organized about in 60-70 different places annually during winter season. Wrestling events are held on Sundays and watched by not only men spectators but also women and children. Although camel wrestling equipment,

---

* Doç.Dr., Ardahan Üniversitesi, Teknik Bilimler M.Y.O., zileliorhan@gmail.com

** Prof.Dr., Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, ertugrul@agri.ankara.edu.tr

accessories, ornaments, wages of take carers, transport for wrestling from city to city, accommodation, catering are quite expensive, camel owners are not so rich people, but low or middle income people. Because of those reasons, both camel owners and camel wrestling associations should be supported by the state in order for this custom to be survived.

Key Words: *Camelus dromedary, Camelus bactrianus, Genetic resource, Custom, Sport.*

1. GİRİŞ

Asya ve Avrupa arasındaki coğrafik konumu nedeni ile Türkiye, binlerce yıldır uluslar, kültürler ve medeniyetler arasında bir köprü işlevi görmüştür (Yılmaz vd. 2011:1). İnsanların macera, ticaret, savaş ve göç nedeni ile bu toprakları kullanması sonucu Türkiye'de evcil hayvan genetik kaynakları son derece zengindir. Günümüzde Türkiye'de arı, at, deve, domuz, eşek, güvercin, hindi, ipekböceği, katır, kaz, keçi, kedi, keklük, koyun, köpek, manda, ördek, sığır, sülün, tavşan ve tavuk gibi evcil hayvanların yetiştiriciliği sürdürülmektedir (Yılmaz ve Wilson 2012:1; Yılmaz ve ark. 2013:1; Yılmaz ve ark. 2014:1; Yılmaz ve Ertugrul 2014:1).

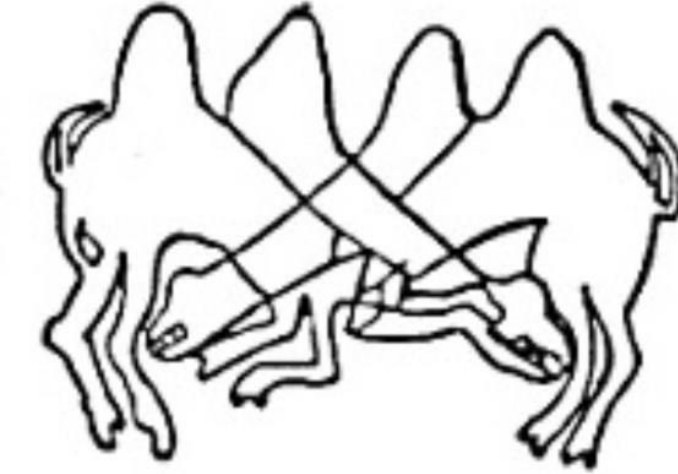
Tablo 1. Türkiye'de 1928-2012 yılları arasında deve mevcudu (Yarkın 1965, Aydın 2003:1, Anonim 2014^a).

Yıl	1928	1937	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2003	2010	2012
Sayı	74.437	118.211	110.000	65.390	39.000	12.000	2.000	1.350	808	1041	1315

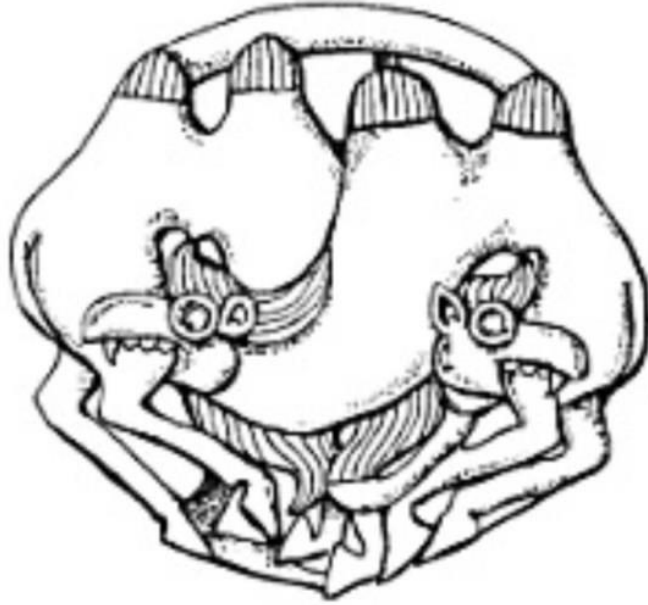
Şekil 1. Yaylaya göç eden göçebe Yörükler (Foto Muhammet Karakoyun)

Devenin en son evcilleştirilen hayvan türlerinden birisi olduğuna inanılmaktadır. Devenin M.Ö. 1.500 yıllarında Arabistan Yarımadası'nda evcilleştirildiğine, daha sonra M.Ö. 300 yıllarında Anadolu'ya yayıldığına inanılmaktadır (Wilson 1998:4-7). Deve özellikle Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de son derece azalmıştır. Bu azalma 1950'li yıllarda endüstrileşme ve motorizasyon ile hızlanmıştır (Tablo 1). Günümüzde Türkiye'de yetiştirilen develerin çok az bir kısmı Antalya, Mersin ve Muğla vilayetlerinde göçer halde yaşayan Yörükler tarafından yük hayvanı olarak (Şekil 1) kullanılmaktadır (Çelik 2013). Develerin geri kalan çok büyük bir kısmı ise deve güreşleri amacıyla yetiştirilmektedir (Yılmaz vd. 2011:1). Deve güreşlerinin Türk Tarihi'nde en az 4.000 yıllık geçmişi olduğu, Hakasya Cumhuriyeti'nde, Sulekskaya yakınlarında Margiana bulunan 4.000 yıllık taş bir tılsım üzerindeki çizimden belgelenmiştir (Şekil 2). Bunun yanı sıra yine 2.500 yıllık bronz levhalara kazılmış deve güreşi çizimleri de bulunmaktadır (Şekil 3, 4). Bazı deve güreşleri ise minyatür ve karakalem çizim şeklinde günümüze ulaşmıştır (Şekil 5). Bu derleme çalışmasında deve güreşlerinin Türk Kültürü'ndeki yeri incelenmeye çalışılacaktır.

Şekil 2. Hakasya Cumhuriyeti'nde, Sulekskaya yakınlarındaki Margiana bulunan 4.000 yıllık taş bir tılsım (Adamova 2004).

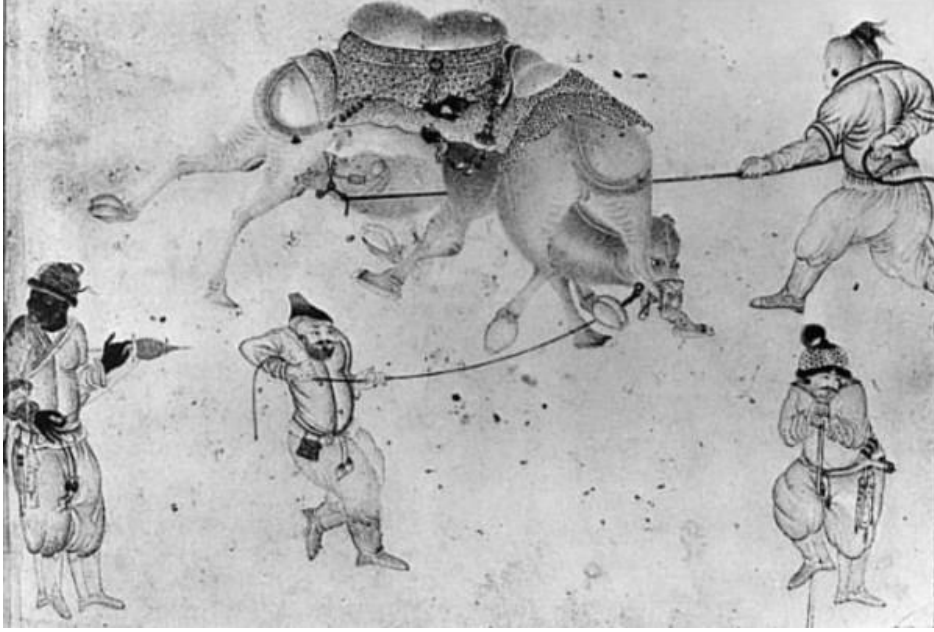

Şekil 3. Kazakistan'ın batısındaki Beşoba Kurgan'ında bulunan ve M.Ö. 6. veya 5. yüzyıllara ait olduğu sanılan bronz levha (Adamova 2004).

Şekil 4. Güney Urallardaki Filippovka'daki höyük mezarda bulunan ve M.Ö. 5. veya 4. yüzyıla tarihlenen bronz levha (Adamova 2004).

Şekil 5. 15. yüzyılın ikinci yarısı ortalarına ait ve urganlarla ayrılmaya çalışılan bir deve güreşi canlandırması (Adamova 2004).

2. AD VERME

Her deveye bir ad verilmektedir (Aydın 2011:2). Develerin adı konulurken genellikle onun cesareti ve korkusuzluğunu vurgulayacak adlar seçilir. Devenin en iyi yaptığı oyun, ünlü bir film yıldızı ya da politikacı da sıklıkla ad olarak güreş develerine verilir (Kılıçkiran 1987:130).Bazen devenin mevcut adı, seyirciler tarafından değiştirilebilmektedir. 1970'li yıllarda güreşen Okçulu adlı deve güreş alanında güreşirken çok sempatik hareketler sergiliyordu. Bu sempatik hareketler, yine 1970'li yılların ünlü TV dizisi kahramanı Komiser Kolombo ile özdeşleştirilmiş ve devenin adı Kolombo (Şekil 6) olarak seyirciler tarafından değiştirilmiştir ve bu yeni ad yerleşmiştir (Kılıçkiran 1987).

Şekil 6. Ünlü güreş devesi Kolombo'nun mezarı (Gülsöken 2010).

Bazı ünlü güreş develerinin adları şöyledir: Adalı, Ağır Dağ, Almanyalı, Bütün Dünya, Çakal, Çamkiran, Çayırılı, Cesur Yürek, Ceylan, Çılgın Hasan, Çılgın Özer, Civan, Dağdeviren, Dönmez, Dozer, Felek, Fırat, George Bush, Gezer, Hasan Efe, İpçi, Kankardeş, Kara Ali, Kara Cennet, Kara Murat, Kara Osmanoğlu Tülüsü, Kara Sümbül, Karakaş, Karka Kartalı, Kayacan, Keleş, Kiriş, Kolombo, Kuzey Ege, Önderhan, One Minute, Özen, Özge, Poyraz, Saddam Hüseyin, Sağlıkçı, Şahin, Şahintepesi, Sarı Zeybek, Serkan, Şimsek, Şoför, Takmakol, Talancı, Yarımdünya (Kılıçkiran 1987:130-140, Çulha 2008:1836, Çalışkan 2010:19-59, Gülsöken 2010:178-179).

3. EKİPMANLAR

Devenin en önemli ekipmanı havut (Şekil 7) adı verilen özel semerdir. Çünkü deve güreşirken diğer deveye yaslanır ve havudu ile iter (Seyirci 1987:331). Havut yaklaşık olarak 30-40 kg ağırlığındadır. Günümüzde havut yapan ustaların sayısı oldukça azalmıştır (Çalışkan 2010^b:103-105). Daha sonra deveyi yönetmek ve dizginlemek için yular ve ip takımları bulunur. Devenin başına takılan yuların dışında, bazen deve otururken ayağa kalkmasını önlemek için, katlanmış bacağı dize yakın kısımdan ip ile bağlanır (Çelik 2013). Ayrıca güreşten önce devenin ağzı, diğer deveyi güreş esnasında ısırması için, bu işi iyi bilen 'ağız bağcısı' tarafından bağlanır. Önemli ekipmanlardan birisi ise keçedir. Devenin çeşitli yerlerine, havudun ve diğer devenin zarar vermesini önlemek için keçe parçaları

yerleştirilir. Yine başka bir ekipman ise kolandır. Havudun sıkı bir şekilde bağlanması açısından önemlidir (Gülsöken 2010:79-82, Bağcıl 2013, Çelik 2013).

Şekil 7. Aydın İncirliova'dan Çılgın Özer, üzerindeki havut ve körüklü çizmesi ile sahibi.

4. AKSESUAR VE SÜSLER

Çeşitli boncuklar, ponponlar, işlemeli bezler, zillerve çanlar deveyi süslemek amacı ile kullanılır(Gülsöken 2010:116-123). Devenin adı, havudun arka tarafına asılan ve 'peş'(Şekil 8) adı verilen bir kumaş parçasına yazılır. Peş üzerinde devenin adından başka nereli olduğu da yazılıdır. Bazen sahibinin adı da eklenir. En altta ise vazgeçilmez olarak 'Maşallah' kelimesi bulunur. Deve için kullanılan bu ekipman ve süslerin maliyeti ucuz değildir ve 1.500 lira ile 15.000 TL arasında değişebilir(Çulha 2008).

Şekil 8. Havudun arkasına asılan peş.

5. OYUNLAR

Develer genellikle tek, makas, çengel, çırpma, bağ, çatal, kol atma ve kol kaldırma oyunlarını uygularlar. Genellikle deve, güreşler sırasında bu oyunlardan sadece birini uygular. Ancak bir iki oyunu birden veya oyunların hepsini uygulayan develere de bazen rastlanmaktadır. Develerin eşleştirilmesine ‘deve çatımı’ denir ve develer çatılırken, aynı oyunu uygulayan develerin birbirleri ile eşleştirilmesine dikkat edilir. Develer ayrıca ‘sağcı’ ve ‘solcu’ olarak da ikiye ayrılırlar. Bu adlandırmada siyasi bir anlam yoktur. Deve sağ ya da sol hangi taraftan oyun uyguluyorsa, bu adla anılır. Örneğin tek oyununu oynayan deve ya ‘sağ tekçi’ ya da ‘sol tekçi’dir.

Tek: Develer yan yana geldiklerinde, bir devenin başı ile diğer devenin ayaklarını zorlaması ve düşürmeye ya da kaçırmaya çalışmasına denir. Güreş uzmanlarına göre en etkili oyun tekdir. Eğer bir deve bu oyunu iyi biliyorsa, güreşlerini muhakkak kazanır.

Makas: Her iki deve karşı karşıya gelerek, başları ve havutlarından destek alarak diğer deveyi iter ve kaçmaya zorlar. Bu arada kendi eksenleri etrafında dönerler. Bu oyun genellikle beraberlik ile biter.

Çengel: Bir devenin ayağı ile diğer devenin ayağına çelme takması ve onu çömelmeye zorlamasına denir. Bu oyun ‘düz çengel’ ve ‘bıçak çengel’ olarak ikiye ayrılır. Bıçak çengel oyunu çok tehlikelidir ve hakemler müdahale edip, develerin ayrılmasını sağlamazlarsa, devenin bacağı kırılabilir. Bu nedenle ‘Çengelci deve’ genellikle sevilmez ve bir deve sahibi, kendi devesinin çengelci bir deve ile eşleşmesini istemez.

Bağ: İki deve karşı karşıyadır. Bir deve, diğer devenin başını bacakları ile sıkıştırarak, onu çökmeye zorlar. Bu oyun ‘tam bağ’ veya ‘çatal bağ’ (Şekil 9) ve ‘yarım bağ’ olarak ikiye ayrılır.

Şekil 9. Çanakkale Umurbey’de 2012 yılı güreşlerinde tam bağ (çatal bağ) oyunu

Çırpma: Bu oyunda bir deve bağ oyununu uygularken, diğer deve başını geri çeker ve boynunu diğer devenin boynunu üzerine koyar.

Çatal: Her iki deve de vücudu ile diğerinin başını altına almaya çalışır. Bu oyunu en son uygulayan genellikle güreşi kazanır.

Kol atma: Bir devenin bacağını diğer devenin boynuna koyarak, onu çökmeye zorlamasına denir.

Kol kaldırma: Bir deve kol atma oyununu uygularken, diğer devenin onu iterek düşürmesine denir (Gülsöken 2010, Bağcıl 2013).

6. ARENA

Güreş alanlarına genellikle 'arena' adı verilir. Arenalar sıklıkla toprak zeminli bir futbol sahası ya da amfi tiyatro şekilli uygun bir alandır (Anonim 2010). Eğer böyle bir alan bulunamazsa, zemini toprak herhangi bir alanda develer güreştirilebilir. Ancak arana alanında en önemli şart, yakınlarda uçurum ya da yar olmamasıdır. Çünkü develer güreş heyecanı ile buradan düşebilirler (Anonim 2012). Develerin güreşeceği, seyircilerin rahatça seyredeceği bir ortam güreş için yeterlidir. Bu nedenle genellikle eğer futbol sahası bulunmazsa, etrafında seyircilerin oturarak, güreşleri seyredebileceği eğimli toprak yükselti bulunan alanlar güreşler için idealdir. Arenanın yükselti bulunmayan kenarlarında ise seyirciler geldikleri araçların üzerine çıkarak güreşleri seyretmeye çalışırlar. Bu tip güreş arenaları senede ancak bir gün deve güreşleri için kullanıldıklarından, sadece deve güreşleri için arena inşa etmeye gerek duyulmamaktadır. Uygun futbol sahaları güreşler için en uygun alanlardır (Çalışkan 2009). Ancak çok geniş katılımlı deve güreşlerinin yapıldığı Selçuk Deve Güreşleri gibi güreşler için özel deve güreşi arenaları bulunmaktadır ki, Selçuk Deve Güreşleri'ni genellikle 25.000 civarında seyirci izler (Çulha 2008). Çok az yağsa da, yağmur zemini kayganlaştırarak, develerin güreşmelerini zorlaştırır. Bu yüzden yağmurlu havalarda güreşler genellikle iptal edilir (Çalışkan 2010^b).

7. DEVE SAHIPLERİ

Deve yetiştiricileri ve sahiplerinin tamamına yakını kırsal kesimdedir. Şehirde oturuyorsa dahi, kırsal kesim kökenlidir. Hemen hepsi ilköğretim mezunudur. Maddi durumları çok iyi olmamasına rağmen, sadece geleneği sürdürmek ve deveye olan sevgilerinden ötürü deve güreşi işini devam ettirmektedirler. Hâlbuki devenin bakımı, beslenmesi, bakıcı ücretleri, ekipmanı, aksesuarları, güreşlere gitmek için ulaşım ücreti, güreşler sırasında konaklama ve yiyecek-içecek ücretlerin hepsi birer masraf unsurudur (Kılıçkiran 1987).

Devenin her şeyden önce yeterli büyüklükte bir barınağa ve otlayacak araziye ihtiyacı vardır. Bunları şehirde bulmak zordur, bu yüzden deve yetiştiriciliği kırsal kesimin işi olmuştur (Çulha 2008). Deve o günkü güreşlerde bir galibiyet aldıysa, köyünde ya da kasabasında o gün bir şenlik havası olur. Çocuklarda deveye karşı bir hayranlık, erkeklerde ise bir saygı havası sezilir (Kinzer 2000:1). Güreşlerdeki galibiyetten sonra sahibinin itibarı ve saygınlığı o yerleşim yerinde artar (Akar 1996).

Güreş devesi sahiplerinin bir ortak özelliği de, tamamına yakınının aynı zamanda yağlı güreşlere ilgi duyan ve bu güreşleri takip eden kişilerden meydana

gelmesidir. Güreşlere gelirken geleneksel efe veya zeybek kıyafetlerini ve körüklü çizmelerini giymeyi ihmal etmezler(Kılıçkiran 1987). Deve sahiplerinin hemen hepsi, develerini ailenin bir ferdi gibi görürler (Bağcıl 2013). Ona ölene kadar bakacaklarını söylemeyi ihmal etmezler (Christie-Miller 2011, Parkinson 2011). Ancak öte yandan birçok deve yaşlanıp, ya da sakatlanıp yenilmeye başlayınca, sucuk olmak üzere kasaba yollanır (Çalışkan 2009).

8. SEYİRCİLER

Deve güreşlerinin seyirci profili geleneksel olarak erkek egemen olan Türk Spor Seyircisi profili içinde müstesna bir yeri işgal eder. Çünkü deve güreşleri, belki hiçbir spor dalında olmadığı kadar, her iki cinsiyetten ve bütün yaş gruplarından insanların (Şekil 10) katıldığı bir spordur (Aydın 2011:2-3). Ayrıca güreşlere her yaşta insanların ilgisi bazen o kadar fazla olur ki, bazı yerleşim yerleri terk edilmiş hissi verebilir (Anonim 2011) (Christie-Miller 2011).

Şekil 10. Deve güreşlerinde bayan seyirciler.

Seyircilerin büyük çoğunluğu kırsal kesimden ve alt veya orta gelir seviyesine sahip insanlardır. Ancak aynı zamanda bu kültürü yaşatan ruh bu

insanlarda bulunmaktadır (Parkinson 2011:2).Deve güreşleri Pazar günleri gerçekleştirilir (Anonim 2012:1).

Seyirciler sabahın erken saatlerinden itibaren ailecek güreş alanına gelerek, iyi bir yer kapmayı amaçlarlar. Otomobil, pikap, kamyonet/kamyon, minibüs ve traktör sıklıkla tercih edilen ulaşım araçlarıdır (Anonim 2010). Güreş alanında sandalye ya da sıra gibi oturulacak yer olmadığı için, seyirciler ya yüksekçe bir yere çıkarak, yere serdikleri örtülerin üstüne, ya beraberlerinde getirdikleri sandalye veya taburelere, ya da geldikleri traktör, kamyonet, minibüs gibi araçların üstüne otururlar. Bu durum tam bir “Sağlık ve güvenlik kâbusu” olarak adlandırılabilir (Çalışkan 2009) (Anonim 2011).

Şekil 11. Kendinden geçmiş şekilde saha kenarında oynayan seyirciler.

Oturdukları yere ayrıca bir de masa kurarlar, birçok aile ya da arkadaş grubu mangal yakmayı da ihmal etmez. Mangal ateşi, güreşin başından sonuna kadar sönmez. Üstünde genellikle deve etinden yapılmış sucuk kızartılır. Tek tük şarap içenlere rastlansa da, vazgeçilmez içki çeşidi rakıdır (Christie-Miller 2011). Bazı rakı firmalarının seyircilere destekleyici oldukları dahi görülebilir.

Güreşler sırasında genellikle davul ve zurna eşliğinde Ege'nin zeybek yada harmandalı havaları çalınır. Seyirciler bazen kendinden geçmişçesine oynarlar (Şekil 11). Bazen zurnanın yerini klarnet alabilir. Keman da bu çalgılara eşlik edebilir. Çalan kişiler genellikle Roman vatandaşlarımızdır(Çalışkan2010^b).Çalgı seslerine seyircilerin tezahürat ve gürültüleri karışır. Duyulan sesler arasında desteklenen devenin adına sıklıkla rastlanır(Anonim 2010, Aydın 2011:3). Deve

sahibi olmamalarına rağmen bazı deve güreşi takipçileri geleneksel efe veya zeybek kıyafetlerini ve körüklü çizmelerini giyerler (Aydın 2011:2). Güreşe gitmedikleri zamanlar, kendi oturdukları kasaba veya şehirdeki deveci kahvelerinde vakit geçirirler(Çalışkan 2010^b).

Seyirciler genellikle o yörenin insanları oldukları halde, Selçuk Güreşleri gibi büyük organizasyonlara yurtdışından turistlerin katıldığı da olur. Ancak turistler genellikle batılı turistler ile bazen Japonlardır. Ancak çok yerleşik bir deve kültürünün olduğu Arap ülkeleri vatandaşlarında güreşlere katılan pek olmaz(Çalışkan 2009).

9. HALI GECESİ

Güreş organizasyon heyeti tarafından, güreşlerden bir gece önce Halı Gecesi tertip edilir. Bu halı gecesinin birkaç farklı amacı vardır. Öncelikler bu gecede eski dostlar bir araya gelirler ve aralarına yeni katılan güreş heveslileri ile tanışma imkânı bulurlar. Ayrıca bir dokuma halı açık artırma ile satılır ve elde edilen gelir masrafları karşılamak için kullanılır (Aydın 2011:2). Halı gecesi çok renkli ve şamatalı geçer. Geçmiş yıllarda gece yarısına doğru dansöz de oynatılmışsa da, günümüzde bu adet pek kalmamıştır.

10. FOLKLOR

Binlerce yıldır insan ile böyle yakın bir ilişki içine girmiş olan deve ile ilgili çok geniş bir folklor birikimi bulunmaktadır (Seyirci 1987:327-331). Motorlu araçlar yaygınlaşmadan önce göçebe Türkler gelin götürürken, gelinin çeyizini deveye yükleyip götürürlerdi (Gülsöken 2010:180).

Deve temalı çok sayıda halk oyunu bulunmaktadır. Elazığ, Erzurum, Isparta, İzmir, Kars, Siirt ve Sinop yörelerinde “Deve Oyunu”, Adıyaman'da “Kör Deve”, Gaziantep'te “Yedi Deve” ve Kırklareli'nde Camala Oyunu ilk akla gelen oyunlardandır (Çakır 1987:77-81).

Bir dördlükte deve şöyle methedilmiştir:

Deve sunadır,

Koyun berber.

Keçi çerçidir,

At server.

Deve ağzına aldığı yiyeceği çiğnedikten sonra yutabilmek için başını suna gibi havaya kaldırır. Bu yüzden deve suna kuşuna benzetilmiştir (Akar 1996:43-44).

Eskiden deve güreşlerinin başka bir hayırlı fonksiyonu ise, evlenme çağına gelmiş bekâr erkeklerin kendilerine deve güreşleri sırasında uygun eş bulmaları ve bu curcunada ona bir şekilde yaklaşım, tanışıklık kurma imkânıdır. Öte yandan anne babalar da deve güreşi kalabalığını değerlendirip, evlatlarına “hayırlı bir kısmet” bulma telaşına düştükleri olmuştur (Kılıçkiran 1987:143-144).

11. KOCAKARI İLAÇLARI VE BAZI PRATİK UYGULAMALAR

Devenin tabanı yumuşak olduğu için, deveye at, eşek, katır, sığır, manda gibi hayvanlarda olduğu gibi nal çakılamaz. Deveciler bunun çaresini pratik bir yol ile bulmuşlardır. Zifti yumuşayınca kadar ısıtarak, içine yeterli miktarda kum katarlar. Daha sonra devenin ayağını bu zift-kum karışımına batırırlar. Bu karışım devenin ayağına bir çorap gibi yapışır. Bir nal görevi gören bu zift-kum nalı deveyi sert zeminlerde 10-15 gün idare eder ve ayağını herhangi bir sakatlanmadan korur (Gülsöken 2010).

Deve de diğer iri hayvanlar gibi, sinekleri kovacak uzun bir kuyruk ve yüzlek sırt kasları olmadığı için, bu haşerelerin ısırma ve sokmalarından son derece rahatsız olurlar. Deveciler bunun da çaresini bulmuşlardır. İki litre zeytinyağına 0,3 litre kadar çam veya ardıç reçinesi katarlar. Bunu kaynatıp, iyice birbirine karıştıktan sonra soğuturlar. Daha sonra bu karışımı devenin bütün vücuduna sürerler. Bu karışım deveyi tüm zararlı haşerelerin ısırma ve sokmasından korur. Bu karışımın devenin vücudunu zararlı mikroplara karşı da koruduğuna inanılmaktadır. Etkisi gidince, bu işlemi tekrar ederler (Gülsöken 2010:113-114).

Güreş sezonu başlayıp, bahar mevsimi geldiğinde, deve bütün bir kış sezonu boyunca yem yemediği için, oldukça zayıf düşmüştür. Deve otlatılmaya bırakıldığında, “kokusunda dolayı otları ayırt etmesin ve hepsini yesin” diye, devenin burun deliklerinin ağzına katran çalarlar. Bu uygulamanın devenin koku alma duyusunu bozduğuna inanırlar. Ayrıca yine bahar döneminde sık sık deveye peynir altı suyu içirerek, bu uygulamanın hem bağırsakları temizlendiğine, hem de sindirimi hızlandırdığına inanırlar (Gülsöken 2010:114-115).

12. KÜLTÜR TURİZMİ

Turizm; seyahat ederek yeni bilgileri öğrenme ve yeni yerleri görme olarak tarif edilebilir (Çulha 2008:1828). Deve güreşi organizasyonları da bu çerçevede değerlendirilebilecek yeni bir turizm alanı sayılabilir. Turistik yerler genellikle turistlerin kolayca ulaşabileceği büyük yerleşim yerlerine ve yollara yakın yerlerdedir. Bazı büyük deve güreşi organizasyonları son yıllarda yerli ve yabancı turistleri cezp etmek için bazı çalışmalara girişmişlerdir. Küçük ilçe merkezi, kasaba ve köylerde gerçekleştirilen deve güreşleri küçük ve dar kapsamlı organizasyonlardır. Bu yerlerdeki deve güreşleri genellikle ticari kaygılardan uzak, geleneği yaşatmak ve deve güreşi meraklılarını tatmin etmek için yapılır. Bu

nedenle bu tip küçük kapsamlı güreşlerin takipçileri de o yörenin kırsal kökenli insanıdır. Ancak Selçuk, Bodrum ve Kuşadası gibi turistik yörelerde düzenlenen organizasyonlara yerli ve yabancı turist katılımı yıldan yıla artmaktadır. Mesela Selçuk'ta düzenlenen deve güreşlerine genellikle 20.000 civarında katılım olur ve bu kalabalığın içinde azımsanmayacak ölçüde yerli ve yabancı turist bulunur (Çalışkan2010^a:132-134).

13. DEVE GÜZELLİK YARIŞMASI

Deve güzellik yarışmaları genellikle Suudi Arabistan ve Körfez Ülkelerine has bir uygulamadır. Bu ülkelerde deve güreşi geleneği olmadığı halde, tek hörgüçlü develer arasında yapılan deve yarışları çok yaygındır. Bu yarışlar sırasında deve güzellik yarışması da yapmayı ihmal etmezler. Mesela 2010 yılında yapılan deve güzellik yarışması sırasında yarışmacı yaklaşık 10.000 deve arasından bir deve 10 milyon dolar ödül almıştır. Yine Suudi Arabistan'da bir yarış devesi 2.7 milyon dolara satılmıştır (Parkinson 2011:2).

Son yıllarda deve güzellik yarışmaları Türkiye'de de yapılmaya başlamıştır. Bu çerçevede gerçekleştirilen ilk yarışma, 2011 yılında deve güreşlerinden bir gün önce Selçuk Deve Güreşleri'nde gerçekleştirilmiştir (Christie-Miller 2011:1).

SONUÇ

Deve güreşleri de bu kapsamda bir kültür ürünüdür ve Türkler tarafından en az 4.000 yıldır sürdürüle gelmektedir. Deve yetiştiren onca toplum olmasına rağmen, sadece Türklerde deve güreşinin görülmesi de Türklerin, dünya toplumları içindeki seçkin konumunu perçinleyen öğelerden yalnızca birisidir. Ancak her kültür gibi, deve güreşi kültürünün tüm öğeleri ile sürdürülmesi oldukça pahalı bir uğraştır. Bu konuda belediyeler ve bazı hayırsever güreş severler yardımlarda bulunsalar da, devletçe bu konu ele alınmalı ve organize edilecek Deve Güreşleri Federasyonu kanalı deve güreşçileri desteklenmelidir. Böylece hem bu kültür yaşatılabilir hem de yerli genetik kaynaklarından birisi olan devenin de Anadolu'da soylarının tükenmesinin önüne geçilebilir.

KAYNAKLAR

Akar, Musa. 1996. "Göçebe Türkmenlerde Deve Güreşi ve Sosyo-Kültürel Boyutu" Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu, Ankara.KültürBakanlığı,ss. 41-46.

Anonim, 2010. Getting the Hump - Camel Wrestling Season Now in Full Swing. <http://www.fethiyetimes.com/just-visiting/things-to-do/5976-getting-the-hump-camel-wrestling-season-now-in-full-swing.html>,04.02.2012.

Anonim, 2011. Fethiye Times Meets a Camel!
<http://www.fethiyetimes.com/expat-zone/environmentculture/6483-fethiye-times-meets-a-camel.html>, 04.02.2012.

Anonim, 2012. DeveGüreşleri.
<http://www.konakli.bel.tr/index.php?act=actvitishw>, 04.02.2012.

Anonim. 2014a. Hayvancılık İstatistikleri. Türkiye İstatistik Enstitüsü Kurumu, Ankara.
<http://tuikapp.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>,30.1.2014.

Anonim, 2014b. Camel Wrestling.
http://en.wikipedia.org/wiki/Camel_wrestling,04.02.2012.

Aydın, Gürbüz. 2003. *Deve Yetiştiriciliği*. Yayımlanmamış doktora semineri, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, pps. 12

Aydın, Ali Fuat. 2011. A Brief Introduction to the Camel Wrestling Events. Camel Conference of SOAS, University of London, 23-25 May 2011.

Bağcıl, Fikret. 2013. Yüzyüze görüşme, 2 Mart 2013, Kepez Beldesi, Canakkale.

Çelik, Yaşar. 2013. Yüzyüze görüşme, 14 Nisan 2013, Büyük Eceli Köyü, Gülnar, Mersin.

Christie-Miller, Alexandr. 2011. Turkey: Tradition of Camel Wrestling Making a Comeback. <http://www.eurasianet.org/node/62784>,30.01.2014.

Çakır, Ahmet. 1987. "Türk Halk Oyunlarında Hayvan Motifleri Üzerine Bir Atlas Denemesi." III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. s. 75-85. Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Çalışkan, Vedat. 2009. "Geography Of a Hidden Cultural Heritage: Camel Wrestles in Western Anatolia." *The Journal of International Social Research*. 2 (8): 123-137.

Çalışkan, Vedat. 2010a. "Examining Cultural Tourism Attractions for Foreign Visitors: The Case of Camel Wrestling in Selcuk (Ephesus)." *Journal of Turizam*. 14 (1): 22-40.

Çalışkan, Vedat. 2010b. *Kültürel Bir Mirasın Coğrafyası: Türkiye'de Deve Güreşleri*. Selçuk Belediyesi Yayınları, No:3. Anka Matbaacılık, İstanbul.

Çulha, Osman. 2008. "Kültür Turizmi Kapsamında Destekleyici Turistik Ürün Olarak Deve Güreşi Festivalleri Üzerine Bir Alan Çalışması." *Journal of Yasar University*, 3 (12): 1827-1852.

Güleç, Ertuğrul. 2012. *Türk Devesi ve Deve Güreşçiliği*. Bilgi Müşavirlik ve Mühendislik, Ankara.

Gülsöken, Saner. 2010. *Ayrın Develeri*. Ege Yayınları, İstanbul.

Kılıçkiran, Mazlum Nusret. 1987. “Ege’de Kış Turizminin Kurtarıcısı Deve Güreşleri” III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. s. 125-146. Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Kinzer, Stephen. 2000. Selcuk Journal; In These Prizefights, Camels Wrestle for Carpets. Newyork Times, 19 January 2000.

Parkinson, Joe. 2011. What's a Bigger Draw Than a Camel Fight? A Camel Beauty Contest, of Course. Wall Street Journal, 22 January 2011.

Seyirci, Musa. 1987. “Deve Folkloru ve Güney Göçerlerinde Deve Donanımları.” III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. s. 327-336. Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Wilson, Richard Trevor. 1998. *Camels*. MacMillanEducation Limited, Hong Kong.

Yarkin, İbrahim. 1965. *Keçi-Deve-Domuz Yetiştirilmesi*. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 243. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Yılmaz, Orhan and Richard Trevor Wilson. 2012. “The Domestic Livestock Resources of Turkey: Economic and Social Role, Species and Breeds, Conservation Measures and Policy Issues.” *Livestock Research for Rural Development*. 24 (9): 157.

Yılmaz, Orhan ve diğer. 2011. “The Domestic Livestock Resources of Turkey: Camel.” *Journal of Camel Practice and Research*. 18 (2): 21-24.

Yılmaz, O., Ertürk, Y. E. ve Ertuğrul, M. 2013. Some Phenotypical Characteristics of Camels Raised in Provinces of Balıkesir and Canakkale. *ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1(1): 51-56.

Yılmaz, O., Ertürk, Y. E. ve Ertuğrul, M. 2014. Türklerde Deve Güreşlerinin Orta Asya'dan Anadolu'ya 4.000 Yıllık Geçmişi . *ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1(2): 49-54.

Yılmaz, O. and Ertugrul, M. 2014. Camel Wrestling Culture in Turkey. *Turkish Journal of Agricultural and Natural Sciences*. Special issue 2: 1998-2005.

BEU. SBE. Derg.
Cilt:4 Sayı:1 Haziran 2015

İLKÖĞRETİM ÇAĞINDAKİ ÇOCUKLARIN İNTERNET KULLANIMLARININ EBEVEYN GÖRÜŞLERİ DOĞRULTUSUNDA DEĞERLENDİRİLMESİ*

Burcu GEZER ŞEN* - Yelda SEVİM** - Seda ARTUÇ***

Özet

Bu araştırmada, ilköğretim çağındaki çocukların internet kullanımlarının ebeveyn görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Veri toplama aracı olarak anket formu uygulanmıştır. Araştırmada, 2009 – 2010 öğretim yılında Elazığ il merkezinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi ve özel ilköğretim okullarının 5. sınıflarında öğrenim gören öğrencilerin ebeveynlerinden 300'ünün görüşlerine başvurulmuştur. Ebeveynlere evde internet kullanılıp kullanılmadığı, çocuğun ev dışında internet kullanıp kullanmadığı, günde kaç saat internet kullandığı, internette neler yaptığını denetleyip denetlemedikleri ve çocuğun interneti en çok hangi amaçlarla kullandığına ilişkin sorular sorulmuştur.

Elde edilen bulgulara göre, ebeveynlerin çoğunun evlerinde internet kullanıldığını ifade ettiği, az bir bölümünün çocuğunun ev dışında internet kullandığını belirttiği, en yüksek oranla çocuğunun günde 1 saatten az internet kullandığını ifade ettiği, çoğunun çocuğunun internette neler yaptığını denetlediğini belirttiği, en yüksek oranla çocuğunun interneti en çok derslerini araştırmak veya oyun oynamak amacıyla kullandığını ifade ettiği, konuyla ilgili ebeveyn görüşlerinin dağılımına çocuğun cinsiyeti açısından bakıldığında da kız çocukların en çok derslerini araştırmak, erkek çocukların ise en çok oyun oynamak için interneti kullandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, İnternet, Ebeveynler, İlköğretim.

---

* Bu çalışma, IV. Uluslararası Risk Altında ve Korunması Gereken Çocuklar Sempozyumu'nda (Ankara, 24-25 Nisan 2012) sözel bildiri olarak sunulmuştur.

* Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Eğitimi ABD,
burcugezersen@firat.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji ABD,
ysevim@firat.edu.tr

*** Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD, sedartuc2363@gmail.com

EVALUATION OF INTERNET USAGE OF PRIMARY SCHOOL AGE CHILDREN IN ACCORDANCE WITH PARENTAL REVIEWS

Abstract

In this study, it is aimed to evaluate the internet usage of primary school age children in accordance with parental reviews. Questionnaire form was applied to collect data. In the study, data was collected from 300 parents whose children were studying in fifth grade from 12 primary and public elementary schools located in Elazığ province in 2009-2010 academic year. Questions were asked to parents about if they use internet at home, if their child uses internet outside the home, how many hours a day does their child use the internet, if they check what their child is doing on the internet and the purposes for which the child uses the internet most.

According to the findings, it has been identified that most of parents noted that they use the internet at home, a small part of parents noted that their child uses the internet outside the home, parents noted in the highest rate that their child uses the internet less than 1 hour a day, most of parents noted that they check what their child is doing on the internet, parents noted in the highest rate that their child uses the internet to explore his lessons or to play the game, when parental views on the subject were analyzed for gender of the child, it has seen that girls use the internet most to explore their lessons and boys use the internet most to play games.

Keywords: Child, Internet, Parents, Primary School.

GİRİŞ

İnternet kullanımı küçük yaşlardan itibaren başlamaktadır. Çocukların internet kullanım oranı her geçen gün artmaktadır. Yapılan araştırmalarda çocukların ve ergenlerin internet kullanım oranının yetişkinlerinkinden fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Çocuklar, neredeyse tüm devlet okullarında ve hanelerin çoğunda internet erişim imkânına sahip durumdadır. Bilgisayar ve internet kullanımı çocukların teknoloji konusunda deneyim kazanmasını sağlamaktadır. Çocukların internet kullanım oranları, gelecek neslin teknoloji kullanımı konusunda ne kadar hazırlıklı olduğunun bir göstergesidir (NCES, 2005).

İnternet, çocuklara iletişim kurma, bilgi edinme ve interaktif oyunlar oynama olanağı sağlayan bir araçtır. Teorik olarak, internetin bu tür kullanımı çocukların bilişsel ve sosyal gelişimini destekler. Meta analizler, çocukluk döneminde internet kullanımıyla okul başarısı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu onaylamaktadır

(bkz. Johnson, 2010). İnternet bilgilendirici, eğlendirici ve eğitsel amaçlı içeriğiyle çocuklar için zengin bir öğrenme ortamı haline gelmiştir. Bunun yanında internet çocuklara zarar verebilecek unsurları da bünyesinde barındırmaktadır. İnternetin çocuklar için taşıdığı olası riskler yüzünden internet kullanımını yasaklamak etkisiz bir tutum olacaktır. Ailelerin, internet kullanımı, internette kendilerini ve çocuklarını bekleyen tehlikeler konusunda bilinçlenerek çocuklarını yönlendirmeleri bu açıdan önem taşımaktadır (Odabaşı, 2007).

Çocuğun denetimsiz bir şekilde internet karşısında vakit geçirmesi çeşitli olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Öncelikle, çocuğun kişisel bilgilerinin ele geçirilmesi gibi önemli bir risk söz konusudur. Ayrıca, ödül, oyun ve hediye yoluyla çocuklar sanal ortamda kandırılabilir. Çocuklar reklamlar aracılığıyla yanlış yönlendirilebilmekte ve zararlı içeriklerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Bunun yanı sıra, sosyal paylaşım ağları, e-posta grupları her zaman denetlenemeyeceği için çocuklar beklenmedik tehlikelerle karşı karşıya kalabilmektedir (Turan, 2008).

Ebeveynlerin internetle ilgili alacağı önlemler pek çok olumsuzluğun önüne geçilmesini sağlayacaktır. Bu önlemler arasında çocukların da katkısıyla internet ev kuralları listesi oluşturulması, bu listede sınırların dışında kalan site türleri, internete erişim saatleri gibi uyulması gereken kuralların yer alması, internete bağlı olan bilgisayarların açık bir alanda ve çocukların yatak odalarının dışında tutulması, ebeveynlerin çocuklarla çevrimiçi arkadaşları ve etkinlikleri hakkında konuşması, ebeveyn gözetiminin yerine geçecek değil onu bütünleyecek internet filtreleme araçlarından faydalanılması, çocukların çevrimiçi ortamda kendilerini rahatsız eden ya da tehdit altında hissettiren bir şey olması durumunda bunu hemen ebeveynlerine iletmesi gerektiği konusunda bilinçlendirilmesi, çocukların sık ziyaret ettiği web sitelerinin takip edilmesi, çocuklara sorumlu, ahlaki çevrimiçi davranışların öğretilmesi sayılabilir (bkz. Yalçın, 2006).

İnternet kullanımındaki büyük artış, internet kullanımıyla ilgili henüz yeteri kadar yasal düzenlemenin bulunmaması ve var olan düzenlemelerin uygulanmasında bir takım zorluklar yaşanması risklerin farkında olabilen ebeveynleri denetim mekanizması oluşturmaya yöneltmektedir (Günel vd., 2010). Ebeveynlerin çocuklarına internet kullanımıyla ilgili iyi birer örnek olması, bir takım kurallar koyması, yol gösterici bir tutum sergilemesi ve çocuklarının internet kullanımını yakından takip etmesi doğru internet kullanımı konusunda çocuklarını bilgilendirmelerini sağlayacaktır.

Bu araştırmada, ebeveyn görüşleri doğrultusunda ilköğretim çağındaki çocukların internet kullanımıyla ilgili bilgi edinilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç

İLKÖĞRETİM ÇAĞINDAKİ ÇOCUKLARIN İNTERNET KULLANIMLARININ EBEVEYN GÖRÜŞLERİ DOĞRULTUSUNDA DEĞERLENDİRİLMESİ

doğrultusunda, ebeveynlere evde ve ev dışında çocuğun internet kullanma durumu, günde kaç saat internet kullandığı, interneti en çok hangi amaçlarla kullandığı ve internette neler yaptığını ebeveynlerin denetleyip denetlemediğine ilişkin sorular sorulmuştur.

YÖNTEM

Bu araştırmada, ilköğretim çağındaki çocukların internet kullanımının ebeveyn görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, 2009 – 2010 öğretim yılında Elazığ il merkezinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi ve özel ilköğretim okullarının 5. sınıflarında öğrenim gören öğrencilerin ebeveynlerinden tesadüfi örneklem yoluyla seçilen 300'ünün görüşlerine başvurulmuştur. Ebeveynlere evde internet kullanılıp kullanılmadığı, çocuğun ev dışında internet kullanıp kullanmadığı, günde kaç saat internet kullandığı, internette neler yaptığını denetleyip denetlemedikleri ve çocuğun interneti en çok hangi amaçlarla kullandığına ilişkin sorular sorulmuştur. Veri toplama aracı olarak anket formu uygulanmıştır. Toplanan anket formlarındaki veriler öncelikli olarak bilgisayar ortamına aktarılmış, daha sonra da bu verilerin dağılımı "SPSS 16.0 for Windows" adlı istatistik programı kullanılmak suretiyle analiz edilmiştir. İstatistiksel analizler için frekans ve yüzde alma teknikleri kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmada ebeveynlere internet kullanımıyla ilgili olarak, evde internet kullanılıp kullanılmadığı, çocuğun ev dışında internet kullanıp kullanmadığı, günde kaç saat internet kullandığı, internette neler yaptığını denetleyip denetlemedikleri ve çocuğun interneti en çok hangi amaçlarla kullandığına ilişkin sorular sorulmuştur.

Tablo 1. Evde ve Ev Dışında İnternet Kullanılıp Kullanılmadığıyla İlgili Ebeveyn Görüşlerinin Dağılımı

Evde İnternet Kullanılıp Kullanılmadığı	Sayı	Yüzde
Evet, internet kullanıyoruz.	187	62,3
Hayır, internet kullanmıyoruz.	113	37,7
Toplam	300	100
Çocuğun Ev Dışında İnternet Kullanıp Kullanmama Durumu	Sayı	Yüzde
Evet, çocuğum ev dışında internet kullanıyor.	60	20

Hayır, çocuğum ev dışında internet kullanmıyor.	240	80
Toplam	300	100

Evde internet kullanılıp kullanılmadığı konusuyla ilgili olarak, ebeveynlerin çoğunun (%62,3) evlerinde internet kullanıldığını ifade ettiği belirlenmiştir. Çocuğun ev dışında internet kullanıp kullanmadığıyla ilgili ebeveyn görüşlerinin dağılımına bakıldığında ise, ebeveynlerin büyük bir bölümünün (%80) araştırmaya konu olan çocuklarının ev dışında internet kullanmadığını belirttiği ortaya çıkmıştır. Buna göre, ebeveynlerin çoğunlukla evlerinde internet kullanıldığını ifade ettiği ve çocuklarının ev dışında internet kullanmadığını belirttiği görülmüştür.

Tablo 2. Çocuğun İnternet Kullanım Sıklığıyla İlgili Ebeveyn Görüşlerinin Dağılımı

Çocuğun Günde Kaç Saat İnternet Kullandığı	Sayı	Yüzde
1 saatten az	85	28,3
1 saat	54	18
2 saat	37	12,3
3 saat	7	2,3
3 saatten fazla	4	1,3
İnternet kullanmıyoruz.	113	37,7
Toplam	300	100

Çocuğun günde kaç saat internet kullandığıyla ilgili olarak ise, ebeveynlerin en yüksek oranla (%28,3) çocuğunun günde 1 saatten az internet kullandığını ifade ettiği belirlenmiştir. Bazı çocukların, özellikle ileri ergenlik dönemindeki erkek çocukların, evdeki bilgisayarlar ile günde 4 saatten fazla zaman geçirdiği rapor edilmiştir (Shields ve Behrman, 2000). Çocuğun bilgisayar başında aşırı zaman harcaması fiziksel, zihinsel, sosyal ve duygusal gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Saatlerce bilgisayar karşısında hareketsiz oturan çocuklarda beden gelişiminde yetersizlikler ve bu hareketsizliğin verdiği huzursuzluk hali görülmektedir. Ayrıca kalp atışlarında hızlanma, göz rahatsızlıkları, mide ağrıları, beslenme ve hazım bozuklukları ortaya çıkmaktadır. Çocuklarda aşırı internet kullanımı veya internet kullanamama stres ve endişeye yol açmaktadır. Bir süre sonra kimi çocuklarda içine kapanıklık, uyku rahatsızlıkları ve kâbuslar görülebilir. Sürekli şiddet içerikli yayın ve oyunlara maruz kalan çocuklarda saldırganlık davranışında artma söz konusudur (Kılıçarslan, 2014). Dolayısıyla, ebeveynlerin bu konuda bilinçli hareket etmesi ve çocuklarının aşırı internet kullanımını önlemesi önemlidir.

Tablo 3. Ebeveynlerin, Çocuğun İnternette Neler Yaptığını Denetleyip Denetlememe Konusundaki Görüşlerinin Dağılımı

İLKÖĞRETİM ÇAĞINDAKİ ÇOCUKLARIN İNTERNET KULLANIMLARININ EBEVEYN GÖRÜŞLERİ DOĞRULTUSUNDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Çocuğun İnternette Neler Yaptığını Denetleyip Denetlememe	Sayı	Yüzde
Evet, denetlerim.	165	55
Hayır, denetlemem.	22	7,3
İnternet kullanmıyoruz.	113	37,7
Toplam	300	100

Çocuğun internette neler yaptığını denetleyip denetlememe konusuyla ilgili bulgular incelendiğinde, çocuğunun internet kullandığını ifade eden ebeveynlerin çoğunun çocuğunun internette neler yaptığını denetlediğini belirttiği görülmektedir. Ebeveynlerin çocuğun aşırı internet kullanımını önlemesinin yanında, çocuğunun internette neler yaptığını, interneti hangi amaçlarla kullandığını denetlemesi ve takip etmesi de önemlidir.

Çocuk internetteyken ebeveynlerin sergilediği davranışlara ilişkin bulguların yer aldığı bir araştırmaya (Kırık, 2014) göre, ebeveynlerin %48'inin çocukları internet başındayken onları takip etmediklerini, kendi işleriyle ilgilendiklerini ifade ettiği, %18'inin çocuğuyla birlikte internet ortamında gezdiklerini ve oyun oynadıklarını belirttiği, ebeveynlerin %14'ünün çocuğun internette ödevlerini yapmasını sağlamaya çalıştıklarını ifade ettiği, %12'sinin ise çocuğun hangi sitelere erişim sağladığını gözlemlediklerini belirttiği ortaya çıkmıştır. Araştırmada ebeveynlerin neredeyse yarısının çocukları internet başındayken onları takip etmemeleri dikkat çekicidir.

Ebeveynlerin çocuklarının internet kullanırken karşılaşılabileceği riskler konusunda yeterli bir bilgiye sahip olması ve internet kullanımı konusunda çocuklarına yol gösterici bir tutum sergilemeleri önem taşımaktadır. Özellikle internet kullanımıyla ilgili belli kurallar konulmalı ve ilk bilgiler bizzat bilgisayar başında gösterilerek ve çocuğun kendisinin denemesi izlenerek verilmelidir (Canbek ve Sağıroğlu, 2007).

Tablo 4. Çocuğunun İnterneti En Çok Hangi Amaçlarla Kullandığı Konusuyla İlgili Ebeveyn Görüşlerinin Dağılımı

Çocuğun İnterneti En Çok Hangi Amaçlarla Kullandığı	Kız		Erkek		Toplam	
	s	%	s	%	s	%
Derslerini araştırmak	80	54,4	58	37,9	138	46
Oyun oynamak	29	19,7	66	43,1	95	31,7
Müzik dinlemek	11	7,5	3	2	14	4,7
Film izlemek	1	0,7	-	-	1	0,3
Sohbet etmek	6	4,1	3	2	9	3

(Bu soruda ebeveynler birden fazla seçenek işaretlemişlerdir.)

Çocuğun interneti en çok hangi amaçlarla kullandığıyla ilgili ebeveyn görüşlerinin dağılımının yer aldığı Tablo 4'e göre, ebeveynlerin çocuğunun interneti en çok derslerini araştırmak veya oyun oynamak amacıyla kullandığını ifade ettiği görülmektedir. Konuyla ilgili ebeveyn görüşlerinin dağılımına çocuğun cinsiyeti açısından bakıldığında, ilköğretim 5. sınıfta öğrenim gören çocuğu kız olan ebeveynlerin en yüksek oranla çocuğunun derslerini araştırmak amacıyla, çocuğu erkek olan ebeveynlerin ise en yüksek oranla çocuğunun oyun oynamak amacıyla internet kullandığını ifade ettiği ortaya çıkmıştır. Buna göre, kız çocukların en çok derslerini araştırmak, erkek çocukların ise en çok oyun oynamak için interneti kullandığı tespit edilmiştir.

Yapılan bir araştırmada (Karadağ vd., 2006), ilköğretim öğrencilerinin %39.3'ünün interneti "bilgiye ulaşma", "haberleşme" ve "oyun" gibi amaçlar için kullandığı; İnterneti yalnızca "ders/ödev için bilgiye ulaşma" amaçlı kullanan öğrencilerin oranının %13.9 olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada internetin sadece ders çalışma amaçlı kullanılma oranının düşük olduğu, araştırmamızda ise internetin ilköğretim çağı çocukları tarafından en çok ders çalışma amaçlı kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bir başka araştırmada (Aktaş Arnas, 2005) ise, bilgisayar kullanan ailelerin %21.3'ünde bilgisayarın çocuğun odasında bulunduğu ve eve bilgisayarın daha çok çocukların okul ödevlerini yapması (ders çalışmak) amacı ile alındığı tespit edilmiştir. Çocukların %19.7'sinin interneti okul ödevleri için bilgi toplamak ve ödev yapmak için kullandıkları, bunun yanı sıra çocukların %22.6 oranında oyun oynamak, %13.6 oranında eğlenmek, %7.8 oranında internet sitelerine girmek ve %5.7 oranında sohbet etmek ve amacı ile internet kullandıkları belirlenmiştir. Ayrıca çocukların %45.4'ünün zaman zaman internet kafelere gittikleri tespit edilmiştir. Bu araştırmada görüldüğü gibi, çocuklarının internet kullanımıyla ilgili ailelerin öncelikli beklentisi onların interneti derslerini araştırmada bir kaynak olarak kullanması yönündedir. Araştırmamızda çocukların %46'sının derslerini araştırmak amacıyla interneti kullandığı, bu araştırmada ise bu oranın %19,7 olduğu görülmektedir. Ayrıca bu araştırmada azımsanmayacak oranlarla internetin oyun oynamak ve eğlenmek gibi amaçlarla çocuklar tarafından kullanıldığı belirlenmiştir. Araştırmamızda da çocukların internet kullanım amaçları arasında oyun oynama amacının ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Görüldüğü gibi, çocuklar interneti hem derslerini araştırmak hem de oyun oynayıp eğlenmek amacıyla kullanmaktadır.

SONUÇ

İLKÖĞRETİM ÇAĞINDAKİ ÇOCUKLARIN İNTERNET KULLANIMLARININ EBEVEYN GÖRÜŞLERİ DOĞRULTUSUNDA DEĞERLENDİRİLMESİ

İnternet, eğitici içeriğinin yanında çocuklar için zararlı birçok unsuru da barındırmaktadır. Araştırmada, ilköğretim çağı çocuğunun internet kullanımıyla ilgili tutumları ve ebeveynlerin konuyla ilgili yaklaşımı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, ebeveyn gözüyle çocuğun internet kullanımı hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmış ve çocuğun evde ve ev dışında internet kullanıp kullanılmadığı, günde kaç saat internet kullandığı, internette neler yaptığını ebeveynlerinin denetleyip denetlemediği ve çocuğun interneti en çok hangi amaçlarla kullandığı tespit edilmiştir.

Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, çoğu ailenin evinde internet kullandığını belirttiği ve ebeveynlerin çoğunun çocuğunun ev dışında internet kullanmadığını ifade ettiği görülmüştür. Çocukların interneti daha çok ev ortamında kullanması internetin barındırdığı birçok tehlikeden korunabilmeleri açısından olumlu bir durumdur. Ebeveyn, çocuğunun interneti kullanım saatini, internette neler yaptığını ve interneti hangi amaçlarla kullandığını ev ortamında daha sağlıklı bir biçimde takip edebilmektedir.

Çocuğun günde kaç saat internet kullandığıyla ilgili elde edilen sonuçlarda ise, çocukların en yüksek oranla günde 1 saatten az internet kullandığı belirlenmiştir. Çocuğun internet başında aşırı zaman harcaması birçok olumsuzluğu beraberinde getirecektir. Araştırmada bu oranın yüksek çıkmaması sevindirici bir durumdur. Bu sonuçtan yola çıkılarak, ebeveynlerin ve çocukların bu konuda bilinçli hareket ettikleri düşünülmektedir.

Çocuğun internette neler yaptığını denetleme konusuyla ilgili olarak ise, araştırmada ebeveynlerin çoğunun çocuğunun internette neler yaptığını denetlediğini ifade ettiği belirlenmiştir. Buna göre, ebeveynlerin çocuğun aşırı internet kullanımını önleme konusunda olduğu kadar, çocuğunun internette neler yaptığını ve interneti hangi amaçlarla kullandığını denetleme konusunda da bilinçli bir tutum sergilediği düşünülmektedir.

Çocuğun interneti en çok hangi amaçlarla kullandığıyla ilgili olarak, ebeveynlerin çocuğunun interneti en çok derslerini araştırmak veya oyun oynamak amacıyla kullandığını ifade ettiği, konuyla ilgili ebeveyn görüşlerinin dağılımına çocuğun cinsiyeti açısından bakıldığında ise, kız çocuğu olan ebeveynlerin en yüksek oranla çocuğunun derslerini araştırmak amacıyla, erkek çocuğu olan ebeveynlerin ise en yüksek oranla çocuğunun oyun oynamak amacıyla internet kullandığını ifade ettiği belirlenmiştir. Bu bulgu, çocukların internet kullanımında ilgilerinin cinsiyete göre farklılaştığını göstermiştir. Çocukların ilgilerinin cinsiyet faktörüne göre farklılaşması beklenen bir durumdur.

Sonuç olarak, araştırmada ebeveynlerin ve çocukların internet kullanımı konusunda genel olarak bilinçli oldukları görülmüştür. İlköğretim çağında çocuğun internet kullanımının eğitimsel açıdan yararlı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Çoklu uyarıcı aracılığıyla bilgi edinme imkânı sunan internet, öğrenmede kalıcılığın sağlanması açısından etkili bir araçtır. İnternet, çocuğun bilişsel gelişimine katkıda bulunması ve yeni bilgiler edinmesi açısından yararlı bir eğitim aracıdır. Bu eğitim aracından çocukların olumlu yönde etkilenebilmesi için hem ebeveynlerin ve hem de çocuklarının iyi birer medya okuryazarı haline gelmesi önem taşımaktadır. Bu amaçla özellikle okullarda ailelere gerekli eğitimsel destekler verilmelidir. Bu eğitimlerde internetin çocuk gelişimi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri somut örneklerle aktarılmalıdır. Ebeveynlerin çocuğun aşırı internet kullanımı konusunda bilinçli hareket etmesi ve internette neler yaptığını, interneti hangi amaçlarla kullandığını takip etmesi internetin olumsuzluklarından korunmasını sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Aktaş Arnas, Y. (2005), “**3-18 Yaş Grubu Çocuk ve Gençlerin İnteraktif İletişim Araçlarını Kullanma Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi**”, TOJET, Cilt 4 Sayı 4, Ekim – 2005, <http://www.tojet.net/articles/449.doc>
- Canbek, G. ve Sağıroğlu, Ş., (2007) “**Çocukların ve Gençlerin Bilgisayar ve İnternet Güvenliği**”, Politeknik Dergisi, 10 (1):33-39.
- Günel, A., vd., (2010), “**İlköğretim Öğrencileri Arasında İnternet Kullanımının İncelenmesine Yönelik Anket Çalışması**”, 3. Ağ ve Bilgi Güvenliği Ulusal Sempozyumu.
- Johnson, G. M., (2010), “**Young Children's Internet Use at Home and School: Patterns and Profiles**”, Journal of Early Childhood Research, 8(3): 282-293.
- Karadağ, R., vd. (2006). “**Türkiye’de İnternet Kafeler ve İlköğretim**”, XI. Türkiye’de İnternet Konferansı, (21-23 Aralık), TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara.
- Kılıçarslan, F. (2014), “**Dijital Çağın Çocuklarını Nasıl Eğitmeliyiz?**”.
<http://www.bayder.com.tr/fatih-k-l-carslan/245-dijital-cag-n-cocuklar-n-nas-l-egitmeliyiz.html>

- Kırık, A. M. (2014), “**Aile ve Çocuk İlişkisinde İnternetin Yeri: Nitel Bir Araştırma**”, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Cilt:3 Sayı:1 Şubat 2014 (337-347).
- NCES (National Center of Education Statistics), (2005), “**Rates of Computer and Internet Use by Children in Nursery School and Students in Kindergarten Through Twelfth Grade: 2003**”, U.S. Department of Education Institute of Education Sciences.
<http://nces.ed.gov/pubs2005/2005111.pdf>
- Odabaşı, F., vd., (2007). “**Yeni Dünya: İnternet - Ailelerin Yeni Dünyadaki Sorumlulukları Nelerdir?**” 8. Aybastı-Kabataş Kurultayı.
- Shields, M. K. ve Behrman, R. E., (2000), “**Children and Computer Technology: Analysis and Recommendations**”, The Feature of Children Journal, 10 (2): 3-29.
- Turan, S. (2008), **İnternet Ağında Çocuğum (Çocuğumu İnternet ve Bilgisayarın Zararlarından Nasıl Korurum?)**, İzmir: Gülyurdu Yayınları.
- Yalçın., N. (2006), “**İnterneti Doğru Kullanıyor muyuz? İnternet Bağımlısı mıyız? Çocuklarımız ve Gençlerimiz Risk altında mı?**” 9 - 11 Şubat Pamukkale Üniversitesi Bilgi Teknolojileri Kongresi IV Akademik Bilişim 2006 Bildiriler Kitabı, S: 585-588, Denizli.

BEU. SBE. Derg.
Cilt:4 Sayı:1 Haziran 2015

ANTİK ÇAĞDA PAZARLAMA VE PAZARLAMA KARMASI ELEMANLARINA YÖNELİK DEĞERLENDİRMELER

Serpil ÜNAL KESTANE*

Özet

Tarih, birçok konuya ışık tuttuğu gibi, pazarlamanın geçmişi ile ilgili bilgilere de ulaşmamızı sağlayan önemli bir bilim dalıdır. Tarih incelendiğinde bugünün pazarlama kavram ve uygulamalarının temelini antikçağdaki faaliyetlerde görmek mümkündür. Antikçağda pazarlamanın, kavramsallaştırılması bağlamında pazarlama literatürüne atıfta bulunularak okunması yapılacaktır. Çalışmanın amacı, “kendi geçmişini bilmeyenler, hatalarını tekrarlamaya mahkûmdur” sözünün, pazarlama ilke ve kurallarına uygulanarak, doğruluğuna pazarlama bilimi açısından işaret edilmesidir. Çalışmanın önemi ise, antikçağda pazarlama konusunda yapılan ilk literatür taramalarından biri olmasıdır.

Çalışmada, literatür taraması tarih, arkeoloji ve pazarlama açısından imgenmiştir. 20. yüzyıl öncesinde pazarlama konusuna ait kaynakların az olması, çalışmanın önemli bir kısıtıdır. Bu bağlamda ilk olarak, antikçağda pazarlama uygulamalarının ontolojik yapısı ve etkileri tartışılacaktır. İkinci olarak ise, konu pazarlama bileşenleri açısından ele alınacaktır. Antik çağdan günümüze pazarlama alanında nicelik ve nitelik olarak gelişme gösteren konular ile değişmeyen konuların kavramsal olarak epistemolojik, benzer ve farklı yönlerine ilişkin ipuçları işaret edilecektir.

Anahtar kelimeler: Pazarlama, Pazarlama Tarihi, Antik Çağ.

ASSESSMENTS RELATING TO MARKETING AND MARKETING MIX IN ANCIENT HISTORY

Summary

The study of history is an important discipline that not only sheds light on many related issues but also enables us to extend our knowledge of the history of marketing. When researching history, it is possible to see that the foundations of

---

*Yrd.Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İMYO Pazarlama Programı, serpil.caliskan@deu.edu.tr

current marketing concepts and practices were already laid in many activities of the ancient world.

A study of marketing in ancient history will be carried out in the context of conceptualisation through referrals to marketing literature. The purpose of this study is to underline the accuracy of the expression “Those who do not know their own history are doomed to repeat their mistakes” by applying this to marketing principles and procedures from the point of view of the science of marketing. The importance of the study is that it is one of the first literature reviews on the subject of marketing in this period.

In this study, the literature review has been imagined from the point of view of history, archaeology, and its relevance to marketing, although a lack of resources on marketing prior to 20th century is an important limitation on the study. In this context there will be a discussion of the ontological structure and impacts of ancient marketing practices. Secondly, the subject will be considered from the point of view of the components of marketing.

Leads will be proposed regarding the subject’s conceptual epistemology, together with similar and different aspects of the themes that have shown development and those that have remained the same in terms of quality and quantity in marketing from the ancient times to the present day.

Key Words: *Marketing, History of Marketing, Antiquity.*

1. Giriş

Pazarlama bir yandan insanoğlunun en yeni hareket bilimlerinden biri iken, öte yandan, dünyanın en eski mesleklerinden biridir (Kotler, 1972:4). Plato ve Aristoteles gibi Yunan felsefecilerinin pazarlar, pazarlama ve pazarlamacılar hakkındaki düşünceleri, pazarlama uygulamalarının aslında çok eski olduğu konusunda fikir verir. Bununla birlikte pazarlama, sadece 100 yıldır sistematik ve bilimsel bir şekilde yazılmakta ve çalışılmaktadır. Oysaki ilkel takas zamanından, para ekonomisi aşamasına ve oradan da günümüze ulaşıncaya kadar, her aşamada değişimler yer almıştır. Ne var ki değişim süreçlerinin ve ilişkilerinin resmen incelenmesi biçiminde tanımlanan pazarlama, ana bilim olan ekonominin, karşılaşılan sorunları görmemezlikten gelmesi üzerine ancak, 19. yüzyılın ilk yarısı başlarında doğmuş (Kotler, 1972:4), 20. yüzyılda da, bu alandaki çalışmalar sayı ve nitelik olarak artmıştır. Çalışmalarda, E.D.Jones, S.Litman, A.W.Shaw, M.T. Copeland, N.H. Comish gibi pek çok pazarlama araştırmacılarının ele aldığı ve düşündüğü şeylerin en göze çarpan kısmını ilginç bir şekilde “tarih” oluşturmuştur. Ancak, bu dönemde, pazarlama alanındaki tarihsel araştırmalar daha çok 20. yüzyıl boyunca oluşan gelişmelere odaklanmıştır. Hatta bu çalışmalarını iki geniş bölüme de ayırmak mümkündür; 1900’lerden 1957’ye kadar olan ilk bölüm, pazarlama disiplinin ortaya çıkışı ile ilgili çalışmalardır, ikinci bölümü oluşturan ve 1957’den

günümüze kadar olan tarihsel çalışmalar ise, düşünce okullarının (pazarlama yönetimi, tüketici davranışı, makromarketing gibi) gelişimi ile ilgilidir.

20. yüzyılda yapılan tarihsel çalışmalar arasında Bartel'in "The History Of Marketing Thought" adlı eserinin en kapsamlı çalışma olduğu söylenebilir. Bartel, 20. yüzyılı kapsayan pazarlama tarihini sekiz ayrı döneme ayırmıştır. Bunlar (Bartel, 1976:30-31):

1900-1910 Keşif Dönemi: Bu dönemde pazarlama eğitmenleri, ekonomi, dağıtım, dünya ticareti, ortak pazar gibi konulara yönelik teorik çalışmalarda bulunmuşlardır. "Pazarlama" terimi ilk defa yine bu dönemde kullanılmaya başlanmıştır (Pazarlama teriminin bir isim olarak ilk kez kullanımının (bir fiil olarak daha önce kullanılmasına karşın) 1906 ile 1911 arasında olduğuna inanılır).

1910-1920 Kavramsallaştırma Dönemi: Bu dönemde çoğu pazarlama kavramı geliştirilmiş, kavramlar sınıflandırılmış ve terimler tanımlanmıştır.

1920-1930 Entegrasyon Dönemi: Pazarlama prensipleri oluşturulmuş, pazarlama düşüncesinin genel yapısı ortaya çıkmıştır.

1930-1940 Gelişme Dönemi: Pazarlamanın alanı genişlemiş ve yeni yaklaşımlar eklenmiştir.

1940-1950 Yeniden Değerlendirme Dönemi: Pazarlama ile ilgili kavram ve uygulamalar dönemin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden gözden geçirilmiş; yeni yeni terimler oluşturulmuştur.

1950-1960 Yeni Yaklaşımlar Dönemi: Pazarlamaya yönelik geleneksel yaklaşımlar, yönetimde karar verme, niteliksel pazarlama analizi ve pazarlamanın sosyal yönü gibi konulara vurguyu artırmıştır.

1960-1970 Farklılaştırma Dönemi: Pazarlama düşüncesi daha da genişlemiş, düşüncenin toplam yapısında anlamlı bileşenler olarak, büyük ölçüde özdeş ve yeni kavramlar oluşturulmuştur. Bunlar arasında yönetimsel, çevrecilik, bütünlük, sistem ve enternasyonalizm gibi kavramlar yer almıştır.

1970 ve Sonrası Toplumsallaşma Dönemi: Pazarlamada sosyal konular daha önemli hale gelmiştir.

20. yüzyıl öncesi dönemleri kapsayan pazarlama çalışmaları ile ilgili tarihsel araştırmaları ise, bu kadar sık ve kapsamlı olarak görmek neredeyse mümkün değildir. Oysa yukarıda da ifade edildiği gibi, pazarlamanın en eski mesleklerden biri olduğu bilinmektedir. Bu mesleğe ilişkin ilk uygulamaları ortaya çıkarmak tarih, arkeoloji, sosyoloji ve etnografya gibi disiplinler arası çalışmaları gerektirmektedir. Bu durum da, pazarlama akademisyenlerince zaman alan ve zahmetli bir konu olarak görülmüş olabilir.

Oysa ki, pazarlama tarihinin bilinmesi iki temel fayda sağlar: Bunlardan ilki, tarihsel bilgi sayesinde kendi başarılarımızı tekrar etmekten kaçınmış oluruz ki bu

“yeniden icat döngüsü”dür. Pazarlama tarihçileri açısından bunun en iyi bilinen örneği, pazarlama kavramlarının reenkarnasyonudur: İlişki pazarlaması olarak bilinen kavramın daha sonra müşteri ilişkileri yönetimi (CRM) olarak ortaya çıkması, bunun en güzel örneklerindedir. Elbette, bu iki kavram arasında farklılıklar söz konusudur. Ancak, ikisinin de özü aynıdır.

Tarihsel çalışmaların ikinci faydası ise, teoride tanımlanan değişimler için bir temel oluşturmasıdır. Bunun yine en güzel örneklerinden biri “makromarketing” kavramı olabilir. Bugün pazarlama uygulayıcıları ve akademisyenleri arasında oldukça popüler olan bu kavram, aslında antik çağda filozoflar tarafından tartışılmıştır. Çünkü antik çağdaki pazarlama faaliyetleri insanlar arasında yeni bir davranış şeklini sunmuştur. Bireysel kazanç ve rekabete vurgu yapan pazarlama uygulamaları, geleneksel olarak özgecilik ve işbirliği temeline dayanan toplumun üyelerini birleştirici sosyal bağları kurmaya zarar vermiştir. Bir kıtlık boyunca, sosyal olarak kabul edilebilen davranış, varlığın komşularla paylaşımıydı, ancak pazarlamacılar böyle zamanlarda fiyatları daha da çok artırmışlardır. Sokrates gibi dönemin filozofları (M.Ö.14.yüzyıl), hızla büyüyen bu yeni insan davranışlarının sosyal etkileri üzerinde durmuşlardır. Bu tartışmalar pazarlamaya sosyal açıdan bakışı sergilemiştir ki, bunlar bugünün “makromarketing” olarak ifade edilen düşüncesidir (JonesandShaw, 2006: 38-41). Bu durum, “Makromarketing” gibi günümüzde çokça adı duyulan pek çok pazarlama kavramının temellerini tarihte bulacağımızı göstermektedir.

Ayrıca, tarih öğrenmek istediğimiz ya da araştırma yaptığımız konularda da doğru soruları sormamızı sağlar. Bu nedenle pazarlamanın geçmişini bilmek, pazarlamanın çocukluk döneminden ergenliğe geçişini açıklamak ve onlardan bir şeyler öğrenmek konusunda da önemli olabilir. Savitt, Evans ve Berman pazarlama eğitmenlerinin, akademisyenlerinin ve uygulayıcılarının pazarlamanın tarihçesi ile ilgili çalışmalardan yararlanabileceklerine işaret etmişlerdir (Friedman,1984).

Yukarıdaki gerekçeler nedeniyle bu çalışmada antik çağdaki pazarlama uygulamalarına yer verilmiştir. İlk olarak antik çağda pazarlama uygulamaları ile ilgili bulgulara değinilmiş, sonraki bölümlerde de pazarlama karması bileşenleri, antik çağ açısından ele alınmıştır.

2. Antik Çağda Pazarlama Uygulamaları

Pazarlamanın, “değişimleri kolaylaştırmaya ve tamamlamaya yönelik bir takım insan faaliyetleridir”, “değişimi kolaylaştıran eylemlerdir”, “insanların gereksinim ve isteklerini karşılamak amacıyla taraflar arasında değişimin sağlanmasıdır” şeklinde tanımlarını görmek mümkündür (Kotler, 1972:16; Karafakioğlu,2011:3; Tek ve Özgül:2007). Bu tanımlar değerlendirildiğinde, pazarlamanın bir insan faaliyeti olduğu, bir değişimi içerdiği ve değişimin konusunu da insanların ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin oluşturduğu

söylenbilir. Kısacası, değişim ile pazarlama arasında oldukça sıkı bir ilişki söz konusudur.

Kotler'e göre, bir pazarlama durumunun tanımlanabilmesi için üç temel etkenin var olması gerekir: Bu etkenler sırasıyla: (1) değişimle ilgilenen iki veya daha çok tarafın olması, (2) her bir tarafın ötekilerle değiştirilebileceği değer taşıyan bir şeye sahip olması ve (3) her bir tarafın haberleşme ve teslim etme gücüne sahip olmasıdır. Kotler'in bu açıklamaları, değişimin olduğu her yerde ve her çağda pazarlama aktivitelerinin varlığına işaret etmektedir.

Ticaretin ne zaman doğduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, arkeolojik kanıtlar, 10.000 yıldan çok daha ötesinde ticarete ilişkin delillerin varlığını göstermektedir. Örneğin, ekonomi sözcüğünü ilk kez kullanan ve Eski Yunan'da ekonomi hakkında temel düşünceler ortaya atan filozof Aristo, bir evin gelir ve giderlerinin denk olmasının sağlanmasını "oikonomia" deyiimiyle ifade etmiştir. Böylece ekonomiyi evin gelir-gider ilişkisinin düzenlenmesi olarak kabul etmiş; ticaretin de ev ürünlerinin takasından doğduğunu dile getirmiştir (Bilgin, 2004: 94; Doğan, 2008: 59). Polanyi "Trade and Market in the Early Empires" adlı eserinde, pazarlanabilir ürünün ilk olarak Eski Yunanlılarda ev ekonomisinden doğduğunu ifade etmiştir (Bartel, 1976: 10).

İnsanlık tarihinin başlangıç dönemlerinde, küçük aile birimlerinin ekonomik yönden kendi kendine yeterli olduğu sanılmaktadır. Aile birimleri, her türlü yiyecek, giyecek ve sığınak gereksinimlerini karşılama görevini kendileri yerine getirmişlerdir. Kendi kendine yeterlik ise, o dönemde değişimin olmaması anlamını taşımaktadır. Bu nedenle, bu aşamada bir pazarlama kavramına rastlanmamaktadır. İlk çağlardaki birçok toplumda aile bireyleri bir araya gelerek ortak ekonomik görevleri birlikte yerine getirmişlerdir. Toprağa ortaklaşa sahip olup, topraktan alınan ürün ile emeğin karşılığı kazançlar ortaklaşa paylaşılmıştır. Bundan öncekinde olduğu gibi, bu tür toplumlarda da değişimin yoksunluğu, pazarlama kavramı için bir temelin olmadığını düşündürmektedir (Kotler, 1972: 6-7).

Pazarlama aktivitelerinin orijini hakkındaki ilk tarihsel ifadeler ise, Herodotus tarafından oluşturulmuştur. Tarihin babası olarak anılan Herodot, ilk olarak ticaretin ve doğal olarak pazarlama uygulamalarının "sessiz ticaret" olarak bilinen ilkel bir takas çeşidi şeklinde yürüdüğünü ifade etmiştir.

Sessiz ticaret, büyük olasılıkla pazarlığın yarattığı çatışmaları yenmek için bulunmuş yollardan biridir. Etnik farklılıklar ve dil güçlüğü insanları, dünyanın birçok farklı bölgesinde bu sisteme itmiştir. Sessiz ticaretin uygulanış şekline aşağıdaki örnek verilebilir (Doğan, 2008: 9):

"Avcı-toplayıcı Pigmeler, değiştirmek istedikleri ürünleri Bantu köyüne getirip toplu olarak sergiler ve giderler. Bantular, çeşit ve miktar olarak uygun gördükleri tarım ürünlerini bu orman ürünlerinin yanına koyarlar. Pigmeler geri

dönerek önerileri gözden geçirir, beğenirlerse tarım ürünlerini alıp giderler. Az bulurlarsa yeniden uzaklaşırlar. Bu sessiz pazarlık, anlaşma oluncaya veya tümünden vazgeçilinceye kadar devam eder”.

İlkçağlardaki öteki toplumlar ise, ekonomik değeri olan malların dağıtılmasını sağlamak amacıyla ilkel takas sistemini geliştirmişlerdir. Ekonomik uzmanlaşma ilkesinin bulunması ve bunun insan verimliliği üzerinde olumlu etkileri görülünce ilkel takas bırakılmaya ve geçersiz sayılmaya başlanmıştır. Kotler, bunu aşağıdaki şekilde açıklamıştır (Kotler, 1972: 6-7):

“Bie avcılar ve çobanlar kabilesinde bir kişi, ok ve yayları, öteki kişilerden daha çabuk ve daha becerikli bir biçimde yapar. O, çoğunlukla, ok ve yayları, sığır eti ya da karaca eti ile değiştirir ve o böyle davranmakla, tek başına avlanmaya gittiğinde elde edeceğinden daha fazla sığır ve karaca etine sahip olduğunu görür. Bu nedenle, kendi çıkarını her şeyden önce tutan kişi, ok ve yay yapımı işini kendisinin başlıca uğraşısı durumuna getirir. Böylece, bir tür silah yapımcısı durumuna gelir. Kişinin kendi emeği ile ürettiği malı, başkalarının emekleri ile ürettikleriyle değiştirebileceğinden emin olması, onu kendi başına belirli bir meslekte çalışmaya cesaretlendirir. Herkesin sahip olduğu yetenek ya da zekâyı uğraşmakta olduğu iş dalı üzerinde uygulaması ve değerlendirmesi ise, uzmanlığı doğurur.”

Yalnız bireyler ve aileler değil, bütün kabileler ve topluluklar zamanla uzmanlaşmaya dönmüştür. Uzmanlaşma demek, ticaretle uğraşmaya hazır olmak demektir. Başka bir deyişle, aile ve kabileler kendi gereksinimlerinin üzerindeki üretim artığını alıp, öteki aileler ve kabileler ile takas ilişkilerine girişmek zorundadır. Ticaretin başlangıcı, üretim artıklarının ortaya çıkmasına dayanır. Bu aşama ilk kez, arama ve pazarlık gibi pazarlama süreçlerini getirmiştir. Üretim artıklarına sahip olanlar zaman ve enerjilerinin bir kısmını, gereksinme duydukları bir mal artığına sahip olan kişileri arayarak harcamak zorunda idiler. Ötekileri bulduktan sonra ise, her iki tarafın kabul edebileceği değiştirme koşullarına ulaşabilmek için pazarlık yapılması gerekiyordu. Duygulara yönelen satış ya da ilk kişisel satış uygulamalarının, takas döneminde doğduğu tahmin edilebilir. Hatta, büyük bir olasılıkla ilk pazarlamacıların üreticilerin eşleri olan kadınlar olduğu, bunların kocalarının ürettikleri malları pazar yerinde satmaya ve değiştirmeye çalıştıklarına değinilmektedir (Kotler,1972:8). Böylece takasın, ilk zamanlardaki pazarlama kavramının temelini oluşturduğu söylenebilir.

Alım-satım işi olarak da ifade edilen pazarlamanın orijininin ise, M.Ö. 7.yüzyılda Orta Asya (şimdi modern Türkiye olarak bilinen) olduğu ifade edilmektedir. Çünkü pazarlama, takastan daha etkili olmuş ve Akdeniz boyunca uzanan komşu Yunan şehirleri arasında çok hızlı bir şekilde dağılmıştır.

Buna Girit örneği verilebilir. Minos çağında, Girit'in özellikle doğu kesiminde şehir benzeri yerleşmeler ve serbest pazar kentlerinin bulunduğu, “dış alım-satım”, “armatör” ve “ticarethaneler”in varlığından söz edilmektedir.

Minos'taki sarayların da, ekonomik etkinliğin odak noktası; tarımın ve küçük el sanatlarının merkezi konumunda olduğu söylenebilir (Alexiou, 1991: 158).

Anadolu gibi Yakın Doğu'da da birçok yerde, Neolitik'in başlarından itibaren, başta obsidyen taşı olmak üzere yoğun bir mal akışının bulunması, belirli ticaret yollarının çok eski çağlardan, olasılıkla Üst Paleolitik Çağdan itibaren var olduğunu düşündürmektedir. Ancak ilk Tunç Çağında, ilk kentlerin ortaya çıkışı sürecinde, yazılı kaynakların da verdiği bilgilerle birlikte, ticaret yolları da daha tanımlı hale gelmiştir (Doğan, 2008:67). Bu zamanlarda pazarlama uygulamalarının varlığına işaret etmektedir.

Bu arada takas, trampa ve değiş tokuş kelimelerine bir açıklama getirmek konunun daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Ticaret literatüründe yer alan "takas" Arapça bir sözcük olup "mal alıp karşılığında başka bir mal vererek ödeme, değiş tokuş" anlamındadır. Dilimize İtalyancadan girmiş bir diğer sözcük "trampa" ise, "ticari değeri olan bir malın, para aracılığı olmaksızın, doğrudan doğruya bir başka malla değiştirilmesi" demektir ve takas ile eşanlamlıdır. Özetle, ticaret, kâr elde etmek amacıyla yapılan alım satım faaliyetidir. "Değiş tokuş" ise, para kullanmadan, bir malın doğrudan doğruya bir başka malla ya da hizmetle değiştirilmesi işidir. Türkçe'de ticaret sözcüğünün taşıdığı anlam, bu işin bir meslek olarak yapılması, kâr amacı güdülmesi, yapılan işlemin sürekli ve kurumsal olmasıyla ilgilidir. Değiş tokuş ise, belli bir ihtiyacın karşılanması temelinde yapılan, taraflardan biri ya da iki taraf için de kazançlı olsa bile, iki tarafın da başta kâr beklemediği bir durumu yansıtır. Ayrıca değiş tokuşun, düzenli yapılsa bile değişime konu olan mallar veya hizmetler açısından bir sürekliliği yoktur (Doğan, 2008:33).

Kısacası, yukarıdaki açıklamalar değerlendirildiğinde adı ister takas, ister ticaret, isterse değiş tokuş olarak ifade edilsin, antik çağda her ne sebeple olursa olsun insanlar arasında bir değişimin olduğunu, doğal olarak da pazarlama uygulamalarının varlığını görmek mümkündür.

3. Antik Çağda Pazar ve Pazaryeri

Ekonomik uzmanlaşma ile takasın öneminin artması yerel pazarların doğmasını çabuklaştırmıştır. Çünkü pazarlar değişimi daha kolay hale getirmiştir. Böylece, alıcı ve satıcı arasındaki işlem sayısı azalmıştır. Örneğin, her biri ayrı bir ürün (yumurta, ekme, sebze, meyve, kumaş, ayakkabı, süt ve et gibi) üreten sekiz aile düşünüldüğünde, bunların satmak istedikleri ürünleri merkezi bir pazar olmaksızın değiştirebilmeleri için 28 işleme gerek duyulmaktadır. Hâlbuki bunlar ürünlerini pazara getirir ve bir aracı aracılığı ile alır satarlarsa işlem sayısı sekize iner. Kısacası, pazarların kurulması değişimde işlem sayısını azaltmaktadır. Bu yüzden de pazar, başlangıçta bizzat alıcılarla, satıcıların toplandığı bir yer olarak ifade edilebilir (Kotler,2009:128;Karafakioğlu, 2011:3;Kotler, 1972:8).

Bronz çağı kentlerinde, ilk pazar yerinin Tapınaklar olduğunu söylemek mümkündür. Hitit İmparatorluğu Hattuşa'daki tapınak buna bir örnektir. Girdiler mal olarak bu tapınaklarda toplanıp sayılarak depolanmıştır. En erken Sümer toplumlarında da, ekonomik yaşamın temel birliğini tapınaklar oluşturmuştur. Bunlardan her biri, yalnızca rahiplerden değil, askerler, çobanlar, balıkçılar, zanaatkârlar, köleler ve tüccarlardan oluşan bir topluluğun çekirdeğini temsil etmiştir. Bu dönemde tüccarlar, yalnızca tapınağa ait eşeklerle dolaşıp tapınak yararına işleri halleden hizmetkârlardır (Alexiou, 1991:158).

Daha çağdaş olan Mezopotamya kentlerindeki kerpiçten yapılmış yapay yükseltiler olan Ziggurat'lar ise, o dönemin pazar yerleri olarak anılabilir. Zigguratların tapınaklardan farkı, içinde üretim yapan işliklerin ve zanaatkârların olmasıdır (Aktüre, 2003:9).

M.Ö. birinci binyıl ortalarına gelinceye kadar Ortadoğu'da pazaryeri olgusu ortaya çıkmamıştır (Aktüre,1994:16-17). Mısır İmparatorluğu anıtsal başkenti Teb'de de, pazar ölçeğinde bir ticaretin varlığına işaret yoktur. Ancak, Piramitler çağına ait olduğu saptanan bir Mısır duvar resminde yer alan ayakkabıcının fırıncıya bir parça çörek karşılığında bir sandalet uzattığı, marangozun karısının balıkçıdan ahşap bir kutu karşılığında balık aldığı türünde değiş-tokuş halkın gündelik gereksinimlerini bu yoldan karşıladığını göstermektedir. Ancak değiş tokuş için özel bir mekana da gerek yoktur (Aktüre, 2003: 18).Fakat, Mısır'da halkın meyve, sebze, kümes hayvanları ve balık gibi belirli değerdeki mallarını, el aletleri, sandallar ve kumaşlarla takas ettiği "pazar yerleri" mutlaka vardır. Fakat dış ticaret tümüyle kralın elindedir. Dış satım için ihtiyaç fazlasını kral saptamış, gemileri ve taşımanın emniyeti için askeri desteği sağlamıştır. Tapınaklar da ara sıra ticarete katılmışlardır (Alexiou, 1991: 158).

M.Ö. birinci binyılda Asur'lular örneğinde olduğu gibi "yeni saray" yani saray kentler ortaya çıkmıştır (Aktüre, 2003:16-17). Yine Girit'te M.Ö. 1700-1400 arasında var olan saraylar hem yönetim, hem üretim hem de sosyo-kültürel merkezlerdir. Ayrıca Girit'te Minos kentlerinde tüccar ve zanaatkârların kendileri adına dış ticarete katıldıkları ve pazar için üretim yaptıkları görülmüştür. Bu yüzden Girit'teki mühürlerin bazıları zanaatkârlara aittir (Aktüre, 2003:31).Minos kentlerinde tapınaklar yerine açık meydanlar vardır ve bu meydanlar pazar yeri olarak işlev görmüştür. Meydanların etrafı ise, işlikler ve dükkânlarla çevrilmiştir.

M.Ö. 612-561 yılları arasında Lidia'ya ait Miletos'ta Agora, sarayın denetiminde olmayan serbest pazar ilişkilerinin kurulduğu özelleşmiş kentsel-kamusal bir pazar yeridir. Bazı yazarlar, ticari agorayı dünya tarihinde serbest ticaretin başladığı yer olarak tanımlamaktadır (Aktüre, 2003:184).Et, balık ve başka maddeler de gene agorada satmıştır. Agorazein,o dönemde, ara sıra agorada gezinmek anlamına gelmekle birlikte, pazara gitmek, satın almak da demektir. Atina Agorasında belirli eşyaların satışı ve kimi zamanda yapımı için belirli yerler ayrılmıştır ve bu yerlere gördükleri işlevlere göre (balık-sebze, tunç, köle gibi) adlar

verilmiştir. Agoranın kalabalık olduğu zamanlarda, yani sabahları alışveriş yapmak, uzun pazarlıklar gerektiren gürültülü ve sinir bozucu bir iş olarak düşünülmüştür(Wycherley, 1993:59).

“Karum” da, tarihte önemli bir pazaryeri sayılmaktadır. Köken itibariyle Karum, liman anlamına gelir. Ancak, Mezopotamya ticaretinin çokluğu suyuolları aracılığıyla olduğundan, tüccarların iş görmek üzere bir araya geldiği “kent limanı ve alışveriş mahalli” anlamını edinmiştir. En önemli Karum, Kaniş’te bulunandır. Kaniş Karum’u, Asur ile Anadolu arasındaki ticareti denetleyen bir çeşit “ticaret odası” olarak nitelendirilebilir. Kervanların düzenli gelip geçmesi, gerekli vergilerin ödenmesi, altın transferlerinin zamanında yapılması, fiyatların belirlenmesi ve anlaşmazlıkların çözüme bağlanmasında etkili olmuştur (Aktüre, 1994, 124; Aktüre, 2003:33).

Buraya kadar verilen örneklerde pazarlar ilk önce yalnız haftanın belirli günlerinde ya da yılın belirli aylarında yer alan ticaret fuarları ve panayırlar gibi geçici olarak işlerken zamanla, sergiler, dükkânlar, kapalı çarşılar, alışveriş yeri ve pazar yöresi gibi daha sürekli bir durum kazanmıştır (Kotler, 2009,128; Kotler, 197:8).

Panayırların da, antik dönemler için önemli bir pazaryeri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Günümüzdeki anlamıyla panayır, yılda bir ya da birkaç defa belirli zamanlarda bir haftadan bir buçuk aya kadar sürekli açık tutulan, oldukça geniş bir bölgenin gereksinimlerini karşılamak üzere yerli ve yabancı tüccarların bir araya geldiği, büyük ve küçük ölçekli fuar alanlarıdır. Haftalık kurulan pazarlarla panayırlar farklıdır. Pazar kurmadaki esas amaç, bir şehir, kasaba ve köy ile çevresinde yer alan taşra ahalisinin karşılıklı olarak ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Pazaryerlerinde alışveriş için toplanan sınırlı sayıda insan varken, panayırdaki, yerli ve yabancı tüccarların yanı sıra perakende ticaret yapan esnaf da yer alır. Pazarlarda daha çok fazla uzağa taşınması hem bozula bilirliği açısından sakıncalı olan, hem de maliyeti (nakliye masraflarının) en düşük düzeyde tutulmasını gerektiren ürünler satılırken, panayırlarda, hem bozulmayan hem de kar payı yüksek ürünler satılmaktadır. Ayrıca panayırlarda, tek amaç mal alışverişi değildir; insanlar burada toplumsal olarak da iletişimde bulunurlar (Doğan, 2008:46).

Panayırlar pazarların tersine, ilk kurulduğu dönemlerden bu yana yerel bir nitelik göstermemektedirler. Bunlar, meslekten tüccarların belirli zamanlarda bir toplanma yeri olarak, onların birbirleriyle temasını sağlamak ve belli mevsimlerde onları bir araya getirmek için kurulmuşlardır (Pirenne, 2012:104). Antik çağda da panayırların bugünküne benzer işlevleri yerine getirdiği düşünülmektedir.

Roma İmparatorluğunda “Portus” lar da, bir pazar olarak ifade edilebilir. Portus, mallar için istifleme yeri ya da aktarma noktası olarak kullanılan kapalı yerlerdir. Bu kelime hiçbir değişikliğe uğramadan Karolanj ve Merovenj dönemlerine de geçmiştir. Bir portus ile pazar ve panayır arasındaki ayrım çok

açıktır: Pazar ve panayır yerleri, alıcı ve satıcıların belirli aralıklarla bir araya geldikleri yerlerdi; oysa portus, sürekli bir alım satım yeri, aralıksız bir gidiş geliş merkezi olmuştur (Pirenne, 2012:110).

Yukarıdaki tüm açıklamalar dikkate alındığında, antik çağda farklı adlarla anılan pek çok pazarın ve pazar yerinin varlığından söz etmek mümkündür.

4. Antik Çağda Üretim ve Ürünler

Pazarlama faaliyetlerinin başlangıç noktası, insanlar açısından değer taşıyan bir ürünün var olmasıdır. Ürün ise, bazen bir mal ya da hizmetin kendisi olabileceği gibi, onu üreten üretici, satan aracı, satış elemanı da olabilir. Hatta düşünceler, kişiler, ülkeler vb. şeyler de ürün olarak nitelendirilebilir. Kısacası ürün, insan ihtiyaçlarını karşılayan ve değişime konu olan her şeydir. Üretim ise, insan ihtiyaçlarını karşılayacak ürünlerin oluşturulması faaliyetidir.

Üretim, insan gereksinimlerinin doğa tarafından tam olarak karşılanamaması sonucu ortaya çıkan bir beşeri faaliyettir. İnsanın, yaşamı için doğanın kendisine verdikleri ile yetinmesi halinde herhangi bir üretim faaliyetinden söz edilemeyeceği açıktır. Dolayısıyla üretimin, insanoğlunun uygarlık yolunda ilk adımları atmaya başladığı tarihe kadar uzanan bir geçmişinin olduğu söylenebilir (Kobu, 1999:2).

Homo Sapiens'in yeryüzünde görünüşünden bu güne dek geçen zamanın onda dokuzu kadarında insanlar basit tahta ve taş araçlarla ateşi kullanarak, kuşaktan kuşağa hemen hiç değişmediği söylenebilecek bir yaşam sürdürerek avcılık ve toplayıcılığın dışına çıkamamıştır. İlkel topluluklarda insanların bir tehlikeden kurtulma olayı ya da sıra dışı işleri yapmak için bir araya gelmeleri, düzenli törenler biçimine dönüşmüş olabilir. Bu tür fırsatlarla “ufak deniz salyangozu kavgısı” gibi az bulunan nesnelere değiş tokuş edildiği bilinmektedir. İnsanlar, kılsız bedenlerini çok soğuk bir ülkede sıcak tutabilecek yapay bir post yapmak üzere derilerin nasıl dikilerek bir araya getirileceğini öğrenmek zorunda kalmışlardır. Bazı insan toplulukları ise kayıklar, ağlar, balık oltaları icat ederek sularındaki yiyecek kaynaklarından yararlanmayı öğrenmişlerdir.

M.Ö. 8500-7000 arasında dağlık bölgeye yerleşmiş birkaç topluluk bitkileri ekip biçip, hayvanları evcilleştirmiş, tarımsal faaliyet için “yar ve yak” orman açma sistemini kullanmışlardır. İlk çiftçiler, üç araca gereksinim duymuşlardır: Ağaçları kesmek için balta, toprakları kazmak için çapa ve ekini dermek için orak. Neolitik çağ (yeni taş çağı) çiftçileri bunlara ek olarak malları depolamak için sepetler, kilden kaplar, kerpiç evler, bez dokumak için tezgâhlar, yiyecekleri fırında pişirmeye elverişli fırınlanmış çömlek kaplar yapmayı ve mayalandırmayı da öğrenmişlerdir. Bir süre sonra gezici takımların yerini “köy toplulukları” almıştır. M.Ö. 7000 dolaylarında çiftçilik çevredeki bölgelere yayılınca, surlu bir kent gelişmiştir. Neolitik köylerde, olasılıkla biyolojik aile sıradan çalışma topluluğunu

oluşturmuş, herbir aile kendi tarlasındaki ürünlerini tüketmiştir. Törenselsel, dinsel fırsatlar dışında örgütlü işbirliğine gereksinim duyulmamıştır (McNeill, 2013:27-34).

Kısacası, insanlık tarihinde bazı durumlar çeşitli dönemlere geçiş için bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bunlardan ilk büyük dönüm noktası yiyecek üretimine geçilmesidir. Bu durum insanların sayısında çok büyük bir artış sağlamış ve uygarlıkların yükseleceği temelleri atmıştır. İkinci dönüm noktası ise, uygar toplum denilen becerikli ve karmaşık toplulukların ortaya çıkışıdır (M.Ö. 3500-3000). Bu dönemde insanlar “artı ürün” elde etmiş ve bu da toplumsal örgütlenmeyi sağlamıştır. Bundan 1000 yıl sonra “saban”ın bulunuşu sayesinde yağmurla sulanan topraklardan da artı ürün elde edilmiştir. Tarım yılının temel düzeni, ekimin, dikimin ne zaman yapılacağına belirlenmesine bağlı olduğu için zamanın ölçülmesi çok yaşamsal bir önem taşımış, dönemin rahipleri, hem ay hem de güneşin devinimlerini gözlemleyip, ölçüp birbirleriyle ilişkilendirmişlerdir. Böyle bir takvim, rahiplerin ilk tarımcılara sundukları en önemli hizmet olmuştur. Savaş arabaları ve yeni yeni savaş tekniklerinin yetkinleştirilmesi, atları terbiye eden, at yetiştiren ve bu becerilere sahip olan savaşçılara üstünlük kazandırmıştır. Tarımcı halklarla, savaşçı kabileler arasındaki etkileşim yeni ve son derece başarılı üç uygarlık biçiminin temellerini oluşturmuştur. Bunlar: Yunanistan’daki Avrupa tipi uygarlık (Yunan Uygarlığı), Hint tipi uygarlık ve Çin Uygarlıklarıdır (McNeill, 2013:1-27).

Uzmanlaşmanın, yerel pazarların ve paranın doğuşu, bireylere yalnız yaşamını sürdürmek için değil, kazanç elde etmek için de üretimde bulunma olanağı yaratmıştır. Yetenek ya da kaba güçleri ile biriktirmede başarılı olan kişiler, ellerindeki mal ve hizmetleri öteki insanların emekleri ile değiştirmeye başlamışlardır. Böylece biri anamalcı sınıf, diğeri işçi olmak üzere iki ayrı sınıf doğmuştur. Sermaye sahipleri işçileri tarım, el sanatları ya da ilk üretim gibi alanlarda verimli çalışma birimleri biçiminde örgütlemeye başlamışlar ve elde ettikleri ürünleri satmak için yakın ve uzakta pazarlar aramışlardır. Bu tür üretimin ana tüketicisi, yine işçilerin kendisi olmuştur. O dönemde pazarlara ulaşan temel malların çoğunluğu için tanıtmaya, ambalajlamaya ve tülendirmeye gerek yoktur. Kapitalistler siparişte bulunan, siparişleri yerine getiren, satış koşullarını düzenleyen, mallarını sergileyen ve pazarlar bulan temsilciler çalıştırmışlardır. Geniş kentlerde ve bölgelerde malların dağıtımını kolaylaştıran bir tüccar sınıfı doğmuş, küçük miktarlarda mal satın alıp, bunları ev ev dolaşarak satmaya çalışan gezici satıcılar önem kazanmaya başlamıştır. Varlıklı sınıfın büyüklüğü arttıkça, varlıklılara hizmet sunan bir takım dükkânlar ve mallar ortaya çıkmış; böylece, ilk kez tüketiciye yönelen perakende satıcılığın özellikleri görülmüştür (Kotler, 1972:10).

Urartu’lar da zanaatkarların, üretimi saraydaki işliklerde değil, kendi oturduğu konutta yaptıkları, yakınındaki pazar yerinde sattıkları, Minos’un farklı kentlerinde malların üretiminde bir uzmanlaşmanın olduğu da kazılardan

izlenmiştir. Örneğin Milatos kentinde üzerinde örümcek işareti olan mühürden, dokumacılıkla geçinen bir mahallenin varlığı ortaya çıkartılmıştır. Yine Palaikastro'da zeytinyağı, şarap ve savaş silahlarının üretiminde de uzmanlaşma görülmüştür. Ayrıca Knossos sarayında pazara sürülen malların en iyilerinin seri üretiminin yine orada yapıldığı da bilinmektedir. Minos Kentlerinden Gurnia'da ise, kent meydanında açık meydanlarda metal eşya ve seramik dışında zeytinyağı, lambalar, masalar, tartı ve dokumacılıkta kullanılan ağırlıklar, çekiçler, parlatici aletler ve benzeri pek çok malın üretimi ve ticaretinin yapıldığı görülmüştür.

Atölyelerde yapılan üretimde dikkati çeken bir özellik, malların dış pazarın talebine göre belirlenmesidir. Örneğin gözlü baltalar, Suriye'den getirilen örnekler göre, yerli atölyelerde üretilmiştir (Aktüre, 1994:130). Kısacası, müşteri odaklı pazarlama düşüncesinin bu uygulama ile antik çağda da var olduğu görülmektedir.

Antik çağda çanak çömlek gibi bazı malların ve obsidyen, çakmaktaşı gibi bazı hammaddelerin pazarlamaya konu olduğu bilinmektedir. Örneğin, tuz gibi bazı maddelerin, arkeolojik kalıntı bırakmasalar bile, insan ve hayvanlar için vazgeçilmez olması ve her yerde bulunması bu malın ticaretinin yapıldığının bir göstergesidir. Yine arkeolojik kalıntı bırakmasalar da ilk yazılı belgelerden dokuma vb. malların da değiş tokuş edildiği bilinmektedir. Örneğin, belgeler dokumaların Asur ticaretinde merkezi öneme sahip olduğunu, bunlara Anadolu'da yüksek değer biçildiğini göstermektedir. Yazılı belgeler, bazı özel giysilerin ve bir takım kumaş cinslerinin şu ya da bu dönemde daha popüler olduğuna atıf yapmakta; tüccarların ise pazarları dikkatle izleyerek en yüksek karın nereden gelebileceğini gözledikleri bilinmektedir. O dönemde Asurluların kalaydan yaptıkları kâr %100, kumaştan yaptıkları kâr ise %200'dür (Kuhrt,2010:32).

Yukarıda da ifade edildiği gibi antik çağda pek çok ürünün üretiminin yapıldığı, hatta üretimde uzmanlaşmaya gidildiği görülmektedir. Üretilip, pazarlamaya konu olan ürünleri, C. Runnels aşağıdaki gibi listelemiştir(Doğan,2008:148-149):

Elle tutulur arkeolojik kanıtları olan maddeler: Spondylus, cowrie ve diğer kavkılar ile kavkı takılar; çakmaktaşı, çört ve alet yapımında kullanılan diğer taşlar; obsidyen; değerli ve yarı değerli taşlar; bitüm ve sülfür; aşındırıcılar; andezit, bazalt, kumtaşı ve diğer taşlar; tuz, çanak, çömlek, kil, boya maddeleri, bakır ve diğer madeni cevherler.

Arkeolojik olarak kanıtlanamayan, ancak pazarlamaya konu olması gereken mallar: Tohumlar, tahıl, fındık, ceviz ve kuru yemişler; hayvanlar; mal olarak evcil hayvan ve bitkiler; tüy, yün, post, boynuz, peynir ve diğer hayvansal ürünler; bal ve balmumu; tuzlanmış balık; tıbbi bitki ve ilaçlar; dokuma; bitki ve böceklerden elde edilen boya maddeleri; çanak, çömlek tipleri; eşler; toplumsal kavramlar (farklılıklar, itaat, statü, prestij); bilgi; fikirler; teknik ve teknoloji; büyü; din; değerler.

Runnels'ın yaptığı sınıflamada da görülebileceği gibi sadece bugün değil, antik çağda da insanlar için bir değer taşıyan her şey değişime konu olmuş, yani pazarlanmıştır.

5. Antik Çağda Marka

Marka, kelime ve sembollerden oluşan, bir ürünü eşdeğerlerinden ayırmaya ve tanınmasına yarayan, ürünün tercih edilmesini sağlayan, güven verici ya da sembolik bir unsur olarak değerlendirilebilir (Altunışık vd., 2006: 82).

Birbirine benzer özelliklere sahip görünen ürünlerde marka en önemli ayırt edici faktör haline gelebilmektedir. Ancak, bu durum sadece günümüzde değil, antik çağda da bilindiği için, o dönemdeki zanaatkarlar ve tacirler de bugün marka olarak adlandırdığımız mühürleri kullanmışlardır.

Artı ürün üzerinde kontrolü sağlama ihtiyacı M.Ö.sekiz binli yıllarda, ilk tarım ekonomileri kurulduğunda ortaya çıkmıştır. Tarım üretimi başlar başlamaz tüketim, stoklar, tohumların düzenli olarak kontrol edilmiş olması olasıdır. Başlangıçta el yapımı, baskı ya da kazı benzemeli birbirini takip eden işaretler kullanılmıştır. Hep aynı işaret, malları ve ürünleri diğerlerinden ayırt etmeyi amaçlamış; aynı şekli birbiri ardına birçok kez tekrarlama ihtiyacı diğerlerine benzemeyen, taklit edilmesi imkânsız, tanınması kolay bir işareti üzerinde taşıyan bir aletin keşfedilmesine yol açmıştır. Bu alete “mühür” adı verilmektedir. Mühürlerin işlevi ekonomiktir ve bir topluluk içinde veya dışında paylaşılan malların denetiminde, korunmasında ve tanımlanmasında kullanılmıştır.

Mühür baskısı, üzerinde bir ya da daha fazla mühür baskısı olan kil, sıva, balmumu, hayvan dışkısı gibi işlenebilir bir maddeden yapılmış parçaya verilen isimdir. Mühür baskıları objeleri korumak ya da onların içindekileri garanti altına almak için kullanılmıştır. M.Ö. yedinci binyılda Sabi Abyad yerleşkesinde çok sayıda geometrik kil obje bulunmuştur. Sayısı 250'yi geçen mühür baskıları 67 farklı desene sahiptir. Eğer mühür baskısı olan mallar, mühürlendikleri kap açıldıktan sonra ayrı olarak depolanmışlarsa, mühürler bir çeşit belge ya da makbuz işlevi görmüştür. Bu, bazı işlemlerin yapıldığını kanıtlamaya yarayan bir durumdur. Her mühür baskısı tek bir mühür desenini taşır ve her mühür tek bir bireye aittir. Birey bunu bir çeşit “imza” olarak kullanır. Mühür baskılarının sayılarının çokluğu, köyde yaşayanların çoğunun bu sistemin içinde olduğunu göstermektedir. Mühür baskıları, ürünlerin güvenliğini sağlayarak kötüye kullanımını engellemekte, markalar ise ürün miktarını hesap etme ve tiplerini ayırt etmede kullanılmıştır (Doğan, 2008:109).

M.Ö. ikinci binyılın başında da, Girit'teki arkeolojik kazılarda eşyalar paketlenirken bağlanan ipe sıkıştırılan bir parça ıslak kil üzerine basılan mühür, malın satıcısının kimliğini belirlemek için kullanılmıştır. Mühür düzleminde çizgiler, yıldızlar, spiral süsler, insan ve hayvan figürleri kazınmıştır. Bu özel

işaretlerin işlevi, büyük bir olasılıkla malın hangi tüccar eliyle gönderildiğini veya hangi atölyede üretildiğini belirtmektir (Aktüre,1994:30).

M.Ö. 2100-1950 yılları arasında en parlak dönemini yaşayan “çark işi” Girit seramiğini üreten bir ustanın da ürününü damgalamış ve Akdeniz havzasında pazarlamış olduğuna rastlanmıştır. Yine Girit’te, vazö ticareti yapan birinin de, mallarını üzerinde çift taraflı balta resmi olan bir mühürle damgalandığı görülmüştür (Aktüre,1994:31). Pek çok farklı bölgeden çıkarılan amforaların da üzerinde farklı simgeler, damgalar ve boyaların kullanıldığı görülmektedir. Anderson, bu işaretlerin “bir çeşit ticari marka” olabileceğini ifade etmiştir (Lawall,2010:82).

Minos’da da, sert ve yarı kıymetli taşlardan, badem biçimli ve mercek şeklinde yapılan mühürler yaygındır. Mühürlerde, konular doğadan seçilmiştir; balıklar, mürekkep balıkları, kuşlar, dallar, boğalar, boğaları parçalayan aslanlar ve yaban keçilerinin, bazen de kült törenleri, boğa oyunları, kutsal yapıların mühürlerde tasvir edildiği gözlenmiştir. Aynı zamanda Mısır’ın su aygırı ve timsah tanrısının da zakro mühürlerinde yer aldığına rastlanmaktadır(Alexiou, 1991:58).

Kısacası, günümüzde kâr amaçlı ya da amaçsız pek çok kuruluşun oldukça önem verdiği marka oluşturmak, marka değeri yaratmakla ilgili uygulamaların temelini antik çağda görmek mümkündür. Markanın tanınırlığı artırmak, üreticiyi rakiplerinden ayırmak ve üreticiyi korumak işlevlerinin antik çağda mühür olarak ifade edilen şekiller, semboller ve çizimlerle yerine getirilmeye çalışıldığı da yukarıdaki açıklamalarda yer almaktadır.

6. Antik Çağda Dağıtım

Pazarlama karmasında dağıtımın rolü, ürünü hedef kitleye ulaştırmaktır. Ürünlerin hedef kitleye ulaştırılma faaliyetleri ise dağıtım kanalının seçimi (aracılar vb.) ile fiziksel dağıtım (taşımaya, depolama, sipariş verme, ambalajlama faaliyetleri) olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır (Eser ve Korkmaz; 2011:175, Kotler ve Armstrong; 2008).

Antik çağda da, dağıtımın hem doğrudan hem de aracılara kullanılarak dolaylı bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Doğrudan dağıtımda zanaatkârların ürettikleri mal ve hizmetleri pazar yerinde doğrudan alıcılara sundukları, ya da büyük çoğunlukla bu işleri zanaatkârların eşlerinin yerine getirdiği görülmektedir. Dolaylı dağıtım kanalında ise, en büyük rolü tüccarlar oynamıştır. Tüccarlar, malların depolanmasında, nakliyesinde, ambalajlanmasında aktif olarak yer almışlardır. Tüccarlarla birlikte gezgin ustaların, çerçilerin de mal aktarımında önemli rol oynadıkları düşünülmektedir.

Anadolu’da ilkel çömlekçilikle uğraşan köylüler, çömlekleri kendi ihtiyaçları için yapmış, yaptıkları bu işleri parayla satmaktan çok çevre köylerden başka ürünlerle takas etmişlerdir. Örneğin, bir güveci bir güveç dolusu buğday,

incir, üzüm ya da zeytinle değiştirebilmişlerdir. Bu onlar için satmaktan çok daha kazançlı bir alışveriş olmuştur. Aksi takdirde, ürettikleri ürünler aracı tüccarlar tarafından çok düşük bir değerle satın alınmaktadır(Doğan; 2008:117). Görüldüğü gibi, dağıtım maliyeti, köylülerin dağıtım kanalı seçimini etkilemiş ve doğrudan dağıtım kanalını tercih etmelerine neden olmuştur.

Antik çağda malların depolanma ve istiflenme noktaları olarak, daha önce de ifade edildiği gibi, agoralar, karumlar ve portuslar kullanılmıştır. Hatta daha önceki zamanlarda da, tapınak ve zigguratların bu işlevleri yerine getirdiği ifade edilmiştir.

Taşımacılıkta ise, farklı bir çanak çömlek sınıfı olan “amfora”ların yeri önemlidir. Amforaların üretimi yağ, şarap ve çömleklere konacak diğer malların tarımsal üretimiyle yakından ilişkiliydi; amfora ticareti sadece çömleği, dağıtımçı ve alıcıları değil, aynı zamanda toprak sahiplerini ve onların çiftliklerdeki işgüçlerini de ilgilendirmektedir. Buna ek olarak gemi batığı kargolarından çıkan amforaların başatlığı, bunların ticaret birimi olarak kullanımını doğrulamaktadır (Lawall;2010:76).

Günümüzün taşımacılıkta kullanılan son derece modern ve hızlı taşıma araçlarının işlevlerini, antik çağda eşekler ve develer üstlenmiştir. Örneğin, Asur ticaret kolonileri döneminde, Anadolu’ya Asur’dan gelen kalay ve kumaş, eşek kervanlarıyla taşımaktadır. Kervanlar güvenlik nedeniyle, her zaman aynı güzergâhı izlememiştir. Eşeklerle, Asur-Anadolu arasındaki yolun uzunluğu 1000 km kadardır. Bu dönemde bir kervan genellikle birkaç çift eşekten oluşmuştur. Bilinen en uzun kervan, 14 eşekten oluşmuş ve Anadolu’ya 350 parça kumaş getirmiştir (Doğan; 2008:133). Eşek yerine deve kullanan Aramiler ise, M.Ö. 8. yüzyılda Suriye’nin içlerinden Mezopotamya’ya uzanan ticari yolları yeniden işler hale getirmişlerdir (Starr;2000:12).

Ayrıca kara taşımacılığının zorluğu ve maliyetinin yüksekliği de özellikle Girit’li tüccarları deniz yolunu kullanmaya itmiştir. Bugün de olduğu gibi, çoğu malın taşımacılığında ve özellikle kolonilerle yapılan ticarete deniz taşımacılığı tercih edilmiştir.

İktisadi anlamda potansiyel bir deniz egemenliği için gereken temellerin M.Ö.500’den itibaren olduğu görülmektedir. Gümüş sikkelerin basılmasıyla pahalı savaş gemilerinin inşa edilmesi için para sağlamak kolaylaşmıştır. Ancak ticaret gemilerinde önemli bir değişiklik olmamıştır. Taşımacılıkta kullanılan gemiler küçük olup, günümüz Ege’indeki tekneler gibi derli toplu hatları olan; sadece bir direk ile hayvan derilerinden yapılmış kare bir yelkene sahiptir. M.Ö. 500’e gelindiğinde gemi sayısı çoğalmış, ticaret alt yapısı gelişmeye başlamıştır. Hatta bunun için büyük limanlarda dalga kıranlar ve tesisler inşa edilmiştir(Starr;2000:15-18).

7. Antik Çağda Tutundurma

Tutundurma en geniş anlamıyla “bir işletmenin ürün ya da hizmetinin satışını kolaylaştırmak amacıyla üretici-pazarlamacı işletmenin denetimi altında yürütülen, müşteriye ikna etme amacına yönelik, bilinçli, programlanmış ve eşgüdümlü faaliyetlerden oluşan bir iletişim sürecidir”. Kotlerise, tutundurmaya daha basit bir şekilde “tüketicileri ikna edici yöndeki iletişimi sağlayan tüm pazarlama araçları” olarak tanımlamıştır. Aynı düşüncede olan diğer bir tanım ise şöyledir: “Tutundurma, tutumları ve davranışları etkilemek için, satıcı ve alıcı arasındaki iletişimidir” (Odabaşı ve Oyman, 2005: 84). Alıcı ve satıcı arasındaki bu iletişim dört temel çaba ile desteklenmektedir. Bu çabalara “tutundurma karması” denir. Tutundurma karması bileşenleri ise, kişisel satış, reklam, halkla ilişkiler ve satış geliştirme faaliyetlerinden oluşmaktadır.

Kişisel satış, en eski ve en yaygın olarak kullanılan tutundurma karması elemanlarından biridir. Müşteri ile doğrudan ve sözlü olarak yapılan pazarlama çabasıdır. Günümüzde bu görevi yerine getiren elemanlara “satış temsilcisi, satış danışmanı, satış uzmanı, müşteri temsilcisi vb. gibi” pek çok isimler verilmektedir. Antik çağda ise, bu görevi yerine getiren ilk kişilerin büyük olasılıkla üreticilerin eşleri olduğuna daha önce değinilmişti. Tüccarlar ve çerçilerle, gezici ustaların da o dönemin satış elemanları olduğunu söylemek mümkündür.

Reklamı ise, AMA “herhangi bir ürün, hizmet ya da fikrin, bedeli ödenerek, kişisel olmayan bir biçimde yapılan tanıtım faaliyeti” olarak tanımlamıştır. İnsanlar arasında mal değiş tokuşunun ilk yapıldığı zamanlarda bile işarete ya da söze dayalı reklam yapılmış olduğu düşünülmektedir. Eski Mısır, Babil ve Roma uygarlıklarında ticaret hayatına paralel olarak gelişen bir haber verme ve bilgi yayma ihtiyacı reklamın başlangıç mantığını açıklamaktadır. Kasaba tellallarının esir satarken bağırarak alıcılara ulaşma çabaları, esir, sığır vb satışında sokaklarda dolaşarak, malları uyaklı duyuru şiirleriyle övmeleri, ilk sözlü reklama örnek gösterilebilir. Yazılı reklamın başlangıcı ise tam olarak bilinmemekle birlikte, İngiltere’de British Museum’da bulunan ve MÖ. 3000’li yıllarda yazıldığı kabul edilen bir çeşit duyurunun olduğu düşünülmektedir (Babacan,2008:3). Ayrıca,ilk yazılı ilanın da yaklaşık yine 3000’li yıllarda Mısır’da papirüs üzerine yazılan ve sahibinden kaçan bir kölenin geri dönmesini isteyen bir duyuru olduğu sanılmaktadır (reklamgunlugu.wordpress.com,2014).

Ancak, bu örneklerin günümüzdeki anlamıyla reklam olduğunu söylemek yanlıştır. Araştırmacılara göre, modern anlamda reklamın başlangıcı orta çağda görülmüştür. Ortaçağ’da feodal yapıda iş bölümleri, mesleklerin oluşması, üretici tüketici kavramlarının ilk olarak ortaya çıkması reklamlara da ilk ihtiyacın duyulmaya başladığı dönemdir (www.reklamuzmani.com,2014).

Halkla ilişkiler, kurum, ürün, marka için olumlu imajlar yaratmayı ve diğer iletişim çabalarını desteklemeyi hedeflemektedir. Son yıllarda büyük önem kazanan ve büyük gelişme gösteren halkla ilişkilerin, başlangıcı çok eski tarihlere

dayanır. Halkla ilişkiler tarihi, insanların topluluk hâlinde yaşamasıyla başlar. Sümerlerin M.Ö 1800 yıllarında çivi yazısını bularak çiftçiler için bülten yayınlamaya başlamaları, yeryüzündeki ilk halkla ilişkiler olayı olarak kabul edilir. Sonraki yıllarda halkla ilişkiler kavramının gelişmesini sağlayacak çeşitli olaylar yaşanmıştır.

Sümerlerin destanlara konu olan ünlü kahramanı Gılgamesh'in, kral olduktan sonra kıyafetlerini değiştirmeyip halktan biri gibi davranması ve halkın içine girerek sorunlarıyla ilgilenmesi bir halkla ilişkiler çalışmasıdır. Hatta, kendilerine savaşmak niyetiyle gelen Kiş Prensi'nin karşısına çıkarak: *“selam sana, soylu Kiş prensi Akka! Seni bizzat selamlamakta biraz geç kaldığım için beni affetmeni dilerim”, deyip kibar bir şekilde başını öne eğer. Akka hiç beklemediği bu kibar selamlama karşısında büyük bir şaşkınlığa düşer”*. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi davranışlarla, olumsuz ve kötü bir gelişmeyi olumlu hale getirmek iletişim becerisine ve anlayışına bağlıdır.

İlk çağlarda önemli filozof ve konuşmacıların, çeşitli konularda halkı bilgilendirmek, desteğini almak ve kendi taraflarına çekebilmek amacıyla yaptıkları “forum”lar o devirler için birer halkla ilişkiler çalışmaları olarak değerlendirilmektedir. Okuryazarlık durumunun olmadığı ya da düşük düzeyde olduğu devirlerde konuşmacı tarafından belirli bir süre içinde geniş topluluğa değişik fikirlerin iletilmesini sağlayan forum, konferans ve söylev biçiminde karşılıklı, yani yüz yüze iletişim kurulmuştur (velicinar.blogspot.com: 19.06.2014).Çiçero ve Demosten gibi ünlü hitabetçiler, toplantılar düzenleyerek yüz yüze iletişim ortamı yaratmışlardır. Böylece halkın karşısında yaptıkları konuşmalarla halkın beğenisini kazanmışlardır (hbogm.meb.gov.tr: 19.06.2014).

Eski Yunan ve Roma’da düzenlenen forumlar da, halkla ilişkilerin ilk örneklerindedir. Forumlar sayesinde, bilginler ve filozoflar halkın önünde tartışıp, halk ile etkileşim ortamı oluşturmuştur. Bu forumlarda çeşitli düşünceler halk tarafından destek görmüştür. O dönemde duvar ilanlarında görülen “Halkın sesi hakkın sesidir” yazısı, halkın düşüncelerine verilen değeri göstermektedir.

Satış geliştirme ise reklam, kişisel satış ve halkla ilişkiler faaliyetleri dışında kalan ve satışları doğrudan artırmaya yönelik kısa zaman dilimi içerisinde yürütülen kupon verme, bir alana bir bedava uygulamaları, çekilişler, hediyeler vb. gibi çabalardan oluşmaktadır. Bu tür çabaların da antik çağda yer aldığı düşünülmekte, ancak buna ilişkin yapılan literatür taramalarında bir bilgiye rastlanmamaktadır.

8. Antik Çağda Fiyat, Ölçü ve Ağırlıklar

Fiyat ve değer konusu yüzyıllardır, feylesoftan, ahlakçıları, dinleri ve din adamlarını, politikacıları ve iktisatçıları, işadamlarını uğraştıran çetrefil, çapraşık konulardan biri olmuştur. Aristo, Thomas Daquin, adil fiyat üzerinde durmuşlar, Tevrat’ta, Kuran’da dolaylı da olsa bu konulara yer verilmiştir. Adam Smith,

Ricardo gerçek fiyatı tanımlamaya çalışmışlardır. Örneğin, Adam Smith gerçek fiyatı, bir malın elde edilmesi için harcanan emek ve zahmet olarak ifade etmiştir (Oluç, 2006:204). Dolayısıyla fiyat, aslında tüketicinin o mal ya da hizmet için ödeyeceği ve katlanacağı fedakârlıkların toplamıdır. Ancak bu fedakârlıklar günümüzde para birimi ile ölçülüp standartlaştırılırken, antik çağda farklı şekillerde belirlenmiştir.

Genellikle ağırlık ölçüsü, dolaşımı olan bir malın standartlaşma derecesi olarak tanımlanmaktadır. Değer ise, malın bir ticaret ağındaki önem derecesini göstermektedir. Malın değerinin ağırlık yardımıyla ölçülmesi, madeni paranın bulunuşundan bir önceki aşama olarak kabul edilmektedir.

Ağırlıklar, arkeolojik buluntular arasında diğer ölçeklerden daha yaygın olarak bulunmaktadır. Bunun nedeni ağırlıkların çoğunlukla taştan olmasıdır. Minos veya Ege metrik sistemindeki taş ve kurşundan disk biçimli ağırlıkların kullanıldığı bilinmektedir. Mısır ağırlıkları, Mezopotamya, Hitit ve Suriye-Filistin ağırlıkları 500-470 gramlık bir “mina”ya dayanmaktadır. Kazılarda bu ağırlıkların birçok örneği bulunmuştur.

Terazinin, ağırlıkların bulunuşundan önce de kullanıldığı ve ürünleri dengeli bir biçimde taşımak amacıyla tasarlandığı düşünülmektedir. Başlangıçta kütlelerin terazi yardımıyla kıyaslanması ile bu nesnelerin ağırlıklarının eşitlenmesi amaçlanmıştır. Çok daha geç dönemlerde bile, örneğin siyah figürlü vazolarda, aynı cins ürün paketlerinin bir terazinin iki kefesine konması yöntemiyle ölçüldüğü görülür. Tartı ağırlıkları kütleleri kesin olarak ölçmek amacıyla bulunmuştur; bu işlem nesnelerin ağırlıklarını yalnızca kıyaslamaktan daha karmaşık bir işlemdir; ölçme ve tartma işlemlerinde bir aşamayı göstermektedir. Tartma işleminde ağırlıkların, altının tartılması ihtiyacı üzerine kullanılmaya başlandığı düşünülmektedir (Doğan, 2008:98-99).

Standart ölçü ve ağırlıkların kullanımı konusunda Minos ekonomisi önemli bir örnektir. Bu dönemde henüz para sistemine geçilmediğinden değişimde metaller gerçek değerleri üzerinden işlem görülmektedir. Altın her türlü ticarete geçerli olup, seyrek olarak kullanılmıştır. Girit’in Mezopotamya kentleri ile ticaretini standart gümüş ağırlıklar üzerinden yaptığı bilinmektedir. Mezopotamya’da değişim birimi olarak kullanılan “şekel” 8 gramdan biraz daha fazla gümüşe karşılık olan mallar için kullanılmıştır. Bu değişim sistemi, o bölgede İ.Ö. üçüncü binyıldan beşinci ya da üçüncü yüzyıla kadar devam etmiştir (Aktüre,1994: 44).

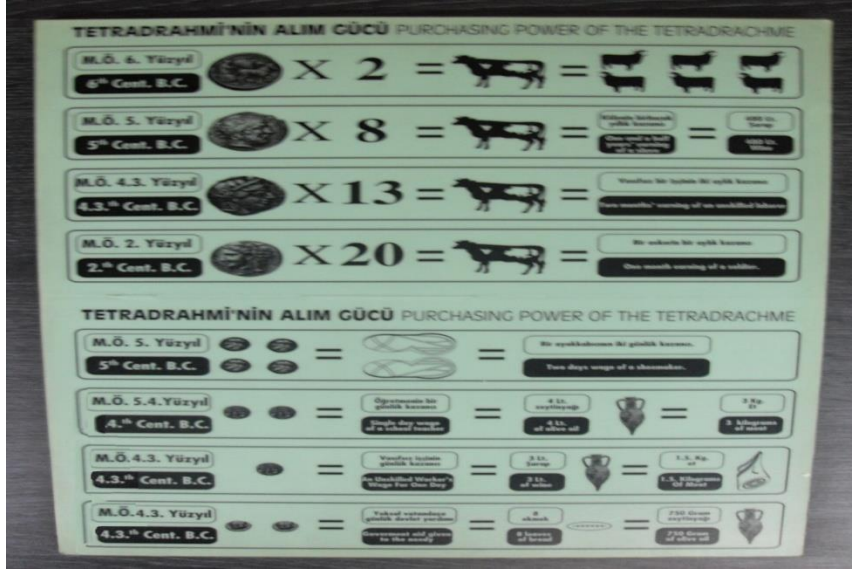
Demir çağı toplumu Urartu ve Asurlularda iç ve dış ticaret mal değişimi esasına göre yapılmıştır. Çağdaşları olan Lydia ve İonia’da ise para sistemi kullanılmıştır(Aktüre,2003:184). Asurlularda alışverişte değişimde altın ve gümüş esas kabul edilmiştir. Perakende hesaplar gümüş, toptan ticarete ise altın esas tutularak yapılmıştır. Altın, gümüşten sekiz kat daha değerlidir(Aktüre, 1994: 118).

Eski Mezopotamya’da da, önceleri fiyatlar arpaya göre hesaplanmıştır. Daha sonra gümüş çubuklar da büyük alım satımlarda aynı amaca hizmet etmiş, ancak sıradan halk alışverişte değiş tokuş yöntemini sürdürmüştür. Halk, hiçbir zaman ortak bir standart değer ölçütü kullanmak zorunda kalmamıştır(McNeill, 2013:61).

Lydialılar, M.Ö. yedinci yüzyılda “elektron” adı verilen ilk madeni parayı basmışlardır. Bu yüzden, alışverişte para ekonomisine geçişin, devlet garantili para sisteminin de devreye girmesiyle, ekonomi tarihinde ilk kez arz-talep ilişkisine dayanan serbest pazar sistemini geliştiren toplum olarak anılmıştır(Aktüre, 2003:203). Bir süre sonra sıradan halk da alışverişlerinde gümüş ve bakır sikkeleri kullanmaya başlamasıyla, toprak satışları ve vergiler de dahil olmak üzere her türlü malın karşılığı parayla hesaplanmıştır. Pazar ilişkilerinin toplumun en alt katmanlarına kadar yayılışı, tarihte ilk kez bu kentlerde görülmüş, fiyatların yükselmesi insanları ve maddi kaynakları herhangi bir etkinlik alanına kaydırabilmiştir. Dahası tahılın depolanması ve dağıtımını düzenleyerek yiyecek akışını güvence altına almaya çalışan resmi çabalar, arz ve talebe göre yükselip düşen fiyatlara bir kararlılık getirmiştir. Bu tür esneklik Yunanlılar ve onların fiyat sistemine bağlı toplumların ekonomik gelişmeye hızlı ve etkili tepki göstermelerini sağlamıştır (McNeill, 2013:137-138). Bozuk paranın kullanıma girmesi Gordon Childe’e göre halkın gündelik yaşamında değişimler yaratmıştır. Ona göre, bir toptancı için yanında terazi ve ağırlık ölçüleri, para yerine geçen metal çubuklar ve tahıl torbaları ile dolaşmak sıkıcı bir şey, küçük perakendeci için ise işlerini adamakıllı aksatacak bir engeldir. Bozuk paranın kullanıma geçişi özellikle küçük ölçekli perakende ticarete pek çok güçlüğü ortadan kaldırmıştır.

M.Ö. 561-540 arasında daha önce tarımsal mülkler ile Sardis’teki pazar esnafı arasında alışveriş ilişkileri kurmakla yetinen gezginci tüccarlar, paranın kullanımının hızlı yayılımı sayesinde Babil’den İonia’ya kadar geniş bir alanda dolaşarak yeni bir ticaret ağı kurmuşlardır. Bu dönüşümün en önemli kanıtı, ilk kez Sardis’te, devlet tarafından resmen tanınarak görevlendirilen kapeloi (tüccar) ve agoraioi’lerin (banker) ortaya çıkışıdır. Bunlar iki yeni işadama türünü doğurmuştur.

Milattan önceki yüzyıllar boyunca fiyatlardaki değişmeyi Şekil 1’ile anlatmak mümkündür.

Resim 1: Tetrahmi'nin Alım Gücü

Kaynak: Gaziantep Mozaik Müzesi

Gaziantep Mozaik Müzesi'nde yer alan bir şekil, tetradrahminin yüzyıllar boyunca alım gücündeki değişmeyi sergilenmektedir. Sikkelerin alım gücü şüphesiz metal cinsine ve birimine bağlıdır. Şekle göre, M.Ö. altıncı yüzyılda iki tetradrahmi bir ineğe, o da altı koyuna denktir. M.Ö. beşinci yüzyılda ise, fiyatlar artmış olup, sekiz tetradrahmi bir ineğe, o da bir kölenin bir buçuk yıllık kazancına ya da 480 lt şaraba denk düşmektedir; ya da dört tetradrahmi bir çift köseleye, o da bir ayakkabıcının iki günlük kazancına denk düşmektedir. Bu resim bize aslında yüzyıllar boyunca paranın alım gücündeki değişmeyi, dönemin en değerli ürünlerinin neler olduğunu ve enflasyon nedeniyle zamanla fiyatlardaki artışı ve sikkenin değerindeki azalışı göstermektedir.

Sonuç

Toplumun maddesel, teknolojik ve kültürel temelleri değiştiğinde, birçok alanların sınırları hiç durmadan yeniden tanımlanmaktadır. Pazarlama da, bu genel kuralın dışında kalmaz. Toplum, ekonomik kalkınmanın bir aşamasından öteki aşamasına geçtikçe, pazarlamaya duyulan gereksinimin ölçüsü ve pazarlamanın yüklendiği görevler de farklılıklar göstermektedir (Kotler, 1972:6).

Bugün, Amerikan Pazarlama Derneği pazarlamayı, müşteriler, tüketiciler, paydaşlar ve büyük ölçüde toplum için değer yaratacak mal, hizmet ve fikirlerin üretilmesi, dağıtımı, tutundurulması ve fiyatlandırılması ile ilgili işletme aktiviteleri olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, günün ihtiyaçları göz önüne alınarak defalarca değişime uğramıştır. Ancak, daha önce de değinildiği gibi, aslında pazarlamayı, bir değişim süreci olarak kısaca tanımlamak yanlış olmayacaktır. Günümüzde olduğu

gibi geçmişte de çok çeşitli mal ve hizmetler, fikirler, kişiler, köleler, bilgiler ve din gibi pek çok faktör, bu değişime konu olmuştur.

Çok yeni bir disiplin olarak kabul edilen pazarlamanın temelini antik çağdaki uygulamalarda görmek mümkündür. Çünkü değişimin olduğu her yerde ve her çağda pazarlama uygulamaları söz konusudur. Değişim için, günümüzde internet, cep telefonları ve tablet bilgisayarlar gibi sanal platformlar bir araç olarak kullanılırken, antik çağda ve öncesinde tapınaklar, zigguratlar, saraylar ve meydanlar kullanılmıştır.

Bugün simsarlar, bayiler, komisyoncular vb. adlarla ifade ettiğimiz perakendeci ve toptancıların yerini, antik çağda üreticilerin eşleri ya da tüccarlar almıştır. Yine günümüzde, taşımacılıkta canlı çiçek, taze meyve ve sebze gibi ürünleri soğuk zincirle dünyanın bir ucundan bir ucuna taşıyan son derece modern ve hızlı uçaklar, trenler, tırlar kullanılırken o dönemde eşekler ve develer, küçük gemiler ilk dağıtım araçlarını oluşturmuşlardır.

Geçmişin çok değişik figürlerle betimlenen mühürleri, günümüzün çok önem verilen markalarıdır. Ürünlerinin değerini ifade eden fiyat, antik çağda bazı zamanlarda arpa, bazı zamanlarda metal çubuklarla ve son olarak da para birimiyle ifade edilmiştir. Enflasyonla birlikte yüzyıllar içinde paranın alım gücü de azalmıştır.

Pazarlama kavramı ve uygulamalarına yönelik örneklerin, her ne kadar yeni olarak algılansa da, çok eski bir geçmişi vardır. Gelecek için, geçmişten daha iyi bir rehber olmadığı düşünülmektedir. Bu yüzden de, antik çağda insanların pazarlamaya yönelik faaliyetleri bu çalışmada ele alınıp incelenmiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi, pazarlamaya yönelik çalışmalar daha çok 20. yüzyıla odaklanmıştır. Oysaki bu çalışmada, pazarlamanın çok eski örneklerini antik çağda ve öncesinde bile görmek mümkün olmuştur. Çalışma sırasında yapılan literatür taramasında, 20. yüzyıl öncesini ele alan kaynakların çok nadir olduğu görülmüştür. Dileğimiz, bu ve buna benzer pazarlamanın tarihini ele alan, çağlar bazındaki uygulamalarla bizi aydınlatan çalışmalara akademisyenlerin ve uygulayıcıların daha fazla ilgi göstermesi ve pazarlama tarihi konusunda araştırmacıları aydınlatmasıdır.

Kaynakça

Altunışık, R., Ş. Özdemir ve Ö.Torlak (2006), Pazarlamaya Giriş, Birinci Baskı, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.

Aktüre, Sevgi (1994), Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri, Tarih Vakfı Yayınları.

Aktüre, Sevgi (2003), Anadolu'da Demir Çağı Kentleri, Tarih Vakfı Yayınları.

Alexiou, Stylianos(1991), Minos Uygarlığı, Çev: Elif Tül Tulunay, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Amelie, Kuhrt (2010), Eski Asur Tüccarları, Helen Parkinsand Christopher Smith, Ticaret, Tüccarlar ve Antik Kent, Çeviren: Ömür Harmanşah, Homer Kitabevi, İstanbul.

Amerikan Pazarlama Derneği (AMA) (2013), Definition Of Marketing, July.

Babacan, M.(2012). *Nedir Bu Reklam?*, İstanbul: Beta.

Bartels, Robert (1976), TheHistory Of Marketing Thought, Second Edition, Copyright Grid Columbus, Ohio.

Bilgin, Nahit (2004),Felsefeden Ekonomiye Antik Yunan Dünyası, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Doğan, İ.Banu (2008), Tarih Öncesinde Ticaret ve Değiş Tokuş, arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul

Friedman, Hershey H. (1984), Ancient Marketing Practices: TheView FromTalmutic Times, Journalof Public Policy & Marketing, Vol.3, 194-204.

Jones, D.G. Brianand Eric H. Shaw (2006), A History of Marketing Thought, Handbook of Marketing, Editedby Barton Weitz & Robin Wensley, Sage Publications, London.

Kaçar, Turhan (2012), “Dünyaya İki Işık: Geç antik Çağ'da İran ve Roma”, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Yıl:15, Sayı: 61, Mayıs, Haziran, Temmuz.

Kobu, Bülent (1999), Üretim Yönetimi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı araştırma ve Yardım Vakfı, Yayın No:4, Onuncu Baskı, İstanbul.

Kotler, Philip (2009), A'dan Z'ye Pazarlama, Pazarlamayla İlgilenen Herkesin Bilmesi Gereken 80 Kavram, MediaCat Yayınları, İstanbul.

Kotler, Philip (1972), Pazarlama Yönetimi, Çözümleme, Planlama ve Denetim, I.Cilt,Çeviren: Yaman Erdal, Bilimsel Yayınlar Derneği, Yayın No:2, İstanbul.

Lawall, Mark (2010) Seramik ve Pozitivizme Yeniden Bir Bakış: Eski Yunan Taşımacılık Amforaları ve Tarih, Helen Parkinsand Christopher Smith, Ticaret, Tüccarlar ve Antik Kent, Çeviren: Ömür Harmanşah, Homer Kitabevi, İstanbul.

McNeill, William H. (2013), Dünya Tarihi, Çeviren: Alaeddin Şenel, 15. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

Odabaşı, Yavuz ve M.Oyman (2005), Pazarlama İletişimi Yönetimi, Media Cat Yayınları, İstanbul.

Oluç, Mehmet (2006), Temel Pazarlama Kavramları, Birinci Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

Pirenne, Henri (2012), Ortaçağ Kentleri, Çeviren: Şadan Karadeniz, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Starr, Chester G. (2000), Antik Çağda Deniz Gücü, Çev: Gürkan Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul.

Tanilli, Server (2001), Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna Giriş, Adam Yayınları, İstanbul.

M.I.Finley (2006), Antik Çağ Ekonomisi, Çev: Hatice Palaz Erdemir, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Whcherley, R.E. (1993), Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu? Çev: Nur Nirven-Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/halkla_iliskiler/moduller/halkla_iliskiler_kavrami.pdf.

<http://velicinar.blogspot.com.tr/2012/07/halkla-iliskilerin-tarihsel-gelisimi.html>.

<http://www.reklamuzmani.com/reklamin-tarihcesi/>.

<http://reklamgunlugu.wordpress.com/2010/01/27/reklamin-kisa-tarihi/>

ANTİK ÇAĞDA PAZARLAMA VE PAZARLAMA KARMASI ELEMANLARINA YÖNELİK
DEĞERLENDİRMELER

BEU. SBE. Derg.
Cilt:4 Sayı:1 Haziran 2015

ELAZIĞ/KEBAN-DENİZLİ KÖYÜ KERVANSARAYI (Makıt Han)

Korkmaz ŞEN*

Özet

Denizli Kervansarayı, Elazığ ili Keban ilçesinde, Keban – Ağın karayolunun 8. kilometresinden kuzeye döndükten sonra 1 km mesafede yer alır. Yapı, tarihi İpek Yolu üzerinde bulunmaktadır. Eser yalnızca plan özellikleriyle kapalı kısmı olan kervansaray plan tipindedir. Yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte planı ve yapım tekniği itibarıyla 13. yüzyılın sonu ile 14. yüzyılın başlarında inşa edilmiştir. Keban'ın; bakır, krom ve çinko madenlerine yakın oluşu sebebiyle Osmanlı'nın son dönemlerine kadar faal olduğu bilinmektedir. Bu hareketlilik beraberinde konaklama ihtiyacının doğmasına neden olmuştur. Yapının ağırlıklı olarak bu işleve karşılık geldiği belirtilebilir. Eserin bulunduğu çevreye yakın ayakta kalan başka kervansarayın olmaması, araştırmaya konu olan hanı daha da önemli kılmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Keban, Kervansaray, Han, Ribat, Selçuklu, Osmanlı, Ticaret*

ELAZIĞ/KEBAN-DENİZLİ VILLAGE CARAVANSERAI (Makıt Han)

Abstract

Denizli Caravanserai is located at a location reached after travelling 1 km following a right turn (north) at the 8th km of the Keban-Ağın Road, in the Keban District of the Province of Elazığ. The structure is located on the historical Silk Road. The structure is only consisted of an enclosed part and has an enclosed courtyard type plan. The date of the construction is unclear but in terms of its plan and the construction technique it seems to have been constructed at the end of the 13th or at the beginning of the 14th century. It is believed to be actively used until the end of the Ottoman Period because of its proximity to the Keban copper, chromium and zinc mines. All these activities resulted with a need for accommodation. It can be indicated that the structure was constructed because of this need. The non-existence of caravanserais, which are as well preserved as this one, in the immediate vicinity makes this inn even more important.

Key Words: *Keban, Caravanserai, Inn, Ribat, Seljuk, Ottoman, Trade*

---

* Araştırma Görevlisi Bitlis Eren Üniversitesi Fen Eren Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü mersavsen_23@hotmail.com

Giriş

Kervansaray kelimesi köken olarak Farsça “kârvan” ve “seray” kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Türkçeye aktarımında kervansaray olarak girmiştir. Geçmişte ticari hayat; at, deve gibi binek ve yük taşıyıcı hayvanlarla gerçekleştirilirdi. Bu seyahat esnasında kervan kafileri gerek şehirlerarasında, gerekse şehir içlerinde inşa edilen kervansaraylarda konaklardı. Bu süre içerisinde kervandaki insanlar ve hayvanlar hem dinlenir hem de ihtiyaçlarını giderirlerdi. Ayrıca ticari mallar muhafaza altına alınır.(Yalçın, 1997: 998; Uslu, 1985: 196; Taştan, 2010 : 4; Develioğlu,1996 : 323). Bunun yanında sınırlarda savaş açısından önemli olan yerlerde kurulan bu yapıların içlerinde silah depoları, ambarlar, mescit, hamamlar ve ahırlar bulunurdu(Turan,1946 : 477-78).

Ticaret yolları üzerinde inşa edilmiş belirli aralıklarla (takribi 30-40 km) yapılmış olan ve deve yürüyüşü ile yaklaşık 8-9 saat mesafede inşa edilen bu Selçuklu eserleri dış görünüşleri itibariyle bir kaleyi andırmaktadırlar(Yetkin, 1965 : 128; Mülayim,1994 : 397). Ancak ticaret yollarının zorlu coğrafi koşullara sahip olduğu bölgelerde mesafe daha da kısalmaktadır. Örneğin Siirt, Bitlis ve Tatvan arasında yapılan hanlardaki mesafeler 5-10 km ye kadar düşmektedir.

Kervansaraylar daha önceleri Asya’da İslam öncesi dönemde ve sonrasında İslam dünyasında yapılmış olan ribatların bir devamı niteliğindedirler. Onun için Anadolu Selçuklu Devleti’ne ait vakfiye ve kitabe gibi kaynaklarda bu yapılardan bahsedilirken “kervansaray” ve “han” kelimeleri ile eş anlamlı olarak “ribat” da kullanılmıştır(Uslu,1985 : 194).

Anadolu’daki kervansaraylar plan tipolojisi olarak genel anlamda dört grup halinde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede kervansaraylarda “açık” ve “kapalı” bölümlerin varlığı ölçüt olarak kullanılmıştır.

Hanlar, buna göre:

1. Yalnızca kapalı kısmı olan “hol” hanlar (Levha 1)
2. Hem açık, hem kapalı kısmı olan hanlar (Levha 2)
3. Yalnızca açık kısmı olan “açık bölümlü” hanlar (Levha 3)
4. “Eşodaklı” hanlar (Levha 4) olmak üzere dört grupta sınıflandırılmıştır(Erdmann,1961 : 21-22; T. Yavuz, 1976: 87; Karpuz, 2001:81; Yetkin, 1970 : 79).

Denizli Köyü Kervansarayı (Makıt Han)

Yeri ve Konumu

Denizli Kervansarayı, Elazığ iline bağlı Keban ilçesinde, Keban –Ağın karayolunun 8. km’sinden kuzeye döndükten sonra 1 km sonra ulaşılan Denizli Köyü’nün içerisinde, K41A19B pafta 199 ada 3 numaralı parselde kayıtlı ve mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne ait bir yapıdır¹ (Levha 4). Yapı tarihi İpek Yolu üzerinde yer almakta olup Harput-Sivas doğrultusunda Keban-Arapkir hattı üzerinde yer almaktadır (Tuncer. C, 2007:98,99,102,103). Ancak yapı Selçuklu kervan yolları haritasında yer almamaktadır(Levha 6). Bunun nedeni muhtemelen harita hazırlanırken eserin henüz tespit edilememiş olmasından kaynaklanabilir.

Tarihi

Araştırmamıza konu olan Denizli Kervansarayı’nın kitabesi yoktur. Yapımı ile ilgili herhangi bir arşiv belgesine de rastlanılamamıştır. “Yukarı Fırat’ta Tarihi Eserler” adlı kitapta 4. Murat’ın Bağdat seferi sırasında yapılmış tipik bir Osmanlı eseri olduğu belirtilmiştir(Parlak, 2003 : 291). Ancak Denizli Kervansarayı 4.Murat’ın Bağdat seferi güzergâhına oldukça uzaktır. O dönemde yapıldığına dair bir belgeye ulaşılamamıştır(Levha 7).

M. Kemal Özergin’ in “Anadolu’ da Selçuklu Kervansarayları” adlı makalesinde ise yapı kitabesinin olduğu fakat okunamadığı, hakkında da pek bilgi bulunmadığını belirtmiştir(Özergin, 1965 : 141-170).

Avlusuz oluşunun yanında taç kapısının cephede bir çıkıntı oluşturulmaması ve yükselen bir eyvan biçiminde dışarı açılmasıyla Selçuklu dönemine ait bir geç devir eseri olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Bu tespitlerden hareketle kervansarayın XIII. yüzyılın sonlarıyla XIV. yüzyılın başlarına tarihlenmek mümkün görünmektedir (Ünal, 1969-70 : 149; Aslanapa, 1984; Sinclair, 1989: 55). XIII. yüzyılda Keban’dan Erzurum’a altın, gümüş ve bakır gibi madenlerin ticaretinin yapıldığı da bilinmektedir(Tuncer, 2007 : 21). Hanlar, ticari hayat için yapılan yapılar olduğundan Denizli Köyü Kervansarayı’ının (Makıt Han) XIII. yüzyılda yapılmış olma fikrini daha da güçlendirmektedir. Çünkü yakın güzergâhta başka da bilinen han bulunmamaktadır.

Planı ve Mimari Özellikleri

Yapı dikdörtgen planlıdır. Kuzey-güney yönünde bir yerleşim düzenine sahip olup, 16.65 m. x 25.48 m. ebatlarındadır(Levha 5). Eser, sadece kapalı kısmı olan, kapalı avlulu kervansaray plan tipindedir. Giriş 5x6 m. ebadında yüksek bir

¹ Vakıflar Bölge Müdürlüğü Denizli Köyü Kervansarayı Raporu, 2007

eyvan şeklindedir. (Res. 1,1a) (Parlak, 2003 : 291). Giriş eyvanının devamında bir kapı ile kapalı mekâna geçilmektedir (Res.1a, 2). Giriş eyvanının doğu ve batı kısmında iki küçük oda yer almaktadır. (Res. 3). 3x5 m ebatlarında olan odalardan biri hancı odası diğeri mescit olabileceği gibi kervan sahiplerinin dinlenme yerleri de olabilir. Mevcut haliyle işlevlerinin ne olduğu bilinmemektedir.

Kapalı kısma daha küçük boyutlu bir kapı ile giriş sağlanmaktadır. Kapalı kısım 14.05 x 17.70 m. ebatlarındadır. İki sıra halinde uzanan beş ayağa atılmış altı kemer açıklığı bulunan üç sahna ayrılmıştır. Giriş yönünde üçüncü ayak ile duvar arasına destek kemeri atılmıştır. Bu kemerler hem birbirine hem de duvarlara bağlanmaktadır.² Bu şekilde kemerler orta sahnı doğu ve batı yönünde desteklemektedir(Res. 6,6a). Orta sahn diğerlerine göre daha yüksek ve daha geniş tutulmuş olup, yaklaşık 6 m. genişliğindedir. (Res. 4)

Yan sahnlar 4x17 m. ebatlarındadırlar. Kemer açıklıkları karşılıklı olarak simetrik (Res. 8). Yapının girişinde sağda ve soldaki ilk kemer açıklıkları diğer kemerlere göre daha geniş ve yüksek tutulmuştur (Res. 7). Bu durumun nedeni muhtemelen işlevsel bir farklılık olup, hayvanların yapının sağındaki ve solundaki kısımlara geçişinin rahat sağlanması içindir. Nitekim geri kalan kısımlardaki kemer açıklıklarından alçak tutulduklarından dolayı geçiş pek mümkün değildir. Kemerler hafif sivri kemer formundadır. Kemerlerin üzerinde dışa taşkın ikinci bir kemer uygulaması dikkat çekmektedir. Strüktür anlamında bir işlevi olmayan bu ikinci kemer uygulaması muhtemelen dekoratif kaygılarla uygulanmıştır.(Res. 8). Kare ayakların bitiminde kemer başlangıçlarında başlayan çıkıntı birer silme(üzengi) bulunmaktadır (Res. 4). Üst örtü sistemi beşik tonozludur (Res. 9). Orta sahnin tonoz kısmında üç adet ışıklık yer alır. Bu açıklıklar sadece aydınlatma elemanı olarak kullanılmamış olup aynı zamanda havalandırma ve baca unsuru olarak da kullanılmış olduğu düşünülmektedir (Res. 4). Ancak üst örtünün tahribata uğraması nedeniyle ışıklıklar büyük ölçüde bozulmuşlardır(Res. 9).

Han' ın güney duvarında (orta sahnin hizası) tabandan yaklaşık 1 m. yükseklikte bir açıklık bulunmaktadır. Güney duvarında yer alan açıklık, beyaz ve kalın taştan yapılmış silindirik bir boru şeklindedir. Yarım metre çapındaki bu yekpare ve yuvarlak taştan olan açıklığın dıştaki bazı birimlerle hanın irtibatını sağladığı düşünülmektedir(Parlak, 2003 : 293)(Res. 5). Oysa bu açıklığın, hanın temizliği yapılırken atıkların dışarı atılmasını sağlayan açıklık olduğunu düşünmek daha akla yatkındır.

Taçkapı, kemerler ve kemerlerin binmiş olduğu ayaklar kesme taştan yapılmıştır. Yer döşemesine dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Günümüzde ise zemin toprak olarak durmaktadır. Pencere ve üst aydınlatma bölümlerinin kenarları da kesme taştan yapılmıştır.

²Vakıflar Bölge Müdürlüğü Denizli Köyü Kervansarayı Raporu,2007

İşlevi

Selçuklu devrinde yapıldığı düşünülen yapı, bu dönemde yapılmış olan diğer hanlar ile işlevsel olarak ortak özellikler gösterdiği gibi Keban madenleri ile ilintili farklı işlevlerini de bir biçimde sürdürmüş gibi görünmektedir.

Keban'da yaklaşık 40 km karelik bir alanda yüzlerce eski imalat galerisi ve paşaları mevcuttur. Anadolu Selçuklularında madenlerin üretimi yaygın, bunların işlenme düzeyleri de oldukça gelişkindir. Anadolu Selçuklu devletinin ve daha sonra Osmanlı devletinin politik gücünün seviyesiyle bu alandaki faaliyetleri arasında bir paralellik gözlenmektedir(Yılmaz,1981 : 275).

Öte yandan Keban madenlerinin Selçuklular zamanında işletildiğine dair yazılı bir kaynak ya da belge mevcut değildir(Tızlak, 1997 : XXVIII). Denizli Kervansarayı'nın tarihi İpek yolu üzerinde yer alması (Erzincan Sivas çizgisinde Divriği-Kemaliye-Arapkir- Keban) ve bu bölgede geçmişte madencilik yapıldığı bir alan olması buradaki madenlerin XIII. yüzyılda Erzurum Çifte Minareli Medresenin etrafında yer alan zanaatçılara Keban'dan altın, gümüş gibi madenlerin getirildiğinin bilinmesi (Tuncer, 2007: 21) burada yoğun biçimde ticari faaliyetin gerçekleştirildiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda deniz ticaretinin gelişmesiyle İpek yolu ticareti önemini yitirmiş olsa da Keban madenler sayesinde Keban Denizli Hanı ticari önemini yitirmemiştir.

Özellikle Osmanlı Dönemi'nde, 1775- 1850 tarihleri arasında çıkarılan madenler sayesinde ciddi bir faaliyet söz konusudur(Tızlak, 1997 : 121-123; Mamürati'l-Aziz Salnamesi, 1301: 110). Bu faaliyetleri sürdürebilmek için teknik ve başka elemanlara ihtiyaç olmuştur. Bu elemanlar arasında ustabaşı ve ustalar, kal ağası, maden ameleşi, prisdadlar, kömür görevlileri, kömürcübaşılar, baltacılar, kelekçiler, kömür ağası, dolapçılar, iskele sırikçıları, kütük görevlisi, merkepçiler ve çakılcılar bulunmaktadır³(Tızlak, 1997 : 110-118). Farklı görevlere sahip bu elemanlar düşünüldüğünde burada ciddi bir insan nüfusunun görev aldığı anlaşılmaktadır. Bu elemanların bir kısmı geçici görevli olup kömür madeni için odun kömürü getiren insanlardır. Bu insanların barınabilecekleri ve istirahat edebilecekleri bir yere ihtiyaç duydukları muhakkaktır. 1989 yılında yayınlanan "Eastern Turkey :an Architectural and Archaeological Survey" adlı kitapta da yazları dinlenmek için kullanıldığı belirtilmiştir(Sinclair, 1989: 55).

Tüm bu hususlar göz önüne alındığında Denizli Kervansarayı'nın muhtemel işlevi daha da iyi anlaşılmaktadır. Kuvvetle muhtemeldir ki Keban madenine odun kömürü getiren veya geçici işlerde çalışmak için gelenler bu kervansarayda konaklamışlardır. Aksi takdirde bu kervansarayı yakın dönemlere kadar sağlam kalabilmiş olmasını açıklayabilmek mümkün görünmemektedir. Nitekim yapı günümüzde dahi genel manada ayaktadır. Köylüler yapıyı halen ahır ve depo olarak

³Ayrıntılı bilgi için bkz. Osmanlı Döneminde Keban- Ergani Yöresinde madencilik(1775-1850), Türk Tarih Kurumu Basımevi(1997), Ankara.

kullanılmaktadırlar. Bu bölge yakınlarında da bu denli sağlam ve ayakta başka bir kervansaray bulunmamaktadır.

Süsleme Özellikleri

Süsleme dönem özelliği olarak birçok yapıda görüldüğü gibi genelde taçkapıda yoğunlaşmaktadır. İç mekânda süsleme kemer ayaklarında bulunmaktadır. Ayaklardaki süsleme çizgisel üslupta ve kazıma tekniğiyle yapılmış, basit geometrik motiflerdir (Res. 10). Asıl süsleme hanın kapalı kısma girişi sağlayan kapı çevresinde bulunmaktadır. Süslemeler kapının etrafında düzgün dikdörtgen kesme taşların üzerine işlenmiş geometrik motiflerdir. Geometrik kompozisyonlarda yıldız baklava motifleri görülmektedir(Res. 11, 11a,11b,11c). Kapı kemerinin kilit taşının üstünde bozulmuş (kırılmış veya erimiş) bir taş dikkati çekmektedir. Buradaki motifin kartal motifi olduğu düşünülebilir. Hancı odası ve mescit olduğu düşünülen odaların giriş kapılarının lentolarında geometrik motifler dikkati çekmektedir (Res. 12).

Sonuç

Denizli Kervansarayı planı ve mimari özellikleri bakımından değerlendirildiğinde, avlusuz oluşu, girişin bir eyvan şeklinde çıkıntı oluşturmaması bilinen Selçuklu hanların pek çoğu genellikle XIII. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Bu Hanlar İğdır Han' ı, İbrahim Şah Han'ı, Makıt Han gibi Hanlar sayılabilir. Aslanapa bu han tipinin Doğu Anadolu'ya özgü olduğunu belirtmiştir. (Aslanapa, 1984: 169; Ünal, 1969-70 : 14)(Resim 1). Yapı kapalı plan tipinde bir kervansaray olup tarihi İpek yolu üzerinde yer almakta, Erzincan Sivas çizgisinde Divriği-Kemaliye-Arapkir'i Keban üzerinden Harput'a bağlamıştır. Keban madenleri sayesinde bu ticaret yolu önemini kaybetmemiş, faal bir şekilde kullanılmaya devam etmiştir. Yapı son dönemlerinde bölgedeki maden işletmeleri için dönemsel olarak çalışan teknik elemanlar tarafından kullanılmış gibi görünmektedir. Yakın çevrede halen ayakta olan benzeri kervansarayların bulunmaması bu eseri daha da önemli kılmaktadır. Yapının mevcut haliyle korunması pek mümkün değildir ve bir an evvel restore edilerek korumaya alınması ve ülkemize ve yöreye kazandırılması son derece önemlidir.

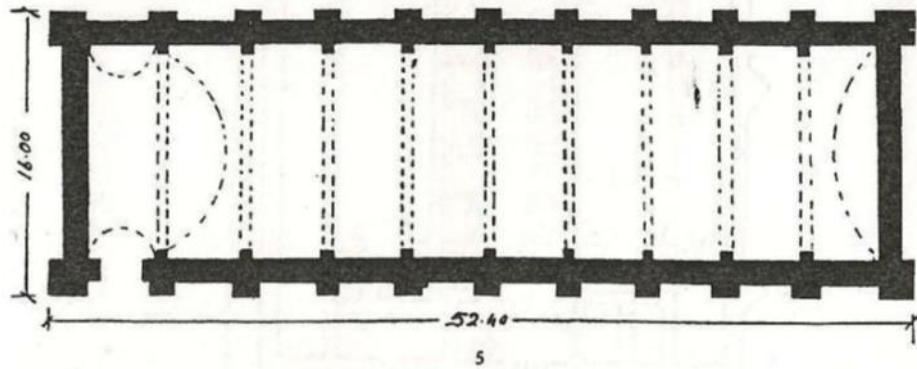
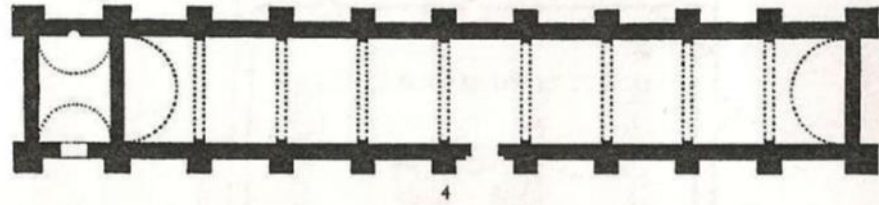
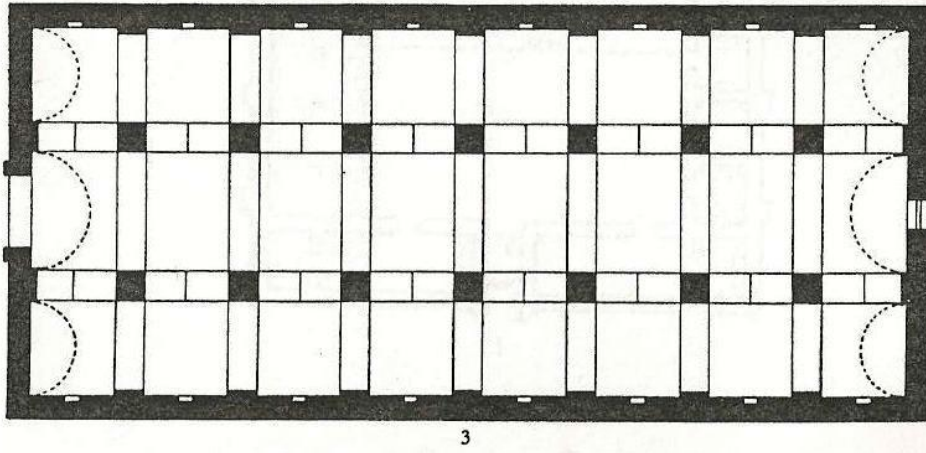
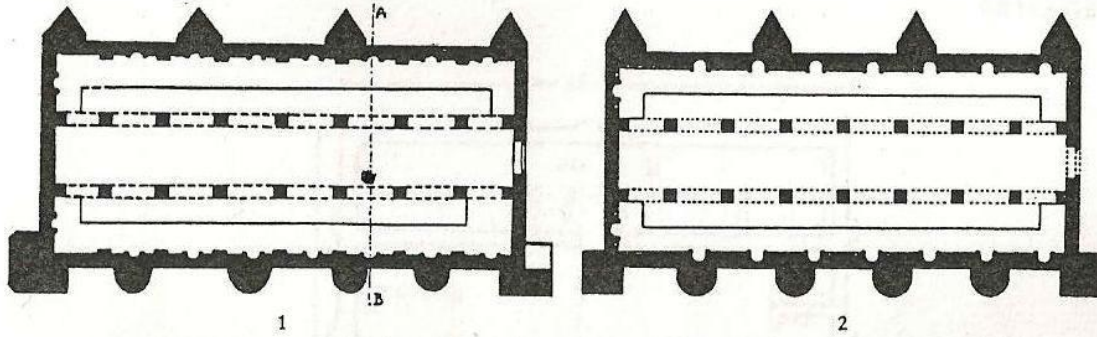
KAYNAKÇA

- ASLANAPA, O.(1972) Türk Sanatı, MEB. Yay., C. 2, Ankara.
- ASLANAPA, O.(1984) Türk Sanatı,I-II. Kervan Yayınları, İstanbul.
- DEVELLİOĞLU, F.(1996)*Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, 13. basım, Ankara.
- ERDMANN, K.(1961) “*DasAnatolische Kervansaray Des 13. Jahrhunderts*,” VerlagGrbr. Mann, Berlin.
- HANELÇİ, Ş.(1989) Keban civarı Eski İmalat Pasaları ve Au-Ag Açısından Önemi, Keban.
- KARPUZ, H.(2001) “*Anadolu Selçuklu Mimarisi Yardımcı Ders Kitabı*” Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı, Konya.
- MAMÜRATİ’L-AZİZ SALNAMESİ, sene,1301.
- MÜLAYİM, S.(1994) “*Anadolu Selçuklu Sanatı*”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Cilt 1, Kombassan yayınları, Konya.
- ÖZERGİN, M.(1965) “*Anadolu’ da Selçuklu Kervansarayları*”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, İstanbul.
- PARLAK, L.(2003) Yukarı Fırat’ta Tarihi Eserler, Elazığ, İstanbul Matbaası.
- SAMİ, Ş. (2006),Kamus-ı Türki, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- SİNCLAİR, T.A.(1989), *Eastern Turkey : an Architectural and Archaeological Survey Vol III*, Pindar Press, London.
- TAŞTAN, A.(2010) Türkiye Selçukluları Zamanında Tokat ve Çevresindeki Kervansaraylar(Basılmamış Y. Lisans Tezi).
- TUNCER, O. C. “Kervan Yolları”, *Mimarlık ve Sanat*, C.2, İstanbul.
- TUNCER, O.C.(2007) Anadolu Kervan Yolları, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları. Ankara.
- TURAN, O,(1946) Selçuklu Kervansarayları, Belleten, cilt 10, sayı 39,s.477-78
- TIZLAK. F.(1997) Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik(1775-1850),Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- USLU, H.(1985)*Başlangıçtan Günümüze İslam Müesseseleri Tarihi*, Gonca yayınları, İstanbul.
- ÜNAL, R. H.(1969-1970) “İğdır Yakınlarında Bir Selçuklu Kervansarayı Doğubayazıt-Batum Kervan Yolu Hakkında Notlar”, Sanat Tarihi Yıllığı, III, İstanbul.

- YALÇINER. G.(1997) “Kervansaray”, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.2, Yem Yayın, İstanbul
- YAVUZ, A. T.(1976) “*Anadolu’da Eşodaklı Selçuklu Hanları*”, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi.
- YETKİN, S.K.(1965),İslam Mimarisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara
- YETKİN, S. K.(1970)”Türk Mimarisi” ,Bilgi yayınevi, Ankara
- YILMAZ, S.(1981) “Zengin Olan Maden ve Hammadde Kaynaklarımızın Değerlendirilebilmesi için Alınması Gereken Hukuki, İdari ve Teşvik Tedbirleri”,Türkiye İktisat Kongresi, Ankara

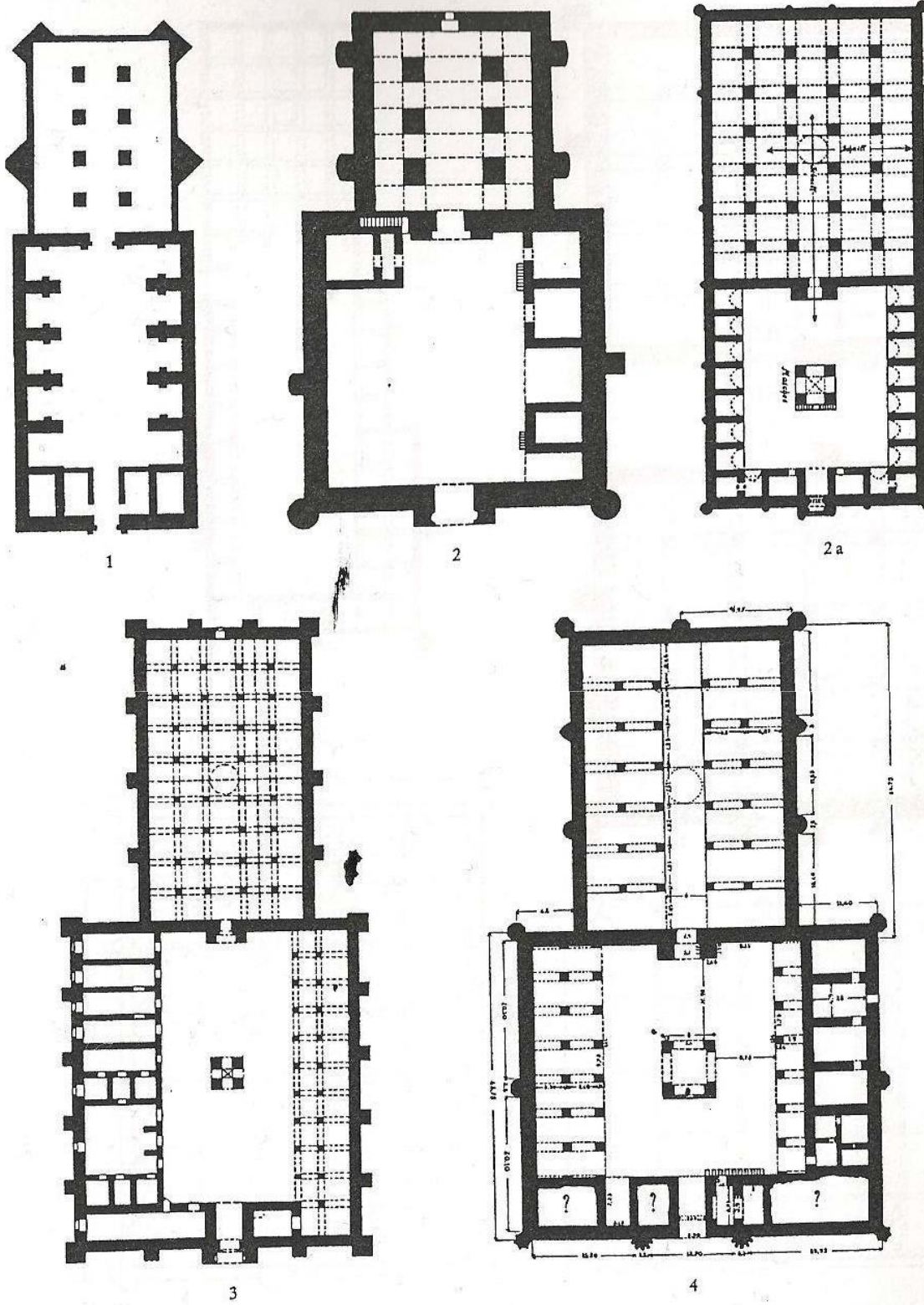
LEVHALAR

Ezinepazar Han1,2,3 - Şarafsaz Han 4,5.

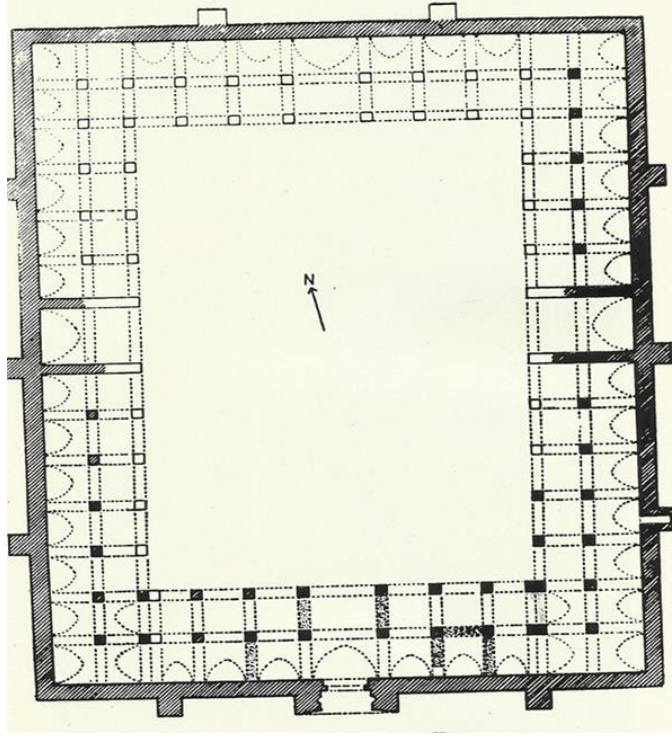
Levha 1. Yalnızca Kapalı Kısmı Olan Kervansaraylar. (Erdmann, 1976:180)

ELAZIĞ/KEBAN-DENİZLİ KÖYÜ KERVANSARAYI

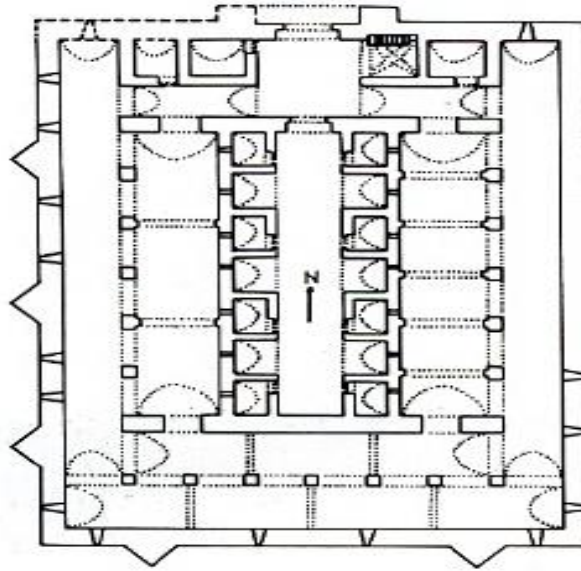

Ertokuş Han 1 – Ak Han 2 –Sultan Han Kayseri 2a- Sultan Han Aksaray 3- Sultan Han Kayseri 4.

Levha 2 Hem Açık Hem Kapalı Kısım Olan Kervansaraylar. (Erdmann,1976:182)

Emdir Han Levha.3 Açık Avlulu Plan Tipi (Suut K. YETKİN CCXXIX)

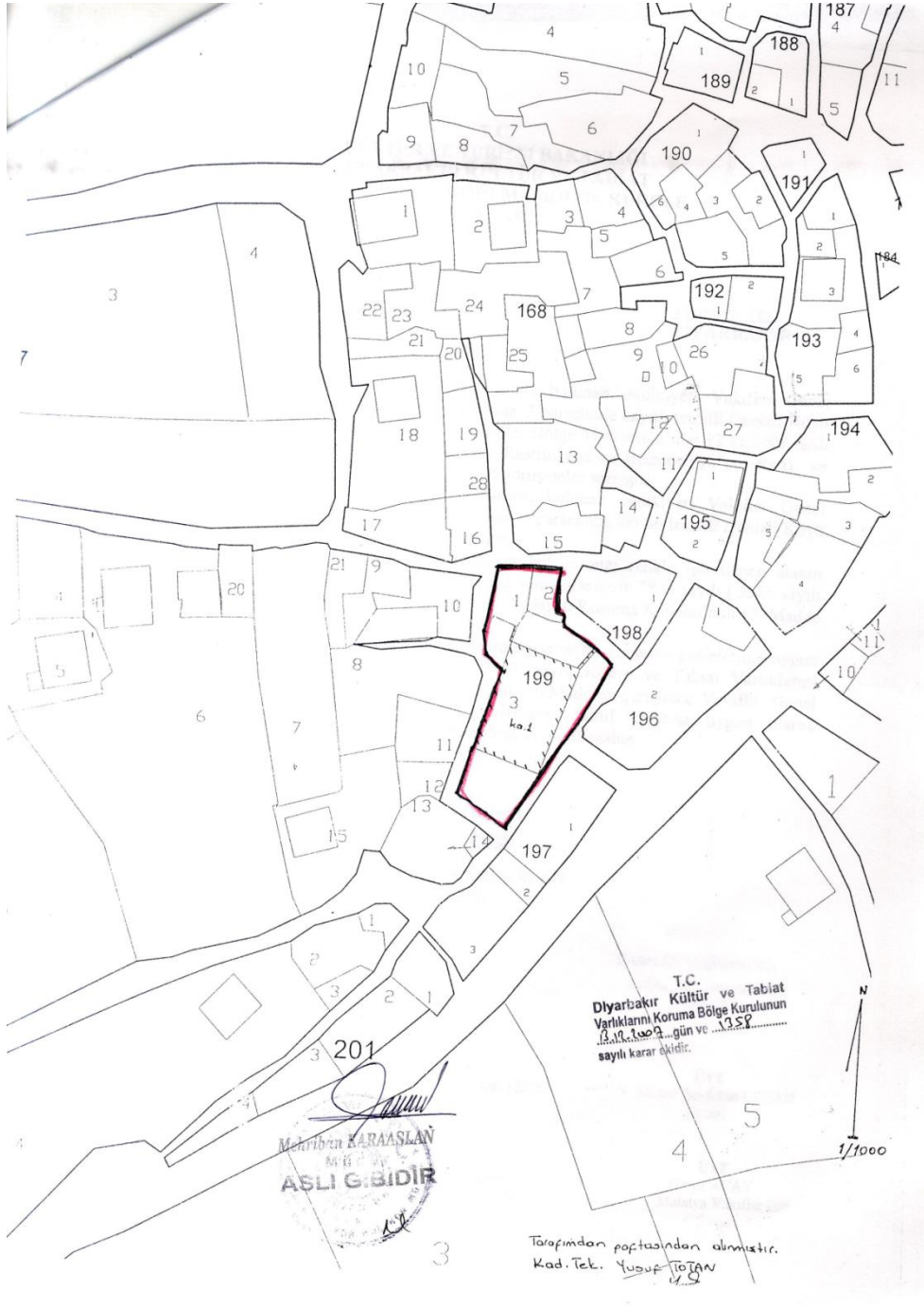

0 5 10 20 30 35m

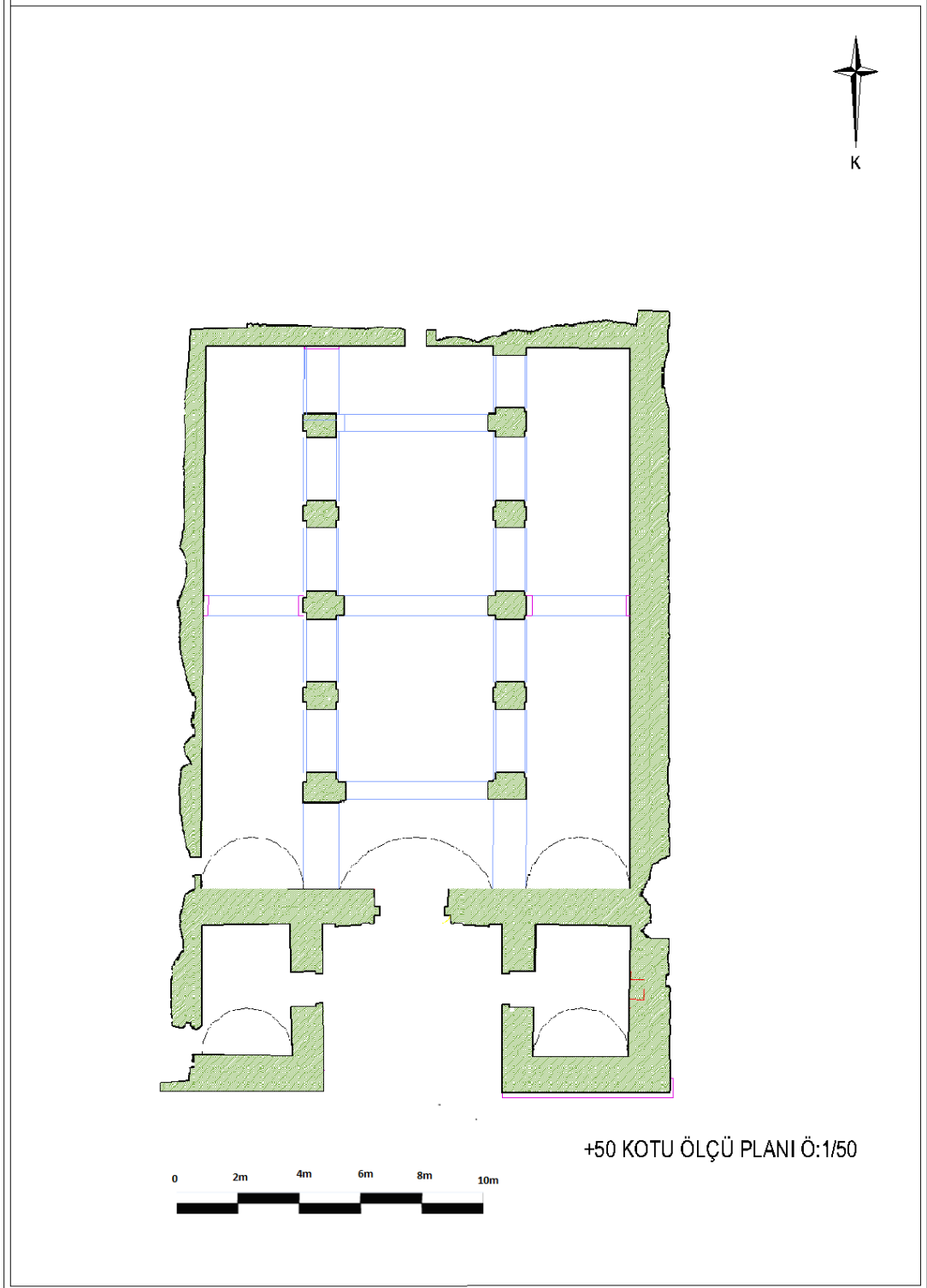
Alara han

Levha.4 Eşodaklı Plan Tipi

ELAZIĞ/KEBAN-DENİZLİ KÖYÜ KERVANSARAYI

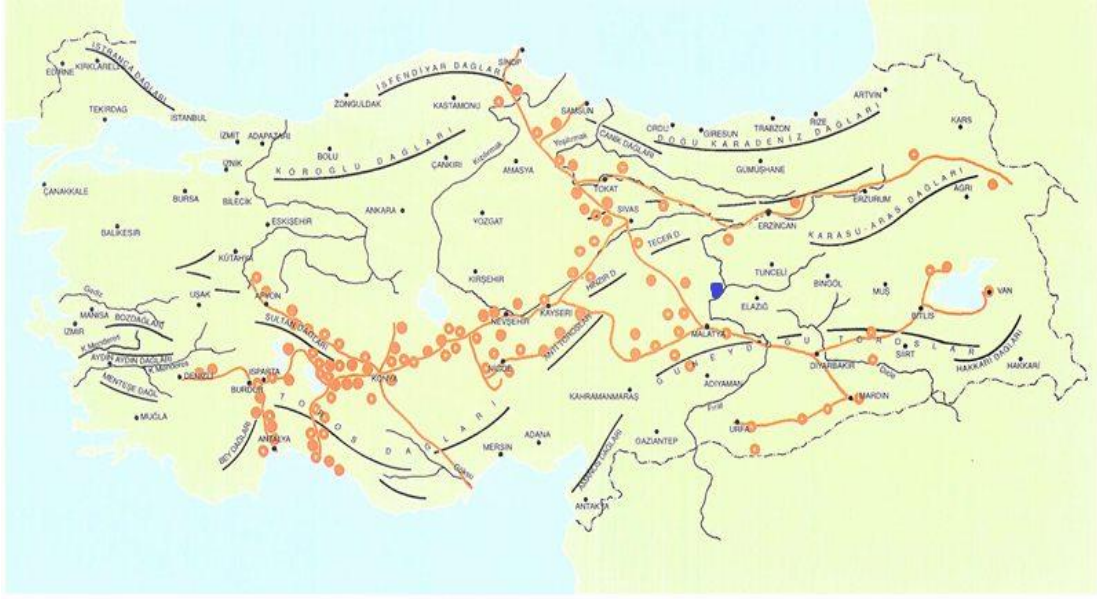

Levha 4. Denizli(Makit Han) Kervansarayı yeri ve konumu(kadastro Tek. Yusuf TOTAN)

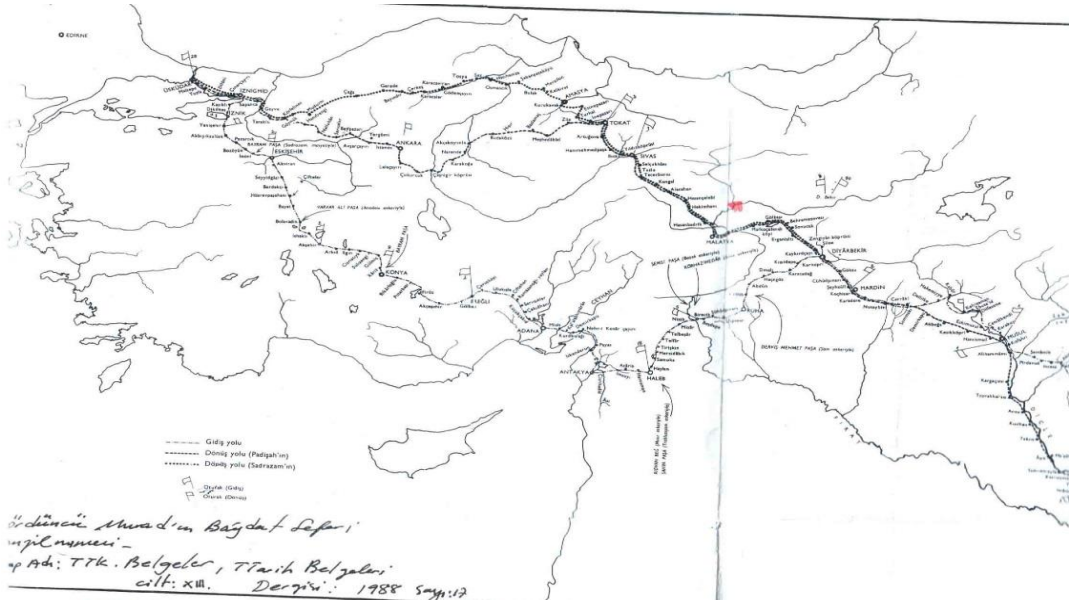

Levha 5. Denizli Kervansaryı (Makit han)planı(Y. M. Ö. BARUT' tan)

ELAZIĞ/KEBAN-DENİZLİ KÖYÜ KERVANSARAYI

Levha 6. Selçuklu kervan yollarını gösteren harita

Levha.7 IV. Murat'ın Bağdat seferini gösteren harita

RESİMLER

Resim 1

Resim 1a

Resim 2

Resim 3

Resim 4

ELAZIĞ/KEBAN-DENİZLİ KÖYÜ KERVANSARAYI

Resim 5

Resim 6

Resim 6a

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 11a

Resim 11b

Resim 11c

Resim 12

BEU. SBE. Derg.
Cilt:4 Sayı:1 Haziran 2015

EĞİTİM GEÇMİŞLERİ İLE KAZANÇ DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK ÖĞRETMEN ALGILARI

Mehmet KARAKUŞ* Serkan GÖKALP** Hüseyin BAĞRIYANIK***

Özet

Bu çalışma eğitim geçmişleri ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişkiye yönelik öğretmen algılarını ölçen bir ölçek geliştirmeyi ve ortaokullarda çalışan öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişki hakkındaki algılarını cinsiyet, öğrenim durumu, çalışılan kurum ve kariyer basamakları değişkenleri açısından analiz etmeyi amaçlamaktadır. Veriler, Mersin'deki 2013-2014 Eğitim-Öğretim Yılında Mersin İli Merkez İlçelerdeki resmi ve özel ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerden toplanmıştır. Literatür taraması, madde havuzunun oluşturulması ve ön uygulama aşamalarından sonra 35 maddeli anket örneklem grubuna uygulanmıştır. Geçerlik ve güvenilirlik analizlerinden sonra, iki boyutlu ölçme aracı toplam 31 madde kalmıştır. Analizler, anketin bu haliyle yüksek düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir. Öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişkiye yönelik algıları arasında cinsiyet, öğrenim durumu, çalışılan kurum ve kariyer basamakları değişkenlerine göre anlamlı farklılık bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: *İnsan Sermayesi, Tanımlama, Eleme Hipotezi*

THE TEACHERS' PERCEPTIONS ABOUT THEIR EDUCATIONAL BACKGROUND AND THEIR LEVELS OF INCOME

Abstract

The purpose of this study was to develop a scale to measure the teachers' perceptions about their educational background and their levels of income and analyze their perceptions about their educational background and their levels of income in terms of the variables of gender, education level, the type of the school and career ladders. The data were collected from the 800 teachers working in public middle schools and private middle schools, which were in the centre of Mersin Province in 2013-2014 fall and spring semesters. After an item pool was

---

* Doç. Dr., Zirve Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, mehmetkarakus44@hotmail.com

** Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması Doktora Öğrencisi, Zirve Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, ser119119@hotmail.com

*** Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması Doktora Öğrencisi, Zirve Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, bagriyanik80@gmail.com

drawn based on review of literature and pilot scheme was done, the scale including 35 items was given to the sample group to collect data. After the analyses of reliability and validity, the number of the items in the scale including two dimensions were reduced to 31 items. The analyses determined that the scale had a high degree of validity and reliability. It was also found out that there was a significant difference among the teachers' perceptions in terms of the variables of gender, education level, the type of the school and career ladders.

Keywords: *Human Capital, Signalling, Elimination Hypothesis*

GİRİŞ

İnsanoğlu tarih öncesi çağlardan günümüze kadar sürekli olarak kendisinden sonra gelen nesilleri eğitime ihtiyacı hissetmiştir. İnsanoğlunun eğitim ihtiyacı tarihin çeşitli dönemlerinde farklılıklar göstermiştir. İlkçağda toplumlar, eğitimi sahip olduğu bilgileri kendilerinin devamı olan nesillere aktarmak için kullanmıştır. Ortaçağda ise toplumlar eğitimden özellikle dinlerini ve kültürlerini gelecek kuşaklara aktarmak için yararlandılar. Ancak ilkçağda ve ortaçağda eğitim kurumlarında sınırlı sayıda insan eğitim fırsatından yararlanabilmiştir (Akyüz, 2001). Eğitimden bir ülkedeki tüm yurttaşların yararlanabilmesi Sanayi Devriminden sonra başlamıştır.

Sanayi Devrimi toplumların yapısında önemli değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Sanayi Devriminin ortaya çıkardığı modernleşme, teknolojik ve bilimsel gelişim, yeni üretim tarzı ve sanayi toplumu ve Fransız İhtilali'nin neden olduğu ulusal bilinci geliştirme ihtiyacı yeni bir insan tipinin yetiştirilmesini ve ülkelerin tüm yurttaşlarını eğitmesini gerektirmiştir (Kafadar, 1997). Özellikle Sanayi Devriminin neden olduğu yeni üretim tarzı insanların eğitilmesini gerektiriyordu çünkü yeni üretim tarzında eğitilmiş bireyler daha fazla verimli olabiliyordu ve aynı zamanda çalışanların daha fazla teknik bilgiye ihtiyacı vardı. Dolayısıyla eğitimin verimlilik için gerekliliği ön plana çıkmıştır (Feinberg ve Soltis, 2004). Böylece eğitimin ekonomi ile sıkı ilişkisi de başlamıştır. Artık eğitim kurumları ekonomik büyüme ve ilerlemenin ve toplumun refaha ulaşmasının bir parçası olarak görülmüştür. Gerek devlet gerekse özel kuruluşlar eğitime büyük miktarlarda kaynaklar ayırmışlardır ve halen bu kaynak tahsisi devam etmektedir. Bu kadar büyük yatırımların yapıldığı bir alanın getirilerinin ve maliyetlerinin hesaplanması gereği ortaya çıkmıştır. Gerek ekonomi alanında gerekse eğitim ekonomisi alanındaki bilim adamları eğitimin ekonomi ile ilişkisi ve eğitimin ekonomik işlevleri üzerine araştırmalar yapmışlar ve çok sayıda kuramlar ve modeller oluşturmuşlardır (Ünal, 1996; Benson, 1987). Bu kuramlar ve modellerden bazıları eğitimin işlevleri ile ilgili birbirine ters düşecek açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu kuramlardan en önemlileri İnsan Sermayesi Kuramı ve Eleme Hipotezidir (Winkler, 1987).

İnsan Sermayesi Kuramı

İnsan Sermayesi Kuramından bahsetmeden önce insan sermayesi kavramının ne olduğunu açıklamak yerinde olacaktır. Becker (1993) ve Schultz (1963)'a göre bir ülkede üretim sürecini doğrudan ya da dolaylı yoldan etkileyen insanların içinde birikmiş olan bilgi, beceri, anlayış ve değerlerin tamamına insan sermayesi denir. Tilak (2002) ise insanlarda somutlaşan ya da şekillenen beceriler ve üretime yönelik bilgi toplamının insan sermayesini oluşturduğunu ifade etmektedir. İnsan sermayesinin kökenleri ilk iktisatçılardan Adam Smith'e kadar götürülebilir. Smith insan sermayesini beceriler bütünü olarak görmüştür. Smith gibi bazı ekonomistler eğitimi bireylerin gelecekteki kazanç kapasitesine yapılan bir yatırım aracı olarak görürler (Smith, 1976). Smith'ten yaklaşık iki yüzyıl sonra Schultz (1963) ekonomik büyümede insan sermayesinin rolünü vurgulayarak ekonomik düşüncede insan yatırımı devrimini yarattı. Schultz (1963), Becker (1993) ve Mincer (2006) eğitimin ekonomik büyüme teorileri içerisinde en önemli öğelerden birisi olarak yer almasını sağladılar. O zamana kadar ekonomik büyüme teorileri üretim faktörlerine (arazi, iş ve sermaye) odaklanmıştı. Bu dönemden sonra ise araştırmalar eğitimin ekonomik gelişimin çeşitli yönlerine katkısını araştırdı: tarımsal verimlilik, fakirliğin azaltılması, gelir dağılımı, sağlık, beslenme, demokrasi, sivil haklar ve diğer alanlar. Bütün bunlarda eğitim önemli bir gelişim aracı olarak görüldü (Tilak, 2002). İnsan sermayesi alanına katkıda bulunan bir diğer kişi ise Becker'dir. Becker Human Capital (1993) adlı eserinde insan sermayesinin fabrika ve makineler gibi fiziksel üretim araçlarına benzer olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bir kişi eğitim ve yetiştirme yoluyla insan sermayesine yatırım yapabilir ve bir kişinin verimi bu kişinin sahip olduğu insan sermayesindeki getiri oranlarına bağlıdır. Becker insan sermayesini, ek yatırımın ek verimliliğe neden olduğu bir üretim aracı olarak tanımlamıştır (1993).

Ünal'a göre (1996) 1950'lardaki ve 1960'lardaki çalışmalar, Neoklasik İşgücü Piyasası Kuramının bir başka içerikte ve İnsan Sermayesi Kuramı adıyla biçimlenmesine yol açmıştır. Bu kuram eğitimsel nitelikleri, ücret ve istihdam düzeyini etkileyen değişkenler olarak incelemiştir. İnsan Sermayesi Kuramına göre insan sermayesi ülkeye, örgütlere ve bireylere önemli ekonomik katkılar ve getiriler sağlar. İnsan sermayesinin oluşmasını sağlayan okullaşma oranlarında yüzde birlik bir artışın Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın büyüme oranlarında yüzde bir ile üç oranında artışa neden olduğu bulunmuştur (Ergen, 2006). İnsan sermayesinin örgütlere de önemli katkıları bulunmaktadır çünkü günümüzün bilgi ekonomisinde insanlar önemli bir sermayedir. Bir şirketin değerinin yüzde sekseni bu şirkette çalışan insanlara bağlıdır (Taylor, 2007). Sadece finansal sermayeye ulaşım artık rekabette tek başına avantaj sağlayan bir kaynak değildir. Oldukça yüksek rekabetin yaşandığı iş dünyasında insan sermayesi bir örgütün performansına önemli değer ekler ve gerçek katkılarda bulur (Taylor, 2007).

İnsan Sermayesi Kuramı insan sermayesinin bireyler için önemli olduğunu vurgulamaktadır. İnsan Sermayesi Yaklaşımı eğitimi fakirliği azaltmanın önemli

bir aracı olarak görürür (Schultz, 1971; Tilak, 2002). İnsan Sermayesi Kuramına göre eğitime yatırım ekonomik büyümenin önemli bir faktörü olan insan sermayesinin şekillenmesine neden olur. Eğitim ve yetiştirme becerilerin verimliliğe ve üretkenliğe dönüşmesine yönelik bilgi sağlar. İnsanlarda somutlaşan ya da şekillenen beceriler ve üretime yönelik bilgi toplamı insan sermayesini oluşturur. Eğitim yoluyla verilen beceriler ve üretime yönelik bilgi insanların verimliliğini artırır ve böylelikle onların kazançlarını artırır (Hanushek, 1987).

İnsan Sermayesi Kuramına göre yüksek ücret ödenen meslekler, genellikle bireylerin bu meslekle ilgili yaygın veya örgün programlara yatırım yapmasını teşvik eder. Bir eğitim programı gelecekte daha fazla gelir elde etmeyi sağlıyorsa kişiler bu programa yatırım yapmayı tercih edeceklerdir. Bu kuramda rasyonel davrandığı kabul edilen birey yaşam boyu yararını en yüksek düzeye çıkarmaya çalışır. Bu nedenle de bugün ve gelecek arasında tercih yapar. Birey gelecekteki üretkenliğini artıracak olan becerileri kazanmak için bugünkü tüketimini kısırarak insan sermayesi yatırımı yapar yani kendisine verimliliğe yönelik beceri kazandıracak eğitim alır. Böylece gelecekteki gelirini ve tüketimini arttırmak ister (Ünal, 1996).

Eğitim ve yetiştirme ile elde edilen beceriler bireylerin kabul ettiği ücretleri değiştirebilir. Bu ifadenin mantığı şu gerçeğe dayanıyor: daha uzun süre eğitim almış çalışanlar daha az eğitim almış çalışanlara göre sayıca daha azdır. Sayıları az olan bu bireylerin diğer çalışanlara göre daha fazla ücret alması beklenir (Washington University, 2007). Ancak bu duruma istisnalar da söz konusudur: Daha uzun süre eğitim almış çalışanların arzı belirli bir iş için çok fazla olduğunda ücretler bu çalışanlar için yeterince yüksek olmayabilir. Ancak genelde daha fazla eğitim almış çalışanların insan sermayesine yaptıkları yatırımdan dolayı daha fazla kazanç elde ettikleri kabul edilir (Harbinson, 1965).

İnsan Sermayesi Kuramına Yöneltilen Eleştiriler

Bugüne dek İnsan Sermayesi Kuramının değişik modelleri biçiminde ve İnsan Sermayesi Kuramına alternatif oluşturacak modeller biçiminde çeşitli kuramlar geliştirilmiştir. Bu kuramlar İnsan Sermayesi Kuramını eleştirmektedir (Weiss, 1995). Bu kuramla ilgili başlıca eleştiriler aşağıda verilmiştir.

1-Çalışmanın tek amacı gelir elde etmek değildir. Çalışmanın yapısı ve anlamı “insan etkinliği” olmasıdır. Özellikle Çevreci ekonomistlere göre çalışma kendini ifade etmenin, kendini geliştirmenin, sosyal hizmetin bir aracıdır (King, 1990).

2-Bireylerin bugün ve gelecek konusunda yaptıkları tercihlerde eğitim harcamaları ile elde etmeyi bekledikleri kazançlar piyasa da her zaman gerçekleşmemektedir. Eğitimin getiri oranıyla ilgili kanıtlar evrensel bir kabul görmemektedir. Mincer’in örgün eğitimin kişisel getiri oranları ile ilgili çalışması

getiri oranının % 7 'den fazla olamayacağını göstermiştir; kazançlardaki %30'lara varan bir bölümün tecrübeyle açıklanabildiğini göstermiştir. (Weiss, 1995).

3-Marksistler örgün eğitimin çalışanın verimliliğini arttırdığına inanırlar. Ancak eğitim sisteminin insan sermayesi üretmekten çok işgücü arzını böldüğünü, işçi sınıfının bilincinin gelişmesini engellediğini öne sürer (King, 1990).

4-Eğitimle ilgili olmayan özelliklerin örneğin kişilik özelliklerinin ve bilişsel olmayan (disiplin, çalışmaya güdülü olma vb....) özelliklerin işe girme ve gelir düzeyi konusunda daha etkili olduğunu gösteren bulgular ve bu konuda geliştirilmiş kuramlar bulunmaktadır (Weiss, 1995).

Yukarıda belirtilen eleştirilerin yanında İnsan Sermayesi Kuramının eğitimin verimliliği arttırdığı görüşüne karşı olan ve eğitimin işlevi konusunda daha farklı bir açıklama getiren Eleme Hipotezi bulunmaktadır. Bu model ile ilgili açıklamalar aşağıda verilmiştir.

Eleme Hipotezi

Staffa'nın 1926 yılında yazdığı bir makale ile başladığı savunulan tam rekabet koşullarının geçerliğine karşı gelişen düşünce, eksik rekabet piyasasının işleyişinin tanımlanmasını getirmiştir. Ekonominin işleyişine çeşitli boyutlarda farklı açıklamalar getiren Eksik Rekabet Kuramı'nın dikkat çektiği en önemli noktalardan biri piyasadaki bilgi eksikliği yani bilgi asimetrisidir (Chapman, 1993). Kârın, geleceği bilememenin getirdiği riskin karşılığı olarak görülmesine yol açan bu belirleme, belirsizliğin istikrarsızlığa yol açtığının kabul edilmesi sonucunu getirmiştir. Bu görüş tam rekabet koşullarının otomatik olarak sağladığı savunulan "sürekli denge" düşüncesine ters düşmektedir. İnsan Sermayesi Kuramı işgücü arzı ve işgücü talebiyle ilgili çözümlerini tam rekabet koşullarına dayandırmıştır. Eksik Rekabet Kuramının getirdiği piyasa ile ilgili çözümler tam rekabet koşullarından bazılarının geçersiz olduğuna dayandırılması nedeniyle gerek örgün eğitim gerekse işteki yetiştirmeler ilgili çözümlerini etkilemiştir. Bir başka deyişle eğitim ve yetiştirme yatırımlarının ve bunların sonuçlarının yorumlanması değişmiştir. Akerlof'un bilgi asimetrisi ile ilgili açıklamaları 1970'lerden itibaren Eleme Hipotezi veya daha az sıklıkla Eleme Kuramı olarak anılan görüşlerin formüle edilmesine yol açmıştır (Akerlof, 1976; Whitehead, 1981).

Spence'in 1973 ve 1974'te oluşturduğu model, işe alma sürecini hem işverenler hem de çalışanlar için bir piyango olarak tanımlamıştır. Çalışanların normal olarak, tanınmış büyük işverenler hakkında bilgi toplayabileceklerini, fakat işverenlerin çalışanlar hakkında ancak bazı bilgiler edinebileceğini kabul eden Spence bu durumu bilgi asimetrisi olarak tanımlamaktadır (Ünal, 1996). İşverenler çalışanların kendilerinin denetleyemeyecekleri cinsiyet, yaş, ırk gibi özellikleri ve yaşamlarının bir bölümünde denetleyebildikleri diğer özellikleri (işaretleri)

gözleyeceklerdir. Bu işaretler (tanımlayıcılar) eğitim ve yetiştirme ile elde edilir. İşverenler çalışanları işe girdikten sonra gözleyebilir ve fiili performanslarıyla ilgili bilgi edinebilirler. Fakat işe başlamadan önce yalnızca potansiyel verimlilikleriyle ilgili bazı işaretlerden yola çıkarak gelecekteki performanslarını yordayabilirler (Spence, 1973). Bireyler çeşitli işlere girebilmelerini sağlayan işaretleri eğitim veya yetiştirme yatırımlarıyla elde edebilirler. Bu işaretleri kazanmak bir maliyetle mümkündür. İşaret elde etmek üzere yapılan yatırımların maliyetinin bir bölümü parasal olmakla birlikte bir bölümü zaman maliyetidir. Eleme Hipotezine göre eğitim sisteminin ekonomik amacı insanları farklı verimlilik düzeylerine göre tanımlamaktır. Eğitim, bireyleri yeteneklerine göre sınıflandıran ve bu yetenekleri eğitim belgeleri ile etiketleyen bir mekanizmadır. Bu nedenle diploma, sertifika ve benzeri belgeler belli tür ve düzeydeki yeteneklerin işaretleridir (Weiss, 1995).

Birey sisteme girerken, sistemde ilerlerken bazı özellikleri açısından bir elemeyden geçirilir. Bazıları sistemin belli bir aşamasına girer ama bir süre sonra sistemden atılır. Diğerleri ise mezun olurlar. Yine bunların bir kısmı sonraki aşamaya geçebilir ama o aşamayı başarıyla tamamlayabileceği gibi başarılı olmayıp sistemden çıkmak durumunda kalabilir. Sistem bireyleri başarılı veya başarısız ilan eder, başarısını dereceler. Bu tamamen bireyin sahip olduğu yeteneklerle belli bir eğitim aşamasının gerektirdiği yeteneklerin uygunluğuna bağlıdır (Spence, 1973). Böylece bireyin almayı başardığı eğitim belgesi aynı zamanda belgenin derecesi onun yeteneklerinin işareti olur. Diplomalara ve sertifikalara; bazı düzeylerdeki başarı, ilerleme yeteneği, yükselme isteği ve firmanın çalışanlarda aradığı diğer değerler konusundaki işaretlerdir. Bu belgeler bireyi sahip olduğu özelliklere göre tanımlar. İşverenler belgeleri dikkate alarak istedikleri yeteneklere sahip olanlarla olmayanları birbirinden ayırırlar (Spence, 1973). Böylece eğitim, verimliliği diğerlerinden daha yüksek olan bireyleri tanımlayan bir mekanizma olmaktadır. Eğitimli bireylerin kendilerinden daha az eğitilmiş bireylerden ortalama olarak daha fazla gelir elde ettiklerini gösteren gözlemler Eleme Hipotezi çerçevesinde ele alındığında daha fazla eğitim alan bireylerin daha az eğitim alan bireylerden daha yetenekli olduğunun eğitim belgeleriyle tanımlandığı ve her ikisinin de eğitim yoluyla ayıklandığı anlamına gelir. Bu ayıklama iyileştikçe belgeler, işverenlere bireylerin niteliklerine ilişkin daha fazla bilgi verir (Ünal, 1999).

Spence Modeli ve Tanımlama (İşaret Etme)

Spence'in temel modeli, bireylerin eğitim kategorilerine (eğitim tür ve düzeylerine) göre yaptığı tercihlerin, özel kazanç ve maliyetlerini nasıl etkilediğini göstermektedir. İşverenler farklı eğitimsel niteliklere sahip bireyleri işe alırlar ve eğitim ile verimliliğin uygunluk dağılımlarını gözlerler. Böylece eğitim kategorileri ile verimlilik arasında bir ilişki kurarlar ve her bir eğitim kategorisine vermeye hazır oldukları ücretleri belirler (Weiss, 1995; Spence, 2002). Bu aynı zamanda işverenlerin eğitim ile verimlilik arasındaki ilişki konusunda görüşler oluşturması

ve yargılara varması anlamına gelir. İşveren yargıları ve bunun sonucunda belirlenen ücretler bireylerin yatırım kararlarını etkilemektedir. Bireyler çeşitli eğitim programlarına yatırım yaparken programın maliyeti ve bu programı bitirenlere ödenen ücretleri dikkate alarak bir seçim yaparlar. Eğitim kategorilerinin yol açtığı yeni durum eğitim verimlilik ilişkilerini etkilediği için bu da işverenlerin yargıları üzerinde etkide bulunmaktadır (Spence, 1973; Spence, 2002).

Yüksek yeteneklere sahip ve düşük yeteneklere sahip iki tip bireyi dikkate alarak Spence 1973'te bir tanımlama (işaretleme) modeli ortaya koymuştur. Bu modele göre eğitim, işe almak ya da hizmet almak için sadece daha iyi çalışanlara işaret eder veya şirketler için görevleri tahsis etmede çalışanları eler. Bu modelin ana varsayımlarından bazıları şunlardır (Spence, 1973; Benfield, 2000):

1-Öğrenciler okullara insan sermayesi biriktirmekten çok en iyi çalışanlar olduğunu göstermek için daha uzun süre katılırlar.

2- Eğitimin direkt faydaları düşüktür.

3-Bireyler eğitimi elde ederler çünkü onlar işverenlerin doğru niteliklere (belgelerin belirttiği niteliklere) sahip bireyleri işe alacağını ya da kiralayacağını bilirler.

Basit işaretleme modeli eğitimin verimliliğe hiçbir etkisinin olmadığını varsayar. Model aynı zamanda eleme türleri arasında ayrımlara izin verir. Zayıf eleme şu durumda olur: İşverenler daha fazla eğitimliye daha az eğitimliye göre daha yüksek işe başlama maaşı ödediklerinde fakat sonuçta daha az becerikli çalışanların ücretlerini azalttığında daha becerikli çalışanların ücretlerini ise yükseltinde gerçekleşir. Güçlü eleme ise işverenlerin daha eğitimlilere onları işte gözledikten sonra yüksek ücret ödemeye devam etmesidir. Her çalışan, işaret onun verimliliğini arttırmaya bile ücretteki artıştan dolayı işaret elde etmenin bedelini ödemeyi kendi çıkarına uygun bulur (Spence, 1974). Bilgi maliyetini azaltmada eleme işlemi eğitim yoluyla gerçekleşir ve eğitimden kazançlar, sadece öğrencileri birbirinden ayıran yıllar için elde edilir. Bununla birlikte eğitim limon piyasalarını engelleyerek bilgi maliyetini azaltır ve en çok maliyeti azaltan etkidir. Şirketler eleme yapar, çalışanlar ise işaretler kullanarak kendilerini tanımlarlar (Spence, 1974). Bu iki kavramda bireyleri seçmekle ilgilidir. Eğitim ekonomisi alanında gerek İnsan Sermayesi Kuramı gerekse Eleme Hipotezi ve bu hipotezin bir parçası olan Spence'in tanımlama (işaret etme) modelleri ile ilgili çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların bazıları aşağıda verilmiştir.

Heywood ve Wei (2004) Hong Kong'ta işgörenler ile serbest meslekte çalışanlar arasındaki eğitime getirilerin farklılıklarını test etmiştir. Bu çalışmada serbest meslekte çalışanlar için eğitim getirileri genellikle başkaları için çalışan işgörenler için eğitimin getirilerinden düşük çıkmıştır. Bu çalışma, serbest meslekte çalışanlar için üniversite eğitiminin birikimsel getirilerinin çok küçük olduğu ve ortaöğretimin birikimsel getirilerinin ise sifıra yakın olduğunu ortaya koymuştur.

Bütün bu bilgiler eğitimin rekabetçi Hong Kong iş pazarında önemli bir işaret işlevi gördüğünü göstermektedir. Bu sonuca rağmen eğitimin serbest meslekte çalışanların verimliliğini arttırdığı kanıtı bulunmuştur. Üniversite eğitimi alan serbest meslek sahiplerinin ortaöğretimi tamamlayan serbest meslek sahiplerinden daha çok kazandığı ortaya konmuştur. Sonuçta eğitimin insan sermayesini arttırdığı sonucuna da ulaşılmıştır.

Arkes (1999) çalışmasında işverenlerin üniversite belgelerinden çalışanların becerileri hakkında bilgi edinip edinmediğini incelemiştir ve bu işverenlerin belgelerin becerileri işaret etmesinden dolayı bu belgelerin edinimine değer verip vermediğini araştırmıştır. Araştırmacı lise diplomasına sahip olmanın, üniversiteye katılımın, üniversite mezuniyetinin daha yüksek beceriler ifade ettiğini yapılan testler sonucunda bulmuştur. Ancak araştırmacı iki yıllık üniversite mezuniyet derecesinin daha yüksek becerilere işaret etmediğini bulmuştur. Araştırma sonuçları işverenlerin üniversite diplomasına yani lisans derecesinin elde edilmesine önem verdiğini ortaya koymuştur çünkü bu derece istenilen becerilere işaret etmektedir. Lisans derecesi üzerindeki katsayı hesaplamaları bu derecenin işverenlerin değer verdiği özellikleri (motivasyon ve azim, sebat vb) gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Chevalier vd. (2004) eğitimin üretkenliği artırıp arttırmadığını ve eğitimin sadece becerinin bir işareti olup olmadığını belirlemek için bir çok test uygulamıştır ve sonuçların işaretleme sistemini desteklemediğini bulmuştur. Gerçekleştirdikleri araştırma insan sermayesi açıklamasını güçlü bir şekilde desteklemektedir.

Groot ve Oosterbeek (1994) Hollanda eğitim sisteminin özelliklerinden yararlanarak test dizinleri geliştirmiştir. Onlar araştırmalarında şu sonuçlara ulaşmıştır. İnsan Sermayesi Yaklaşımı eğitimde sınıf atlamanın kazançlar üzerinde pozitif olmayan bir etkiye sahip olduğunu iddia ederken eleme modeli ise sınıf atlamanın kazançlar üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu iddia etmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen kanıtlar atlanılan yılların kazançlar üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğunu göstermiştir ve insan sermayesi yaklaşımını desteklemiştir. (Benfield, 2000).

Türkiye’de ise eğitim alanında gerek eğitimin verimliliği arttırdığını ve daha fazla eğitim alan bireyin getiri oranlarının daha fazla olduğunu öne süren İnsan Sermayesi Kuramı gerekse eğitimin sadece becerikli ve beceriksiz işgörenleri birbirinden ayırt etmeye yaradığını ve alınan daha fazla eğitimin verimliliği arttırmadığını öne süren Eleme Hipotezi ve bu hipotezin bir parçası olan Spence’in tanımlama (işaret etme) modelleri ile ilgili bir araştırmaya rastlanmamıştır. Türkiye’de eğitimin insan sermayesini artırıp arttırmadığına ve eğitimin sadece becerikli çalışanları beceriksiz çalışanlardan ayırma işlevini yerine getirip getirmediğine dair öğretmenlerin algılarını ölçen bir ölçek bulunmamaktadır ve bu konuda öğretmenleri algılarını inceleyen bir araştırma bulunmamaktadır. Bu konuda özellikle eğitim alanında çalışan insanların yani öğretmenlerin algıları

eğitimin Türkiye'deki ekonomik işlevi hakkında önemli bilgiler sunabilir. Bu çalışmanın sonuçlarının bundan sonra bu önemli konuda yapılacak çalışmalara öncülük etmesi beklenmektedir. Elde edilen bilgiler Türkiye'de çok sınırlı alanyazına sahip olan eğitim ekonomisi alanyazınına katkıda bulunacaktır. Elde edilen sonuçlar dünyanın çeşitli ülkelerinde aynı konuda yapılan araştırmalar ile kıyaslama olanağı sağlayacak ve Türkiye'nin eğitiminin ekonomik işlevlerinin dünya ile kıyaslanması sağlanacaktır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişkiye yönelik algı ölçeği geliştirmek ve ortaokullarda çalışan öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişki hakkındaki algılarını cinsiyet, öğrenim durumu, çalışılan kurum ve kariyer basamakları değişkenleri açısından analiz etmektir.

YÖNTEM

Araştırmada ortaokullarda çalışan öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç düzeylerine ilişkin görüşlerinin neler olduğu cinsiyet, öğrenim durumu, branş, çalışılan kurum ve kariyer basamakları değişkenleri açısından karşılaştırılmış ve bu değişkenler açısından öğretmenlerin algıları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Betimsel araştırma desenine uygun olarak düzenlenen bu araştırmada tarama modellerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Yine bu araştırma, farklı grupların belirtilen değişkenler açısından karşılaştırılması söz konusu olduğundan, aynı zamanda ilişkisel bir araştırmadır (Erkuş, 2005).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini, 2013-2014 Eğitim-Öğretim Yılında Mersin İli Merkez İlçelerdeki resmi ve özel ortaokullarda görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Çalışma evreninin kapsamındaki resmi ve özel ortaokullarda 7946 öğretmen bulunmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2014). Ancak araştırmada tüm öğretmenlere ulaşma olanağı bulunmadığından, evrenden örneklem alma yoluna gidilmiştir. Buna göre 'seçkisiz (random) örneklem tekniği' kullanılarak 800 öğretmenden (Balcı, 2004) oluşan örneklem belirlenmiştir. Öğretmenlerin 422'si kadın, 378'i erkek; öğretmenlerin 100'ü ön lisans (eğitim enstitüsü), 496'sı lisans ve 204'ü lisansüstü öğrenime sahiptir. Öğretmenlerin 486'sı kamu okulunda, 314'ü özel okulda çalışmaktadır. Öğretmenlerin 300 tanesi uzman öğretmen ve 500 tanesi de öğretmen kariyer basamağındadır.

Verilerin Analizi

Ölçme aracıyla toplanan verilerin analizinde SPSS programı kullanılmıştır. Öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişkiye yönelik algı ölçeği geliştirmek için verilerin faktör analizine uygunluğu incelenmiştir. Bunun için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı hesaplanmıştır ve Bartlett Sphericity Testi yapılmıştır. Daha sonra verilere Temel Bileşenler Analizi ve Varimax döndürme kullanılarak faktör analizi uygulanmıştır. Alpha ve Split-half yöntemleri kullanılarak ölçeğin güvenilirliği hem genel olarak hem de her bir boyut için incelenmiştir. Ölçme aracının iç tutarlılığını incelemek amacıyla, faktörlerin toplam puanlarının hem kendi aralarındaki hem de genel toplam puanla olan ilişkilerini incelemek için Korelasyon Katsayıları hesaplanmıştır. Ölçekte yer alan maddelerin ölçülmeye çalışılan özellik bakımından örneklem grubundaki öğretmenlerin ayırt edicilik gücünü tespit etmek ve anketin iç tutarlılığını incelemek amacıyla; her bir madde için madde-toplam puan korelasyonları alınmış ve alt%27-üst%27'lik grupların madde ortalama puanları arasındaki farklar ilişkisiz t-testi kullanılarak sınanmıştır. Ayrıca öğretmenlerin algılarının belirlenmesinde aritmetik ortalama ve standart sapma kullanılmıştır. Öğretmenlerin algıları arasında cinsiyet, çalışılan kurum ve kariyer basamakları değişkenleri açısından farklılık olup olmadığının belirlenmesi için t-testi uygulanmıştır. Öğretmen algıları arasında öğrenim durumu değişkeni açısından farklılık olup olmadığının belirlenmesi için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Anlamlı farklılığın çıktığı durumlarda ise farkın kaynağını belirlemek için Tukey HSD Testi yapılmıştır. Çalışmada anlamlılık düzeyi $p < .05$ esas alınmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçek beşli Likert Tipi ölçektir. Her bir maddeye verilen cevap kodları 1.00 ile 5.00 arasında değişmektedir. Ölçeği cevaplayanlar algılarını ölçekte yer alan “Kesinlikle Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kısmen Katılıyorum”, “Katılıyorum” ve “Kesinlikle Katılıyorum” kategorilerinden birisini işaretleyerek belirtmiştir. Ölçekte yer alan aralıkların eşit olduğu (4/5) düşüncesinden hareket ederek seçeneklere ait sınırlar aşağıdaki gibi düzenlenmiştir (Olgun, 2005:85).

Seçenek	Kod Sınırı
Kesinlikle Katılmıyorum	(1) 1.00-1.80
Katılmıyorum	(2) 1.81-2.60
Kısmen Katılıyorum	(3) 2.61-3.40
Katılıyorum	(4) 3.41-4.20
Kesinlikle Katılıyorum	(5) 4.21-5.00

Ölçme Aracının Oluşturulması

Bu araştırmada daha fazla insana daha kısa sürede ulaşmak ve deneklerin algılarını kodlayarak istatistiksel işlemler yapabilmek için veri toplama aracı olarak ölçek kullanılmıştır (Erkuş, 2005). Veri toplama aracının geliştirilmesi aşamasından önce belirlenen araştırma amaçlarına ulaşılabilmesi için konuyla ilgili tezler, makaleler ve kitaplar incelenmiştir. Elde edilen bilgiler yardımıyla veri toplama aracının kavramsal ve kuramsal yapısı ve ana çerçevesi oluşturulmuştur. Yapılan alan yazın taraması sonucunda bir madde havuzu oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda alan uzmanlarının görüşleri alınmış ve 51 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Ölçme aracı beşli Likert tipinde ölçeklendirilmiştir. Madde havuzunda oluşturulan 51 maddenin, öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişkiye yönelik algılarını ne kadar ölçtüğünü tespit edebilmek için 102 öğretmen üzerinde bir ön uygulama yapılmıştır. Ön uygulama sonucunda, faktör ortak varyansı .30'un altında olduğu görülen 16 madde anketten çıkarılmış ve geriye tamamının faktör ortak varyansı .50'nin üzerinde olan 35 madde kalmıştır. Albayrak (2006) faktör ortak varyansı .50'nin altında olan maddelerin analizden çıkartılması gerekebileceğini ifade etmektedir. Ölçme aracında geriye kalan 35 maddenin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .951 olarak bulunmuştur.

BULGULAR

Ölçme Aracının Geçerliği

Geçerlik, ölçme aracının amaca hizmet etme derecesi veya ölçülmek istenen şeyi gerçekten ölçüyor olması şeklinde ifade edilmektedir (Karasar, 2003). Verilerin faktör analizi için uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett Sphericity testiyle incelenmiştir. KMO katsayısının .60'dan yüksek olması ve Bartlett testinin anlamlı çıkması, verilerin faktör analizi için uygun olduğunu (Büyüköztürk, 2003); KMO değerinin .90 ve üzerinde olması ise bu uyumun mükemmel olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2006). Bu araştırmadan elde edilen veriler için KMO katsayısı .901, Bartlett Sphericity testi ise (16413.461; $p < 0.000$) anlamlı bulunmuştur. Eldeki verilerin faktör analizi için uygun olduğunu gösteren bu değerler elde edildikten sonra faktör analizi yapılmıştır.

Öğretmenlerin Eğitim Geçmişleri İle Kazanç Düzeyleri Arasındaki İlişkiye İlişkin Algı Ölçeği'nden elde edilen verilere Temel Bileşenler Analizi ve Varimax döndürme kullanılarak faktör analizi uygulanmıştır. Bu analiz sonrasında özdegeri 1'in üzerinde olan toplam iki faktörün bulunduğu görülmüştür. Bu iki faktör toplam varyansın % 80.28'ini açıklamaktadır. Fakat döndürülmüş yük değerleri tablosunda 5., 14., 26., 35. maddelerin aynı anda birden fazla faktörün altında yer aldığı görülmüştür. Bütün bu binişik maddeler atıldıktan sonra faktör analizi tekrarlanmış ve Tablo 1'de görüldüğü gibi iki faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu iki faktör

EĞİTİM GEÇMİŞLERİ İLE KAZANÇ DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE
YÖNELİK ÖĞRETMEN ALGILARI

ölçme aracındaki varyansın % 87.27'sini açıklamaktadır. Büyüköztürk (2003), analiz edilen değişkenlerle ilgili toplam varyansın 2/3'ü kadar miktarının ilk olarak kapsandığı faktör sayısının önemli faktör sayısı olarak değerlendirilebileceğini; fakat özellikle davranış bilimlerinde ölçek geliştirmede bu orana ulaşmanın güç olmasından dolayı tek faktörlü ölçeklerde bu oranın % 30 ve üzerinde olmasının yeterli olduğunu ve çok faktörlü ölçeklerde açıklanan varyansın daha fazla olması beklendiğini ifade etmektedir. Bu araştırmadaki ölçme aracında iki faktör tarafından açıklanan varyansın yeterli olduğu görülmektedir. Tablo 1'de Öğretmenlerin Eğitim Geçmişleri ile Kazanç Düzeyleri Arasındaki İlişkiye İlişkin Algı Ölçeği Faktör Analizi Toplam Varyans Açıklama Yüzde Sonuçları verilmiştir.

Tablo 1: Öğretmenlerin Eğitim Geçmişleri ile Kazanç Düzeyleri Arasındaki İlişkiye İlişkin Algı Ölçeği Faktör Analizi Toplam Varyans Açıklama Yüzde Sonuçları

Faktör	Başlangıç değeri			Toplam açıklama değeri			Rotasyon açıklama değeri		
	Özdeğer	Varyans yüzdesi	Toplamalı varyans yüzdesi	Özdeğer	Varyans yüzdesi	Toplamalı varyans yüzdesi	Özdeğer	Varyans yüzdesi	Toplamalı varyans yüzdesi
1.	15,396	76,980	76,980	15,396	76,98	76,980	9,657	48,286	48,286
2.	2,060	10,298	87,278	2,060	10,298	87,278	7,798	38,992	87,278

Öğretmenlerin Eğitim Geçmişleri ile Kazanç Düzeyleri Arasındaki İlişkiye İlişkin Algı Ölçeğindeki maddelerin faktör ortak varyansı (communalities) ve Varimax yöntemiyle döndürülmüş faktör yük değerleri Tablo 2'de verilmektedir. Tablo 2' de yer alan maddelerin tamamının faktör ortak varyansının .50'nin üzerinde olduğu ve bu yüzden kabul edilebilir olduğu görülmektedir. Büyüköztürk (2003) ölçme aracındaki maddelerin faktör yük değerlerinin .45 ve üzeri olmasının seçim ve kullanım için iyi bir ölçüt olduğunu; ancak az sayıda madde için bu sınır değerinin .30'a kadar indirilebileceğini ifade etmektedir. Tablo 2'de görüldüğü gibi, ölçme aracında yer alan maddelerin faktör yükleri .605 ile .923 arasında değişmektedir.

Tablo 2: Öğretmenlerin Eğitim Geçmişleri İle Kazanç Düzeyleri Arasındaki İlişkiye İlişkin Algı Ölçeği Döndürülmüş Faktör Yük Değerleri

Madde No	Faktör ortak varyansı	Faktörler	
		Faktör 1	Faktör 2
1	.915	.923	.168
2	.920	.911	.210
3	.797	.884	.377
7	.908	.880	.115
8	.837	.864	.410
10	.846	.860	.273
11	.811	.837	.469
12	.862	.808	.458
13	.957	.794	.465
15	.849	.742	.458
16	.882	.708	.556
17	.760	.703	.550
18	.882	.744	.601
20	.910	.754	.409
21	.846	.801	.145
22	.913	.859	.199
27	.938	.767	.248
34	.893	.611	.301
4	.910	.354	.876
6	.819	.388	.872
9	.817	.461	.852
19	.812	.435	.849
23	.807	.566	.749
24	.754	.534	.748
25	.789	.383	.605
28	.801	.411	.893
29	.855	.201	.751
30	.861	.111	.724
31	.848	.405	.687
32	.813	.354	.661
33	.841	.147	.815

İlgili faktörlerde yer alan maddelerin içeriğine bakılarak bu faktörler isimlendirilmeye çalışılmıştır. 1. faktör İnsan Sermayesi Kuramının eğitimin işlevine ilişkin önerme ve varsayımlarıyla ilgilidir. Rotasyon açıklama değerlerine

göre varyansın % 48.28'ini açıklayan ve 18 maddeden oluşan 1. faktör "eğitimin insan sermayesine katkısı" ile ilgili maddelerinden oluşmaktadır. Bundan dolayı bu faktöre "Eğitimin İnsan Sermayesine Katkısı Boyutu" adı verilmiştir. 2. faktör Eleme Hipotezi'nin eğitimin işlevine ilişkin önerme ve varsayımlarıyla ilgilidir Varyansın % 38.99'unu açıklayan ve 13 maddeden oluşan 2. faktör "eğitimin eleme işlevi" ile ilgili maddelerinden oluşmaktadır. Bu faktöre de "Eğitimin Eleme İşlevi Boyutu" adı verilmiştir. Aşağıda ölçme ilişkine döndürülmüş faktör yük değerleri verilmiştir.

Ölçme Aracının Güvenirliği ve İç Tutarlılığı

Alpha ve İki Yarı Test Güvenirliği

Alpha ve Split-half yöntemleri kullanılarak Öğretmenlerin Eğitim Geçmişleri İle Kazanç Düzeyleri Arasındaki İlişkiye İlişkin Algı Ölçeğinin güvenilirliği hem genel olarak hem de her bir boyut için incelenmiştir. Alpha yönteminde Cronbach Alpha katsayıları, Split-half yönteminde ise testin iki yarısı arasındaki Spearman Brown iki yarı test güvenilirliği katsayıları hesaplanmış ve iki yarı test arasındaki korelasyona bakılmıştır.

Tablo 3: Öğretmenlerin Eğitim Geçmişleri İle Kazanç Düzeyleri Arasındaki İlişkiye İlişkin Algı Ölçeği Alpha ve Spearman Brown İki Yarı Test Güvenirliği Katsayıları

Faktörler	Cronbach Alpha	İki yarı test arası korelasyon	Spearman Brown iki yarı test güvenilirlik
Faktör 1	.903	.814	.893
Faktör 2	.895	.809	.871
Genel Toplam	.920	.828	.898

Güvenirlik katsayısı 1'e yaklaştıkça güvenilirlik artmaktadır. .80 ile 1 arasındaki değerler, ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu ifade etmektedir (Kalaycı, 2006). Tablo 3'te görüldüğü gibi, hem ölçme aracının tamamının hem de her bir faktörün Cronbach Alpha katsayıları ve Spearman Brown iki yarı test güvenilirlik katsayıları .80'in üzerindeki değerlerdedir. Bu da söz konusu ölçme aracının yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Ayrıca, her bir faktör için hesaplanan iki yarı test arası korelasyon değerlerinin .80'in üzerinde olması ve bu değerlere ilişkin Spearman Brown katsayılarının yüksekliği, hem ilgili faktörlerin hem de ölçme aracının genelinin iç tutarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir.

Korelasyon Matrisi

Ölçme aracının iç tutarlılığını incelemek amacıyla, faktörlerin toplam puanlarının hem kendi aralarındaki hem de genel toplam puanla olan ilişkilerini gösteren korelasyon matrisi hazırlanmıştır. Tablo 4'te görüldüğü gibi, her bir faktör, hem diğer faktörlerle hem de ölçme aracının geneliyle .01 düzeyinde anlamlı ilişki

içindedir. Bu korelasyon değerleri, ölçme aracının iç tutarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Öğretmenlerin Eğitim Geçmişleri İle Kazanç Düzeyleri Arasındaki İlişkiye İlişkin Algı Ölçeği Ortalama, Standart Sapma ve Faktör Puanları Arasındaki Korelasyonlar

Faktörler	Madde	Faktör 1	Faktör 2	Toplam	$\bar{X}$	S
Faktör 1	18	1	.865**	.941**	33,42	7,01
Faktör 2	13	.865**	1	.921**	29,31	7,74
Toplam	31	.941**	.921**	1	62,73	14,75

**p < 0.01

Madde Analizleri

Ölçekte yer alan maddelerin ölçülmeye çalışılan özellik bakımından örneklem grubundaki öğretmenlerin ayırt edicilik gücünü tespit etmek ve ölçeğin iç tutarlılığını incelemek amacıyla; her bir madde için madde-toplam puan korelasyonları alınmış ve alt %27-üst %27'lik grupların madde ortalama puanları arasındaki farklar bağımsız gruplar t-testi kullanılarak sınanmıştır.

Tablo 5: Öğretmenlerin Eğitim Geçmişleri İle Kazanç Düzeyleri Arasındaki İlişkiye İlişkin Algı Ölçeği Madde Analizleri

Mad. No	r	t	Mad. No	r	t	Mad. No	r	t	Mad. No	r	t
1.	.741	12.211*	10.	.691	12.987*	19.	.799	13.544*	28.	.618	14.001*
2.	.602	13.400*	11.	.608	13.747*	20.	.783	13.720*	29.	.632	14.242*
3.	.762	15.500*	12.	.721	14.001*	21.	.760	14.104*	30.	.622	14.345*
4.	.735	13.355*	13.	.634	14.989*	22.	.653	14.554*	31.	.729	14.110*
6.	.613	14.211*	15.	.698	14.626*	23.	.640	13.463*	32.	.631	13.630*
7.	.789	12.545*	16.	.657	14.323*	24.	.690	13.993*	33.	.701	13.545*
8.	.766	13.100*	17.	.647	13.657*	25.	.768	14.450*	34.	.678	13.888*
9.	.655	14.644*	18.	.719	14.102*	27.	.727	14.201*			

*p<.001

r: madde-toplam puan korelasyonu, n=800

t: alt %27 – üst %27'lik grupların madde puanlarının karşılaştırılması,

n₁=n₂=216.

Madde-toplam puan korelasyonu .30 ve üzerinde olan maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği düşünülmektedir (Büyüköztürk, 2003). Ölçekte yer alan maddelerin korelasyon katsayıları .602 ile .799 arasında değişmektedir. Bu değerler, tüm maddelerin testin bütünü ile tutarlılık gösterdiğini ve testin iç tutarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçekten elde edilen ham puanlar büyükten küçüğe doğru sıralandıktan sonra sıralamada üst % 27 ve alt % 27'lik gruplarda yer alan kişiler belirlenmiş ve her bir madde için t değerleri hesaplanmıştır. Araştırmaya katılan toplam öğretmen sayısı 800 olduğundan %27'lik grupların her biri 216 kişiden oluşmaktadır. Yapılan ilişkisiz t-testi sonucunda, bütün maddelerin t değerlerinin p<0.001 düzeyinde anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu değerler ölçeğin, öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç

düzeyleleri arasındaki ilişkiye ilişkin algılarını oldukça iyi bir şekilde ayırt ettiğini ve testin iç tutarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin madde toplam puan korelasyonları ile alt %27 ve üst %27'lik gruplarda yer alan öğretmenlerden alınan cevapların karşılaştırılmasına ilişkin t-testi sonuçları Tablo 5'te görülmektedir.

Öğretmenlerin Eğitim Geçmişleri İle Kazanç Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda, öğretmenlerin cinsiyeti, çalışılan kurum, kariyer basamakları ve öğrenim durumu değişkenlerine göre öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişki hakkındaki algılarına ilişkin bulgular yer almaktadır. Öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişki hakkındaki algılarının cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulgular Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6: Cinsiyete Göre Öğretmenlerin Eğitim Geçmişleri ile Kazanç Düzeyleri Arasındaki İlişki Hakkındaki Algılarına İlişkin Betimsel Bulgular ve Bağımsız Gruplar T-testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
Eğitimin İnsan Sermayesine Katkısı Boyutu	Kadın	422	2.40	1.03	798	7.635	.000**
	Erkek	378	3.60	1.09			
Eğitimin Eleme Boyutu	Kadın	422	2.82	.931	798	5.313	.008*
	Erkek	378	1.97	.748			

**p<.001 *p<.01

Tablo 6'da görüldüğü gibi, cinsiyet değişkenine göre Eğitimin İnsan Sermayesine Katkısı Boyutu [$t_{(798)}= 7.63$ $p<.001$] ve Eğitimin Eleme İşlevi Boyutuna [$t_{(798)}= 5.31$ $p<.01$] ilişkin öğretmenlerin algı puanlarının ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Erkek ve kadın öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişki hakkındaki algıları eğitimin insan sermayesine katkısı ve eğitimin eleme boyutlarında anlamlı şekilde birbirinden farklılaşmaktadır. Elde edilen bulgulara göre erkek öğretmenlerin Eğitimin İnsan Sermayesine Katkısı Boyutundaki algılarının ortalaması ($\bar{x}=3.60$), kadın öğretmenlerin algılarının ortalamasından ($\bar{x}=2.40$) daha yüksektir ve erkek öğretmenlerin algılarının ortalaması "katılıyorum" aralığında iken kadın öğretmenlerin algılarının ortalaması "katılmıyorum" aralığındadır. Erkek öğretmenler kadın öğretmenlere göre eğitimin insan sermayesine katkısının daha fazla olduğuna yönelik bir algıya sahiptir. Ancak kadın öğretmenlerin Eğitimin Eleme İşlevi Boyutundaki algılarının ortalaması ($\bar{x}=2.82$), erkek öğretmenlerin algılarının ortalamasından ($\bar{x}=1.97$) daha yüksektir ve kadın öğretmenlerin algılarının ortalaması "kısmen katılıyorum" aralığında iken erkek öğretmenlerin algılarının ortalaması "katılmıyorum" aralığındadır. Kadın öğretmenler, erkek öğretmenlere göre eğitimin eleme işlevinin daha fazla olduğuna yönelik bir algıya sahiptir.

Öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişki hakkındaki algılarının öğrenim durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulgular Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Öğretmenlerin Eğitim Geçmişleri ile Kazanç Düzeyleri Arasındaki İlişki Hakkındaki Algılarına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Boyutlar	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Eğitimin İnsan Sermayesine Katkısı Boyutu	Gruplararası	3.853	2	.862	7.122	.043*
	Gruplarıçi	122.148	797	.422		
	Toplam	126.001	799			
Eğitimin Eleme Boyutu	Gruplararası	2.912	2	1.201	1.515	.983
	Gruplarıçi	93.671	797	.114		
	Toplam	96.583	799			

*p<.05

Tablo 7’de öğrenim durumuna göre Eğitimin İnsan Sermayesine Katkısı Boyutu’na [$F_{(2-797)}= 7.12$ p<.05] ilişkin öğretmenlerin algı puanlarının ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Farklılığın hangi öğrenim durumları arasında olduğunu belirlemek üzere yapılan Tukey HSD testi sonucuna göre, Eğitimin İnsan Sermayesine Katkısı Boyutunda lisansüstü öğrenime sahip olan öğretmenlerin algı puanlarının ortalaması ($\bar{x}=3.86$) lisans öğrenimine sahip olan öğretmenlerin algı puanlarının ortalamasından ($\bar{x}=2.78$) anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ve lisans üstü öğrenime sahip olan öğretmenlerin algı puanlarının ortalamaları “katılıyorum” aralığında iken lisans öğrenimine sahip öğretmenlerin algı puanlarının ortalamaları “kısmen katılıyorum” aralığındadır. Buna göre lisans üstü öğrenime sahip olan öğretmenler, lisans öğrenimine sahip öğretmenlere göre eğitimin insan sermayesine katkısının daha fazla olduğuna yönelik bir algıya sahiptir. Diğer yandan öğrenim durumuna göre Eğitimin Eleme İşlevi Boyutunda ” [$F_{(2-797)}= 1.51$, p>.05] öğretmenlerin algılarının puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmamaktadır. Bu bulgudan hareketle öğretmenlerin öğrenim durumlarının, öğretmenlerin eğitiminin eleme işlevi boyutu konusundaki algılarını etkilemediği söylenebilir.

Öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişki hakkındaki algılarının çalışılan kuruma göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulgular Tablo 8’te yer almaktadır.

Tablo 8: Çalışılan Kuruma Göre Öğretmenlerin Eğitim Geçmişleri ile Kazanç Düzeyleri Arasındaki İlişki Hakkındaki Algılarına İlişkin Betimsel Bulgular ve Bağımsız Gruplar T-testi Sonuçları

Boyutlar	Çalışılan Kurum	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
Eğitimin İnsan Sermayesine Katkısı Boyutu	Kamu Okulu Öğ.	486	3.30	1.05	798	8.301	.003**
	Özel Okul Öğ.	314	4.02	1.44			
Eğitimin Eleme Boyutu	Kamu Okulu Öğ.	486	2.20	.608	798	8.485	.201
	Özel Okul Öğ.	314	1.79	.597			

* **p<.01

EĞİTİM GEÇMİŞLERİ İLE KAZANÇ DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE
YÖNELİK ÖĞRETMEN ALGILARI

Tablo 8’de, çalışılan kuruma göre Eğitimin İnsan Sermayesine Katkısı Boyutuna [$t_{(798)}= 8.30$ $p<.01$] ilişkin öğretmen algılarının puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Ancak çalışılan kuruma göre Eğitimin Eleme İşlevi Boyutuna [$t_{(798)}= 8.45$ $p>.05$] ilişkin öğretmen algılarının puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır. Kamu okulunda ve özel okulda çalışan öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişki hakkındaki algıları eğitimin İnsan Sermayesine Katkısı Boyutunda anlamlı şekilde birbirinden farklılaşmaktadır. Elde edilen bulgulara göre özel okulda çalışan öğretmenlerin eğitimin insan sermayesine katkısı boyutundaki algılarının ortalaması ($\bar{x}=4.02$) kamu okulunda çalışan öğretmenlerin algılarının ortalamasından ($\bar{x}=3.30$) daha yüksektir ve özel okulda çalışan öğretmenlerin algılarının ortalaması “katılıyorum” aralığında iken kamu okulunda çalışan öğretmenlerin algılarının ortalaması “kısmen katılıyorum” aralığındadır. Özel okulda çalışan öğretmenler, kamu okulunda çalışan öğretmenlere göre eğitimin insan sermayesine katkısının daha fazla olduğuna yönelik bir algıya sahiptir.

Öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişki hakkındaki algılarının kariyer basamaklarına göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulgular Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9: *Kariyer Basamaklarına Göre Öğretmenlerin Eğitim Geçmişleri ile Kazanç Düzeyleri Arasındaki İlişki Hakkındaki Algılarına İlişkin Betimsel Bulgular ve T-testi Sonuçları*

Boyutlar	Çalışılan Kurum	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
Eğitimin İnsan Sermayesine Katkısı Boyutu	Öğretmen	500	3.31	1.65			
	Uzman Öğretmen	300	3.75	1.94	798	5.702	.023*
Eğitimin Eleme Boyutu	Öğretmen	500	2.01	.459			
	Uzman Öğretmen	300	1.80	.389	798	5.239	.437

* $p<.05$

Tablo 9’da, kariyer basamaklarına göre Eğitimin İnsan Sermayesine Katkısı Boyutuna [$t_{(798)}= 5.70$ $p<.05$] ilişkin öğretmen algılarının puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Ancak kariyer basamaklarına göre Eğitimin Eleme İşlevi Boyutuna [$t_{(798)}= 5.23$ $p>.05$] ilişkin algılarının puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır. Uzman öğretmen ve öğretmen kariyer basamaklarında bulunan öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişki hakkındaki algıları eğitimin insan sermayesine katkısı boyutunda anlamlı şekilde birbirinden farklılaşmaktadır. Elde edilen bulgulara göre uzman öğretmenlerin eğitimin insan sermayesine katkısı boyutundaki algılarının ortalaması ($\bar{x}=3.75$) öğretmenlerin algılarının ortalamasından ($\bar{x}=3.31$) daha yüksektir ve uzman öğretmenlerin algılarının ortalaması “katılıyorum” aralığında iken öğretmenlerin algılarının ortalaması “kısmen katılıyorum” aralığındadır. Uzman öğretmenler, öğretmenlere göre eğitimin insan sermayesine katkısının daha fazla olduğuna yönelik bir algıya sahiptir.

SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişkiye yönelik algılarını ölçen bir ölçek geliştirmek amaçlanmıştır. Bu amaçla önce ilgili alan yazın taranmış, ardından bir madde havuzu oluşturulmuş, uzmanların görüşleri alınarak bu madde havuzuna son şekli verildikten sonra ön uygulama yapılmış ve ardından asıl uygulamaya geçilmiştir. Ön uygulamanın ardından kalan 35 madde, asıl uygulamanın ardından yapılan faktör analiziyle 31'e inmiştir. Madde havuzunda kapsam geçerliğine dikkat edilerek, alan yazında yer alan bütün olası boyutlarla ilgili maddeler konulmuş olmasına rağmen faktör analizinde sadece iki boyut ortaya çıkmış ve bu boyutlar içerdikleri maddelere göre isimlendirilmiştir. Bu boyutlar; "eğitimin insan sermayesine katkısı" ve "eğitimin eleme işlevi" ilgili maddeleri içermektedir. Bundan dolayı birinci faktöre Eğitimin İnsan Sermayesine Katkısı Boyutu ve ikinci faktöre de Eğitimin Eleme İşlevi Boyutu adı verilmiştir. Bu iki faktör, ölçme aracındaki varyansın % 87,27'sini açıklamaktadır.

Ölçme aracının hem genelinin hem de her bir boyutun Alpha ve iki yarı test güvenilirliklerinin yüksek düzeyde olduğu, her bir faktörün hem birbiriyle hem de toplam puanla $p < .01$ düzeyinde anlamlı korelasyon içinde olduğu, her bir maddenin madde-toplam korelasyonlarının $p < .001$ düzeyinde anlamlı olduğu, alt %27 ve üst %27'lik grupta yer alan öğretmenlerden alınan cevapların karşılaştırılmasına ilişkin t-testi sonuçlarının her bir maddede $p < .001$ düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bütün bu sonuçlar, ölçme aracının yüksek düzeyde güvenilir, iç tutarlılığı yüksek ve hedef gruptaki bireyleri ölçülmeye çalışılan nitelik bakımından iyi derecede ayırt edici özellikte olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada ölçme aracının geçerlik ve güvenilirlik kanıtları elde edildikten sonra, ortaokullarda çalışan öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişki hakkındaki algıları cinsiyet, öğrenim durumu çalışılan kurum ve kariyer basamakları değişkenleri açısından analiz edilmiştir ve öğretmenlerin algıları arasında bu değişkenler açısından anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada cinsiyet değişkenine göre, öğretmenlerin Eğitimin İnsan Sermayesine Katkısı ve Eğitimin Eleme İşlevi Boyutlarındaki algılarının farklılaştığı bulgusuna ulaşılmıştır. Erkek öğretmenler kadın öğretmenlere göre eğitimin insan sermayesine katkısının daha fazla olduğuna yönelik bir algıya sahipken kadın öğretmenler erkek öğretmenlere göre eğitimin eleme işlevinin daha fazla olduğuna yönelik bir algıya sahiptir. Kadın öğretmenler eğitimin getirisinin daha düşük olduğu yönünde bir algıya sahiptir. Bu çalışmanın cinsiyete ilişkin bulguları alanyazındaki başka araştırmalar tarafından da desteklenmektedir. Özsoy ve Sürmeli (2011)'nin yaptığı çalışmada sosyal bilimler alanında örgün eğitim veren fakülte mezunlarına yönelik yapılan anket çalışmasında erkeklerin eğitime yapılan yatırımın kadınlarinkine göre daha karlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir şekilde, Psacharopoulos yaptığı çalışmada erkeklerin eğitime yapılan yatırımın kadınların eğitime yapılan yatırımdan daha karlı olduğu sonucuna

ulaşmıştır (Tunç, 1998). Psacharopoulos ve Patrinos (2004) çeşitli yıllarda eğitim yatırımlarının getirisini hesaplayan çalışmaları derleyerek ortalama olarak cinsiyetler için yükseköğretimin getirisini hesaplamıştır. Buna göre her iki cinsiyet için karşılaştırıldığında yükseköğretimden erkekler ortalama % 11 kadınlar % 10,8 gelir elde etmektedir. Özellikle özel sektörde kadınlar erkeklerle aynı eğitimde düzeyine sahip olmalarına rağmen daha düşük gelir elde etmektedir (Özsoy ve Sürmeli, 2011). Bunun bir nedeni de kadınların kazanç açısından ayrımcılığa uğramış olmaları olabilir. Nitekim, Dayıoğlu (1995)'nin araştırmasına göre eğitim, kazananı belirlemede önemli bir rol oynadığı halde kadın ile erkek arasındaki kazanç eşitsizliğini açıklayamamaktadır ve bu çalışmada ayrıştırma analizi, donanım farklılıklarının kazanç eşitsizliğinin yalnızca %30'unu açıklayabildiğini göstermekte, kalan farkın ise kadın ve erkeğin üretken özelliklerinin farklı değerlendirilmesinden doğduğunu ortaya koymaktadır. Kadın öğretmenler, erkek öğretmenlere göre daha az kazanmalarından dolayı eğitimin insan sermayesine katkısının daha düşük olduğuna yönelik bir algıya sahip olabilirler.

Bu çalışmada öğrenim durumu değişkenine göre öğretmenlerin Eğitimin İnsan Sermayesine Katkısı Boyutundaki algılarının farklılaştığı saptanmıştır. Buna göre lisansüstü öğrenime sahip olan öğretmenler, lisans öğrenimine sahip öğretmenlere göre eğitimin insan sermayesine katkısının daha fazla olduğuna yönelik bir algıya sahiptir. Bu bulguyu Öksüzler (2009)'in araştırma bulguları desteklemektedir. Öksüzler (2009), Dünya Değerler Anketi (World Value Survey) verilerini kullanarak Türkiye'de eğitimin kişisel gelir üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Mincer usulü kazanç eşitliği yöntemini kullanarak yaptığı analize göre alınan eğitim düzeyi yükseldikçe eğitimin getirisi de artmaktadır. Çalışmada ayrıca eğitimin sadece kişisel geliri etkilemekle kalmayıp aynı zamanda kişilere daha iyi çalışma koşulları sağladığı, eğitilmiş kişilerin çocuklarının da daha iyi eğitim aldığı, eğitilmiş kişilerin sağlık, çevre ve komşulukla ilgili konularda daha rasyonel kararlar aldığı vurgulanmıştır. Ayrıca, Dayıoğlu ve Kasnakoğlu (1997) 1994 Hanehalkı Gelir ve Harcama Anketi sonuçlarını kullanarak kadın ve erkekler için değişik eğitim düzeylerinin getirisini hesaplamıştır. Çalışma sonucunda eğitimin her bir yıl için getirisi kadınlarda % 9.98, erkeklerde % 12.4 aralığı olarak hesaplanmıştır. Lisans üstü öğrenim görmüş öğretmenler ön lisan öğrenimi görmüş öğretmenlere göre gördükleri eğitimden daha fazla gelir ve artı değer elde etmiş olabilir.

Bu çalışmadan elde edilen en önemli bulgulardan bir tanesi de çalışılan kuruma göre öğretmenlerin Eğitimin İnsan Sermayesine Katkısı Boyutundaki algılarının farklılaştığına yönelik elde edilen bulgudur. Özel okulda çalışan öğretmenler, kamu okulunda çalışan öğretmenlere göre eğitimin insan sermayesine katkısının daha fazla olduğuna yönelik bir algıya sahiptir. Bu bulguyu Tansel (2004)'in araştırma bulguları desteklemektedir. Tansel'in (2004) araştırmasına göre sektörler arasında eğitimin getirisinin en yüksek olduğu sektör özel sektördür. Örneğin, üniversite mezunu kadınlar için eğitimin özel getiri oranı özel sektörde % 22.20 iken kamu sektöründe % 14.86'dır. Üniversite mezunu erkekler için eğitimin

özel getiri oranı özel sektörde % 16.89 iken kamu sektöründe % 9.35'tir. Özsoy ve Sürmeli (2011)'nin yaptığı araştırma da çalışanların özel sektörde daha fazla kazandığını göstermektedir. Özel sektörde erkekler için ortalama aylık gelir 2527 TL iken kamu sektöründe 1943 TL ve özel sektörde kadınlar için ortalama aylık gelir 2188 TL iken kamu sektöründe ise 1682 TL'dir. Yapılan araştırmaların da gösterdiği gibi çalışanlar özel sektörde daha fazla kazanmaktadır. Eğitim alanının özel sektöründe de öğretmenler daha fazla kazandığı için ve kazanımlarının da aldıkları eğitimden kaynaklandığını düşündükleri için eğitimin insan sermayesine katkısı boyutundaki algıları kamu sektöründeki öğretmenlerin algılarından daha yüksek çıkmış olabilir. Ayrıca özel sektörde öğretmenlerin hepsi aynı maaşı almamaktadır; aynı okuldaki aynı branştaki öğretmenlerin aldıkları maaşlar farklı olabilmektedir. Bu farklılığa neden olan ise öğretmenlerin mezun oldukları üniversite, alanlarında uzmanlaşmalarını sağlayan yüksek lisans ve doktora gibi uzmanlık eğitimleri ile ilgili kriterlerdir. Bu kriterler onların sözleşmelerindeki kazanç düzeylerini etkilemektedir. Ancak kamu sektöründe ise öğretmenler kıdemlerine göre maaş almaktadır. Bununla birlikte, bu kıdemler öğretmenlerin maaşlarında çok fazla bir farklılığa neden olmamaktadır. Kamu sektöründeki öğretmenlerin aldıkları hizmet içi eğitimler, yaptıkları yüksek lisans ve doktora onların maaşlarını arttırmamaktadır. Bundan dolayı kamu sektöründeki öğretmenlerin eğitimin insan sermayesine katkısı boyutundaki algıları özel sektördeki öğretmenlerin algılarından daha düşük çıkmış olabilir.

Bu araştırmada kariyer basamaklarına göre öğretmenlerin Eğitimin İnsan Sermayesine Katkısı Boyutlarındaki algılarının farklılaştığı saptanmıştır. Uzman öğretmenler, öğretmenlere göre eğitimin insan sermayesine katkısının daha fazla olduğuna yönelik bir algıya sahiptir. Bu bulgu Mincer usulü kazanç yöntemi ile açıklanabilir. Buna göre kazanç, eğitim, deneyim ve deneyimin karesinin bir fonksiyonudur (Dayıoğlu & Kasnakoğlu, 1997). Mincer'ın örgün eğitimin kişisel getiri oranları ile ilgili çalışması kazançlardaki %30'lara varan bir bölümün tecrübeyle açıklanabildiğini göstermiştir. (Ünal, 1996). Uzman öğretmenler öğretmenlere göre mesleklerinde daha deneyimlidir. Çünkü uzman öğretmen olmak için en az 7 yıl öğretmenlik yapmış olmak gerekir. Uzman öğretmenlerin deneyimleri daha fazla olduğu için uzman öğretmenler, aldıkları eğitimin getirilerini ve yaşamlarına katkılarını, daha az deneyimli olan öğretmenlere göre, daha fazla tecrübe etme imkanı bulmaktadırlar ve bundan dolayı uzman öğretmenlerin eğitimin insan sermayesine yönelik katkısına ilişkin algıları öğretmenlere göre daha olumlu olmuş olabilir. Ayrıca uzman öğretmenler öğretmenlere göre daha fazla maaş almaktadır. Bu durum uzman öğretmenlerin ve öğretmenlerin eğitimin insan sermayesine yönelik katkısına ilişkin algılarına etki etmiş olabilir.

Bu araştırma bulguları, eğitim alanındaki üst düzey yöneticilere, karar merci konumundaki eğitim yöneticilerine ve öğretmenlerle doğrudan etkileşim halinde olan yöneticilere önemli bilgiler sunmaktadır. Öğretmenlerin kendi eğitim

seviyelerini yükseltmeyi bir gereklilik olarak hissetmeleri için gerekli şartlar oluşturulmalıdır. Bunun için yüksek lisans ve doktora yapan öğretmenlerin daha fazla maaş alacağı bir sistem kurulmalıdır. Bir başka deyişle, öğretmenlerin sahip oldukları insan sermayelerini arttırmaları için onlara teşvikler sağlanmalıdır. Öğretmenlerin özel sektörde istihdam edilmelerinde ve maaşlarını belirlenmesinde öğretmenlerin cinsiyeti değil, aldığı eğitimin niteliği, kişiliği, işi hak edip etmediği göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle kamu sektöründe öğretmenlerin aldıkları eğitimi performansa dönüştürmelerini sağlayacak ve bu performansa göre değerlendirilmelerini ve ücretlendirilmelerini sağlayacak bir değerlendirme ve ücretlendirme sistemi kurulmalıdır. Ayrıca, eğitimin verimliliği ve üretkenliği sağladığına yönelik algıyı yükseltmek ve eğitimin sadece elemeye yarayan bir süreç olduğuna yönelik algıyı en aza indirmek için bireylere sağlanan eğitimin kaliteli olması, bireyi sadece iş yaşamında değil, hayatın bütün alanlarına yönelik hazırlaması gerekir.

Araştırmacılar bu araştırmayı başka illerde uygulayabilir ve elde ettikleri sonuçları bu araştırma sonucu ile karşılaştırabilir. Ayrıca araştırmacılar öğretmenlerin eğitim geçmişleri ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişkiye yönelik algılarını iş tatmini, tükenmişlik gibi başka değişkenlerle çalışabilirler. Bu araştırma ayrıca liselerde ve ilkokullarda da uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- Akerlof, G. (1976). The economics of caste and of the rat race and other woeful tales. *Quarterly Journal of Economics* 90, 599–617.
- Akyüz, Y. (2001). *Türk eğitim tarihi (başlangıçtan 2001'e)*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Albayrak, A. S. (2006). *Uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Arkes, J. (1999). What do educational credentials signal and why do employers value credentials?. *Economics of Education Review*, 18, 133-141.
- Balcı, A. (2004). *Sosyal bilimlerde araştırma*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Becker, S. Gary (1993). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. Chicago: University of Chicago Press.
- Benfield, C.R. (2000). *Economic principles for education*. Massachusetts: Edward Elgar Publishing
- Benson, C. (1987). Educational financing. İçinde G. Psacharopoulos (Ed.). *Economics of education: Research and studies* (ss. 423-426). Oxford: Pergamon Press.
- Büyüköztürk, S. (2003). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Chapman, P. G. (1993). *The economics of training: LSE handbooks in Economics*, London: Harvester Wheatsheaf.

- Chevalier, A., Harmon, C, Walker, I & Zhu, Y. (2004). Does education raise productivity or just reflect it?. *The Economic Journal*, 114, 499-517.
- Dayıoğlu, M. (1995). *Türkiye`de kadın ve erkek arasındaki kazanç eşitsizliği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dayıoğlu, M. & Kasnakoğlu, Z. (1997). Kentsel kesimde kadın ve erkeklerin işgücüne katılımları ve kazanç farklılıkları. *METU Studies in Development*, 24, 329-361.
- Ergen, H. (2006). Eğitimin ekonomik temelleri. İçinde D. Ekiz & H. Durukan (Ed.). *Eğitim bilimine giriş* (ss. 197-227). İstanbul: Lisans Yayıncılık
- Erkuş, A. (2005). *Bilimsel araştırma sarmalı*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Feinberg, W. & Soltis, J. (2004). *School and society*. New York: Teachers College Press.
- Groot, W & Osterbek, H. (1994) Earnings effects of different components of schooling: human capital versus screening. *Review of Economics and Statistics* 76, 317-321.
- Hanushek, E.A. (1987). Educational production functions. İçinde G. Psacharopoulos (Ed.). *Economics of education: Research and studies* (ss. 33-42). Oxford: Pergamon Press.
- Harbinson, F. (1965). *Human resources and development: Economic and social aspects of educational planning*. UNESCO. Paris: UNESCO.
- Heywood, J.S. & Wei, X. (2004). *Education and signaling: evidence from a highly competitive labor market*, 12, 1-16
- Johnes, G. & Johnes, J. (2004). *International handbook on the economics of education*. Massachusetts: Edward Elgar Publishing, Inc.
- Jorgenson, D. W. & Griliches, Z. (1967). The explanation of productivity change. *Review of Economic Studies* 34, 249-283.
- Kafadar, O. (1997). *Türk eğitim düşüncesinde batılılaşma*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Kalaycı, S. (2006). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Sti.
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- King, J.E. (1990). *Labour economics*. Hong Kong: MacMillan Education Ltd.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2014). *Milli eğitim istatistikleri: Örgün eğitim 2013- 2014*. Erişim tarihi: Ağustos 04, 2014, <http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/main2.htm>.
- Mincer, Jacob. (2006). *Jacob Mincer: A pioneer of modern labor economics*. S. Grossbard (Ed). New York: Springer Science & Business Media
- Olgun, R. (2005). *İlköğretim okulu müdür ve müdür yardımcılarının ilköğretim müfettişlerinin yapmış olduğu denetim etkinliklerine ilişkin görüşleri (Kırıkkale il örneği)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öksüzler, O. (2009). Does education pay off in Turkey? An ordered logic approach. *MPRA paper*, No 14375. Erişim tarihi: Kasım 16, 2014, http://mpra.ub.unmuenchen.de/14375/1/MPRA_paper_14375.pdf.

- Özsoy, C. & Sürmeli, A. (2011). *Uluslararası 9. bilgi, ekonomi ve yönetim kongresi bildirileri*. 23-25 Haziran 2011, Saray Bosna-Bosna Hersek.
- Psacharopoulos, G. ve Patrinos, H. (2004). Returns to investment in education: A further update. *Education economics*, 12, 111-119.
- Schultz, T. W. (1963). *The economic value of education*. New York: Columbia University Press.
- Schultz, T. W. 1971. *Investment in human capital: The role of education and of research*. New York: Free Press.
- Smith, A. (1976). *The Wealth of nations*. R. H. Campbell & A. S. Skinner (Ed) London: W. Strahan and T. Cadell.
- Spence, M. (1973). Job marketing signalling. *Quarterly Journal of Economics*, 3, 355-374
- Spence, M. (1974.) *Market signaling: Informational transfer in hiring and related processes*. Cambridge: Harvard University Press.
- Spence, M. (2002). Signaling in retrospect and the informational structure of markets". *American Economic Review*, 92, 434-459.
- Tansel, A. (2004). Public-private employment choice, wage differentials and gender in Turkey. *IZA discussion paper* No. 1262, August.
- Taylor, J. (2007). *Human capital white paper*. Erişim tarihi: Ekim 19, 2014, <http://www.searchwap.com/swa140258.htm>.
- Tilak, J.B.G. (2002). Education and poverty. *Journal of Human Development*, 3, 191-207.
- Tunç, M. (1998). Kalkınmada insan sermayesi: İç getiri oranı yaklaşımı ve Türkiye uygulaması. *DEÜ, İİBF Dergisi*, 13, 83-106.
- Ünal, I. (1996). *Eğitim ve yetiştirme ekonomisi*. Ankara: Epar Yayınları
- Washington University. (2007). *Human capital*. Erişim tarihi: Kasım 19, 2014, [http://faculty.washington.edu/jocdoy/BLS/3451 %20 Hctutorial.html](http://faculty.washington.edu/jocdoy/BLS/3451%20Hctutorial.html) adresinden alınmıştır.
- Weiss, A. (1995). Human capital versus signalling: explanations of wages. *The Journal of Economic Perspectives*, 9, 133-154.
- Whitehead, A.K. (1981). Screening and education: A theoretical and empirical survey. *British Review of Economic Issues*, 3, 44-62.
- Winkler, D.R. (1987). Screening models and education. İçinde G. Psacharopoulos (Ed.). *Economics of education: Research and studies* (ss. 287-291). Oxford: Pergamon Press.

EK

Öğretmenlerin Eğitim Geçmişleri İle Kazanç Düzeyleri Arasındaki İlişkiye İlişkin Algı Ölçeği

Aşağıda verilen her bir maddeyi okuduktan sonra her bir maddede belirtilen ifadeye ilişkin görüşünüzü uygun olan seçeneğin altındaki parantezin içerisine çarpı işareti (X) koymak suretiyle belirtiniz.		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
		1	2	3	4	5
Eğitimin İnsan Sermayesine Katkısı Boyutu						
1	Eğitim bir insanın işteki verimliliğini artırır.	( )	( )	( )	( )	( )
2	Eğitim seviyesi yükseldikçe insanın gelirinde artış olur	( )	( )	( )	( )	( )
3	Üniversitede aldığım eğitimle şu anda yaptığım iş arasında yüksek düzeyde bir ilişki var	( )	( )	( )	( )	( )
7	Eğitim seviyesi yükseldikçe bir insan daha yüksek bir mevkide yer alabilir	( )	( )	( )	( )	( )
8	Eğitim insanın geleceğine maddi bir yatırımdır.	( )	( )	( )	( )	( )
10	Bir kişi ne kadar çok eğitim alırsa onun verimliliği o kadar çok artar.	( )	( )	( )	( )	( )
11	Eğitim bir işgörenin çalıştığı örgüte maliyeti azalır.	( )	( )	( )	( )	( )
12	Eğitimin bireye sağladığı parasal olmayan getirileri de vardır	( )	( )	( )	( )	( )
13	Eğitim bireyin sağlıklı olmasını sağlar	( )	( )	( )	( )	( )
15	Eğitim insanların daha uzun ömürlü olmasını sağlar	( )	( )	( )	( )	( )
16	Eğitim insanların meslek edinmesini sağlayarak toplumdaki fakirliği azaltıcı rol oynar	( )	( )	( )	( )	( )
17	Aynı sektörde eğitim alan bir üniversite mezunu ile lise mezunundan, üniversite mezunu daha kısa sürede iş bulur.	( )	( )	( )	( )	( )
18	Üniversite mezunu ile lise mezunu arasındaki kazanç farkı yıllar geçtikçe artar	( )	( )	( )	( )	( )
20	İnsanlar zenginliklerini eğitimle arttırabilirler	( )	( )	( )	( )	( )
21	Eğitim insanların hayat standartlarını yükseltir	( )	( )	( )	( )	( )
22	Eğitim insanların harcamalarında artışa neden olur	( )	( )	( )	( )	( )
27	Öğrenciler okula daha çok bilgi ve beceri kazanmak amacıyla giderler	( )	( )	( )	( )	( )
34	Eğitim insanların doğurganlık oranlarının azalmasını sağlar	( )	( )	( )	( )	( )
Eğitimin Eleme İşlevi Boyutu						
4	Üniversitede aldığım eğitim sadece benim bu işi yapabileceğimi gösteren bir formalitedir	( )	( )	( )	( )	( )
6	Öğretmen olmak için üniversitede 4 yıl veya daha fazla okumaya gerek yok	( )	( )	( )	( )	( )
9	Eğitim becerikli iş görenleri beceriksiz iş görenlerden ayıran bir sertifikadır	( )	( )	( )	( )	( )
19	İşgörenlerin eğitim seviyesi, işverenlere hangi işgöreni işe almaları konusunda yol göstermeye yarar.	( )	( )	( )	( )	( )
23	Üniversitede öğrendiklerimin büyük bir bölümünü işimde kullanmıyorum	( )	( )	( )	( )	( )
24	Eğitim işgörenlerin o işe uygun olduğunu belgelemelerini sağlar	( )	( )	( )	( )	( )
25	Eğitim, işverenlerin aday işgörenler arasından seçim yapmasını sağlayan bir eleme sistemidir.	( )	( )	( )	( )	( )
28	Öğrenciler daha çok bilgi ve beceri kazanmak yerine bir iş için en iyi iş gören olduklarını göstermek için okula giderler	( )	( )	( )	( )	( )
29	Eğer ben kendimin diğerlerinden daha yetenekli olduğunu kanıtlamak istiyorsam bunu belgelemeliyim	( )	( )	( )	( )	( )
30	Herhangi bir sertifika ve diplomanın verilmediği bir eğitim görmenin hiçbir faydası yoktur	( )	( )	( )	( )	( )
31	Eğitimin çalışanın işteki verimliliği üzerinde hiçbir etkisi yoktur	( )	( )	( )	( )	( )
32	Eğitimin sağladığı tek fayda, çalışanlar hakkında bilgi edinme maliyetini azaltmasıdır	( )	( )	( )	( )	( )
33	Bir kişinin eğitim durumunu gösteren belgeler, bu kişinin ne kadar çalışkan olduğu konusunda bilgi verir.	( )	( )	( )	( )	( )

EĞİTİM GEÇMİŞLERİ İLE KAZANÇ DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŐKIYE
YÖNELİK ÖĞRETMEN ALGILARI

MAKALE YAZIM KURALLARI

Dergimizde, Sosyal, İktisadi-İdari, İlahiyat ve Güzel Sanatlar alanına giren özgün araştırma-inceleme makaleleri, çeviri, deneme, kitap tanıtma-eleştirisini, kongre - sempozyum haberleri, yayımlanır. Yazıların bilimsel araştırma ölçütlerine uyması, alana bir yenilik getirmesi ve başka bir yerde yayımlanmamış olması gerekir. Bilimsel toplantılarda sunulmuş bildiriler, yayımlanmamış olmak kaydıyla kabul edilebilir. Yayım kararı çıksa dahi başka bir yerde yayımlandığı tespit edilen yazılar yayım listesinden çıkarılır.

Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak İngilizce, Almanca, Fransızca ve Doğu Dillerinde yazılmış makalelerde yayımlanabilir. Türkçe makalelerin yazımında Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu esas alınır.

Yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmış yazılar, Makale Online Takip Sistemimiz yoluyla Enstitümüze gönderilebilir. Hazırlanan makaleler; sadece makaleden sorumlu yazar tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi web sayfasındaki Online Makale gönderme ve Değerlendirme Sistemi kullanılarak elektronik ortama yüklenmelidir.

GÖNDERİLEN MAKALELERİN DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Dış değerlendirme:

Dergiye ulaşan makale öncelikle Editör ve Yayın Kurulunca incelenir. Makalenin ilan edilen yayın koşullarını taşıyıp taşımadığına bakılır. Hakemlerden dönen makalelerin değerlendirme raporları doğrultusunda aynen mi yoksa düzeltildikten sonra mı yayınlanacağına karar verilir.

İç Değerlendirme:

Makale alanındaki en az iki (2) hakeme gönderilir. (Değerlendirme süresi en fazla 15 gündür Bu süre zarfında neticesi alınamayan makaleler tekrar “farklı hakeme” gönderilir.) İki hakemden “**Kabul Raporu**” alınması durumunda ilk sayıda yayınlanır. İki hakemden “**Red Raporu**” alınması durumunda makale hiçbir surette yayınlanmaz ve yazar/yazarlara bilgi verilir. Hakemlerin “**Düzeltilme Raporu**” alınması durumunda yazar/yazarlara istenilen düzeltmeler bildirilir. Yazar/yazarların istenilen düzeltmeleri 15 gün içerisinde tamamlayarak göndermesi istenir. Makalenin “**Düzeltilmiş Hali**” hakemlere tekrar gönderilir. “**Kabul Raporu**” alınması durumunda ilk sayıda yayınlanır. İstenilen düzeltmelerin yapılmaması durumunun tespiti de ise makale “**Red**” edilir.

Biçimsel Özellikler

- ❖ Dergiye yayımlanması istenen makaleler MS Word programında yazılarak derginin e-posta adresine Word Dosyası formatında gönderilmelidir.

- ❖ Gönderilen makaleler “Times New Roman” yazı karakteriyle tek satır aralıklı ve iki yana yaslanmış 12 punto ile yazılmalıdır.
- ❖ Makalenin ilk sayfası kapak sayfasıdır. Bu sayfada çalışmanın başlığı 14 Punto koyu büyük harflerle yazılmalı, hizalaması ortadan yapılmalı ve yazının başlığı 12 sözcüğü geçmemelidir.
- ❖ Başlık verildikten sonra yazarın sadece adı (küçük harfle) ve soyadı (büyük harfle) makale metninin sağ üst köşesine 10 punto koyu olarak yazılmalıdır. Soyadından sonra * işareti konularak dipnotta yazar veya yazarlar hakkındaki bilgiler (unvan-kurum ve e-posta) 10 punto italik olarak verilmelidir.
- ❖ Türkçe makalede İngilizce özet yazılmalı, İngilizce, Fransızca, Almanca ve Doğu dilleri makalelerde Türkçe özet yazılmalıdır. Özetler 11 punto ile yazılmalı ve 200 kelimeyi geçmemelidir.
- ❖ Makalelerde konuyu tanımlayan Türkçe ve yabancı dilde 3 ila 7 adet uygun anahtar kelime belirlenmelidir. Anahtar sözcüklerin her biri büyük harfle başlamalıdır ve italik olmalıdır.
- ❖ Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, özet, ana metin, ekler ve kaynakça dâhil yaklaşık 30 sayfadan fazla olmamalıdır.

Ana Metin

- ❖ Yeni bir sayfadan başlatılacak olan Ana metnin ilk sayfasında makalenin başlığı yer almalıdır. Ana metnin bulunduğu sayfadan itibaren yazar adı, bir sonraki sayfaya ise makale adı dönüşümlü olarak 10 punto karakterinde üst bilgi olarak eklenmelidir.
- ❖ Kaynaktan aynen alınan bilgiler, çift tırnak içinde(".....") gösterilirler. Bu tür alıntılar için, makale metninde kullanılan puntodan daha küçük punto kullanılır. Makaleyi hazırlayanın, kaynaktaki bilginin özünü değil, biçimini değiştirerek yaptığı alıntılar ise, çift tırnak arasına alınmadan gösterilirler. Her iki alıntı türünde de, ilgili kaynağa mutlaka atıf yapılır ve atıfların her birine, bir birini izleyen numaralar verilir.
- ❖ Makalede, kaynaktan aynen aktarılan bilgilerin tamamı verilebileceği gibi, örneğin cümle, paragraf veya sayfalar halindeki bilgilerin sadece belli kısımları da verilebilir. Bu durumda, cümlelerde belli kelimelerin, çeşitli cümlelerin, paragraf ve sayfaların atlanarak verildiğini göstermek üzere, atlanan yerler üç nokta ile belirtilir.
- ❖ Kısaltmalarda, ilk geçtiği yerde tanımlanmalıdır ve ondan sonra tutarlı olarak kullanılmalıdır.

Sayfa Düzenine İlişkin Esaslar

- ❖ Paragraf yazısı, ilk satır 1. 25, paragraflar arası önceki 6 nk, sonra 6 nk, iki yana dayalı, satır aralığı tek olmalıdır. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı üstten 4cm, alttan 4.5 cm, sol 3.5 cm, sağ 3.5 cm, cilt payı 0, üst bilgi 1.25 cm. alt bilgi 3,5 cm olmalıdır. Alt başlıklar kendisinden önce gelen başlıktan 3 karakter içeride olmalıdır.
- ❖ Yazılarda sayfa numarası eklenmemelidir.
- ❖ Tablo ve şekil başlıkları, tablo ve şekillerin üzerinde numaralandırılarak “Times New Roman 10 Punto” olarak yazılmalıdır. Tablo içi yazım karakteri “Times New Roman 9 Punto” olmalıdır. Tablo ve şekiller “resim formatı” olarak hazırlanmalıdır.
- ❖ Metindeki ana başlıklar, büyük harfle ve koyu olarak yazılmalıdır. İkinci düzey başlıklar ise kelimeleri büyük harfle başlamalı ve koyu olarak yazılmalıdır.

Referans ve Göndermelere İlişkin Esaslar

- ❖ Kaynaklara yapılan atıflar, dipnotlar yerine eğer metnin içinde parantez arasında yapılacaksa, Parantez içinde sırasıyla yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı: sayfa numarası yer almalıdır. (Şahin, 2010: 200). Birden çok kaynak noktalı virgül ile ayrılmalı, 3 veya daha çok yazar isimli bildirimlerde "vd" kısaltması kullanılmalıdır. Eğer, yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, yıllar harfler ile farklılaştırılmalıdır. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atıfın yazarı belli değil ise, parantez içerisindeki ifadeler şu şekilde sıralanmalıdır; internet sitesinin kurumu, erişim yılı. Yabancı dilde yazılan makalelerdeki atıflarda kullanılan bağlaçlar, metin dili ile uyumlu olmalıdır. Kaynağa yapılan atıf dışında, yapılacak açıklamalar, "Notlar" başlığı altında yazının sonunda ayrı bir sayfada verilmelidir.
- ❖ Kaynaklara yapılacak atıflarda dipnot usulü uygulanacak ise, atıfta bulunulan kaynağın tam kimliği verilecektir, atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilemez. Dipnotlarda yayın adları (Kitaplarda kitap adı, makalelerde dergi adı) italik yazılacak, atıflarda alıntı yapılan sayfa numarası mutlaka belirtilecektir. Aynı kaynağa yapılan atıflarda kitaplar için, a.g.e., makaleler için a.g.m., tezler için a.g.t., aynı sayfa için Aynı yer kısaltmaları italik olarak kullanılmalıdır.

Dipnot Yazım Teknikleri:

a. Kitaplar için

aa. Tek yazarlı eserler için:

Yazar adı ve soyadı, eser adı (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer ve tarih, sayfa numarası.

Samuel Sullivan Cox; *Bir Amerikan Diplomatının İstanbul Anıları (1885-1887)*, Çev: Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, İstanbul-2010, s.26.

Cemal Kafadar; *Between Two Worlds. The Construction of the Ottoman State*, University of California Press, Berkeley 1995, p. 93.

ab. İki yazarlı eserler için:

Birinci yazarın adı ve soyadı ve ikinci yazarın adı ve soyadı, eser adı (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer ve tarih, sayfa numarası.

Kurt B. Mayer - Walter Buckley, *Class and Society*, Random House, New York 1969, p.123.

ac. Yazarı veya editörü olmayan kitap

Macmillan contemporary dictionary (1988). İstanbul: ABC Yayınevi.

b. Arşiv belgeleri için:

Arşiv adı, Fon adı ve kodu, Dosya numarası yada klasör numarası, Gömlek numarası, varsa belge numarası yada fihrist numarası.

BOA,Y.A.HUS, D:512, G:72, Belge no(lef):3. ATASE, BHK, K:685, A:6-8288, D:5, Fil.

c. Kurum adına hazırlanmış eser:

Kurumun açık adı, eserin adı (italik), basıldığı yer, basım yılı, atıfta bulunulan sayfalar.

T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı; *1980-1990 Döneminde Türkiye'de Ekonomik Politika ve Uygulamalar*, Ankara 1991, s.1-7.

d. Makaleler için

Yazar adı ve soyadı, "makale adı" (varsa çeviren), yayımlandığı süreli yayının adı, cilt no (Romen)/sayı, yayımlandığı tarih, sayfa numarası.

Martha B. Olcott; "The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-24", *Soviet Studies*, XXXIII/3, Temmuz 1981, s.353.

e. Akademik Tezler

Kaynak bir tez ise; Tez yazarının adı ve soyadı, tezin adı (italik), ( ) içerisinde tezin yapıldığı Enstitü / Üniversite, yeri ve yılı ve sayfası.

Gülay Akgül Yılmaz; *Yeraltı Ekonomisi ve Vergi Kaybı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1996, s.115,

f.Seminer veya Konferans Notları:

Konuşmacının adı ve soyadı, tebliğ konusu (tırnak içerisinde), toplantının adı, toplantı yeri, toplantı tarihi.

Arslan Sonat, “KKFA ve Dış Denge”, *X. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Kemer, Antalya, 14-18 Mayıs 1994.

g. Periyodik Bültenler:

Bülteni yayınlayan kurumun adı, yayının adı , yayın tarihi (ay ve yıl olarak), alıntının yapıldığı sayfa numarası.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Temel Ekonomik Göstergeler*, Haziran 1994, s. 17.

Sermaye Piyasası Kurulu, *Aylık Bülten*, Haziran 1994, s. 5-7.

h. Meslekî ve Bilimsel Raporlar:

Raporu çıkartan kurumun adı, raporun adı, yayın numarası, alıntı yapılan sayfa numarası.

TÜSİAD, “İstanbul Menkul Kıymetler Borsası / Genel Durum ve Öneriler”, Yayın No: TÜSİAD-T/93, ss. 11-164.

ı. Mevzuat:

Kanun, Kanun Hükmünde Kararname, Bakanlar Kurulu Kararı, Bakanlar Kurulu Kararına Ek Karar, tebliğ, sirkü gibi mevzuata ilişkin bilgiler; resmi gazete tarihi ve sayısı ile ilgili mevzuatın kendi numaraları ve T.C. Resmi Gazete belirtilerek dipnotta yer alacaktır.

6224 Nolu Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu (23.01.1954 tarih, 8615 sayılı *T.C. Resmi Gazete*).

i. Görüşme:

Görüşme yapılan kişinin adı ve soyadı, mülakat tarihi.

Hüseyin Çakır, 17 Eylül 1994 tarihli görüşme.

k. İnternet Kaynağı:

Yazar adı ve soyadı, kaynağın adı, web adresi, erişim tarihi verilmelidir.

John N.Berry , "Educate Library Leaders," **Library Journal**, February 15, 1998 , (Çevrimiçi) <http://www.epnet.com/ehost>, 3 Nisan 2000. veya

Bill Crowley-Bill Brace, "A Choice of Futures: Is It Libraries Versus Information?", (Çevrimiçi) <http://www.epnet.com/ehost>, 30 Mart 2000.

l. Gazeteden Alıntı – Gazete Haberleri:

Gazetenin adı, tarihi ve sayfası

Radikal, 30 Eylül 2004, s.11

m. Poster

Ergin, T., Ergin, H. & Madi, B. (2001, Haziran). *Binicilik sporunun gelişim geriliği olan çocukların gelişimi ve eğitimi üzerindeki etkileri*. Etkileşim ve İşbirliği konulu Uluslar arası Özel Eğitim Konferansı'ndaki poster sunumu, Antalya, Türkiye.

Ergin, T., Ergin, H. & Madi, B. (2001, June). *Effects of horseback riding on the development and education of developmentally delayed children*. Poster session presented at International Conference on Special Education, Antalya, Turkey.

Ekler:

Makalenin ek kısmında, metinle ilgili tablolar, formlar, anket sorularının listeleri, kolay bulunamayacak belgelerin kopyaları, fotoğraf, harita vb. gibi malzemeler bulunur. Bu tür tek bir malzeme için sadece bir ek, birden çok malzeme için de, gerekli görülürse, birden çok ek yer alır. Ekler, birbirinden ayırt edilmesi gerekecek sayıda ise ya büyük Romen veya Arap rakamlarıyla, birbirini izleyecek biçimde numaralanır. Her numaranın karşısına, Ek'in içeriğini belirten bir başlığın konulması önerilir.

Ek'te yer alan bilgiler, başka kaynaklardan aktarıldığı takdirde, bu kaynaklara ilişkin referanslar mutlaka belirtilmelidir.

Belge, Tablo, Şekil ve Grafiklerin Kullanımında Uyulacak Esaslar

1. Ekler (belgeler), yazının sonunda verilecek ve altında belgenin içeriği hakkında kısa bir bilgi ile bilimsel kaynak gösterme ölçütlerine uygun bir şekilde kaynak yer alacaktır.

2. Diğer ekler (Tablo, Şekil ve Grafik) normal yazı dışındaki göstergelerin çok olması durumunda Tablo, Şekil ve grafik için başlıklar; Ek Tablo: 1, Ek Grafik: 3 ve Ek Şekil: 7 gibi yazılmalı, ekler, KAYNAKLAR'dan sonra verilmelidir.

Bu eklere metin içerisinde yapılan atıfların mutlaka Ek Tablo:1, Ek Grafik: 3 veya Ek Şekil: 7 şeklinde yapılmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim için şayet alıntı yapılmışsa, mutlaka kaynak belirtilmelidir.

Kaynakça Yazımında Uyulacak Esaslar

Yeni bir sayfadan başlayan kaynaklar metin içinde geçen tüm kaynakları içermelidir.

1. Kaynakçada yazar soyadı başta; sonra adı, küçük harflerle yazılacak.
2. Kaynaklar alfabetik sıra ile verilecek.
3. Makalelerde sayfa numaraları tam olarak belirtilecektir.

Makalenin yazımıyla atıflarla ilgili belirtilmeyen diğer konularda bilimsel makale yazım kuralları esas alınmalıdır.

B.E.U.
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Telif Hakkı Devir Formu / Copyright Form

[Makale Adı / Article title]

.....
.....
.....

Başlıklı makalenin telif hakkından feragat etmeyi/ettiğimizi, makalenin telif hakkının Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü'ne devredildiğini ve Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Editörlüğü makalenin yayınlanabilmesi konusunda yetkili kıldığını kabul eder ve imza ederiz.

Ayrıca, adı geçen makalenin tüm içeriği konusunda tüm sorumluluk yazar/yazarlara ait olup, makalenin içeriği konusunda doğabilecek sorunlardan Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Editörlüğü sorumlu değildir.

Bütün yazarlar tarafından imzalanması gerekiyor: (Sorumlu yazar/Corresponding author*)

Yazarın Adı ve Soyadı / Author Names   İmzası / Signature   Tarih / Date

1.....
2.....
3.....
4.....
5.....

NOT: Eksik imza durumunda sorumluluk imzalayan yazarlara aittir. Form doldurulup imzalandıktan sonra online veya e-posta yoluyla gönderilmelidir:

Web : <http://sb.beu.edu.tr/>

E-mail : sbe@beu.edu.tr

BITLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
YAYIN İLKELERİ

Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından "Hakemli Dergi" statüsüne uygun yılda iki sayı olmak üzere yayımlanır. Dergi içeriği, tüm kullanıcılara açık, ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar yayımcıdan ve yazar/yazarlardan izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstererek makalelere bağlantı verebilir.

Bu dergide yayımlanan makalelerin ilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir. Fikirlerden Enstitümüz ve Üniversitemiz sorumlu tutulamaz. Makalelerde belirtilen görüşler, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisinin görüşünü yansıtmaz. Dergide yayımlanan makalelerin tüm yayın hakları Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisine aittir. Makalesi dergimizde yayınlanmış olan yazarlar makalenin Özet kısmının veya tamamının PDF olarak dijital ortamda yayınlanmasını kabul etmiş sayılırlar.

Dergi yazım kurallarına uymayan makaleler değerlendirmeye alınmaz. Basılmama kararı verilen yazılar varsa hakem raporuyla birlikte yazarına iade edilir. Yayın için kabul edilen yazıların yayın hakkı, yayınlanan yazılarında her türlü telif hakları dergiye aittir. Yazara herhangi bir telif hakkı ödenmez.

Yazışma Adresi/ Correspondence Address

BEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Bitlis Eren Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
13000, Merkez, Bitlis/ TÜRKİYE
Tel: 0 (434) 222 0072
Fax: 0 (434) 222 0101

sbedergi@beu.edu.tr

<http://sb.beu.edu.tr>